

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE GELİR
BÖLÜŞÜMÜ**

Yüksek Lisans Tezi

HASRET SERTTAŞ

İSTANBUL, 2010

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE GELİR
BÖLÜŞÜMÜ**

Yüksek Lisans Tezi

HASRET SERTTAŞ

Danışman: Doç. Dr. AHMET YILMAZ

İSTANBUL, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TEORİSİ Bilim Dalı Yüksek Lisans
öğrencisi HASRET SERTTAŞ'ın KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE
TÜRKİYE'DE GELİR BÖLÜŞÜMÜ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun
19.07.2010 tarih ve 2010-14/19 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

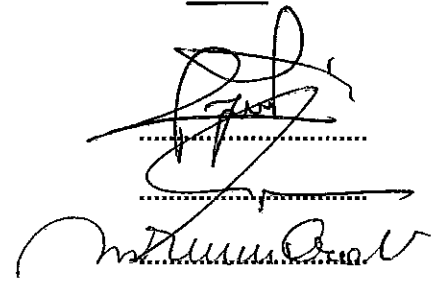
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 18.08.2010

1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. AHMET YILMAZ

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. SUAT OKTAR

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MEHMET EMİN ARAT

.....
.....
.....

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Hasret Serttaş
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: İktisat Teorisi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Ahmet Yılmaz
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- Ağustos 2010
Anahtar Kelimeler	: Küreselleşme, Gelir Bölüşümü

ÖZET

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

Çalışmanın sorunsalı, 1980 sonrası egemen olan küreselleşme sürecinin Dünya’da ve Türkiye’de gelir bölüşümünün iyileşmesine katkı sağlayıp sağlamadığıdır. Bireysel gelir dağılımı verileri ile ücret ve kârlardaki değişim, sendikalaşma oranı, sosyal harcamalar ve vergiler aracılığıyla küreselleşme sürecinde Dünya’da ve Türkiye’de gelir bölüşümünde meydana gelen değişimler incelenmiştir. Buna göre, incelenen verilere göre, Dünya’da ve Türkiye’de gelir bölüşümü geniş kesimlerin aleyhine gerçekleşmiştir. Bir diğer ifadeyle, küreselleşme süreci Dünya’da ve Türkiye’de gelir bölüşümünün iyileşmesine katkı sağlamamıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Hasret Serttaş
Field : Economics
Programme : Economics Theory
Supervisor : Doç. Dr. Ahmet Yılmaz
Degree Awarded and Date : Master- August 2010
Keywords : Globalization, Income Distribution

ABSTRACT

INCOME DISTRIBUTION IN THE WORLD AND IN TURKEY ON THE PROCESS OF GLOBALIZATION

The problematic of this study is whether and how the globalization process, which has been dominant since 1980, has contributed to the recovery of the income distribution around the world and in Turkey . Globally and specifically in our country, the changes in income distribution has been analyzed by examining the change in price and income with individual income distribution data, the rate of unionization, social expenses and taxes. According to all these data, income distribution in the world and in Turkey has eventuated to the disadvantage of great part of the population. In other words, the process of globalization has had no contribution to the recovery of income distribution in the world and in Turkey as well.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN

I. GELİR BÖLÜŞÜMÜNE TEORİK YAKLAŞIMLAR	3
A. Sosyal Artık Yaklaşımına Göre Gelir Bölüşümü	3
1. David Ricardo	3
2. Karl Marx	10
3. Piero Sraffa	22
B. Arz-Talep Yaklaşımına Göre Gelir Bölüşümü	30
1. Adam Smith	30
2. Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü	33
a. Marjinal Verim Teorisi	36
1) Edgeworth	36
2) Clark	36
3) Wicksteed- Wicksell	38
4) Alfred Marshall	40
5) Böhm-Bawerk	42
b. Neoklasik Savunma	43
C. Devletin Piyasaya Müdahalesine Göre Gelir Bölüşümü	45
1. John Maynard Keynes	45
2. Michal Kalecki	53
3. Nicholas Kaldor	57
4. Luigi Pasinetti	58
5. Joan Robinson	59
II. GELİR BÖLÜŞÜMÜNÜN ÖLÇÜLMESİNE İLİŞKİN YÖNTEMLER	62
A. Temel Kavramlar	62
B. Gelir Bölüşümün Önemi	65
C. Başlıca Gelir Dağılımı Göstergeleri	70
1. Kişisel Gelir Dağılımı	70
2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı	70

3. Sektörel Gelir Dağılımı	72
4. Bölgesel Gelir Dağılımı	72
5. Eğitim Durumuna Göre Gelir Dağılımı	72
6. Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı	73
7. Sosyal Gruplara Göre Gelir Dağılımı	73
8. Cinsiyete Göre Gelir Dağılımı	73
D. GELİR BÖLÜŞÜMÜ ÖLÇÜM METODLARI	74
1. Değişim Aralığı	75
2. Aralık Ölçüsü	76
3. Göreli Ortalama Sapma	76
4. Standart Sapma	76
5. Logaritmik Varyans	76
6. Değişim Katsayısı	77
7. Lorenz Eğrisi	77
8. Gini Katsayısı	77
9. Kuznets Katsayısı	78
10. Yüzde Payları	78
11. Pareto α Katsayısı	79
12. Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü	79
13. Dalton Ölçütü	79
14. Theil Eşitsizlik Ölçütü	80

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

I. KÜRESELLEŞME SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ	81
A. Küreselleşme Kavramının Tanımı	81
B. Küreselleşmenin Gelişim Aşamaları	89
C. Küreselleşme ve Neoliberalizm	94
1. Küreselleşme ve Ulus Devlet	95
2. Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Kuruluşlar	98
3. Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler	102
II. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE GELİR BÖLÜŞÜMÜNE GENEL BİR BAKIŞ	104
A. Küreselleşme Sürecinde Dünya'da Gelir Bölüşümü	104
1. Gelir Eşitsizliği Çalışmaları	106
2. Küreselleşme ve Gelir Eşitsizliği Üzerine Çalışmalar	114
3. Eşitsizliğe Neden Olan Faktörler	118
4. Gelir Eşitsizliğindeki Değişim	119
a. OECD Ülkeleri	119
b. Sovyet Bloku	127
c. Latin Amerika	128
d. Çin	130
e. Doğu ve Güneydoğu Asya	131

f. Güney Asya'nın Geç Serbestleştirilenleri	133
g. Aşağı Sahra Afrika'sı	134
5. Ücret ve Kârlardaki Değişim	135
6. Sendikal Yoğunluktaki Değişim	145
7. Sosyal Harcamalar ve Vergiler	149
B. Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Gelir Bölüşümü	153
1. 1970'lerin İkinci Yarısından İtibaren Türkiye Ekonomisi	153
2. Gelir Eşitsizliğindeki Değişim	159
a. Türkiye'de Gelir Dağılımı Çalışmaları	159
b. 1980 Sonrası Gelir Dağılımı Göstergeleri	161
1) Kişisel Gelir Dağılımı	161
2) Fonksiyonel Gelir Dağılımı	164
3) Gelir Dağılımı Sonuçlarının Eleştirisi Üzerine	171
4) Gelir Dağılımı Çalışmalarına Bir Alternatif Olarak Sınıfsal Gelir Dağılımı	173
3. Ücret ve Kârlardaki Değişim	178
4. Sendikal Hareket ve Bölüşüm	183
5. Sosyal Harcamalar ve Vergiler	187
SONUÇ	204
EKLER	212
EK 1: Bölgelere Göre Ülkeler	212
EK 2: Ülkelerin Kendi İçindeki Gelir Eşitsizliği (Gini Katsayısı)	214
KAYNAKÇA	220

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1: Ülkelerarası, Ülkelerin Kendi İçindeki ve Küresel Eşitsizlik Üzerine Yapılan Çalışmaların Özeti	107
Tablo 2: 2005 ve 1993 Yılı Satın Alım Gücüne Dayalı Küresel Eşitsizlik	112
Tablo 3: %10'luk ve En Yüksek %20'lik Dilimin Küresel Gelir Payları	113
Tablo 4: Gelir Eşitsizliğindeki Tüm Eğilimler: Tüm Nüfus İçin Özet Sonuçlar	123
Tablo 5: OECD Ülkelerinde Gini Katsayısındaki Eğilimler, 1975-2005	125
Tablo 6: 1989-1995 Boyunca Gini Katsayısıyla Kişi Başı Net Harcanabilir Gelirin Dağılımı	127
Tablo 7: Toplam İstihdamda Maaşlı ve Ücretli Çalışanların Payı (%) 1996-2006	137
Tablo 8: Sendikal Yoğunluk Oranında Değişim 1989-2005	148
Tablo 9: Gelir Gruplarının %20'lik Dilimlere Göre Karşılaştırılması	163
Tablo 10: Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı	166
Tablo 11: Gelir Elde Eden Hanehalkı Fertlerinin Gelir Türlerine Göre Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirlerinin Dağılımı	170
Tablo 12: Türkiye'de Sınıfsal Gelir Dağılımı 2003	175
Tablo 13: Gelir Dilimlerinin Toplumsal Kompozisyonu	177
Tablo 14: Gelir Yöntemiyle GSYİH'nın Yüzde Dağılımı (Cari Fiyatlarla)	182
Tablo 15: Yıllara Göre Grev Uygulamaları 1963-2008	185
Tablo 16: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının Bütçe	

İçindeki Payı (1980-2003) (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)	190
Tablo 17: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının GSMH'ya Oranı (%) 1980-2004 (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)	191
Tablo 18: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri, 2004-2009 (Analitik Bütçe Sınıflandırmasına Göre)	193
Tablo 19: Konsolide Bütçe Harcamalarının İdari Fonksiyonel Ayrıma Göre Dağılımı 1981-2006 (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)	195
Tablo 20: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri, Bütçe İçindeki Payları (%) 2007-2009 (Analitik Bütçe Sınıflandırmasına Göre)	197
Tablo 21: Vergi Gelirlerine İlişkin Göstergeler 1980-2005 (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)	201
Tablo 22: Vergi Gelirlerine İlişin Göstergeler 2006-2009 (Analitik Bütçe Sınıflandırmasına Göre)	203

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 1: Kavram 1 ve Kavram 2 (uluslararası) eşitsizlikler 1952-2006	111
Şekil 2: OECD Ülkelerinde Gelir Eşitsizliğinin Gini Katsayısı, 2000’li Yılların Ortası	126
Şekil 3: Bölgelere Göre Ücret Payındaki Gelişim 1985-2006 (ücret payı 2000’de = 100)	139
Şekil 4: Yıllık Ortalama Ücret ve Verimlilik Artışı (%) 1990-2006	141
Şekil 5: Gelişmiş Ülkelerde Finansal Kârların Yükselişi 1990-2005	144

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

CEO: Tepe Yöneticisi (Chief Evecutive Officer)

ÇSBG: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DB: Dünya Bankası (The World Bank)

DİBS: Devlet İç Borçlanma Senetleri

DİSK: Devrmci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)

GOÜ: Gelişmekte Olan Ülkeler

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

ICP: Uluslararası Karşılaştırma Programı (International Comparison Program)

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

İBBS: İstatiski Bölge Birimleri Sınıflaması

KG: Kullanılabilir Gelir

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

MH: Milli Hasıla

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)

OLS: Ortalama Logaritmik Sapma

SMH: Safı Milli Hasıla

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference On Trade And Development)

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

Y: Kullanılabilir Kişisel Gelir

GİRİŞ

1980 sonrası dünya ekonomisi yeni bir süreç içine girmiştir. Bu süreçte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler küresel ekonomiyle giderek daha fazla bütünleşmiştir. Küresel ekonomiyle bütünleşme sürecine yön veren programlar ise makroekonomik istikrarın sağlanmasını, mal ve faktör piyasalarının yeniden yapılandırılmasını, devletin ekonomideki rolünün sınırlandırılmasını ve özelleştirmeyi önermektedir. Bu politika yaklaşımı dış ticaret ve kambiyo rejimlerinde gerçekleştirilen düzenlemelerle dışa açıklığı arttırmak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına açılmak ve kısa dönem portföy yatırımlarını serbestleştirmek gibi süreci hızlandırmaya yardımcı politikalar tarafından desteklenmektedir. Bu politikaların ise rekabeti arttıracak, ihracat ve büyüme için fırsatlar sunacak, yoksulluğu azaltıcı etkileri olduğu vurgulanırken, istikrarlı büyümenin kısa dönemde gelir dağılımındaki eşitsizliği arttırıcı etkileriyle beraber uzun dönemde gelir eşitsizliğini azaltıcı etkileri olacağı öngörülmektedir¹. Ancak ülke ekonomileri dünya piyasalarında daha fazla yer bulmaya başlamalarına rağmen, küreselleşme sürecinin gelir dağılımındaki eşitsizliği arttırıcı etkilerinin olduğu da belirtilmektedir.

Küreselleşme, sonuçları itibariyle karar birliğine varılamamış bir süreç olma özelliğini sürdürmektedir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin gelir bölüşümünü ne yönde etkilediği konusunda ortak bir fikir bulunmamaktadır. Bir yandan küreselleşmenin gelir bölüşümünü iyileştireceği, diğer yandan ise küreselleşmenin gelir bölüşümünü daha da kötüleştirdiği savunulmaktadır.

Bu çalışmada küreselleşme sürecinde Dünya’da ve Türkiye’de gelir bölüşümünün ne yönde geliştiği incelenmiştir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin gelir bölüşümünün iyileşmesine katkı sağlayıp sağlamadığı çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci ana bölüm teorik arka planı oluşturmaktadır. İkinci ana bölümde ise küreselleşme sürecinde Dünya’da ve Türkiye’de gelir bölüşümü incelenmiştir.

¹ Özcan Dağdemir, “Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.23, Sayı.265, (Nisan 2008), s.115.

Teorik arka planın incelendiği birinci ana bölüm ise kendi içinde iki bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde, gelir bölüşümüne ilişkin yaklaşımlar incelenmiştir. Bu yaklaşımlar; sosyal artık yaklaşımına göre gelir bölüşümü, arz-talep yaklaşımına göre gelir bölüşümü ve son olarak devletin piyasaya müdahalesine göre gelir bölüşümüdür. Teorik arka planın incelendiği ikinci bölümde ise gelir bölüşümünün ölçülmesine yönelik yöntemler üzerinde durulmuştur. Burada gelir dağılımı göstergeleri ve gelir bölüşümü ölçüm metodları açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci ana bölümünde küreselleşme sürecinde Dünya’da ve Türkiye’de gelir bölüşümü ele alınmıştır. Bu bölüm de kendi içinde ikiye ayrılmış; ilk olarak genel bir çerçeve sunması açısından küreselleşme süreci üzerinde durulmuştur. İkinci olarak ise Dünya’da ve Türkiye’de gelir bölüşümü üzerinde durulmuştur. Küreselleşme sürecinde Dünya’da ve Türkiye’de gelir bölüşümünün ne yönde gerçekleştiği bireyi ve sosyal sınıfları göz önüne alan göstergeler aracılığıyla analiz edilmiştir. Zira bireyi ve sosyal sınıfları göz önüne alan göstergeler birbirlerini tamamlamaktadırlar. Buna göre, ilk olarak bireyi göz önüne alan eşitsizlik göstergelerine yer verilmiş, daha sonra ise, emek ve sermaye arasındaki bölüşüm ilişkisinin seyri; ücret ve kârlardaki değişim, sendikal yoğunluktaki değişim ve sosyal harcamalar ve vergiler aracılığıyla ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN

I. GELİR BÖLÜŞÜMÜNE TEORİK YAKLAŞIMLAR

A. Sosyal Artık Yaklaşımına Göre Gelir Bölüşümü

Ricardo, Marx ve Sraffa iktisat teorisini iktisadi artık üzerine kurduklarından dolayı bir arada incelenmişlerdir. Bununla birlikte, belirtilmelidir ki, bu iktisatçıların ortak oldukları diğer noktalar da bulunmaktadır. Ekonomide artığın olduğundan yola çıkarak, bu artığın faktörlerin değil sınıfların payı olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca kurdukları model üretim yönlüdür. Bir diğer değindikleri nokta ise, üretim fiyatlarının belirlenmesinin söz konusu olduğudur².

1. David Ricardo

Ricardo gelirin bölüşümü konusunu iktisat teorisine ilk defa getirir ve onu temel sorun olarak nitelendirir. Bu nedenledir ki, Ricardo'nun iktisat teorisine en büyük katkısının gelir dağılımı teorisi olduğu kabul edilmektedir. Ricardo, fonksiyonel gelir dağılımı adı verilen ve gelirin emek, doğal kaynak ve kapital arasındaki nisbi dağılımını gösteren konu ile ilgilidir. Üzerinde çalıştığı temel konu fonksiyonel gelir dağılımında zaman içinde meydana gelen değişimlerdir. Bu nedenle Ricardo kâr ve faiz elde eden kapitalistler, rant alan toprak sahipleri ve ücret geliri elde eden emekçilerden oluşan üçlü bir sınıfsal yapı arasında gelirin bölüşümü sorununu incelemiştir³.

Ricardo'nun, bölüşüm analizinde tarımsal üretimi hareket noktası olarak seçmesinin nedeni, tarımsal üretimde aynı malın, buğdayın, üretimde hem girdi hem de çıktı olarak kullanılması ve buğdayın işçilerin temel gıda malı olmasıdır. Ücretler ve tarımsal üretimde kullanılan tüm girdiler buğday cinsinden ifade edilebilir. Toplam

² Sencer Divitçioğlu, **Değer ve Bölüşüm: Marksist İktisat ve Cambridge Okulu**, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi, 1976, s.155.

³ Vural Fuat Savaş, **İktisatın Tarihi**, 1. Baskı, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, 1997, ss.309-313.

buğday üretiminden, girdi olarak kullanılan tohumluk buğday ile işçilerin beslenmesi için harcanan ve ücret malı olarak adlandırılan buğday miktarı çıkartıldığında geriye buğday cinsinden net ürün kalmaktadır. Net ürün, toprak sahipleri ile sermaye sahipleri arasında rant ve kâr olarak bölüşülmektedir⁴.

Ricardo'nun buğday bölüşüm teorisini şu şekilde özetlemek mümkündür: Üretilen buğday, ekilen toprağın verimliliği ve kullanılan işgücü miktarı tarafından belirlenmektedir. Ücretler asgari geçim düzeyindedir; rant ise ekilen toprakların farklı verimlilikte olmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle kâr; toplam buğday ürününden rant ve ücret ödemeleri çıktıktan sonra arta kalan buğday miktarına eşittir. Ricardo'nun modelinde bütün değişkenler buğday cinsinden ifade edilmekte ve bölüşümün belirlenmesinde ise malların değişim oranları hesaba katılmamaktadır. Endüstride elde edilen kâr oranı ise, serbest rekabet nedeniyle, tarımda belirlenen kâr oranına eşitlenir. Görülüyor ki, tarımsal üretim koşulları belirleyici bir role sahiptir. Buna göre; tarımsal üretimde toprak ve işgücü, endüstride ise işgücü kullanılmakta ve ücretler kapitalistler tarafından peşin olarak ödenmektedir; dolayısıyla sermayenin sadece ücret ödemelerinden oluştuğunu söylemek mümkündür. Endüstri kesimine bakacak olursak; endüstride tek bir mal üretilmekte ve bu malın üretiminde de ölçeğe göre sabit verim hüküm sürmektedir. Kâr oranı ve reel ücretler serbest rekabet sonucunda eşitlenmektedir⁵.

Toprak arzının sabit ve toprağın tabii verimliliğinin türdeş olmamasından dolayı tarımda üretim fonksiyonu azalan getiriye tabidir. En az verimli, marjinal, topraklar üzerinde rant elde edilmemekte ve burada elde edilen buğday ise ücret ile kârlar arasında bölüşülmektedir. Toprak üzerinde elde edilen rant; toprağın büyüklüğü ve işgücü verimliliği ile marjinal toprak üzerindeki işgücü verimliliğinin farkına bağlıdır. Buna göre ücretler asgari geçim düzeyinde iken, tarımda toplam istihdamın ve sermaye birikiminin artması giderek daha az verimli toprakların kullanılmasına yol açacaktır. Böylece kâr oranı azalarak toplam rant artacaktır. Toplam kârlardaki değişme ise ters yöndeki iki etkiye bağlıdır: tarımda istihdamın artması kârlar üzerinde olumlu

⁴ İbrahim Tanyeri, "David Ricardo'nun İktisadi Analizi Üzerine", **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.18, Sayı.2, (2000), s.4.

⁵ Yılmaz Akyüz, **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, 3. Baskı, Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009, ss.15-16.

etkiye sahipken, artan istihdam nedeniyle daha düşük verimli toprakların kullanılması toplam kârları olumsuz etkileyecektir. Bunun nedeni ise tarımsal üretimin ilk aşamasında verimli topraklar bol ve verim farkı azdır. Dolayısıyla istihdam arttıkça toplam kârların artma olasılığı vardır. Ancak artan nüfus ve verimli toprakların tükenmesiyle, marjinal toprağın verimliliğini hızla azaltacağı için, toplam kârlar azalacaktır.

Ricardo, endüstride fiyatların tarıma bağlı olarak değiştiğini varsaymaktadır. Kâr oranının tarımda belirlendiğine yukarıda değinilmiş. Buna göre, serbest rekabet koşulları içinde, reel ücretler veri iken endüstri malının parasal fiyatı buğday fiyatı tarafından belirlenmektedir. Endüstri malının parasal fiyatı buğday fiyatının üzerinde ise, endüstride elde edilen kâr oranı tarımdakinden yüksektir. Bu durumda ise kapitalistler tarımdan endüstriye yönelirler ve bu da marjinal toprakların üretimden çekilmesine neden olur. Bunun sonucunda ise tarımsal ürün azalır, endüstri malı çıktısı artar ve fiyatların denge fiyatlarına yöneldiği görülür. Bununla birlikte tarımdaki marjinal toprak parçası değişmediği zaman, parasal ücret/buğdayın parasal fiyatı, parasal ücret/endüstri malının parasal fiyatı ve endüstri malının parasal fiyatı/buğdayın parasal fiyatı sabit kalmaktadır. Diğer yandan, tarımda istihdamın artması ve marjinal topraktaki işgücü verimliliğinin azalması buğdayın parasal fiyatı ve endüstri malının parasal fiyatını farklı oranlarda etkilemektedir. İfade etmek gerekir ki, tarımda daha az verimli toprakların ekilmesi, buğdayın parasal fiyatını ve parasal ücretleri, verimlilikteki düşüş oranında arttıracak, endüstri malının parasal fiyatını ise etkilemeyecektir. Dolayısıyla, bu ise endüstri malı ile buğdayın değişim oranının düşmesine, yani ticaret hadlerinin tarım lehine dönmesine yol açmaktadır⁶.

Anlaşılabacağı gibi Ricardo'nun bölüşüm teorisi, tarımdaki azalan verime bağlıdır. Modele göre azalan verim, giderek daha az verimli toprakların ekilmesi ve sonucunda ise, istihdam düzeyi arttıkça, işgücü verimliliğinin azaldığı varsayılmaktadır. Belirtmek gerekir ki Ricardo'da azalan verimin nedeni sadece bu değildir; belli bir toprak parçası üzerinde giderek daha fazla işgücü kullanılması da verimin azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, bu ise modelin ölçeğe göre sabit verim varsayımının

⁶ Akyüz, ss.16-19.

doğru olmaması demektir. Bu durumda, hem belli bir toprak parçasının giderek daha yoğun bir şekilde işlenmesi, hem de giderek daha düşük verimli toprakların ekilmesi nedeniyle işgücü verimliliği düşecektir. Bütüncül bir üretim fonksiyonunda bu iki olguyu bir arada göstermek mümkündür. Buna göre; buğday üretimini, işgücünün bir fonksiyonu şeklinde ifade eden bütüncül bir üretim fonksiyonu azalan verim göstermektedir. Yani istihdam arttıkça işgücü verimliliği azalmaktadır. İşgücünün en düşük verimli olduğu durumda rant olmadığı için, marjinal topraktaki işgücü verimliliği, ücretlerle kârların toplamına eşittir. Rant, toplam ürün ile kâr ve ücretlerin toplamı arasındaki farka eşittir. Ayrıca toplam kârlar ise tarımdaki istihdam düzeyine ve işgücünün marjinal verimliliği ile reel ücretler arasındaki farka bağlıdır. Böylelikle reel ücretler veri iken, istihdam düzeyi arttıkça ücret ödemeleri de aynı oranda artar. Bununla birlikte, istihdam düzeyi arttıkça toplam rant artma eğilimi gösterecek, kârlar ise istihdam düzeyi arttığı zaman belli bir düzeye kadar artabilirse de daha sonra azalacaktır. Görülüyor ki, gelir paylarının ne şekilde değişeceği verimin azalma hızına bağlıdır. Ancak, azalan verim olduğu sürece, birikimin belli bir aşamasından sonra kârların payı azalacak, rantın payı ise artacaktır. Böylelikle Ricardo'nun gelirin üç sınıf arasındaki bölüşümü ve bu bölüşümün zaman içindeki değişimi belirlenmiş olmaktadır. Bununla birlikte belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise sermaye stokudur. Sermaye stoku bilindiğinde, verilmiş reel ücret düzeyinde, istihdam düzeyini belirlemektedir. İstihdam düzeyi belirlendiğinde ise toplam buğday çıktısını, kâr oranını, rant ve toplam kârları belirlemektedir. Böylece modeldeki değişkenler belirlenmiş olmaktadır⁷.

Ricardo ücret teorisi analizinde ücreti üç farklı anlamda kullanmıştır. İşçilere fiilen ödenen parasal ücret anlamına gelen ve piyasada arz talep mekanizmasıyla belirlenen piyasa ücreti, ücretin satın alma gücü anlamına gelen ücrete reel ücret ya da doğal ücret demektir. Ricardo ücreti, toplam üretimin işçilere ödenen payı anlamında da kullanmaktadır. Belirli bir iktisadi gelişme aşamasında olan belirli bir toplumda, toplam üretimden ücretlere ayrılan pay çıkarıldığında, geriye toprak sahipleri ile sermaye sahipleri arasında rant ve kâr olarak bölüşülen net ürünün kaldığı belirtilmiş. Kâr payı ve üretimde kullanılan sermaye miktarına bağlı olarak hesaplanan kâr oranı, Ricardo'da iktisadi gelişmeyi açıklayan önemli bir kavramdır. Doğal ücret, belirli bir

⁷ Akyüz, ss.19-20.

ülkede ve belirli bir zamanda işçilerin geçinebilmesine ve nesillerini sürdürebilmesine imkan veren ücrettir. Ricardo'ya göre doğal ücret mutlak olarak sabit ve değişmez değildir; sosyal, ekonomik ve kültürel düzeye bağlı olarak değişebilmektedir⁸.

Piyasa ücretlerini asgari geçim düzeyine yönelten Malthus'un nüfus yasasıdır. Piyasa ücretleri uzun süre doğal ücretin üzerinde kaldığı zaman, uzun dönemde, nüfus artacak ve artan işgücü arzı, ücretlerin asgari düzeye inmesine neden olacaktır. Asgari geçim düzeyinde olan ücretler veri iken, gelir çekişmesi ise rantiyerler ve kapitalistler arasında olmaktadır. İstihdam düzeyi arttıkça, kârlar rant tarafından yutulmaktadır. Ayrıca reel ücretlerde bir artış gerçekleştiği takdirde kâr oranı azalmaktadır. Rant aleyhine bir değişim olmamaktadır. Bununla birlikte, istihdam düzeyi veri iken, ücretlerin artması toplam kârların azalmasına neden olmaktadır. Görülüyor ki, rant ücretlere bağlı değildir; sadece azalan verim sonucu ortaya çıkmaktadır⁹.

Ricardo rant sorununu çözümledikten sonra tekrar değer sorununa dönüyor. Yaratılan değerın marjinal toprakta ve endüstride ücret ve kâr arasındaki bölüşümüne yönelmektedir. Ancak Ricardo'nun modeli sınırlayıcı varsayımlara dayanmaktadır. En önemli sınırlayıcı noktalar ise; hem tarımda hem de endüstride, üretimde sadece işgücü kullanılması ve reel ücretlerin sadece buğday tarafından belirlenmesidir. Bununla birlikte bir diğer nokta; endüstride birden fazla mal üretilmesi ve bu malların birbirlerinin üretiminde girdi olarak kullanılmaları ve/veya buğdayın tarımsal üretimde kullanılması bölüşüm teorisinin sonuçlarını etkilememesine rağmen endüstri mallarının birbirinin girdisi olması, bu malların değişim oranlarının değer oranlarından sapmasına yol açmaktadır. Değininilmesi gereken bir diğer nokta ise; endüstri mallarının tarımda girdi olarak kullanılması ve/veya ücretlerin kısmen endüstri mallarına harcanması durumunda ortaya çıkan sorundur. Böylece bu durumda, tarımsal üretimde girdi ve çıktı fiziksel olarak aynı malları içermediği için kâr oranı, sadece tarımdaki üretim koşulları tarafından belirlenemez ve endüstri kesiminin üretim koşulları da bu oranı etkilemektedir. Ricardo bu durumda kârları malların içerdiği toplam değerin, işgücünün değerine oranı ile belirlemektedir. Fakat bu koşullarda, malların değışim oranı değeri oranı tarafından belirlendiğı önermesi ile ücretlerin artması malların değışim oranını

⁸ Tanyeri, "David Ricardo'nun İktisadi Analizi Üzerine", s.6.

⁹ Akyüz, ss.21-22.

etkilemediği sadece kâr oranını etkilediği önermesi geçerli olmamaktadır. Ayrıca endüstri mallarının fiyatları da buğdayın fiyatı tarafından belirlenmemektedir. Dolayısıyla Ricardo burada bölüşüm sorununun değer sorunundan bağımsız olarak çözümlenmesi önermesine yöneltmiştir. Fakat belirtmek gerekir ki, buna rağmen son kertede, Ricardo, bu koşullarda dahi kâr oranının tarımda, marjinal topraktaki buğdayın içerdiği işgücü miktarı ile belirlendiği görüşüne bağlı kalmıştır¹⁰.

Böylelikle değer sorununu çözmek için Ricardo; emeği, toplam üretimin rant, ücret ve kâr olarak bölüşümünde girdi ve çıktılarda ortak bir ölçü birimi olarak seçmiştir. Malların değerlendirmesinde emeğin ortak payda olarak seçilmesi, emeğin buğday yerine bir ölçü birimi olarak kullanılması anlamına gelmektedir. Böylelikle tüm malların reel maliyetleri emek cinsinden ifade edilebilmiştir. Ricardo, bir malın değişim değerine sahip olması için faydaya sahip olması gerektiğini belirtir. Faydaya sahip olan malların değişim değeri ya kıtlık ya da emekten doğmaktadır. Ricardo değişim değeri kıtlıktan kaynaklanan malları analizin dışında bırakır. O'na göre bu mallar, piyasada mübadele edilen malların küçük bir kısmını oluşturmaktadır¹¹. Dolayısıyla Ricardo'ya göre, mallar, üretimleri için harcanan emek-zaman miktarıyla orantılı olarak mübadele edilir. Bu bağlamda, değişim değeri emek girdisi ile belirlenmektedir; emek girdisi ise harcanan emektir, işçiye ödenen ücret demek değildir. Ricardo emeğin değişim değeri için bazı varsayımlar yapmaktadır. İlk olarak emek türdeştir veya farklar varsa, bunu miktara dönüştürmek gerekir. Ricardo değişik emek türlerinin değişim değerini arz ve talep tarafından belirlendiğini söyler. İkinci olarak da, kapital değişim değerinin belirlenmesinde bir rol oynamamaktadır. Kapitalin verimsiz olmadığını varsayarak, bütün üretim dallarında, kapital/emek oranı sabittir. Bu varsayım Malthus tarafından eleştirilmiştir. Zira üretim marjında kapitalle emek aynı oranda birleştirilmiyorsa, değişim değerine, sadece emek girmeyecek demektir. Bu da emek-değer teorisinin sarsılması anlamına gelir¹².

Sermayenin organik bileşiminin eşit olmaması durumunda, malların içerdikleri işgücü miktarlarıyla orantılı olarak değiştirilmesi, kesimlerdeki kâr oranlarının

¹⁰ Akyüz, ss.23-24.

¹¹ Tanyeri, "David Ricardo'nun İktisadi Analizi Üzerine", s.10.

¹² Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 11. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, ss.76-77.

farklılaşmasına yol açmaktadır. Serbest rekabet koşulları altında, kapitalistler arasındaki rekabet kâr oranlarının eşitlenmesini sağlamaktadır. Böylelikle malların fiyat oranları değer oranlarından farklı olacaktır. Değerlerin fiyatlara, artık değer de kâra dönüşmesi dönüşüm sorununu oluşturmaktadır. Buna göre, sermayenin organik bileşiminin kesimlerde farklı olmasının nedeni, dolaylı-dolaysız işgücü oranlarının farklı olmasıdır. Ricardo'ya göre bu farklılaşmanın ortaya çıkış biçimleri; kesimlerdeki sermaye yapılarının, malların üretim dönemlerinin ve üretim araçlarının dayanıklılık sürelerinin farklı olmasıdır. Sermayenin organik bileşiminin kesimlerde farklı olmasından dolayı ortaya iki olgu çıkmaktadır; reel ücretler veri iken malların fiyatlarının değerlerden sapması ve ücretler değiştiği zaman malların fiyatlarının farklı oranlarda değişmesi. Ricardo ikinci olgu üzerinde durmuş ancak kâr oranlarını eşitleyen fiyatları değerlerden formel bir biçimde türetmemiştir.

Ricardo, modelinde kapitalizmin uzun dönemdeki dinamik sürecini bir yandan tarımdaki azalan verimle kâr oranı arasındaki ilişkiye, diğer yandan kâr birikim ilişkisine dayandırmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, sermaye birikimi tarımda giderek daha az verimli toprakların kullanılmasına, bu da işgücünün verimliliği ile kâr oranının düşmesine neden olmaktadır. Kâr bir yandan birikimin kaynağıdır, diğer yandan birikim amacını yerine getirdiği için kâr oranındaki düşüş giderek birikim oranının azalmasına ve birikimin ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle sermaye birikimi kârların düşmesine ve bu da birikimin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Böylelikle kapitalizm, uzun dönemde, kârın ve birikimin mevcut olmadığı, nüfusun değişmediği durgun bir duruma ulaşmaktadır. Ricardo, teknolojik gelişme konusunda ise, kısa dönemde birikimi hızlandıracığını belirtmektedir. Ancak uzun dönemde kârları ve birikimi azaltacağını vurgulamaktadır¹³.

Ricardo tarımdaki azalan verimin sermaye birikimini engellemesini önlemek için buğday ithalini önermektedir. Rantiyer sınıfın gelirlerinin kapitalistler aleyhine artmasını önlemek için vergilendirmeyi savunmuştur. O'na göre, kârın vergilendirilmesi birikimi yavaşlatacaktır, ücretlerin vergilendirilmesi ise, reel ücretler asgari geçim düzeyinde iken, parasal ücret artışına yol açacağını, bunun da kârları azaltacağını

¹³ Akyüz, ss.38-56.

belirtmiştir. Vergilendirmenin doğrudan doğruya rantı hedef alması gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, tarımsal vergilerin rant gelirleri üzerinden alınmasını önermektedir¹⁴.

2. Karl Marx

Marx bölüşüm teorisini emek değer teorisi üzerine oturtmuş ve bu ikisini bütünleştirmiştir. Marx'ın bölüşüm teorisinin temel kavramları işgücünün değeri ile artık değerdir. Kapitalizmle birlikte üretim araçlarının sermaye, işgücünün de bir mal haline gelmesiyle birlikte değer ilişkisinin Marx'ta toplumsal bir içerik kazandığı görülmektedir. Marx'ın bölüşüm teorisi ise, bu içeriğin belirlediği kavramsal çerçeve üzerine kurulmuştur. Üretim araçlarının içerdiği dolaylı işgücü değişmeyen sermaye, işgücünün değeri de değişen sermaye haline gelmekte ve bu kavramlar toplumsal bir üretim ilişkisinin gerektirdiği dönüşüm ilişkisine uğramaktadır. Buna göre, değişmeyen sermaye; malların üretiminde kullanılan bütün üretim araçlarının içerdiği işgücü miktarının toplumsal bir ifadesi olmaktadır. Üretim araçları ise makine ve tesisler gibi birden fazla üretim döneminde kullanılan dayanıklı mallar (sabit sermaye) ya da ara mallar ve hammaddeler gibi üretim döneminde kullanılıp tüketilen dayanıksız mallar (dolaşan sermaye) olabilir. Değişen sermaye ise, işgücünün değeri veya ücretin satın aldığı malların içerdiği işgücü zamanıdır. Kapitalistler tarafından ücret ödemelerinin yapılması ve kapitalistlerin sermayelerinin bir parçasını bu ödemelerde kullanması işgücünün sermaye olarak nitelendirilmesinin nedenidir. Ayrıca belirtilmelidir ki bunun değişen sermaye olarak nitelendirilmesinin nedeni ise işçinin tükettiğinden daha fazla değer yaratmasıdır. Böylelikle görülüyor ki, bu ayrım Marx'ı artık değer teorisine götürmektedir. Bununla birlikte Marx, artık değeri, Ricardo'nun aksine, yaratılan toplam değerın bölüşümünde bir bütün olarak ele almakta, artık değerin aldığı farklı biçimleri, rant ve kârı, toplam, değerin bölüşümü sorunu içinde değil, artık değerin bölüşüm sorunu içinde ele almaktadır¹⁵.

Marx, meta üretimi ve mübadele ilişkilerinin temelinde kullanım değeri ve mübadele değerinin yattığını belirtmektedir. O'na göre metanın bir kullanma değeri

¹⁴ Akyüz, s.56.

¹⁵ Akyüz, ss.24-25.

yani bir faydası vardır. Kullanım değeri toplumun zenginliğinin özünü oluşturduğu gibi, metaların mübadele değerinin temelini de vermektedir. Bununla birlikte Marx, faydanın mübadelede belirleyici olmadığını, mübadeleye konu olan metanın değerini emeğin belirlediğini vurgular. Bir metanın ötekine göre değeri emek ile saptanır. O halde, üreticiler için meta, esasında, sarf edilen doğrudan ve dolaylı emekten başka bir şey değildir. Marx kullanım değeri için sarfedilen emeğe somut emek demektedir. O'na göre somut emek, insanın doğayla ilişkilerinin başladığı anda, bir insan faaliyeti olarak ortaya çıkar. Ancak, toplumların belirli aşamalarında, mübadele değeri için üretilen metalarda cisimlenmiş emek artık somut emek değildir. Bu toplumlarda emek soyut hale bürünmüştür; diğer bir ifadeyle, emek çalışan bütün insanların ortaklaşa faaliyeti olmuştur. Marx, metaların mübadele değerini belirleyen yalnızca ortalama soyut emek (emek-zaman) olmadığını belirtir ve ortalama emeği toplumsal olarak gerekli emek-zaman olarak tanımlar. Belirtilmesi gereken nokta, Marx'a göre, emek değer olamaz. Zira kapitalist üretim tarzında alınıp satılan emek değil, emek gücüdür. Böylelikle emek gücü, alınıp satıldığında bir meta haline gelir ve bir mübadele değeri edinir. Bu bağlamda emek gücünün değerinin belirlenme sorununa Marx'ın yaklaşımı açıktır. O'na göre emek gücünün değerinin belirlenmesi ile bir başka metanın değerinin belirlenmesi arasında bir fark olmaması gerekir. Bundan dolayıdır ki, emek gücünün değeri de toplumsal olarak gerekli emek zamanla belirlenecektir. Dolayısıyla, belli bir toplumda emek gücünün değeri, emeğin kalımı ve yeniden üretimi için gerekli ve o topluma özgü, geçimlik metalar değeri ile ölçülmelidir. Geçimlik metalar ücret malları tomarı ile aynı anlamdadır. Bu tomar, işçinin ve ailesinin yeniden üretimi için toplumsal olarak verilmiş, yiyecek, giyecek, barınma, eğitim, eğlence vb. mal ve hizmetlerin bir toplamıdır¹⁶.

Kapitalist üretim sürecinde, kapitalistin emek gücü ve üretim aracı satın alımı için para harcamasının nedeni, yapacağı bu alım nedeniyle daha fazla para kazanacak olmasıdır. Kapitalist üretim süreci, üretimin kullanım için değil, mübadele için olması olgusuyla ayırt edilir. Kapitalist, piyasaya para ile çıkar, hammadde satın alır, makine kiralar, emek gücü satın alır ve nihai ürünü belirli bir kâr elde ederek satar. Zira kapitalizmde üretim süreci sonunda sermayecilerin kâr elde etmedikleri bir meta biçimi

¹⁶ Divitçioğlu, ss.32-41.

anlamsız olur. Sermayecinin elde ettiği parasal kârın açıklanması için artık değer teorisi ortaya çıkmaktadır. Buna göre artık değer meta dolaşımı nedeniyle ortaya çıkmaz. Marx'a göre artık değerın açıklaması üretim faktörlerinin (hammadde-ışgücü-makineler) satın alındığı başlangıç aşamasındadır. Hammadde satın alınırken, bunlar başka sermayecilerden satın alındığından, rastlantısal dolandırma ve aldatmalar dışında, hammaddenin tam değerini ödeme zorunluluğu vardır. Marx makinelerin artık değer yaratmadığını söyler, makinelerin üretken olduklarını yok saymaz, makinelerin de bir değeri vardır. Ancak bir makinenin üretim süreci sırasında ürettiği değer, makinenin kullanımı karşılığında sermayeci tarafından ödenen kiraya eşitlenir. Görülüyor ki, makinenin ürettiği değer makinenin akım fiyatına denktir. Böylelikle, makinenin maliyeti ve hammaddelerin maliyeti, öndelenen başlangıç tutarı içindedir. O halde, artık değerın tek muhtemel kaynağı olarak geriye işgücü kalmaktadır¹⁷.

Bununla birlikte, neoklasik iktisada göre, kapitalist kâr sermayenin verimliliğinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Buna göre sermaye çeşitli unsurların (sermaye-emek-toprak) bir araya gelmesi ile meydana gelen bir süreçtir. Bu unsurlardan her birinin üretim miktarı üzerinde katkıları vardır; Örneğin her bir unsurdan ilave bir miktar kullanmak üretimi belli bir miktarda arttıracaktır. Böylelikle ilave ürün miktarı ile ilgili üretim unsurunun verimli olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, mesele böyle ortaya konunca üretim unsurlarından herhangi birinin, diğerini sömürmesi söz konusu değildir. Sermayenin verimliliği, üzerinde çok durulan bir konudur. Sermaye, işçinin çalışırken kullandığı üretim araçları, emeğin verimini, üretkenliğini artırır. Sermaye bu anlamda verimlidir. Ancak sermaye her ne kadar işçinin üretkenliğini arttıran, verimli bir etken ise de, kaynağı insan emeğine dayandığı için emekle paralel bir üretim unsuru sayılmaz. Üretimin iki asli unsuru insan emeği ve topraktır. Bununla birlikte değinilmesi gereken bir diğer konu, sermayedarın verimliliğidir. Sermayenin verimi arttırdığı bir gerçektir, ancak sermayenin verimliliği üretim araçlarının sahibi olan kapitalistin verimliliği anlamına gelmemektedir. Zira sermaye maddi bir nesne, alet ya da makinedir; üretimde kullanıldığı takdirde işçinin verimini artırır. Kapitalist ise bir insandır ve benzerleriyle birlikte bir sosyal sınıfı meydana getirir. Kapitalist mülk sahibidir, verimli ve üretken değildir. Dolayısıyla, sermayenin verimliliği sermayedarın

¹⁷ Meghnad Desai, **Marksist İktisat Teorisi**, Nail Satlıgan (çev.), 2. Baskı, Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009, s.23.

üretme katkısını ifade etmez. Ayrıca belirtmelidir ki, kapitalist üretimin vazgeçilmez bir unsuru değildir¹⁸.

Emeğin artık değer yaratması, toplumsal ilişkilerin eşitsiz niteliğinden dolayı, emeğin kullanım değeri ile mübadele değeri arasında açık yaratma olgusu sayesinde. Üç üretim faktöründe makineler ve hammaddeler, kapitalist tarafından alınıp satılırlar ve burada artık değer sızdırma ihtimali yoktur. Alım satım sürecinde meydana gelebilecek rastlantısal aldatma ve düşük fiyatlandırmalar, kapitalist sınıf içindeki artık değer bölüşümünü etkiler. Böylelikle görülüyor ki emeğin verimliliği, değer ve artık değer verimliliğidir ve kapitalistin emek talebini yaratır.

Her üretim süreci sonunda emekçi kendini yeniden üretir, kapitalist ise servetini biriktirir. Sınıf ilişkilerinin simetrisizliğinden dolayı, üretim sürecinin sonucu da simetrisizdir. Emeğin kullanım değeri ve mübadele değeri arasındaki fark, üretken sürecin özelliğinin belirtilmesinde değil (Desai'ye göre bütün iktisat okulları bu açıdan birbirine benzer), üretken sürecin başlangıcında yer alan ve artık değer bir sınıf tarafından mülk edinilmesine yol açan, işgücünün satın alınma ve satılma sürecinde yatar. Sürecin başından sonuna kadar bütün taraflar eşitsiz sınıf ve sömür ilişkilerini algılamazlar¹⁹.

Görülüyor ki, kapitalist koşullarda üretilen bir ürünün değeri üç kısma ayrılmaktadır. Bunlar değişmeyen sermaye (c), değişen sermaye (v) ve (s) artı değerdir. Bu durumda bir metanın değeri bu üçünün toplamına eşittir:

$$c+v+s=\text{toplam değer}^{20}$$

Bunun da ötesinde bu formül yalnızca meta değeri analiziyle sınırlı değildir. Bir işletmenin ya da bir grup işletmenin ve ekonominin tümünün belli bir zaman diliminde yarattığı çıktının analizini de kapsayacak şekilde kullanılabilir. Bu noktada belirtilmesi gereken iki husus vardır: bunlardan birincisi, belirtilen bu formülün gerçekte günümüzde bir anonim şirketin gelir tablosunun basitleştirilmiş bir yönüdür.

¹⁸ Korkut Boratav, **100 Soruda Gelir Dağılımı (Kapitalist Sistemde, Türkiye'de, Sosyalist Sistemde)**, 1. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969, ss.82-86.

¹⁹ Desai, ss.23-25.

²⁰ Paul Sweezy, **Kapitalist Gelişme Teorisi**, Gülsüm Akalın (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2007, s.71.

Toplam değer satışlardan elde edilen gayri safi gelirin, üretimde kullanılan malzemeler ve amortisman toplamı olarak değişmeyen sermayenin, ücret ve maaş ödemeleri olarak değişen sermayenin, faiz ve dividant biçiminde yapılan ya da işletmede yeniden yatırım biçiminde kullanılabilen artı değerın eşdeğeridir. Bu nedenledir ki, Marx'ın değer teorisi, diğer değer teorilerinden farklı olarak, kapitalist işletmelerin bugünkü muhasebe kategorilerine benzemesi nedeniyle değerlidir. İkinci olarak da, bu formül, ekonominin tümünü kapsayacak şekilde genişletilerek, milli gelir olarak ele alınabilir. Ancak belirtilmesi gerekir ki, Marksist gelir kavramıyla, günümüzde çoğu araştırmacının kullandığı kavramlar arasındaki farklara da dikkat edilmelidir²¹.

Toplam değer denkleminde (v+s) değer cinsinden net ürün ya da milli geliri, (c+v+s) de yine değer cinsinden gayri safi milli ürünü göstermektedir.

Toplam değer formülünden artık değer oranı, kâr oranı ve sermayenin organik bileşimi oranına ulaşmak mümkündür. İlk olarak artık değer oranı ya da sömürü oranı ele alındığında ortaya şu formül çıkmaktadır:

$$\text{artık değer oranı} = s/v$$

Bu oran, artık değerın, değişir sermayeye oranı ile elde edilir. Bu oran aynı zamanda şu şekilde de gösterilebilir:

$$\text{artık değer oranı} = \text{fazla zaman/gerekli zaman}$$

Oran ne kadar büyükse toplumda sömürü o kadar yüksek olur. Bununla birlikte artık değer oranı değerler cinsinden toplumdaki gelir bölüşümünü de gösterir:

$$\text{artık değer oranı} = \text{kapitalistlerin payı/işçilerin payı}^{22}$$

Artık değer oranının arttırılması iki şekilde olmaktadır. Bunlardan ilki, mutlak artık değerdir. Mutlak artık değer işgünün uzatılmasıyla ilgilidir. Kapitalist işgününü uzatırsa, gerekli zaman sabit kalacağından, fazla zaman uzatılacak ve böylece kapitalist sınıf daha fazla artık değer elde edecektir. İkincisi ise nispi artık değerdir. Mutlak artık

²¹ Sweezy, s.71.

²² Divitçioğlu, ss.44-45.

değerin aksine, nispi artık değer gerekli zamanın kısaltılması ile ilgilidir. Buna göre, ekonomide teknolojik gelişmenin sağlanmasıyla, verim artacak ve bununla birlikte tüketim kesiminde ücret mallarının değeri düşecektir. Ücret mallarının değerinin düşmesiyle emek gücünün yeniden üretimi için gerekli zaman kısalacağından, artık değer nispi olarak artacaktır²³.

Artık değer oranının yükseltilmesinde iki etken (mutlak ve nispi artık değer) etkilidir. Bununla birlikte, belirtilmelidir ki artık değer oranı çeşitli etmenlerin etkisindedir. Bunlar, sınıf mücadelesinin seyrinin (grevler, işçilerin dayanışması, sendikalaşma derecesi, işbaşındaki hükümetin özelliği) yanı sıra teknolojik yenilikler, ucuz hammadde ve besin maddeleri kaynaklarının ya ticaret ya da fetih yoluyla sağlanabilirliği vb. koşullardan etkilenirler. Kapitalist artık değer oranını azamileştirmeye çalışır, artık değer haddi ise kâr haddini etkiler. Gözlemlenebilir kâr oranı üzerinde çok daha dolaylı olan bu etki (değer) kâr haddi üzerinde doğrudan gösterilebilir. Söz konusu doğrudan etki sermayenin organik bileşimi aracılığıyla kendini duyurur²⁴.

Marx hemen hemen her zaman artık değer oranının tüm endüstri dallarında ve bu endüstrilerin her birinde çalışan bütün firmalarda aynı olduğu yönünde bir varsayım yapmıştır. Ancak bu varsayım uygulamada pek de gerçekleşmesi mümkün olmayan belli koşulları ifade etmektedir. İlk olarak, bu varsayımın gerçekleşebilmesi için homojen, bir işkolundan diğer işkoluna geçebilen ve serbestçe hareket edebilen bir emek gücünün olması gerekmektedir. İkinci olarak, her endüstride ve her endüstri içinde yer alan tüm firmaların, mevcut koşullarda sosyal gerekli olan emek miktarını kullanmaları gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, üreticilerin aşırı derecede yüksek ve aşırı derecede düşük teknoloji kullanmadıkları varsayılmaktadır. Dolayısıyla, görülmektedir ki, bu koşul sağlanmazsa bazı üreticiler sosyal ortalamadan daha yüksek veya daha düşük artık değer oranı elde edeceklerdir. Bu farklılıklar emeğin endüstriler ve firmalar arasında yer değişebilirliği ve hareketliliğiyle giderilemeyecektir²⁵.

²³ Divitçioğlu, s.45.

²⁴ Desai, ss.45-46.

²⁵ Sweezy, **Kapitalist Gelişme Teorisi**, s.73.

Değer denkleminden çıkarılan ikinci oran kâr oranıdır. Marksist sermaye kavramına göre, sermaye öndelik olarak sürülen, sabit ve değişir sermayeden oluştuğuna göre, kâr oranı bu öndelik üzerinden hesap edilir:

$$\text{kâr oranı} = s/c+v$$

Marksist kâr oranı hakkında birkaç hususun belirtilmesi gerekmektedir. Öncelikle, kâr oranının paydası üzerinde bazı kuşkular bulunmaktadır. Buna göre paydaya bakıldığında, gerek sabit, gerek değişen sermayenin bir değer akımı olduğu görülmektedir. Ancak, kapitalistlerin amacı, bir üretim dönemi süren akım halindeki sermaye (girdi) üzerinden değil de, yatırmış oldukları demirbaş sermaye stoku üzerinden kâr oranı sağlamaktır. Böylelikle, akım esasına göre yapılan bir sermaye tahlili ile, stok esasına göre yapılan bir sermaye tahlili birbirine karışacak ve kâr oranı tahlilinde çetrefilli bir durum olacaktır. Bununla birlikte bazı modern yazarlar kâr haddini anlamlı kılmak için denemelerde bulunmuşlardır. Örneğin, G. Hodgson soruna şu şekilde yaklaşmıştır:

$$\text{kâr oranı} = \text{artık değer} / K+t(c+v) ; (K:\text{demirbaş sermaye}, t:\text{üretim dönemi})^{26}$$

Ancak, Marx, kâr oranı hakkındaki bu aksaklıktan haberdardır. Belirtmek gerekir ki, Marksist yazında kâr oranı, genellikle akım esasına göre hesap edilmektedir²⁷. Marx, kâr teorisinde, malların içerdiği işgücü zamanı ile işgücünün değeri arasındaki farkın kârı belirlediğini vurgular.

Değer denkleminde ortaya çıkan bir diğer oran sermayenin organik bileşimidir. Bu oran:

$$\text{sermayenin organik bileşimi} = c/v$$

ya da

$$\text{sermayenin organik bileşimi} = c/c+v \text{ şeklinde de yazılır}^{28}.$$

²⁶ Divitçioğlu, ss.45-46.

²⁷ Divitçioğlu, s.46.

²⁸ Desai, s.46.

Bu oran sınıf ilişkilerinin önemini göstermektedir. Üretken süreçte, kapitalist, iş gücüne ihtiyaç duymasına karşılık, nesnel etmeni (üretim gereçleri) daha kolay denetleyebilir. Üretim gereçlerinin alım ve satımı, üretim gereçleri tekeline sahip sınıfın içindeki alışverişlerle ilgili olduğundan, böyle alışverişler karşı çatışmaları işin içine katmazlar. İş gücünü satın alırken, kapitalist ile işçi sadece mübadeleye giren bir bireyle bir başkası gibi değil, biri üretim araçlarına sahip, öteki bu araçlardan yoksun iki ayrı sınıfın üyeleri olarak karşılaşırlar. Böylelikle bu oran nitel toplumsal bir boyuta sahip olmaktadır. Nicel açıdan ise, sermayenin organik bileşiminin önemi, kâr oranı ile artık değer oranı arasında sermayenin organik bileşimi aracılığıyla ilişki kurabilmesinden ileri gelir²⁹.

Sermayenin organik bileşimini belirleyen iki etken vardır. Bunlardan ilki, reel ücret düzeyidir. Reel ücret düzeyi ne kadar düşerse (yükselirse), sabit sermayenin değeri değişmediği sürece sermayenin organik bileşimi o kadar yüksek (düşük) olur. İkinci etmen ise, sanayilerin ya da ekonomilerin benimsediği üretim teknikleri, teknolojisidir. Benimsenen tekniğe göre sermayenin organik bileşimleri farklı olacaktır³⁰.

Bu üç oran arasında şöyle bir ilişki gösterilebilir; eğer ekonomide sömürü oranı sabit varsayılırsa, sermayenin organik bileşimi arttıkça (azaldıkça), kâr oranı azalır (artar). Ekonominin tümü için ilk bakışta doğru gelen bu ilişki, bireysel sanayiler söz konusu olduğunda anlamsız olur. Zira sermayelerin organik bileşimleri farklı olan iki sanayide, varsayımsal olarak sömürü oranı sabit kabul edildiğinde, iki ayrı kâr oranı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu, rekabetin geçerli olduğu kapitalist piyasada, değişik organik bileşimli sanayilerin, tek bir kâr oranı elde etmesi ilkesi ile ters düşmektedir. Bununla birlikte, eğer, kâr oranı bütün sanayiler için aynı ise, yapılması gereken varsayım şöyle olmalıdır; artık değer oranlarını bütün sanayiler için değişik almaktır. Fakat bu, sınıf mücadelesinin geçerli olduğu her sanayide, ya toplumsal olarak gerekli emek zamanın, ya da çalışma zamanının farklı olduğunu söylemektir. Dolayısıyla, böyle bir mantık dâhilinde ise, ne değişik sanayilerde farklı kâr oranlarının ortaya çıkabileceğini, ne de sınıf mücadelesi altında değişik sanayilerde, artık değer oranının farklı olabileceğini iddia etmek mümkün olmayacaktır. Böylelikle bu ilişkinin geçerli

²⁹ Desai, s.46.

³⁰ Divitçioğlu, ss.46-47.

olabilmesi için bütün sermayelerin organik bileşiminin aynı olduğunu kabul etmek gerekli olacaktır. Ancak ekonomide hiç bir sanayinin sermayesinin organik bileşimi ötekinin aynı olamaz. Aynı olamazsa, ya kâr oranları farklıdır ya da artık değer oranları farklıdır. Ortaya çıkan bu durum Marx'ın değer sisteminin mantığının yanlış kurulduğunu göstermez. Marx iktisat biliminde soyuttan somuta giden bir yöntem kullanmıştır. Bütün sanayilerin sermayelerinin organik bileşimini sabit varsaymıştır. Bunun sonucunda ise tek bir kâr oranı varken, nispi değerler, emek miktarları oranına eşit olmuştur. Belirtilmelidir ki, bu tahlil bir ilk yaklaşım tahlilidir. Marx III. Ciltte bu yaklaşımı terk etmiş, her sanayide değişik sermaye organik bileşimler varken, nispi fiyatları ve sınıf paylarını dönüşüm sorunu çerçevesinde ele almıştır³¹.

Daha önce de değinildiği üzere, sermayenin organik bileşiminin kesimlerde farklı olması, ortaya iki olgu çıkartmaktadır; reel ücretler veri iken, malların fiyatlarının değerlerden sapması ve ücretler değiştiği zaman malların fiyatlarının farklı oranlarda değişmesi. Ricardo ikincisi üzerinde durmuşken Marx ise malların fiyatlarının değerlerden sapması üzerinde durmuştur. Değer sisteminin değişkenleri; değerler, artık değer oranı ve işgücünün değeri; fiyat sisteminin değişkenleri ise fiyatlar, kâr oranı ve reel ücretlerdir. Dönüşüm sorunu bir yandan değerlerin fiyatlara, diğer yandan ise artık değerlerin kâra dönüşümünü içermektedir. Bu bağlamda Marx'ın fiyat sisteminin değer sistemi ile olan ilişkileri konusundaki temel önermeleri şunlardır:

- Toplumsal artık değer toplumsal kâra eşittir,
- Malların fiyatları toplamı, değerler toplamına eşittir,
- Bir malın üretimindeki sermayenin organik bileşimi, toplumsal sermayenin organik bileşimine eşitse o malın fiyatı değerine eşittir, büyükse o malın fiyatı değerinden büyüktür³².

Ancak Marx'ın dönüşüm yöntemi hatalıdır. Bunun nedeni ise, fiyat sistemlerinin sol tarafında değerlerin, sağ tarafında ise fiyatların yer almasıdır. Diğer bir ifadeyle, A ve B malı çıktılarının değerleri fiyatlara dönüştürüldüğü halde bu malların üretiminde kullanılan girdilerin değerleri fiyatlara dönüştürülmemiştir. Yöntemdeki bu

³¹ Divitçioğlu, ss.47-48.

³² Akyüz, s.39.

hata, hesaplanan fiyatların ve kâr oranının yanlış olmasına ve reel ücretlerin değer ve fiyat sistemlerinde farklılaşmasına yol açmaktadır.

Daha genel bir çözüm üzerinde soruna yaklaşıldığı takdirde; değerlerle fiyatların veya genel olarak değer sistemi ile fiyat sisteminin kıyaslanabilmesi için, bunların aynı birim cinsinden ölçülmesi gerekmektedir. Bu ölçü birimi işgücü zamanıdır. Değer sisteminde değerler, malların içerdiği işgücü miktarlarını gösterdiği halde, fiyat sisteminde işgücü zamanı ile ölçülen fiyatlar, malların satın alabilecekleri işgücü miktarını gösterecektir. Görüldüğü gibi, mallar hem çıktı hem de girdi olarak fiyatlarla değerlendirilmektedir. Genel olarak, fiyat sisteminin değer sisteminde bağımsız olarak çözülüp çözilemeyeceği konusunda şu ilke saptanabilir; eğer üretim katsayıları ve reel ücret (veya kâr oranı) veri ise, fiyat sistemi değer sisteminden bağımsız olarak çözülebilir. Ancak, eğer veri olan bölüşüm değişkeni artık değer oranı ise, fiyat sisteminin değer sisteminden bağımsız olarak çözmek olanaksızdır. Bununla birlikte, dönüşüm sorunu doğru bir şekilde çözüldüğü zaman Marx'ın bu konudaki önermeleri geçersiz olmaktadır.

Belirtilmelidir ki, Marx'ın yöntemindeki hatalara rağmen, bölüşüm konusunda yapılan temel önerme geçerliliğini korumaktadır: kârın kökeni artık değerdir. Bununla birlikte, kâr oranı ile artık değer oranı arasındaki ilişki, reel ücretler ile kâr oranı ve reel ücretlerle artık değer oranı arasındaki ilişkiler yoluyla saptanabilir. Görülmektedir ki, Marx dönüşüm sorununu değer sistemi içinde çözmektedir. Hareket noktası ise, iki sınıfın karşılıklı gelir paylarını belirleyen ve değer sisteminde bölüşüm sorununu sınıfsal açıdan çözen artık değer oranıdır. Fiyat sistemi, yaratılan artık değerın kapitalistler arasında, eşit kâr oranı ölçütüne göre dağılımını sağlamaktadır. Bu nedenle, fiyatlar, sermayenin organik bileşiminin kesimlerdeki değerine göre değerlerden sapmaktadır. Kısacası, fiyat sistemi, kapitalistler arasındaki rekabet ve bölüşüm ile ilgili bir sistemdir. Bu sistemin egemen olması ise sınıfsal bölüşümü ve artık değer-kâr arasındaki ilişkiyi etkilememektedir³³.

Marx kapitalizmin birikim sürecini incelemeden önce, sistemde kullanılan üretim araçlarının yenilenmesi olgusunun ve bunun gerektirdiği değişim sürecinin genel

³³ Akyüz, ss.39-44.

ilkelerini saptamak amacıyla üretim koşullarının değişmediği, birikimin mevcut olmadığı bir ekonomiyi inceler. İlk elden yaptığı bu tahlil, basit yeniden üretimdir. Buna göre, üretilen net çıktının tamamının tüketildiği, birikimin ve teknolojik gelişmenin mevcut olmadığı, kullanılan üretim araçlarının aynen yenilendiği ve kesimlerin üretim yoğunluklarının değişmediği bir üretim sistemini tahlil eder. Bu sistem, ücretlerin tamamı işgücünün yeniden üretimi için gerekli tüketime gittiğinden dolayı, üretilen net çıktının tamamen tüketilmesi, yaratılan artık değer ve kapitalistlerin kârlarının tamamının tüketilmesi anlamına gelmektedir. Basit yeniden üretim tahlilinden yola çıkarak Marx, genişleyen yeniden üretim tahliline ulaşmıştır. Buna göre, birikimin kökeni artık değer, artık değer nedeni olarak da özel mülkiyet olduğunu belirten Marx'a göre, sermaye birikimi kapitalizmin doğal kuralıdır ve bu da kapitalistler arasında rekabetin zorunlu kıldığı bir süreçtir. Genişleyen yeniden üretim tahlilinde Marx, belirli varsayımlarda bulunur. Buna göre, kapitalist birikim sürecinin mevcut üretim araçlarını kullanacak sayıda işgücünün her zaman mevcut olduğunu varsayar. Diğer bir varsayımı ise, artık değer oranının değişmediğidir. Bununla birlikte, teknolojik gelişmenin mevcut olmadığı varsayımında da bulunur. Görülüyor ki, bu varsayımlar genişleyen yeniden üretim modelinin basitleşmesini sağlamaktadır. Marx, gelir, harcama ilişkileri konusunda ise, ücretlerin tamamen tüketildiğini ve bir üretim döneminde ödenen ücretlerin, o dönem içinde, bir önceki dönemde üretilen tüketim mallarına harcandığını varsaymaktadır. Bununla birlikte, kapitalistlerin tüketim talepleri de bir önceki dönemde üretilen mallar ile karşılanmaktadır. Kapitalistlerin elde ettikleri artığı kısmen tükettiğini kısmen de yattırdığını ve her kapitalistin kendi kesiminde yatırım yaptığını varsayar³⁴.

Bu varsayımlar altında genişleyen yeniden üretim modelinde, dengeli bir büyüme modeli ortaya çıkmakta; buna göre, kesimlerin büyüme oranları sabit ve aynı olduğundan üretim yoğunluklarının oranı değişmeyecektir. Bununla birlikte, üretim teknikleri değişmediği için, hem değişen hem de değişmeyen sermaye aynı oranda artacak ve ekonominin istihdam ettiği işgücü, ekonominin büyüme oranına eşit bir oranda artacaktır. Ayrıca, tüketim mallarının artış oranı istihdamdaki artış oranına eşit olduğundan, işgücü başına düşen tüketim zaman içinde değişmeyecektir. Dolayısıyla

³⁴ Akyüz, ss.56-59.

genişleyen yeniden üretim modelinde, öngörülen varsayımlar ışığında, bölüşüm sabit kalacaktır. Kâr oranı, artık değer oranı ve reel ücretler zaman içinde değişmeyecektir. Değinilmesi gereken nokta, Marx'ın kapitalistlerin yatırım davranışları konusundaki varsayımı nedeniyledir ki; sistem düzgün bir şekilde büyümektedir. Bu varsayımla da kapitalizmin dengeli bir biçimde büyüdüğü görülmektedir. Ancak kapitalist sistem dengesiz bir biçimde büyümektedir. Marx, kapitalizmin dengeli bir biçimde büyümesi için gerekli koşulları araştırırken, dengesizliğe yol açacak nedenleri belirlemektedir. Bu model, kapitalizmin dengeli büyümesi için gerekli koşulların son derece katı ve sınırlayıcı olduğunu, piyasa mekanizması içinde bu koşulları ve uyumu sağlayacak bir sürecin mevcut olmadığını gözler önüne sermektedir. Ortaya çıkan sonuç itibarıyla, modelde belirtilen varsayımlar dâhilinde normatif denge koşullarının belirlendiği görülmektedir. Bu koşullar ışığında, kapitalist büyümenin dengeli ve düzgün değil, inişli ve çıkışlı olduğu görülmektedir.

Kapitalizmin dinamik sürecini belirleyen temel unsur, sermaye birikimi ile birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmenin, işgücü talebi, istihdam ve kâr oranı üzerindeki etkileridir. Marx teknolojik gelişme teorisi ile uzun dönemde bölüşüm sorununu çözümlenmekte ve kapitalist birikimin çelişkilerini ortaya koymaktadır. Teknolojik gelişme sermayenin organik bileşiminin artması şeklinde tanımlanmaktadır. Marx, teknolojik gelişme ile bölüşüm arasındaki ilişkiler bağlamında iki temel önerme sunar. Bunlardan ilki, teknolojik gelişme, işgücünün yerini alması şeklinde ortaya çıktığı için teknolojik işsizlik yaratmaktadır. Teknolojik gelişme istihdam düzeyi üzerinde etkilidir. Böylece bu önerme Marx'ın ücret teorisinin temelini oluşturur. Teknolojik gelişmenin yarattığı yedek işsizler ordusu, işgücü arzının işgücü talebinden sürekli olarak daha yüksek olmasına neden olmaktadır. Böylelikle, işçiler arasındaki rekabet dolayısıyla ücretler asgari düzeye inmektedir. Marx'a göre, piyasa ücretlerinin asgari düzeyin üzerine çıkmasıyla ki, teknolojik gelişme hızlanmaktadır. Bu nedendir ki, işgücü talebi arza göre değişmektedir. İkinci önerme ise, teknolojik gelişmeyle, sermayenin organik bileşimi artmakta, kâr oranı ise düşmektedir. Bu, yedek işsizler ordusu ile birlikte kapitalizmin kriz teorisinin ilişkisini ortaya çıkarmaktadır³⁵.

³⁵ Akyüz, ss.62-67.

Teknolojik gelişme teorisi, yedek işsizler ordusunun ve işçi sınıfının artan sefaletinin kâr oranındaki düşmeyi engellemediğini, bunların birlikte çıktığını ortaya koymaktadır. İşgücü verimliliğindeki artış yedek işsizler ordusunun ortaya çıkma olasılığını arttırdığı halde, kâr oranının düşmesini geciktiren bir unsur olmaktadır. Ancak, Marx'a göre, işgücü verimliliği ne kadar artarsa artsın, kâr oranının düşmesi kaçınılmazdır. Kâr oranındaki düşme ve artan yedek işsizler ordusu kapitalizmin dinamik sürecinin dengesizliğini ortaya koymaktadır. Marx'ın teknolojik gelişme teorisi, birikim ile kâr oranını aynı zamanda ise çelişkileri arttırdığını ortaya çıkarmaktadır³⁶.

3. Piero Sraffa

Sraffa görüşlerinin temelini Ricardo'ya dayandırdığından dolayı Neo-Ricardocu İktisatta yer almaktadır. Bununla birlikte Sraffa'nın yanında Dimitriev, Von Neumann da Neo-Ricardocu iktisatta yer almaktadırlar. Burada Dimitriev ve Von Neumann üzerinde kısaca durduktan sonra Sraffa'nın değer ve bölüşüm konularındaki görüşleri alınacaktır.

Ricardogil iktisatta üretim fiyatları arz ve talep tarafından belirlenmeyip, ekonomideki üretim teknolojisi ve reel ücret tarafından belirlenir. Buna göre genel bir çerçeve oluşturulduğunda, Ricardogil iktisatta firma ve tüketiciler bulunmaz, üretim yönlü bir analiz yapılmaktadır. Her sanayi dalı belli bir teknikle tanımlanmaktadır. Böylelikle, her sanayinin girdisi ve çıktısı bellidir. Ekonomideki bütün sanayiler girdi çıktı ağıyla birbirlerine bağlı olduklarından, malların mallarla üretildiği bir dünyada, tek düze bir kâr haddine göre, mallar arasındaki değişim oranları ve gelir bölüşümü belirlenmektedir. Ancak reel ücretler dışarıdan verilmelidir ki değişim oranları ve gelir bölüşümü belirlensin. Ekonomide ücret dışında bölüşülecek büyüklük iktisadi artıktır ve bunu ise bir sınıf, kapitalist sınıf (toprak sahipleriyle birlikte) ele geçirmektedir. Dolayısıyla görülüyor ki, Ricardocu iktisatta üretim fiyatlarının belirlenmesinde talebin rolü yoktur³⁷.

³⁶ Akyüz, s.72.

³⁷ Divitçioğlu, s.151.

Dimitriev'in, hem Ricardo hem de Marx'la uzaklaşıp yakınlaştığı bazı noktalar vardır. Dimitriev, Ricardo'nun aksine emek-değer teorisiyle marjinal faydayı kaynaştırmak istemiş ve Ricardo'dan uzaklaşmıştır. Bununla birlikte, değer deyimiyle fiyatları kabul edip, değeri emek gücüne indirgemek istemeyişinden dolayı da Marx'tan uzaklaşmıştır. Ancak buna rağmen, Dimitriev üretim fiyatları konusunda Marx ve Ricardo'ya yaklaşır. Dimitriev, Ricardo'nun değer ve bölüşüm konularındaki yaklaşımını yeniden yorumlayarak sistemleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca, Marx'ın emek-değer teorisinin kısmi bir matematiksel ifadesi olan metada cisimleşmiş emek miktarlarını hesap etmeye çalışmıştır. Esasında, Dimitriev sistemi köklerini Ricardo'dan alan bir çeşit Sraffa sistemidir. Sraffa'da olduğu gibi Dimitriev denklemlerinde, reel ücret haddi verilmişken üretim fiyatları ve kâr oranı belirlenmektedir. Bu onun Marx'ın dönüşüm sorunu adı altında çözmek istediği şeydir. Fakat Dimitriev Marx'ın aksine değer tahlillerine değinmeden üretim fiyatlarının belirlenmesi ile yetinmiştir.

Von Neumann'ın modeli Ricardo ve Marx'a ve onlardan esinlenen Sraffa'ninkine oldukça benzemektedir. Bütün bu modellerde, malların mallar tarafından üretilmesi olgusu ve reel ücretin dışsal olarak verilmesi, üretim fiyatlarını ve gelir bölüşümünü belirlemektedir. Tümünde ortak olan nokta ise, üretim yönlü model olmaları ve tüketicilerin (talebin) modele dâhil edilmeyişidir. Von Neumann'ı Sraffa'ya yakınlaştıran ise modelde tarihsel olarak verilmiş bir sermaye stokunun bulunmayışdır. Ancak bu benzerliğe rağmen Von Neumann'ın modelini Sraffa'nın modelinden ayıran bir husus vardır. Sraffa modeli sıfır büyüme oranlı bir durağan hal modelidir. Fakat Von Neumann'ın modelinde bütün üretim ve tüketim faaliyetleri, zaman içinde, aynı orantıda bir büyüme oranı ile büyürler³⁸.

Sraffa ise, fiyat, sermaye ve bölüşüm sorunlarına klasik bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Başlangıç noktası olarak da, malların mallarla ve işgücü tarafından üretildiği bir üretim sisteminin nesnel koşullarıdır. Üretim olgusu, Sraffa'da, neoklasiklerde olan faktörlerden nihai çıktıya doğru giden tek yönlü bir akım olmaktan çıkmış, mallar hem girdi hem de çıktı niteliğini taşıdığından dolayı faktör-mal ayırımı ortadan kalkmaktadır. Malların birbirlerinin üretiminde kullanılması, değişimi,

³⁸ Divitçioğlu, ss.141-144.

teknolojik, nesnel bir zorunluluk haline getirmektedir. Ancak, belirtilmelidir ki, malların değişim oranları sadece üretimin nesnel koşullarına göre belirlenmemektedir. Burada başka etkenlerle belirlenen sınıfsal bölüşüm söz konusu olmaktadır. Değişim oranları; üretim teknolojisinden bağımsız etkilerle belirlenen sınıfsal bölüşüm ve üretim teknolojisinin nesnel koşullarının kesişmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bölüşüm, bağımsız ve belirleyici bir niteliğe sahip olmaktadır. Neoklasik iktisatın temel unsuru olan talep, bölüşümün ve malların değişim oranlarının belirlenmesinde etkili değildir. Ayrıca talebin rolü belirtilmemekte ve bu yaklaşım üretim kesimlerinin üretim yoğunluklarını belirlemekten öteye gitmemektedir. Sraffa, üretim sisteminin, üretim yoğunluğundan ve ölçekten bağımsız özelliklerini incelemektedir. Bu özellikler ise fiyat-bölüşüm ilişkileridir. Bu ilişkilere bağlı olarak da dönüşüm sorunu ve değişmeyen değer ölçüsü sorununa açıklık getirmektedir.

Sraffa'nın yaklaşımında, Ricardo ve Marx'ın aksine, bölüşüm teorisi bulma olanağı yoktur. Yaklaşımında ücret-kâr ilişkisi ön plana çıkmasına rağmen bu ilişkinin bir yönü açık kalmıştır. Bölüşüm sınıfsal gelir paylarının belirlenmesi olarak ifade edilmekte, bunun belirlenmesi sorununu ele alınmamaktadır. Sadece farklı bölüşüm düzeylerinde fiyat-kâr ve kâr-ücret ilişkileri incelenmektedir. Bundan dolayı, bölüşümü üretim teknolojisinin nesnel koşullarından bağımsız unsurlarla belirleyen herhangi bir bölüşüm teorisiyle teori bütünleştirilebilir. Bu noktada ise Sraffa'nın neoklasik teorinin eleştirisine katkısı ortaya çıkmaktadır. Neoklasik marjinal verimlilik teorisini hedef alarak, malların mallarla ve işgücü tarafından üretildiği, üretim kesimleri arasında teknolojik bağımlılığın ortaya çıktığı, çok mallı bir üretim sisteminde bölüşümün üretimin teknik özellikleriyle açıklanamayacağı önermesini ileri sürer³⁹.

Sraffa'nın neoklasikleri eleştirdiği bir diğer husus ise tam rekabet varsayımının gerçeklerle ilişkisi olmadığıdır. Sraffa "Malların Mallarla Üretimi" başlıklı kitabını Neoklasik Teoriye bir eleştiri olarak sunmaktadır⁴⁰. Sraffa modeline, basit bir ekonomiyi ele almakla başlar. Bu ekonomi, üretim sürecinde yitirdiği girdileri yeniden üretebilmekte ve bunlara ilave bir artık üretememektedir. Ekonomide iki ayrı mal iki

³⁹ Akyüz, ss.233-234.

⁴⁰ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.154.

ayrı endüstri tarafından üretilmektedir⁴¹. Böyle bir ekonomide, değişim değeri teknoloji tarafından belirlenir. Ücret de geçimlik tüketim mallarıyla üretim araçları arasında yer aldığından dolayı teknoloji tarafından belirlenir ve sabittir. Ekonominin her üretim döneminde kendisini aynen tekrarlayabilmesi kâr olgusunun ortaya çıkmasını önler. Kâr ancak artık yaratan ekonomide ortaya çıkmaktadır⁴².

Sraffa geçimlik ekonomi modelinden artıklı ekonomi modeline geçer. Ekonomi artık yaratıyorsa, ücret artıktan pay almıyor olabilir. Ücret, geçimlik tüketimiyle üretim araçları arasında yer alabilir. Bu durumda, artık tümüyle kâr olarak kalıyor demektir. Sraffa, artıklı ekonomide de, teknolojinin nispi fiyatları belirleyeceğini belirtir⁴³. Ücretlerin belli bir düzeyde sabit olduğu varsayılırsa, artığın üretim araçları değerine orantılı olarak sanayiler arasında tek bir kâr oranı ile dağıtılması ilkesi, fiyatların ve kâr oranının eşanlı olarak belirlenmesine neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, her sanayinin çıktısı aynı zamanda öteki sanayinin girdisi olduğundan, kâr oranı her yerde vardır ve bu nispi fiyatlarla birlikte aynı anda belirlenmelidir⁴⁴. Bununla birlikte, Sraffa, artıklı ekonomide, lüks veya temel olmayan dediği malların üretiminin de ortaya çıktığını belirtir. Sadece lüks mallar, diğer malların üretimine girmediği için, edilgen bir role sahiptir. Diğer bir ifadeyle fiyatların belirlenmesinde etken değildir. Ancak, temel mallar, diğer malların üretimine dolaylı ya da dolaysız biçimde üretim aracı olarak girdiğinden kâr oranı ve fiyatların belirlenmesinde etkendirler⁴⁵. Böylelikle Sraffa, doğrudan ve dolaylı olarak bütün malların üretimine giren ve girmeyen mallar arasında ayırım yapmaktadır. Temel mallar ve temel olmayan mallar diye ikiye ayırmaktadır⁴⁶.

Ücretlerin geçimlik bir düzeyde olduğu belirtildi; ancak ücretler artıktan pay alabilirler. Bu nedenle, Sraffa'da ücret bir değişkendir ve Marx'ın ücret kavramından iki açıdan farklıdır; öncelikle, Sraffa'nın yaklaşımında, yalnız parasal ücret söz konusudur. Emek-gücü değerinin toplumsal olarak gerekli emek-zaman cinsinden ölçülme sorunu yoktur. Kısacası değer sorunu Sraffa'da başından itibaren yoktur. İkincisi, Marx'ta

⁴¹ Reşad Kayalı, *Neoklasik ve Neo-Rikardiyen Üretim ve Bölüşüm Teorilerinde Sermaye Sorunu*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978, s.48.

⁴² Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.155.

⁴³ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.156.

⁴⁴ Divitçioğlu, ss.114-115.

⁴⁵ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.157.

⁴⁶ Kayalı, s.52.

ücretler toplam sermayeye dâhil olduğundan, kapitalistler tarafından öndelik olarak ödendiği kabul edilmektedir. Fakat Sraffa'da ücret artığının bölüşülmesine dâhil olmaktadır. Böylece, ücret bir sermaye ögesi olmaktan çıkmış, değişken nitelikte bir bölüşüm ögesi olmuştur. Doğal olarak, bu farklar, Marx ve Sraffa'da kâr oranının iki ayrı şekilde algılanmasına yol açmaktadır. Kâr oranı birinde değer, ötekinde fiyat cinsinden hesap edilmektedir. Ücretlerin artık içinde pay alması ile milli ürün içinde ücret ve kâr rakip duruma düşerler ve bu durumda sistemin belirlenmesi bölüşümün dışsal olarak verilmesi ile mümkün olur⁴⁷. Gelir bölüşümü dışarıdan verildiğinde, malların fiyatlarını belirleyen ekonomideki üretim ilişkisidir. Sraffa, kâr oranının sistem dışından parasal faiz oranı tarafından belirleneceğini belirtir. Fakat parasal faiz oranının nasıl belirlendiği konusuna değinmemiştir. Böylelikle bu bölüşüm yaklaşımı, Neoklasik Okulda marjinal verime göre bölüşüm anlayışından farklıdır⁴⁸.

Sraffa, bölüşümdeki değişmelerin fiyatlar üzerindeki etkisini iki aşamada incelemektedir. İlk olarak, fiyat değişmelerinin bağlı olduğu unsurları tartışmakta, daha sonra da bu değişmelerin saptanması için gerekli olan ideal ölçü birimini türetmektedir. Bu ölçü biriminin değeri bölüşümdeki değişmelerden etkilenmemekte ve bu, bir taraftan fiyat değişmelerinin kökeninin saptanmasına olanak yaratırken, diğer taraftan da, kâr oranı ile ücret arasındaki ilişkinin, fiyatlardan bağımsız olarak oluşmasını sağlamaktadır. Bölüşümün fiyatlar üzerindeki etkisi, üretim kesimlerindeki emek-sermaye oranına bağlıdır. Eğer bütün kesimlerde bu oran aynı ise, bölüşümdeki değişmeler fiyatlar üzerinde bir etki yaratmayacak, fiyatlar bütün ücret ve kâr oranı düzeylerinde, malların içerdikleri işgücü miktarı ile orantılı olacaktır⁴⁹.

Sraffa'nın geçimlik ekonomi modelinde, iki kesimli bir ekonomi ele alındığında, nisbi fiyatlar, onları üretmek için gerekli emek miktarları oranına eşittir. Eğer, ekonomide kesimlerin emek-üretim araçları oranı aynıysa, nispi fiyatlar emek katsayıları oranına eşit olur. Böyle bir modelde nispi fiyatların bölüşümden bağımsız olduğu görülür. Ancak artıklı ekonomide, yani kâr oranı sıfırdan büyükse, yukarıda belirtilen durum geçerli olmaz. Kâr oranı, her iki kesimde aynı ve her iki kesimin

⁴⁷ Divitçioğlu, ss.114-115.

⁴⁸ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.158.

⁴⁹ Akyüz, ss.250-251.

sermaye-emek oranları tekdüze ise, nispi fiyatlar yine emek miktarları oranına eşit olur. Fakat sadece doğrudan emek miktarları oranına eşittir. Eğer bu durum, ekonomide ender durum olarak görülür ve gerçeği gösteren, ekonomideki sermaye-emek oranlarının çeşitliliği hali benimsenirse, malların nispi fiyatlarının, kâr oranının değişmesine göre, emek miktarları oranından sapacaktır. Görüleceği üzere, nispi fiyatlar bölüşümden bağımsız olarak incelenemez. Her yeni bölüşüm -yani kârdaki artma ve ücretlerdeki azalma ya da tersi durum- sanayilerin sermaye-emek oranlarına göre yeni nispi fiyatlar getirecektir⁵⁰.

Kesimler arasındaki sermaye-emek oranları farklı olduğunda, bu, fiyatlar değişmedikçe kâr oranının farklılaşmasına neden olur. Emek başına daha fazla sermaye kullanan kesimlerde artığın üretim araçlarına oranı daha düşük, dolayısıyla kâr oranı daha düşük olur. Böylelikle açık veren kesim ortaya çıkar. Emek başına kullanılan sermaye daha az olan kesimler ise fazla veren kesimdir; yani kâr oranı daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle, ücretteki düşüşün yarattığı gelir bölüşümü değişmesi, fiyatlar değişmedikçe, kâr oranında, kesimlerin sermaye-emek oranlarına göre farklılaşmasına neden olur. Bununla birlikte ancak fiyatların değişmesiyle kâr oranı eşitlenir. Açık ve fazla veren kesimlerin arasındaki sınırı çizen sermaye-emek oranına dolaylı ve dolaysız girdilerinde sahip olan kesim kritik dengeleyici orana sahiptir. Kısacası bu, bölüşüm değişmelerinden etkilenmez ve değişmez değer ölçüsü olarak kullanılabilir. Sraffa'ya göre ise, gerçek iktisadi sistemde, bu koşulu, belirli özelliklere sahip standart bir mal yerine getirebilir. Bu standart mal ise, kullandığı toplam üretim araçlarıyla aynı oranda bileşen aynı mallardan oluşan bir mal olabilir⁵¹.

Bu bileşik mal, sistemdeki bütün temel mallardan oluşmakta, bunun üretiminde bütün temel mallar kullanılmaktadır. Her malın bileşik mal içindeki, o malın bileşik malın üretim araçları içindeki miktarını aynı oranda aşmalıdır. Bu koşul gerçekleştiğinde, malların bileşik mal içindeki oranlarıyla üretim araçları içindeki oranları birbirine eşittir. Diğer taraftan bu koşul, her malın üretilen miktarının, malın kullanılan miktarını belli ve sabit bir oranda aşması demek olduğundan, farklı mallardan oluşmasına rağmen, bileşik malla bu malın üretim araçlarını, fiyatlardan bağımsız

⁵⁰ Divitçioğlu, ss.118-119.

⁵¹ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.159.

olarak kıyaslama olanağı mevcuttur. Her malın bileşik mal içindeki miktarı, o malın toplam üretim araçları içindeki miktarını aynı oranda aştığı için, bileşik malın tümü de, bu malın üretimi için kullanılan üretim araçlarını aynı oranda aşacaktır. Sraffa, değişmez değer ölçüsü olarak standart malı değil, standart sistemde üretilen net bileşik malı almakta, buna da standart milli gelir demektedir⁵².

Sraffa'nın değişmeyen değer ölçüsü konusundaki çalışmaları soruna başka bir açıdan bakma fırsatı vermektedir. Bu, üretim sürecinin doğrudan ve dolaylı emek kullanarak sürdürülmesi olayına dayanılarak yapılan, tarihli emek miktarlarına indirgeme tahlilidir. Hareket noktasını ise şu şekilde ifade etmiştir; herhangi bir malın üretim sürecinde değişik kademelerde kullanılan bütün dolaylı emeği doğrudan emeğe indirmek olanağı bulunduğundan, belli bir malın değeri girdilerle ifade edileceği gibi, üretim sürecinin değişik kademelerinde başlatılıp sürdürülen ve bitirilen, her biri ayrı kademeye uyuşan, emek değerleri ile ifade edilmektedir⁵³. Böylelikle Avusturya-Wicksell sermaye teorisinin üretim dönemi kavramının, bölüşümden bağımsız olarak, sermaye miktarının ölçü birimi olması niteliğini yitirmesine yol açmaktadır. Burada sermayenin değerinin, Avusturya-Wicksell teorisinde de sermayenin ölçü birimi olan üretim döneminin, kâr oranına bağlı olarak değişimleri aynı olgudur. Bilindiği gibi, Avusturya-Wicksell sermaye teorisi, ücretler azalıp kâr oranı arttığı zaman sermaye yoğunluğu yüksek olan bir teknikten sermaye yoğunluğu düşük olan diğer bir tekniğe geçileceğini belirtmektedir. Sraffa, birden fazla üretim dönemlerine ait farklı emek terimlerini, kâr oranından bağımsız olarak bütüncülleştirmenin olanaksız olduğu sonucuna varır. Diğer taraftan, üretim tekniği değişmediği halde, kâr oranı değişirken fiyatların farklı yönlerde değişmesi, sermayenin bölüşümden bağımsız bir miktar değişkeni olarak tanımlanmasını olanaksız hale getirmektedir. Ayrıca kâr oranı ile sermaye yoğunluğu arasındaki ilişkiyi neoklasik teoride öngörülen biçimini tersine çevirmektedir⁵⁴.

Kâr oranı ile fiyatlar arasındaki karmaşık ilişkiler, bir üretim sistemindeki malların birden fazla yöntemle üretilbilmesi halinde ortaya çıkan yöntem seçimi

⁵² Akyüz, s.258.

⁵³ Divitçioğlu, s.189.

⁵⁴ Akyüz, ss.273-274.

konusunda genellemeler yapmaya olanak vermemektedir. Bu olgu, Sraffa'nın geliştirdiği sistemin, sermaye stokunun ölçülmesi sorunu ile birlikte neoklasik iktisada yönelik temel eleştirisini oluşturmaktadır. Tekniğin geri gelmesi olgusu, kâr oranı ile sermaye yoğunluğu arasında tek yönlü, monoton bir ilişki çıkartmak olanağını ortadan kaldırmaktadır. Buna göre, aynı bir teknik, çok düşük ve çok yüksek kâr oranlarında en etkin teknik haline gelebilmektedir. Bu ise, bir sonraki bölümde görüleceği üzere, neoklasik sermaye ve bölüşüm teorilerinin temel önermeleriyle çelişmektedir⁵⁵.

⁵⁵ Akyüz, ss.291-293.

B. Arz-Talep Yaklaşımına Göre Gelir Bölüşümü

Smith ve neoklasik iktisadın bir arada incelenmesinin nedeni, neoklasik teorinin odak noktaları Smith'ten doğmuş gibidir. Smith'teki görünmez el, kapitalist toplumu bir uyum ve dengeye götürmektedir. Neoklasik teoride de fiyatlar, kaynakları etkin dağıtmaktadır. Dolayısıyla bir taraftan genel denge sağlanırken, diğer taraftan da genel optimizasyon gerçekleşir. Dolayısıyla, neoklasiklerin ve Smith'in kapitalist üretim tarzına bakışlarının benzediğini söylemek mümkündür⁵⁶. Bu yaklaşımda, tam istihdam koşullarında, arz ve talep tarafından piyasanın dengeye ulaştığı varsayılmaktadır. Dolayısıyla arz ve talebin belirleyici olduğu piyasada denge müdahale olmadan gerçekleşmektedir.

1. Adam Smith

İktisadın pozitif ve normatif bir bilim olarak ortaya çıkışı Adam Smith ile başlar. Smith'in *Ulusların Zenginliği* kitabı 1776 yılında yayınlanmış olup, kapitalist üretim tarzının iktisadını inceleyen ilk bilimsel eserdir. Klasik bölüşüm teorisinin esaslarının belirlenmesinde Smith, üç büyük sosyal sınıf olarak adlandırdığı emekçi sınıfı, kapitalist sınıf ve toprak sahipleri sınıfının; gelir paylarını- ücret, kâr ve rant- nasıl elde ettiklerini incelemiştir. Bu yaklaşım gelir dağılımını üretim faktörlerinin payları olarak ele alan teoriden farklıdır. Bununla birlikte gelir dağılımı teorisi üzerinde durulan fiyat ve gelir dağılımı ilişkisi, Smith tarafından önemli görülmemiştir.

Smith ilk elden, özel mülkiyetin ve kapital birikiminin mevcut olmadığı ilk ve ilkel toplum aşamasını ele alır. Buna göre bir toplumda emeğin üretimi, emeğin doğal ödülü veya ücretidir. Böylelikle üretimin toprak sahibiyle ve kapital sahibiyle paylaşılmasına gerek yoktur. Zira işçinin payı, iş bölümüne bağlı olarak artan verimlilik ölçüsünde artacaktır⁵⁷. Böylelikle ilk aşamada emek mübadele değerini belirler. İkinci aşama kapital birikiminin olduğu, üretim araçlarıyla toprak mülkiyetinin özel kişilerde bulunduğu kapitalist ekonomi aşamasıdır. Buna göre bütün malların reel değeri ücret, kâr ve ranta ayrılmaktadır. Böylelikle bunlar üç toplumsal sınıfın geliri değil, mübadele değerinin üç ilksel kaynağı sayıldığını göstermektedir. Görülüyor ki, Smith üretim

⁵⁶ Divitçioğlu, ss.158-160.

⁵⁷ Savaş, ss.285-287.

maliyetine dayanan değer teorisine geçmektedir; diğer bir değişle emeği mübadele değerini belirleyen tek değişken saymaktan uzaklaşmaktadır. Ayrıca, birikimin kaynağında emeği görmekle beraber, Smith emeği verimli ve verimsiz olarak ikiye ayırmaktadır. Buna göre, hem değer hem işveren için artık yaratan, hem de satılabilir bir malda somutlaşan emek verimli; fakat hizmetler verimsiz emektir. Değişim değerini belirleyen tek değişken emek olmasa da, O'na göre emeğin piyasadan satın alabileceği mal miktarı çok daha kesin bir ölçüdür⁵⁸.

İkinci aşamada Smith'in üzerinde ilk durduğu teori pazarlık teorisidir. O'na göre taraflar arasında işverenin daha avantajlı bir konumda olacağı kuşkusuzdur. Ancak uzun dönemde ücretin düşeceği minimum seviye olan geçim ücreti, işçi ile ailesinin geçimini sürdürmeye yetecek ücret seviyesidir. Ücretlerin, eğer emek talebi fazla olursa, bu geçim seviyesinin üzerine çıkması mümkündür. Smith'e göre, emek talebi ücret fonunun büyüklüğüne bağlıdır. Smith emek talebinin, dolayısıyla ücret artışının temel sebebi olarak, milli gelirin artması olarak görmektedir. Ayrıca Smith ücret seviyesi ve nüfus artışı arasındaki ilişkiyi de incelemiştir. O'na göre, ücretler yüksek olduğu zaman nüfus artış hızı da yüksek olur; buna karşılık, düşük ücretler durağan bir nüfusa neden olur. Bu ilişki ise Malthus'un nüfus teorisinin konusu olacaktır. Smith ücretlerle ekonomik gelişme arasında iki yönlü bir ilişki kurar. O'na göre ücretlerin uzun dönemli eğilimlerinin yükselme yönünde olması ekonomik ilerlemenin bir göstergesidir. Ayrıca ücretler, kapital birikimi arttıkça yükselecekleri gibi, yükselen ücretler emeğin verimini arttırarak kapital birikimini de hızlandıracaktır. Smith, toplumda tasarruf eğiliminin israf eğilimine oranla daha yüksek olacağına ve dolayısıyla kapital birikiminin artacağına, işçilerin hayat standardının yükseleceğine inanmıştır. Bununla birlikte Smith'e göre stokun geliri olan kâr ile ücretler arasında zıt yönlü bir ilişki vardır. Ücretler artarsa kârlar düşer, ücretler azalırsa kârlar artar⁵⁹.

Smith'in ücretler hakkındaki yorumunu kısaca ele aldıktan sonra kâr, faiz, rant, tasarruf ve yatırım üzerine görüşleri üzerinde kısaca durulacaktır. Smith, kapitali sabit kapital ve döner kapital olarak ikiye ayırır. Sabit kapital el değiştirmeden bir gelir veya kâr sağlar ve makine, araç-gereç, bina ve toprak üzerindeki ıslah düzenlemelerini

⁵⁸ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, ss.74-76.

⁵⁹ Savaş, ss.285-286.

kapsar. Döner kapital ise dönerek veya el değiştirerek bir gelir sağlar. Bunlar ise para, yiyecek stoku, hammaddeler, yarı mamul maddeler ve henüz tüketiciye satılmamış mamul maddelerdir. Smith'e göre stoktaki (kapital) artışlar ücret fonu için ek kaynaklar oluşturmaktadır. Ücret fonunun büyüklüğü emek talebini belirler ve mevcut işgücünün büyüklüğüne göre ortalama ücretin artış yönünde mi azalış yönünde mi değişeceğini gösterir. Ayrıca stoktaki artışlar, kâr oranlarının düşmesine ve ücret oranlarının yükselmesine neden olur, zira aynı üretim dalındaki karşılıklı rekabet getiri oranını azaltacaktır. Smith'e göre kâr seviyeleri çok sık dalgalandığından gerektiği biçimde incelenememektedir. Kâr seviyesinin en güvenilir ölçüsü faiz oranıdır. Buna göre ödünç vermenin riskini karşılayacak bir minimum faiz haddi; ayrıca yatırımcıya faizi ödedikten sonra elinde belli bir kâr kalmasını sağlayacak minimum bir kâr oranı olmalıdır. Smith, faizi brüt kârın bir parçası olarak görmekte, net kârı ise kapitalin bir getirisi olarak düşünmektedir.

Smith, rantı farklılıktan doğan bir getiri olarak açıklamaktadır. Rantın ne kadar olacağı toprağın verimliliğine ve mevkiine bağlıdır. Söz konusu mala olan talep ne kadar fazlaysa, toprak sahibi, bir monopolist olarak bu malın fiyatını, ücret ve kârı ödemek için gerekli olandan daha fazla tutacaktır. Smith; rantı, fiyatı belirleyen bir unsur olarak değil, aksine fiyat tarafından belirlenen bir unsur olarak açıklamaktadır. Bu ise daha sonra Ricardo tarafından öne sürülecek olan rant teorisinin özünü oluşturacaktır. Ayrıca Smith, toplumda meydana gelen her iyileşmenin doğrudan veya dolaylı olarak rantları yükselteceğini ileri sürer.

Smith kitabının üretken olan ve olmayan emek ile ilgili bölümünde; kapital birikimi, tasarruf ve yatırım konuları ile ilgili açıklamalar yapmıştır. O'na göre gelirin tasarruf veya tüketim için kullanılması asla fark etmez, zira tasarruflar yatırım olarak yeniden gelir akımına döner, atıl birikim ise bunun bir istisnasını oluşturur. Bununla birlikte, Smith paranın bir birikim aracı olduğunu kabul etmekle beraber, esas görevinin bir değişim aracı olduğunu belirtir. Bu nedenle atıl birikimin ekonominin gelir akımında önemli aksamalara neden olamayacağını düşünür⁶⁰.

⁶⁰ Savaş, ss.287-290.

2. Neoklasik Yaklaşımda Gelir Bölüşümü

Neoklasik iktisat, fayda-değer teorisi ile klasik ekonomi politiğin emek-değer teorisine bir alternatif getirmiştir. 1870'lerden itibaren ise gelişmeye başlamış ve 1890'lardan itibaren bir yönüyle Keynes'e, diğer yönüyle 1960'lara kadar egemen teori olma niteliğini korumuştur. Neoklasik iktisadın gelişmesinde birbirinden farklı en az dört ekolün ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bunlar; Walras ve Pareto'nun Lozan ekolü; Marshall'ın İngiliz ekolü; Menger, Wieser ve Böhm-Bawerk'in Avusturya ya da Viyana Ekolü; Clark ve Fisher'in Amerikan ekolüdür. Bununla birlikte, neoklasik bölüşüm teorisi, Wicksteed ve Clark tarafından neoklasik marjinal verimlilik bölüşüm teorisi ile en olgun düzeyine ulaşmıştır.

Bölüşüm teorisine geçmeden önce, neoklasik iktisadın genel çerçevesi üzerinde duralım. Neoklasik düşünce yöntemine göre; tüketim, üretim ve birikim gibi ekonomik olgular, bireysel karar ve seçimlerin sonucunda ortaya çıkarlar. Bu karar ve seçimler arasında fiyat mekanizması uyum ve denge sağlamaktadır. Buna göre; bu düşünce yönteminde, ekonomi politiğin analiz birimi olan sınıflar ve üretim kesimlerinin yerini üretici-tüketici ayrımı ve bireysel tüketim ve üretim kararları almaktadır. Bireyler, karar ve seçimlerinde rasyonel davranırlar. Bireyin ekonomik davranışı tüketim olduğu zaman fayda maksimizasyonu, üretim olduğu zaman ise kâr maksimizasyonudur. Tüketiciler tüketimden sağlayacakları faydayı maksimize edecek şekilde hareket ederler. Böylece tüketim, fayda ve talep, yaklaşımın temel unsurlarıdır. Faydayı belirleyen bireylerin tüketimle ilgili öznel zevk ve seçimleri ve tüketilen mal miktarlarıdır; talebi belirleyen unsur ise faydadır.

Bireysel dengenin sonucunda ise toplumsal ve ekonomik denge ortaya çıkmaktadır. Tüketiciler rasyonel hareket ederek, sınırsız gereksinimleri ile sınırlı olanakları arasında dengeyi sağlarlar⁶¹.

Tüketici ve üreticilerin maksimizasyona dönük davranışları, iki şekilde sınırlamaya tabidir. Bunlardan ilki, veri kaynakların sınırlamasıdır. Fayda ve kâr maksimizasyonun veri kaynaklarıyla sınırlamasında, neoklasik yaklaşım, kıt

⁶¹ Akyüz, ss.77-79.

kaynakların alternatif kullanımlar arasındaki optimum dağılımı sorununu çözmeyi amaçlamaktadır. Buna göre, fiyat mekanizması veri kaynakların optimum dağılımını sağlamaktadır. Optimal kaynak dağılımı ise tüketici faydasını ve üretici kârını maksimize eder. İkinci sınırlama ise, seçim ve üretim olanaklarının veya tüketim ve üretim teknolojilerinin ortaya çıkardığı sınırlamalar. Bu sınırlamalar ise, tüketim-fayda ve üretim faktörleri-çıktı ilişkilerinin nitelikleriyle ilgilidir. Bu ilişkiler fayda ve üretim fonksiyonlarında ifadesini bulmakta, bunların ilki tüketim ile fayda, ikincisi ise üretim faktörleri ile çıktı arasındaki ilişkinin niteliklerini göstermektedir. Buna göre, bu iki tür ilişkide üç temel ilke bulunur; mallar ve faktörler arasındaki sürekli ikame, mal ve faktörlerin tam bölünebilirliği ve azalan getiri ilkeleri. İlk iki ilke, üretici ve tüketici seçimlerinde süreklilik sağlanmasına olanak vermekte, bireylerin faktör ve mal bileşimleri seçiminde sonsuz sayıda alternatife sahip olmalarını sağlamaktadır. Böylelikle tüketimde marjinal fayda, üretimde de marjinal verimlilik ilkelerinin uygulanması mümkün olmaktadır. Azalan marjinal getiri ilkesi ise, hem tüketici hem üretici davranışlarındaki maksimizasyon amaçlarının gerçekleşmesinin ve fayda-değer teorisi ile marjinal verimlilik bölüşüm teorisinin gerekli bir koşuludur⁶².

Neoklasik iktisat, iktisadi sorunların analizinde incelenen konulara yaklaşım tarzında ve iktisat ilminin içeriği konusunda iki türlü değişim gerçekleştirmiştir. Buna göre, ekonomi politiğin belirleyici olarak tanımladığı üretim ilişkilerinin ve üretimin nesnel koşullarının yerini neoklasik iktisatta değişim ilişkileri ve tüketimin öznel koşulları almaktadır. Bunu en açık şekilde emek-değer teorisinin yerini fayda-değer teorisinin almasıyla görmek mümkündür. Fayda, üretim için gerekli bir koşul olmakta, üretim faktörleri ürettikleri mal faydalı olduğu için talep edilmektedir. Neoklasik yaklaşım, ekonomi politikte malların fiyatlarının belirlenmesinde temel bir unsur olan üretim maliyeti kavramını da dönüştürmektedir. Maliyet bir fedakârlık ve bir vazgeçme olarak ele alınmaktadır. Böylelikle üretim maliyeti kavramının yerini alternatif maliyet ve fırsat maliyeti almaktadır. Son olarak, üretimle ilgili neoklasik yaklaşımın ekonomi politikten ayrıldığı nokta, üretimin teknik ilişkilerine bakış tarzıdır. Ekonomi politikte malların mallar tarafından üretimi kesimler arasında teknolojik bir bağımlılık kurmaktadır. Ancak neoklasik yaklaşımda bu bağımlılık yok olmakta, mal-faktör

⁶² Akyüz, s.80.

ayırımına paralel olarak üretim, faktörlerden mallara doğru akan tek yönlü bir süreç haline gelmektedir. Böylelikle teknolojik bağımlılık yerine piyasa bağımlılığı esas alınmaktadır.

İktisat ilminin içeriği konusundaki değişim, bölüşüm sorununun ele alış tarzında ortaya çıkmaktadır. Bölüşüm bir faktör fiyatlandırması sorunu olarak ortaya çıkmakta ve fiyat teorisinin özel bir sorunu olarak ele alınmaktadır. Böylelikle, neoklasik yaklaşım, bölüşüm ve değer teorilerini bütünleştirmekte ancak bu bütünleştirmede bölüşüm sorunu ekonomi politikteki önemini ve anlamını yitirmektedir. Ekonomi politikte bölüşüm fiyatlara göre önceliğe sahip olup üretimin teknik ve toplumsal ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Bölüşüm, fiyat sorunu olarak ele alındığında, söz konusu olan değişim ilişkisidir. Neoklasik yaklaşım faydadan hareket ederek mal talebine, faktör talebine ve fiyatına yönelmektedir. Böylelikle değişim oranlarını bölüşümden bağımsız olarak belirlemektedir.

Neoklasik yaklaşımda bölüşümle ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise, bölüşüm sorununun bireyler ve faktörler arasındaki bölüşümünün belirlenmesidir. Gelirin bireyler arasındaki bölüşümü üretim faktörlerinin bireyler arasındaki dağılımına ve faktör fiyatlarına bağlıdır. Yaklaşımda sınıfsal bölüşüm üzerinde durulmadığı gibi, bireyler arasındaki bölüşümü belirleyen temel unsur olan üretim faktörlerinin dağılımı sorununun da üzerinde durulmamaktadır. Neoklasik yaklaşım, sorunu faktör fiyatlarının belirlenmesi sorunu olarak görmektedir. Değer teorisinin bir kenara attığı üretimin nesnel koşulları, marjinal verimlilik teorisi ile birlikte bölüşümü belirleyen temel unsur olarak ortaya çıkmaktadır⁶³.

Neoklasik yaklaşımın bölüşüm sorununda kullandığı kavramsal aracın üretim faktörlerinin marjinal verimleridir, faktörlerin marjinal verimleri ise üretim fonksiyonu içinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla, neoklasik üretim teorisi ile bölüşüm teorisi iç içe geçmiş bir haldedir. Üretim fonksiyonuna göre, emek faktörünün marjinal verimi ücret oranını, sermaye faktörünün marjinal verimi ise kâr oranını belirler. Her iki faktör de, marjinal verimlerine göre yaratılan gelirden bir pay aldıklarından dolayı milli ürünü götürürler, geriye bir şey kalmaz. Bundan dolayıdır ki, ekonomide iktisadi artık yoktur.

⁶³ Akyüz, ss.80-82.

Böylelikle denebilir ki, neoklasik yaklaşımda sermaye bir üretim aracı olarak ele alınmakta ve mülkiyetinin kime ait olduğu bir sorun teşkil etmemektedir. Neoklasiklere göre sermayenin sınıfsal bir görünümü olamaz⁶⁴. Son olarak neoklasik bölüşüm teorisinin belkemiğini oluşturan fonksiyonel ilişki belirtilmelidir. Buna göre; kâr oranı ile sermaye-emek oranı arasında ters orantı vardır. Sermaye-emek oranı arttıkça emek geliri artmakta, ancak kâr oranı azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ücret oranı sermaye-emek oranı ile doğru, kâr oranı ile ters orantılı olarak devinilir. Sermaye yoğunluğu arttıkça, marjinal verim yani sermayenin fiyatı azalır⁶⁵. Sraffa, sermaye-emek oranı ile kâr oranı arasındaki ters orantı ilişkisini eleştirmiştir.

a. Marjinal Verim Teorisi

1) Edgeworth

Marjinal verim teorisinin temelini teşkil eden, Edgeworth'un ifade ettiği azalan getiri ve ölçeğe getiri kanunlarıdır. Marjinal verim teorisinde, bir firmadaki girdi kullanım miktarını açıklamak için; tam rekabet şartlarında, her firma için girdi arz eğrisinin, girdinin cari piyasa fiyatında sonsuz elastik olduğu; firmaların kârı maksimumlaştırdığı; değişken faktörün fiziksel getirisinin azalan getiri kanununa tabi olduğu varsayılmaktadır⁶⁶. Edgeworth, üretim faktörlerinin hepsini arttırma imkanı yoksa faktörler arası kullanılma oranı değişeceği için azalan verimler halinin ortaya çıkacağını belirtir. O'na göre, sabit bir faktöre uygulanan değişken faktör ilave birimleri bir noktadan sonra toplam üretimin azalmasına neden olur. Bu durumda ise ortalama verim azalır ve marjinal verim negatif olur. Edgeworth azalan ortalama verim ile azalan marjinal verimi birbirinden ayırmasıyla kısa dönemde üretim maliyetinin nasıl değiştiğinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur⁶⁷.

2) Clark

Clark, ekonomide, statik şartlar altında, marjinal verim teorisini bir makro-bölüşüm teorisi olarak kullanmıştır. Clark, marjinal verime göre bölüşümün haklı

⁶⁴ Divitçioğlu, ss.156-162.

⁶⁵ Divitçioğlu, s.174.

⁶⁶ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.146.

⁶⁷ Savaş, ss.572-573.

bölüşüm olduğunu teorileştirmiştir. Statik şartların gerçekleşmiş olduğunu kabul etmektedir. O'na göre, saf rekabet şartları altında safi kârı doğuran riziko ve belirsizlik, kurduğu sistemin yapısında bulunmamaktadır. Girişimci, kendi vasıflı emek hizmeti karşılığında ücret almaktadır. Statik şartlar ve tam rekabet varsayımıyla, safi kâr giderildikten sonra, geriye faiz ve ücret kalmaktadır.

Ayrıca Clark, bölüşümün doğal kanunları bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu kanunların, her üretim girdisine yarattığı ürünü verdiğini belirtmektedir. Bu doğal kanunlar engellenmediği takdirde, emek payı ve sermaye ürettiklerini almaktadır. O'na göre, üretim girdileri arasındaki rekabet, birim başına girdi getirisini kendi marjinal verimine eşitlemektedir. Ücret oranı emeğin, faiz de sermayenin marjinal verimine eşittir. Toplam ürün ise emek ve sermaye arasında marjinal verime ve girdide kullanılan miktara göre bölüşülmektedir⁶⁸.

Clark gelir bölüşümü teorisini azalan verimler ilkesine dayandırmıştır. Bu ilkeyi ise Ricardo'nun yaptığı gibi toprak faktörüne değil, üretim faktörlerinin hepsine uygulamıştır. Bu nedenle, Clark'ın gelir bölüşümü teorisi Ricardo'nun rant teorisinin genelleştirilmesi olarak adlandırılır. Azalan verimler yasasının sadece emeğe değil, toprağa ve sermayeye de uygulanabileceğini savunmaktadır. O'na göre, eğer sermaye miktarı; emek, toprak ve teşebbüs becerisi sabitken arttırılırsa, sermayenin marjinal verimliliği önce artan, daha sonra azalan bir hızla artacaktır. Clark toprak ve sermayeyi tek bir üretim faktörü olarak ele alıp, rant ile faizi birleştirmiştir⁶⁹. Clark, rantın faiz içinde olduğu varsayımıyla, tam rekabete dayalı bir ekonomide; ücret ve faiz, emek ve sermayenin marjinal verimliliğine göre ödendikten sonra, üründen geriye kâr olarak herhangi bir bakiye kalmadığını belirtir. Sermayedar, kendi yatırdığı sermaye varsa bunun faizini alır, bunun dışında yaptığı iş her ne ise bunun karşılığı olan bir ücret elde eder⁷⁰.

Bununla birlikte belirtilmesi gerekir ki, neoklasik yaklaşımın mantığı Ricardo ile çelişme halindedir. Ricardo'da bölüşümün belirlenmesinde önemli etken faktörlerin uzun dönemdeki arzlarının gösterdiği eğilimdir. Ücret bu faktörün uzun dönem arz

⁶⁸ Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, s.147.

⁶⁹ Savaş, ss.568-569.

⁷⁰ Mehmet Selik, **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974, s.289.

eğrisini belirleyen koşullardan türemekte, işgücünün marjinal verimliliği üzerinde durulmamaktadır. Aynı zamanda, toprağın uzun dönem arzının arttırılamaması, ancak buna karşılık sermaye birikiminin, istihdam ve sermaye stokunun artışına olanak verilmesi, Ricardo'nun bölüşüm teorisinin temelini oluşturmaktadır. Buna karşılık, neoklasik yaklaşımda, uzun dönem faktör arzlarını belirleyen unsurlardan ve bunların etkilerinden soyutlayıp kısa dönemde faktörlerin değişebilirliğini sağlayacak bir varsayım getirilmektedir. Dolayısıyla bu haliyle neoklasik marjinal verimlilik bölüşüm teorisi, Ricardo yaklaşımının mantığının gereksiz bir zorlamasıdır. Belirtilmelidir ki, bu varsayımlar, sınıfsal gelirlerden ücret ve kârları, işgücünün ve sermayenin marjinal katkılarıyla açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Böylelikle, bu iki yaklaşım teorik olarak değil, ancak biçimsel olarak bağdaşabilmektedir⁷¹. Bununla birlikte, Clark, toplumda bölüşümün, dinamik etkenler ve aksak rekabet şartlarına rağmen, her girdiye, ürüne eşit pay veren bir doğal kanuna göre olduğunu belirterek bölüşümün statik şartlardan farklı olmayacağına inanmaktadır⁷².

3) Wicksteed- Wicksell

Wicksteed ve Wicksell, toplam ürünün, belli varsayımlar altında, firma veya sanayi düzeyinde tükendiğini ifade ederek, hiçbir artığın kalmadığını gösterdiler. Euler teoremine göre, üretimde sabit getiri söz konusuysa, tam rekabet şartlarında her girdiye marjinal verimine göre ödeme yapıldığında, toplam ürün tükenmektedir⁷³. Üretim fonksiyonunun birinci dereceden homojen olması, fiziksel olarak, bütün faktör bileşimlerinde ölçek ile çıktı arasında doğrusal bir ilişki ortaya çıkarmaktadır. Faktör bileşimleri ne olursa olsun, bütün üretim faktörlerinin miktarları belli bir oranda arttığı (azaldığı) zaman çıktı da aynı oranda artacaktır (azalacaktır). Bu da faktör verimliliğinin ölçekten bağımsız, küçük ve büyük ölçekli işletmelerin eşit derecede kârlı olmasını gerektirir. Dolayısıyla sabit verim varsayımı Wicksteed'de evrensel geçerliliğe sahiptir. Ancak bu varsayım, değer cinsinden verimin ölçeğe göre sabit olmasını sağlamaya yeterli değildir. Üretim faktörlerine yapılan harcamalar belli bir oranda arttırıldığı zaman, çıktının değerinin de aynı oranda artması için, ölçeğe göre sabit verim yanında

⁷¹ Akyüz, s.124.

⁷² Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.148.

⁷³ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.148.

tam rekabetin hâkim olması gerekir. Burada ortaya çıkan sorun ise, optimal firma büyüklüğünü saptamak olanaksızdır. Dolayısıyla, ölçeğe göre fiziksel verimin sabit olması, tam rekabet koşulları altında, bütün firma büyüklüklerinde marjinal verimlilik bölüşüm teorisinin olmasını sağlamakta; ancak, optimal firma büyüklüğünün belirlenmesini olanaksız kıldığı için, endüstrideki firma sayısının çok küçük ve çok büyük olduğu durumlarla bağdaşabilmektedir. Fakat bu durumda ortaya çıkan sorun, tam rekabetin devam edip etmeyeceğidir. Walras ve Wicksell, ölçeğe göre sabit verimin katılığı ve sınırlayıcılığı konusunda Wicksteed'i eleştirmektedirler. Farklı bir yorum getirerek, hem marjinal verimlilik bölüşüm teorisinin geçerliliğini sağlamaktadırlar, hem de optimum firma büyüklüğü sorununu çözmektedirler.

Böylelikle Wicksell, rekabetin girişimcinin arz fiyatını sıfıra indirdiği ve dolayısıyla uzun dönem normal girişimci kârının sıfır olduğu durumu incelemektedir. Firmanın ortalama maliyet eğrisi, Wicksteed'de ortalama maliyet eğrisi yataydır, Wicksell'de tam rekabet koşullarında U şeklindedir. Firmanın büyüklüğü arttıkça önce azalan, daha sonra ise artan maliyetler hâkim olmaktadır. Böylelikle firma dengesi uzun dönemde marjinal maliyet, ortalama maliyet ve malın piyasa fiyatının eşitlendiği noktada gerçekleşmektedir. Üretim fonksiyonu artan, sabit ve azalan verim göstermesine rağmen, uzun dönem firma dengesinin, tam rekabet koşulları altında, ortalama maliyet eğrisinin minimum olduğu noktada oluşması, optimal firma büyüklüğünün belirlenmesini ve teorisinin geçerli olmasını sağlamaktadır. Uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin minimum olduğu noktada optimal firma büyüklüğü saptandığı için bu noktanın ötesine geçilmesi, ölçeğin değişmesi ve ölçeğe göre sabit veya değişken olması artık söz konusu olmayacaktır⁷⁴.

Böylece görülüyor ki, Wicksell, uzun dönem maliyet eğrisinin U şeklinde olduğunu, tam rekabet şartlarında, marjinal verimlilik bölüşüm teorisinin geçerli olduğunu göstermektedir. Walras daha ileri giderek, marjinal verimlilik bölüşüm teorisinin geçerliliğinin, üretim fonksiyonunun biçimine bağlı olmadığını ileri sürmüştür. U şeklindeki uzun dönem maliyet eğrisi neoklasik firma ve bölüşüm teorisi için tam rekabet kadar önemli hale gelmektedir. Eğer üretim fonksiyonu sürekli olarak

⁷⁴ Akyüz, ss.125-127.

artan verim gösteriyorsa tam rekabetin devam etmesi olanaksızdır. Ortaya çıkacak aksak rekabet koşulları altında ise, bütün üretim faktörleri marjinal katkılarına eşit bir gelir elde etseler bile girişimcinin kârı, marjinal katkısını ve normal kârı aşacaktır. Böylelikle görülüyor ki, marjinal verimlilik bölüşüm teorisinin, hiçbir gelirinin arta kalan bir gelir kategorisi olarak tanımlanmadığından, aksak rekabet koşullarında geçerliliğini yitirecektir⁷⁵.

4) Alfred Marshall

Marshall girdi fiyatlarının belirlenmesini, mal fiyatlarının belirlenmesinde olduğu gibi arz ve talep fonksiyonlarıyla açıklayarak marjinal verim teorisinden ayrılmıştır. Analizini firma ve sanayi düzeyinde yapmakla beraber, buradan milli gelir bölüşümüne geçmiştir. Analizinde, milli gelir, dört üretim girdisi- emek, sermaye, toprak ve örgütlenme- arasında arz ve talep fonksiyonlarının belirlediği fiyatlara göre bölüşülmektedir⁷⁶.

O'na göre faktör piyasasında geçerli olan fiyatlar, hem girişimcilerin üretim maliyetlerini hem de faktör sahiplerinin gelirini yansıtmaktadır. Serbest rekabet koşulları altında uzun dönem mal fiyatları üretim maliyetine eşit oldukları gibi, aynı zamanda uzun dönem faktör gelirlerine de eşittir⁷⁷.

Marshall, zamanın arz ve talep üzerinde etkili olduğunu belirtir ve üç dönemden söz eder: piyasa dönemi, kısa dönem ve uzun dönem. Piyasa dönemi talepteki değişikliklere arzın uyandırulamayacağı kadar kısa bir dönemdir. Bu dönemde piyasa bir veya birkaç günlük bir sürenin piyasasıdır. Bu dönemde, talepte bir artış meydana gelmişse, arzda buna karşılık bir artış sağlanamaz. Bu dönemde, fiyatı belirleyen unsur taleptir. Kısa dönem ise, talepte meydana gelen değişmelere arzın bir ölçüde uyabilmesine elveren uzunlukta bir dönemdir. Talepte bir artma meydana geldiği takdirde, varsa atıl kapasiteden yararlanılarak üretim ve arz arttırılabilir. Atıl kapasite yok ise, mevcut üretim kapasitesi zorlanarak arz attırılabilir. Ayrıca, bu sırada yalnız emek ve hammadde giderlerinde bir artma meydana gelir, sabit giderlerde bir değişiklik

⁷⁵ Akyüz, s.127.

⁷⁶ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.149.

⁷⁷ Savaş, s.609.

olmaz. Kısa dönemde endüstrinin ve bunda yer alan firmaların bina, makine gibi normal üretim kapasitesinde bir genişleme sağlanamaz. Bu dönemde piyasa fiyatı, arz talebe bir ölçüde uydurulabildiği için ikisinin de etkisindedir. Uzun dönemde ise, bütün giderler değişken haldedir. Bu dönemde arz, talebe fiziki üretim kapasitesinde meydana gelen değişimler yoluyla ayak uydurur. Talepteki değişime uygun olarak üretim kapasitesinde genişleme ya da daralma gerçekleştirilir. Böylelikle uzun dönem piyasa fiyatı, üretim maliyetlerine bağlıdır. Bu fiyat, arz ve talebi dengeleyen üretim maliyetine eşitlenme eğiliminde olan normal fiyattır.

Gelir bölüşümü sorununu ise Marshall, üretim girdilerinin fiyatlarının saptanması sorunu olarak ele alır. Üretim girdileri fiyatları arz ve talep tarafından belirlenir. Nihai mallara olan talebi belirleyen azalan marjinal fayda, üretim girdilerine olan talebi belirleyen ise azalan marjinal verimliliklerdir. Üretim girdileri fiyatlarının belirlenme meselesine ücretle başlayalım. Emegın fiyatı, yani ücret, eğer işçi sayısı veya toplam emek arzı sabit olsaydı, emegın marjinal verimliliğine göre belirlenirdi. Ancak emek arzı, ekonominin bütünü bakımından sabit değildir. Dolayısıyla, emek arzı arttığı zaman, diğer şeyler aynı kalmak şartıyla, emegın marjinal verimliliği ve ücretler düşer. Emegın arzı azalırsa emegın marjinal verimliliği ve ücretler yükselir. Dolayısıyla bu durumda, ücretler, yalnızca, nihai malların talebine bağlı olan marjinal verimliliğe dayanan emek talebi ile belirlenmezler. Ücretlerin belirlenmesinde emek talebi kadar emek arzı da etkilidir. Kapitalist, istihdam ettiği emek miktarını, ücret ile emegın marjinal verimliliğinin birbirine eşitlendiği noktaya kadar arttırır. Emek arzı açısından ise, ücret işçinin çalışma sırasında katlandığı olumsuz faydayı ve faydasızlığı telafi etmek için ödenir⁷⁸.

Faiz ise, kıt bir kaynak olan kapitale yapılan ödemedir. Kapital talebi, kapitalin veriminden; kapital arzı, tasarruftan doğmaktadır. Faiz; kapital arz ve fiyatını piyasada dengeye getiren fiyattır. Kısa dönemde, kapital arzı sabit olduğundan, faize, rant benzeri dahil olabilir; faiz ilave kapital biriminin marjinal veriminin üstüne çıkabilir. Ancak, uzun dönemde, kapital, zaman içinde üretim teçhizatı arzındaki değişmelerin etkisiyle, rant benzeri elde edemez. Her kapital türü, son kapital biriminin toplam ürüne ilave

⁷⁸ Selik, ss.295-299.

ettiği değere eşit getiri elde eder. Nakdi faiz haddi, reel faiz haddine eşitlenir. Böylece uzun dönemde, kapital bir artık elde edememektedir.

Kâr, yöneticinin ücretini; kapital faizini; ve iş hayatının getirdiği riziko ve belirsizliğe karşı bir primi kapsar. Firmaların yöneticileri meslek sınıfı sıfatıyla yönetme ücreti alırlar. Kısa dönemde, kâr, bir rant benzeri elde etse de, uzun dönemde elde etmez. Böylelikle, kâr, uzun dönemde sadece normal kârdan ibarettir. Bununla birlikte, Marshall, kapitalistin faizi ve kârı içinde, hak edilmemiş bir gelir olan rantın bulunmadığını belirtir. Görülüyor ki, Marshall, statik şartlar altında, hiçbir girdinin milli gelirden aldığı payı diğerleri aleyhine, en azından uzun dönemde, arttırmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte, Marshall, zevklerde ve üretim tekniğindeki değişmelere, piyasa şekillerinin tekele yönelmesiyle girdilerden birinin diğerleri aleyhine daha büyük pay almasına yol açacak şartlara değinmemektedir⁷⁹.

5) Böhm-Bawerk

Böhm-Bawerk, artı-değeri haklı ve kapitalizmi amaçlarıyla tutarlı bir sistem olarak göstermektedir. Böhm-Bawerk, üretim aracı olarak ve faiz geliri yaratan kaynak olarak kapitali ikiye ayırır. Buna göre üretim aracı olarak kapital, emek ve topraktan ayrı bir üretim girdisi değildir. Kapital, emek ve toprağın daha sonra kullanılmak üzere yarattığı bir araçtır. Ancak, kapitalli üretim (dolaysız), doğrudan doğruya emek ve toprakla yapılan üretime göre bir üstünlük gösterir. Dolaylı üretim, insan emeğinden daha büyük bir güce sahip olmayı ve üretimin yükünü, insan emeğinden doğaya kaydırır. Gerçek yaratıcı güç kapital değil, dolaylı üretimdir. Kapitalizmin dolaylı üretimi kapitali arttırmaktadır⁸⁰.

Faiz kaynağı olarak kapital ise, ikisi psikolojik ve tüketim açısından biri teknik ve üretim olmak üzere üç temele dayanmaktadır. Faizin ilk iki nedeni psikolojik davranışın ürünüdür. İnsanlar bugün var olan malları, ileride sahip olacakları mallara tercih ederler dolayısıyla bugünkü tatminlerini arttırmak üzere bedel ödemeye hazırdırlar. Bu faiz, ileride beklenen kazancın bugünkü mallar üzerindeki fazlasına eşittir. Faizin üçüncü temeli üretimle ilgilidir. Daha fazla nihai ürün elde etmek üzere,

⁷⁹ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, ss.150-151.

⁸⁰ Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, ss.151-152.

gittikçe artan miktarda sermaye malları üretilir ve kullanılırsa, üretim süreci uzar. Sürecin uzaması da gerekli üretim mallarının ortaya konulabilmesi için hâlihazır tüketimden vazgeçilmesini gerektirir. Bunun için de hâlihazır tüketim mallarının değer ve fiyatlarına bir prim eklenir. Bu prim onların tüketimden vazgeçmesinin bedelidir. Dolayısıyla görülüyor ki, Böhm-Bawerk faizi haklı göstermekte ve faizi bireylerin öznel değerlendirmesine bağlamaktadır⁸¹.

b. Neoklasik Savunma

Neoklasik İktisadın üretim fonksiyonu ve bölüşüm teorisinin Marksist eleştirisi üzerinde duralım. Neoklasik İktisat sermaye kavramı ve bölüşüm teorisi bakımından eleştirilmiştir. Buna göre, neoklasik iktisat, üretim aracı ile sermaye kavramını birbirine karıştırmıştır. Böyle bir özdeşlik, her iki kavrama üretim güçleri açısından bakmakla mümkün olur. Bilindiği üzere, kapitalist üretim tarzı tahlilleri tek bir üretim güçleri düzeyinde yürütme olanağı yoktur. Zira üretim araçları açısından incelendiğinde, üretim güçlerinin iki unsurunun, yani sermaye ve emek gücünün mülk sahiplerinin ayrı ellerde olduğu görülür. Sermayenin mülk sahibi kapitalist, emek gücünün sahibi işçi sınıfıdır. Bundan dolayı, sermaye kavramının iki ayrı görünümü vardır. İlki, üretim güçleri düzeyinde olan teknolojik görünümüdür; ikincisi, üretim ilişkilerinden dolayı, algılanması gereken mülkiyet görünümüdür. Bundan dolayı, neoklasik teorisinin teknolojik düzeyde ele aldığı toplam üretim fonksiyonundan hareketle, gelir bölüşümünün yine teknolojik olarak belirlenmesi, yöntem olarak soruna yanlış bakıldığını gösterir. Zira üretim fonksiyonu ve gelir bölüşümü, iki ayrı dünyanın birbirinden ayrı iki vargısıdır. Teknoloji, neoklasik teorisinin savunduğu sermaye ile emek arasındaki ilişkileri belirlese bile, mülkiyet ilişkilerinin belirlediği sınıf paylarını belirleyemez. Kapitalist üretim tarzında kapitalistlerin aldığı kâr payı ve işçilerin aldığı ücret payı, sınıf mücadelesi sonunda, dışsal olarak verilip belirlenmektedir. Teknolojinin ürettiğinin sınıflarca bölüşülmesi, sınıflar arası ilişkilerin bir sonucudur⁸².

Neoklasik iktisadın sermaye kavramı ve üretim fonksiyonu üzerine yapılan eleştirilerde, Samuelson kurguladığı Şıfalı Ot Üretim Fonksiyonu ile kurgu dünyası ile

⁸¹ Selik, ss.286-287.

⁸² Divitçioğlu, s.181.

heterojen sermaye malları gerçek dünyasını kaynaştırarak, kurgu ile gerçek arasında bir bağ kurarak neoklasik iktisadı savunmuştur. Şifalı ot üretim fonksiyonu ile amaçlanan, sermayeyi oluşturan heterojen malları macun haline getirip, sermaye ile girdiler arasında homojenliği sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle, eğer hastalık ilaçla tedavi edilmezse onun yerine şifalı ot kullanılır. Böylelikle, bu rasyonel sağlandıktan sonra, neoklasik iktisadın önermeleri kanıtlanmış olacaktır. Bu önermeler ise; kâr oranı ile sermaye-emek oranı arasındaki negatif ilişki ve sermaye emek oranı bulunduktan sonra da, faktörlerin marjinal veriminden türevlenecek faktör paylarıdır. Samuelson şifalı ot üretim fonksiyonu ile Cambridge Okulu (Sraffa ve Robinson'un aralarında olduğu) ve neoklasik üretim fonksiyonu yaklaşımlarında fark olmadığını kanıtlamak istemiştir. Kâr oranı ile sermaye-emek arasındaki negatif ilişkiyi göstermek için; en fazla kâr veren teknik seçildikten sonra her teknikle uyuşan sermaye-emek oranı gittikçe azalmaktadır. Böylelikle, sermaye-emek oranı arasındaki ters orantı kurulur ve neoklasik iktisadın ilk önermesi doğrulanır. İkinci olarak ise; sermaye-emek oranı verilmişken, faktörlerin marjinal verimleri ücret ve kâr oranını belirlediğinden faktör payları da belirlenmiş olur. Böylece ikinci önerme de doğrulanmış olacaktır. Ancak şifalı ot üretim fonksiyonu ender bir durumu açıkladığından faktör payları hakkında genel bir sonuç çıkarmaya olanak yoktur. Fakat Samuelson Cambridge Okulunu eleştirirken Marx'ın önerisini kabul etmiştir. Zira, sonuç olarak, nisbi fiyatlar malları üretmek için gerekli emek miktarları oranına eşit olmaktadır. Marx'ın sermayelerin organik bileşimleri eşittir önermesi kabul edildiğinde, tekdüze kâr oranında, nispi değerler nispi fiyatlara, onlar da, emek miktarları oranına eşittir önermesini Samuelson kendi analizine sonuç olarak koymuştur⁸³.

⁸³ Divitçioğlu, ss.192-200.

C. Devletin Piyasaya Müdahalesine Göre Gelir Bölüşümü

Arz ve talep tarafından piyasanın tam istihdam koşullarında dengeye geldiği varsayımı Keynes’le birlikte geçerliğini yitirmiş, tam istihdamı sağlayan otomatik bir mekanizmanın olmadığı vurgulanmıştır. Devletin, mali ve bütçe politikaları, kamu yatırım ve harcamalar yoluyla piyasaya müdahalesi öngörülmüştür. Ayrıca, Keynes’i takip eden iktisatçılar bölüşümü fiyat uyumu mekanizmasıyla açıklama yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda, ücret-fiyat sarmalı şeklinde ortaya çıkan maliyet enflasyonuna dayalı fiyat artışlarına önerilen iktisat politikası da devletin piyasaya müdahalesini öngörmüştür.

1. John Maynard Keynes

Keynes, geleneksel doktrinin statik denge durumunda, gerekli koşulda mevcut tüm üretken kaynakların tam istihdamı sağladığı varsayımına karşı çıkararak, teorisinde herhangi bir istihdam ve çıktı seviyesinde denge ihtimali olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla işgücü ve mal piyasalarındaki aksaklıklara dikkat çekerek tam istihdamı otomatik olarak sağlayan bir mekanizmanın olmadığını belirtmiştir⁸⁴. Diğer bir ifadeyle, kapitalist bir ekonomi, tam istihdama ulaşmadan, işsizliğin süregeldiği bir ortamda da dengede olabilir ve söz konusu dengeyi değiştirip, tam istihdamın yaratılabildiği yeni bir düzeye taşımak için devletin aktif para ve maliye politikalarına gereksinim duyulmaktadır. Buna göre, devlet aktif iktisat politikalarıyla gerekli talep düzeyini yaratmalı ve ekonomiyi tam istihdam dengesinde tutacak önlemleri almalıdır. Zira, piyasa ekonomisi kendi başına bırakıldığı takdirde, tam istihdam düzeyini sağlayamayabilir⁸⁵.

Genel Teori’de esas olarak gelir seviyesinin ve bu gelir seviyesine karşılık gelen bir istihdam seviyesinin nasıl belirlendiği incelenmiştir. Keynes, piyasa ekonomilerinde oluşan istihdam seviyesinin genellikle eksik istihdam seviyesi olacağını belirtmiştir. Tam istihdamın ise piyasa ekonomilerinde özel bir durum olabileceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla Genel Teori’de kısa dönem gelir dağılımı sorunundan ziyade,

⁸⁴ Maurice Dobb, *Theories of Value and Distribution Since Adam Smith*, Cambridge: Cambridge University Press, 1973, s.215.

⁸⁵ Erinç Yeldan, “Yetmiş Yıl Sonra Keynes, Yeniden”, *Sendika.Org*, 06 Aralık 2006, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=8671, (13 Aralık 2008).

gelir ve istihdam seviyesinin oluşmasıyla ilgilenmiştir. Keynes, kısa dönem bölüşüm sorununu Para Üzerine Deneme’de incelemiş ve Keynesci gelir dağılımı modelleri de bu çerçevede ele alınmıştır. Keynes ve Keynesci görüşte, istihdam seviyesine göre, dengeyi sağlayan mekanizma değişmektedir. Buna göre, eksik istihdam varsa miktar uyumu; tam istihdam varsa fiyat uyumu mekanizmalarıyla denge sağlanmaktadır. Analizde bölüşüm sorununu açıklayan iki temel varsayım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ücretlerin parasal olarak belirleniyor oluşu ve kısa dönemde parasal ücretlerin sabitliği; ikincisi ise, yatırım tasarruftan bağımsız olarak yapılmaktadır. Yatırımın tasarruftan bağımsız olması, toplam ürün miktarının tüketim malları ile yatırım malları arasındaki dağılımının, bu üretimden elde edilen toplam gelirin tüketim harcamaları ile yatırım harcamaları arasındaki dağılımından farklı olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durumda ortadan kaldırılması gereken yatırım tasarruf dengesizliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yatırım tasarruf dengesinin nasıl sağlandığının açıklanması toplam gelirin ücret ile kâr arasındaki dağılımını da açıklamaktadır⁸⁶.

Keynes’in eksik istihdam durumunda, üreticilerin denge fiyatlarını değişim başlamadan bilmeleri mümkün olmadığından, belirlenen fiyatlar denge fiyatı değilse yanlış miktarlar üretilmiş olacaktır. Zira üreticilerin saptadıkları fiyat ile satabildikleri fiyat arasında bir fark olacaktır. Böylelikle üreticiler fiyat bekleyişlerinin ve üretilen miktarların doğruluğunu aradaki farka bakarak anlayabilecekler, yani dengesizlik fiyatlarında değişim yapılacaktır. Dengesizlik sonucunda ortaya çıkan arz ve talep fazlalarına göre üretimin ayarlanması ise zaman alan bir süreçtir. Keynes’te eksik istihdama yol açan olgu, fiyatların değişim hızının sınırlı olması ve yanlış değişimin yapılması; üretici ve tüketicilerin denge dışı durumlarda miktar kısıtlamalarına bağlı kararlar almak zorunda kalmaları; bu kararların fiyatlardan çok miktarları hareket ettirmesi ve fiyat hareketlerinin miktar kısıtlamalarını kaldırmakta genel olarak etkisiz kalmasıdır. Ayrıca piyasa fiyatları denge fiyatları değilken, bireyler satmayı planladıkları kadar işgücü satamayacaklar ve bu nedenle gerçekleşen gelirler planlanan gelirden düşük olacaktır. Dolayısıyla, nihai dengenin nerede gerçekleştiği, değişimin başladığı andaki fiyatların denge fiyatlarından ne kadar farklı olduğuna bağlıdır. Diğer

⁸⁶ Berrin Ceylan Ataman, “Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 51, Sayı.1, (Ocak-Aralık 1996), ss.54-55.

bir ifadeyle, ne kadar yanlış değişim yapıldığına bağlıdır. Keynes'in belirlediği çözüm eksik istihdamdır; bu denge durumundaki fiyat seti ise ücret açısından farklılaşmaktadır. Eksik istihdam dengesinde arz fiyatının talep fiyatına eşitlenmesi olanaksızdır. Zira bu eşitlenme tanımı gereği tam istihdamda sağlanmaktadır. Bu bağlamda, eksik istihdam dengesinde, ücret ancak, ya arz fiyatına ya da talep fiyatına eşit olabilir. Keynes işgücünün marjinal verimi ile ücret arasındaki eşitliği I. klasik postulat, işgücünün marjinal zahmeti ile ücret arasındaki eşitliği de II. klasik postulat olarak adlandırır. Eksik istihdam dengesinde ise bunlardan yalnızca ilkinin gerçekleşeceğini belirtir⁸⁷. I. postülayı kabul eden Keynes, işgücüne ait bir talep fonksiyonu olmadığını vurgulamaktadır. Zira analizinde işgücü talebini belirleyen işgücünün marjinal verimi değil efektif talep düzeyidir. Efektif talep işgücü talebini ve istihdam hacmini belirlemektedir. Bu istihdam hacminde kâr maksimizasyonu yapmak isteyen üreticiler, ücreti işgücünün marjinal verimine eşitleyecekleri için ücret işgücünün marjinal verimine eşit olacaktır. Ancak işgücünün marjinal veriminden ve ücretten hareketle bir işgücü talep fonksiyonu oluşturulamaz. Zira işgücünün marjinal verimini efektif talep tarafından belirlenen istihdam hacmi belirler⁸⁸.

Reel ücretler işgücünün marjinal verimine eşitleyecek düzeyde oluşturulurken; parasal ücretlerin belirlenmesi konusuna cevap bulma olanağı yoktur. Zira Keynes, tüm gelirler gibi ücretlerin de para cinsinden ödendiğini vurgulayarak işgücü arz ve talebi ile ücretler arasındaki ilişki açısından yenilik getirmesine rağmen, sisteme veri olarak giren parasal ücretlerin hangi düzeyde veri olduğu sorusuna cevap bulma olanağı yoktur. Bu bağlamda, bütünlüğü olan bir parasal ücret teorisinden bahsetme imkânı ortadan kalkmaktadır⁸⁹.

Eksik istihdam dengesinde, işgücü piyasasındaki arz fazlasının ücretleri düşürerek bu piyasada tam istihdamı sağlaması söz konusu değildir. Zira işgücü piyasasındaki arz fazlası parasal ücretlerin azalmasına yol açsa bile, ücretlerdeki bu azalış efektif talebi arttırmadığı sürece işgücü talebini ve istihdam düzeyini de arttırmayacaktır. Efektif talep etkilenmiyorsa, parasal ücretlerdeki azalma fiyatların da

⁸⁷ Akyüz, ss.171-174.

⁸⁸ İbrahim Tanyeri, "Keynes'in İstihdam ve Ücret Analizi", **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.16, Sayı.1-2, (1998), s.34.

⁸⁹ Akyüz, s.191.

aynı oranda düşmesine ve reel-marjinal verim eşitliğinin korunmasına yol açacak, diğer bir ifadeyle parasal ücretler azaldığı halde reel ücretler değişmeyecektir. Ancak parasal ücretlerin düşmesi, efektif talebi oluşturan diğer harcamalar (yatırım ve ücret dışı gelirlerden yapılan tüketim harcamaları) sabit kaldığı sürece, ücretlerden yapılan tüketim harcamalarını azaltacağı için toplam efektif talep ve istihdam düzeyini de düşürecektir. Böylelikle, ücretin bir talep unsuru olması nedeniyle, parasal ücretlerdeki bir azalma, istihdam düzeyi üzerinde ters bir etki yaratmaktadır. Bununla birlikte, fiyatlar kullanım maliyeti ve marjinal ana maliyet tarafından belirlenmektedir. Marjinal ana maliyet de ücretler tarafından belirlendiği için, parasal ücretlerle istihdam düzeyinin azalması iki etki yapacaktır. Marjinal ana maliyet ve fiyatlar, hem istihdamdaki azalmanın işgücünün marjinal verimini arttırması, hem de parasal ücretlerin azalması nedeniyle düşecektir. Görülüyor ki, Keynes'te ücretlerdeki değişme istihdam düzeyini etkilemenin bir yolu değildir. Zira işsizliğin nedenini, ücretlerin yüksekliğine bağlama olanağı ortadan kalkmakta, reel ücretlerle istihdam düzeyi arasında ters yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır⁹⁰.

Gelir ve istihdam düzeyinin belirlenmesi sorununa mikro genel denge açısından bakıldığında, eksik istihdam dengesinin nedeni, yanlış değişimin yapılması ve gerçekleşen gelirin talebi, talebin de geliri sınırlamasıdır. Soruna makro değişkenler açısından bakıldığında bu sınırlama efektif talep ile toplam gelir arasındaki ilişkide ortaya çıkmaktadır. Gelir ödemeleri, üretilen ürüne eşit bir talep yaratmıyorsa, gelir ve istihdam düzeyi taleple sınırlı olarak azalacaktır. Eğer efektif talep sadece yaratılan gelire bağlı olsaydı, gelir ödemeleri ve istihdam düzeyi ne olursa olsun, talebin geliri, gelirin de talebi sınırladığı süreç, gelir ve istihdamın sıfır olduğu noktada son bulacaktı. Ancak toplam efektif talep iki unsurdan oluşmaktadır; gelirin uyardığı talep ve gelirden bağımsız (otonom) talep. Gelirin uyardığı talep tüketim malları talebidir, gelirden bağımsız olan talep ise gelir düzeyi ne olursa olsun yapılan harcamalardır. Bu harcamaları ise en azından iki kümede toplamak mümkündür; otonom tüketim harcamaları ve yatırım. Otonom talebin varlığı, gelirle uyarılmış talep arasındaki sınırlayıcı ilişkinin, gelir ve istihdam düzeyini sıfıra indirmesini engellemektedir. Dolayısıyla çoğaltan, otonom talebin gelir üzerindeki genişleyici etkisini

⁹⁰ Akyüz, ss.175-178.

vurgulamaktadır⁹¹. Bu bağlamda, kısa dönemde yatırımların tasarruflardan bağımsız olduğu varsayımı altında, milli gelir çoğaltan yoluyla yatırımlardan etkilenir. Eğer otonom yatırımlar çoğaltan yoluyla milli geliri arttırsa, eksik istihdam durumunda otonom yatırımlardaki artışın sadece denge gelir düzeyini değiştirdiğini belirtmek mümkündür. Böylelikle, gelir düzeyindeki artış ise, tasarrufları arttırarak yatırım tasarruf eşitliğini sağlayacaktır. Toplam gelirin ücret ve kâr arasındaki dağılımında bir değişim olmayacaktır. Eksik kapasite durumu söz konusu olduğundan dolayı üretim miktarının artması ise toplam gelirin ve istihdam seviyesinin artmasına neden olacaktır. Dolayısıyla Keynes, eksik istihdam analizinde kısa dönem gelir dağılımından ziyade, gelir ve istihdam seviyesinin oluşması ile ilgilenmiştir⁹².

Efektif talep parasal gelirin tüketilmeyen bir kısmı olan tasarruf tarafından sınırlanmaktadır. Tasarrufun yol açtığı bu sınırlamayı ortadan kaldıran tek şey, gelirden bağımsız olarak yapılan harcamalardır, bunların başında da yatırım gelmektedir. Böylelikle yatırımların belirlenmesi sorunu da önem kazanmaktadır⁹³. Yatırım düzeyinin belirlenmesi sermayenin marjinal etkinliği ile piyasa faiz oranına bağlı olmaktadır. Keynes, piyasa faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliği ile ilgili analizinde bu iki oranın; belirsizliğin egemen olduğu durumlarda kolayca değişebilen oranlar olduğunu belirtmiştir. Piyasa faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin değişebilir olması bu oranlara bağlı olarak belirlenen yatırım düzeyinin de hızla değişmesine neden olur. Bekleyişler, Keynes'e göre, yatırım düzeyinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bekleyişler ve belirsizlik bir yandan sermayenin marjinal etkinliğinin öte yandan piyasa faiz oranının kolayca değişebilmesine ve böylece yatırım düzeyinin de hızla değişebilmesine neden olmaktadır⁹⁴.

Keynes, klasik doktrinin varsaydığı üzere, faiz oranının tasarruf arz ve talebi tarafından belirlendiği görüşüne karşı çıkmıştır. O'na göre, tasarruf oranı sadece gelir bölüşümünün ve faiz oranının bir fonksiyonu değil aynı zamanda toplam gelir düzeyinin de fonksiyonudur ve toplam gelirin düzeyi yatırım oranından bağımsız olarak

⁹¹ Akyüz, ss.178-181.

⁹² Ataman, s.55.

⁹³ Akyüz, ss.181-183.

⁹⁴ İbrahim Tanyeri, "Keynes'de Faiz Oranı, Sermayenin Marjinal Etkinliği ve Yatırım Analizi", **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.12, (1994), ss.44-46.

görülmemektedir. Böylece çıktı ve istihdamın düzeyinden bağımsız değildir. Eğer arz ve talep çizelgelerini tanımlayan bu iki eşitlik bağımsız değillerse, faiz oranının belirlenmesinde geleneksel görüş temelsizdir⁹⁵.

Sermayenin marjinal etkinliği yatırımın talep fiyatını arz fiyatına eşitleyen faiz oranıdır. Bu oran piyasa faiz oranından bağımsız olmakla birlikte, beklenen gelir akımıyla yatırımın arz fiyatına bağlı olmaktadır. Bu bağlamda, yatırımın arz fiyatı veri iken, beklenen gelir akımı ne kadar yüksekse sermayenin marjinal etkinliği de o kadar yüksek olacaktır. Eğer sermayenin marjinal etkinliği cari faiz oranından yüksekse, yatırımlar artacaktır; düşükse azalacaktır. Görülüyor ki, yatırım düzeyi, sermayenin marjinal etkinliği ile piyasa faiz oranı arasındaki farka bağlı olmaktadır⁹⁶. Faiz, bir taraftan para politikası diğer taraftan tahvil, bono gibi varlıklara olan tercihe bağlı olarak etkilenmektedir. Faizi etkileyen bu ikinci unsur gelecekteki faiz oranı bekleyişlerinden etkilenen likidite tercihini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Keynes'e göre, teorisinin temelinde devletin kamu yatırım ve harcama araçları, mali ya da bütçe politikaları vasıtasıyla tam istihdam politikasının gerçekleşmesi için gereklidir⁹⁷.

Gelir ve istihdamın tam istihdamda bulunduğu varsayılan Para Üzerine Deneme'de kısa dönem denge fiyat uyumu ile sağlanmaktadır. İki kesimli model içinde, yatırım tasarruf dengesizliğinin, fiyatlar, reel ücretler ve kârlar üzerindeki etkileri incelenmektedir. Yukarıda belirtilen bölüşüm analizindeki iki temel unsur geçerli olmakla birlikte, parasal ücretler veri iken tüketim malları arz ve talebi arasındaki dengesizlik, bu malların fiyatlarının; bu da reel ücretlerin ve kârların değişmesine yol açtığı belirtilmektedir. Böylelikle fiyatlardaki değişim gelir bölüşümünde de değişime neden olmaktadır. Sınıfsal tasarruf oranlarının farklı olması gelir bölüşümündeki değişimler nedeniyle tasarrufları değiştirmekte ve böylelikle yatırım-tasarruf dengesi de sağlanmaktadır⁹⁸.

Keynes faiz ile kârı birbirinden ayırmaktadır. Piyasada malların satışından elde edilen gelirle, maliyet unsurlarının toplamı, diğer bir ifadeyle üretim maliyeti arasındaki

⁹⁵ Dobb, ss.217-218.

⁹⁶ Akyüz, ss.184-185.

⁹⁷ Dobb, ss.219-220.

⁹⁸ Akyüz, s.192.

fark pozitif veya negatif kâr olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda kâr normal bir faktör geliri değildir. Böylece ne üretim maliyetinin ne de toplam gelirin bir unsurudur. Gelir ödemeleri içinde yer almadığı için tüketim ve tasarruf kararlarını etkilemez; tüketim ve tasarruf, faktör gelirlerinden yapılmaktadır. Buradaki kâr kavramı beklenmeyen, geçici, aşırı kazanç niteliğindedir.

Toplam mal, tüketilebilen ve tüketilemeyen mallar olarak iki kesime ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, tüketim malları kesiminde üretilen mallardan, ikincisi ise dayanıklı ve dayanıksız üretim araçlarından oluşmaktadır. Toplam malın bu iki kesim arasındaki dağılımı girişimciler tarafından belirlenir. Yatırım malları kesiminin üretim yoğunluğu girişimcilerin ne kadar yatırım yapmak istediklerine bağlıdır. Bu kesimdeki işgücü verimliliği, yatırım mallarının üretimi için gerekli işgücü miktarını vermektedir. Toplam işgücünün geriye kalan kısmı ise tüketim malı üreten kesimde kullanılmaktadır. Böylelikle yatırım talebi hem kesimlerin üretim yoğunluklarını hem de toplam işgücünün kesimler arasındaki dağılımını belirlemektedir. Buna göre, birikimin temel unsuru olan yatırım ve tasarrufun birbirinden bağımsızlığı söz konusudur. Zira işçiler tüketim eğilimlerine göre tasarruf ve tüketim yapmakta, kapitalistler ise yatırım planlarına göre toplam ürünü kesimler arasında dağıtmaktadırlar. Yatırım malı miktarı ve tüketim malı kesimlerin üretim yoğunluklarıdır ve girişimciler tarafından belirlenmektedir⁹⁹.

Bu bağlamda, işçilerin parasal gelirlerinden yaptıkları tasarruflar ile girişimcilerin yatırım mallarını üretmek için yaptıkları harcamaların birbirine eşit olduğu bir durumda, tüketim mallarından elde edilen parasal gelir bu malların üretim maliyetine eşit olacaktır. Dolayısıyla da bu malların satışından bir kâr elde edilemeyecektir. Bu durumda reel ücretler adam başına üretilen ürün miktarına eşit olacaktır. Ancak tasarruflar ve yatırımların eşit olmadığı bir durumda, tüketim malları maliyetlerinin altında satıldığında, bu kesimdeki kapitalistler net bir zarara uğrayacaklar, reel ücretler ise artacaktır. İşçiler, tüketim malı fiyatı düştüğü için, veri parasal ücretleriyle daha çok tüketim yapacaklardır. Buna karşılık tersi bir durumda, yani tüketim malının piyasa fiyatı maliyetinin üzerinde ise, reel ücretler düşecek ve

⁹⁹ Akyüz, ss.192-193.

kapitalistler net bir kâr elde edeceklerdir. Görülüyor ki, tüketim malının piyasa fiyatı ile kârlar aynı yönde, reel ücretler ise ters yönde değişmektedir. Fiyat üretim maliyetini aştığında kârlar pozitif olmaktadır; böylelikle kârlar arttıkça işçilerin reel gelir içindeki payı düşecektir. Modelde gelir dağılımı, parasal ücretler veri olduğundan, tüketim malı fiyatına bağlı olarak işgücü piyasasında değil mal piyasasında belirlenmektedir. Parasal ücretler ve işçilerin tasarruf oranı veri iken, kapitalistler ne kadar çok yatırım yaparsa tüketim malı fiyatı o kadar yükselecek, reel ücretler düşerek kârlar artacaktır.

Bununla birlikte ekonominin tümünde elde edilen kârı bulmak için yatırım malı piyasasında elde edilen kârı belirlemek gerekmektedir. Bu kâr da, yatırım malının piyasadaki satışından elde edilen parasal gelir ile bu malın üretim maliyeti arasındaki farka eşit olmaktadır. Toplam kârlar ise yatırım malının satışından elde edilen gelir ile parasal tasarruflar arasındaki farka eşittir. Belirtilmelidir ki, yatırım malının piyasa fiyatı nasıl belirlenirse belirlensin bu, tüketim malının fiyatını ve gelirlerin iki sınıf arasındaki bölüşümünü etkilememektedir. Zira reel ücretler ve bunun reel gelir içindeki payı, sadece tüketim malının parasal fiyatına bağlıdır. Tüketim malının parasal fiyatı ise, parasal ücretlere, işgücünün verimliliğine ve yatırım mallarının üretim maliyeti ile toplam parasal tasarruflar arasındaki farka bağlıdır. Yatırım malları satışı, kapitalistler arasındaki bir alışveriş olduğundan, bu malın satışından kâr ya da zarar eden bütünüyle kapitalist sınıftır. Dolayısıyla bu malın fiyatı, kapitalist sınıf içindeki gelir dağılımını etkilemektedir¹⁰⁰.

Buna göre modelde görülmektedir ki, yatırım-tasarruf dengesizliğinin yol açtığı fiyat değişimleri ve bunun sonucunda da gelir dağılımının değişmesi yatırım-tasarruf dengesini sağlayan bir unsur olmaktadır. Tasarruflar yatırımlardan düşük olduğunda, tüketim malları talebi, maliyet fiyatı düzeyinde, tüketim malı arzını aştığı için, tüketim malının parasal fiyatı yükselmekte, işçiler veri parasal gelirlerini daha az miktarda mal satın almak için kullanmaktadırlar. Bunun sonucunda ise reel gelir işçilerden kapitalistlere transfer edilmektedir. Kapitalistler ellerine geçen bu geliri tasarruf ederlerse, işçilerin tasarrufları veri iken, toplam tasarruflar artmış olacak ve yatırım-tasarruf dengesi sağlanacaktır. Yatırım ile tasarruf arasındaki fark ne kadar

¹⁰⁰ Akyüz, ss.195-197.

fazlaysa, reel ücretler o kadar düşecek ve yatırım-tasarruf dengesinin sağlandığı düzeyde kârlar da o kadar fazla olacaktır. Ayrıca eğer kapitalistler ellerine geçen kârın tamamını tasarruf etmiyorlarsa, gelir dağılımı daha da çok kapitalistler lehine olacaktır. Görülüyor ki, gelir bölüşümü kapitalist lehine, işçilerin aleyhine gerçekleşmektedir¹⁰¹.

2. Michal Kalecki

Kalecki'nin Keynes'ten bağımsız olarak geliştirdiği model, hem temel ilişkileri hem de önermeleri açısından Para Üzerine Deneme modeli ile uyuşum içindedir. Ayrıca, Kalecki'nin modeli çok daha sistematik ve bütünseldir. Dolayısıyla modeli büyüme teorisi çerçevesi içine daha iyi oturmaktadır. Zira bunun temel nedeni Kalecki'nin Marksist öğretiden gelmesidir. Kalecki'nin hareket noktası Marx'ın iki kesimli üretim şemasıdır. Bununla birlikte belirtilmelidir ki, Keynes, fiyat-ücret-mal genel teorisine yöneldiği halde, Kalecki devrevi dalgalanma teorisiyle işe başlamış ve buradan hareketle genel teoriye ulaşmıştır¹⁰². Kalecki, birikim ya da yatırımın sermayenin beklenen kâr oranına göre değişiklik gösterebileceğini varsaymıştır. O'na göre, kâr oranı, değişim oranı yakın geçmişteki yatırım faaliyetlerine bağlı olan mevcut sermaye stoku ile negatif, yatırımlar ile pozitif olarak değişim göstermektedir¹⁰³.

Kalecki'nin analizinde, yatırım ve tüketim, bölüşüm payları olan kârlar ile ücretlere karşılık gelmektedir. Yatırımdaki değişimler aynı zamanda ücretlerle kârları değiştirerek bölüşüm paylarını da etkilemektedir. Kalecki'ye göre, hükümet harcamaları ve vergilerin bulunmadığı kapalı bir ekonomide, GSMH, yatırımlar ile tüketim toplamıdır. GSMH aynı zamanda işçilerle kapitalistler arasındaki bölüşüm paylarının da bir toplamıdır. İşçilerin gelirleri ücretlerle maaşlardan oluşurken, kapitalistlerin gelirleri ise gayri safi kârdan (amortisman ile dağıtılmamış kârlar, temettüleri ve şirketler dışında kalan firmalardan çekilen para ile rant ve faizi de içerecek biçimde) oluşmaktadır. Bununla birlikte, işçiler bütün ücret gelirlerini tüketime harcayarak birikim yapmamakta, kapitalistler ise gelirlerini kısmen tüketmekte, kısmen de tasarruf etmekte, yatırımlarını tasarruftan bağımsız olarak yapmaktadırlar. Kalecki'ye göre, kapitalistlerin kârlarını belirleyen onların tüketim ve yatırım kararlarıdır. Ancak, geçmişte elde edilen

¹⁰¹ Akyüz, ss.197-198; Ataman, s.55.

¹⁰² Akyüz, ss.198-199.

¹⁰³ Dobb, s.221.

kârlar kapitalistlerin bugünkü tüketim ve yatırım kararlarının önemli bir belirleyicisi olsa da, kapitalistlerin kararları sonucu gerçekleşen tüketim ve yatırım her zaman geçmiş dönemde elde edilen kârlara tam olarak eşit olmak zorunda değildir. Dolayısıyla bu da kârların zaman içinde dalgalanmalar gösterdiğini açıklamaktadır¹⁰⁴.

Kârların temel belirleyicisi yatırımlar ve tüketimlerdir. Kalecki'nin devrevi dalgalanma modeli, Keynes'te olduğu gibi, yatırımların ve bununla birlikte üretim ve istihdamın tam istihdama karşılık gelen düzeylere erişemeyeceğini, ancak devrevi olarak dalgalanacağını göstermektedir. Ancak Kalecki, Keynes'ten farklı olarak, bu dalgalanmaların kapitalistlerin kârlılıkta ortaya çıkan değişimlerden etkilenen kararlarına bağlı olduğunu belirtmektedir. Kalecki'nin yatırım teorisi artan risk ilkesine dayanmaktadır. Buna göre, firmaların yatırım yapabilme kapasiteleri sadece faiz oranına değil, firmanın yatırımının içsel finansman kaynağı olan kârlılık düzeyine de bağlıdır. Böylece, firmanın kârlılık düzeyi firmanın kredi bulma kapasitesini de belirlemektedir. Zira kârlılık düzeyi yüksek olan bir firmanın dışsal fon bulmasının maliyeti daha düşük olacaktır. Bununla birlikte, yatırımın marjinal riski yatırılan miktarla birlikte artmaktadır. Çünkü yatırımın başarısız olması, firmanın iflas etmesi ya da firmanın likidite sıkıntısı içine girme riski de yatırım arttıkça yükselecektir. Bu bağlamda, yatırımı belirleyen iki temel unsur; faiz oranı ile yatırımın riskidir. Kalecki'nin yatırım teorisinin bir başka yönü de devrevi dalgalanmaları büyük ölçüde yatırım dalgalanmalarıyla açıklamasıdır. Buna göre, yatırımlar, firmaların gerçekleştirdiği ve artan risk ilkesi tarafından düzenlenen sermaye birikimine bağlı olurken, kapitalistlerin tüketimi ve sabit sermayedeki değişiklikler kâr oranını belirlemektedir¹⁰⁵.

Kalecki'nin gelir bölüşümü teorisine getirdiği katkı, eksik rekabet koşullarında maliyet ve monopolleşme derecesine dayanan bir fiyatlandırma mekanizmasıdır. Kalecki, arz ve talep koşulları ve marjinal maliyet-marjinal gelir eşitliği yolu ile kâr maksimizasyonu ilkesinin belirlediği fiyatlandırma yöntemine alternatif olarak eksik rekabet koşullarında ortalama maliyet artı kâr fiyatlandırması yöntemine değinmiştir. Eksik rekabette ve kısa dönemde değişken maliyet unsurları ile rakip firmaların fiyatları

¹⁰⁴ Hüseyin Özel, "Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz", **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.22, Sayı.1, (2004), ss.4-5.

¹⁰⁵ Özel, ss.12-14.

göz önüne alınmaktadır. Buna göre, fiyatlandırma yönteminde, prensip değişken maliyet ya da ana üretim maliyeti (ücret+ara mallar maliyeti) üzerine konan kâr marjının fiyatı oluşturmaktadır. Böylelikle, fiyatın diğer firma fiyatlarına göre daha yüksek olabilmesi, bu firmanın monopol gücünü göstermektedir. Firma bu marjı, ne piyasadaki yerini diğer firmalara kaptıracak kadar yüksek, ne de kârını çok fazla düşürecek kadar düşük bir düzeyde saptamaktadır. Ortalama maliyet+kâr fiyatlandırma yönteminde firmaların eğilimi kâr marjlarını sabit tutmak ve mümkünse arttırmaktır. Bu durumda, herhangi bir nedenle, üretim maliyetinde bir artış olursa, maliyet artışı üretim faaliyeti sonucunda oluşan toplam gelirin ücret ve kâr arasındaki paylaşımını talep esnekliğine ve piyasa türüne göre iki şekilde etki eder; eğer söz konusu olan mala talep esnekse, mal talebi fiyat artış oranından daha yüksek bir oranda düşer. Böyle bir durumda, firma piyasa payını kaybetmemek için üretim maliyetindeki artışı fiyatlara yansıtmayacaktır. Ancak firma ya üretim miktarını azaltacaktır, işsizlik ortaya çıkacaktır; ya da kâr marjından fedakârlık edecektir. İşsizlik ile kâr marjı arasındaki tercih sermayedarın davranışları tarafından belirlenecektir. Ancak söz konusu olan mala talep esnek değilse, mal talebi fiyat artışları karşısında çok fazla düşmeyecektir. Bununla birlikte, firmanın içinde bulunduğu piyasada tekeli gücü fazla ise, maliyet artışı tamamen fiyatlara yansıtılır ve kâr marjı sabit tutularak, gerçek ücretler düşer ve ücretli aleyhine bir yeniden gelir bölüşümü gerçekleşir¹⁰⁶.

Bununla birlikte, belirtilmesi gereken bir nokta da, endüstrideki tek bir firmanın monopolleşme derecesi sadece o firmanın fiyatı ile birim ana maliyeti arasındaki farkı değil, o firmanın fiyatı ile endüstrideki diğer firmaların ortalama fiyatı arasındaki farkı da belirlemektedir. Bu ilişkilerden ilki firmanın sahibi kapitalist ile o firmanın işçileri arasındaki bir bölüşüm sorunu olduğu halde, ikincisi kapitalistler arasındaki farklı kârlılık düzeyi sorunudur. Bununla birlikte, birim ana maliyetin üzerine konulan kâr marjı bir sorun haline gelmektedir. Zira fiyat-maliyet ilişkisi tek bir kâr marjı açısından gösterildiği takdirde; söz konusu olan şey, endüstrinin bütününe kâr marjını korumak olmaktadır. Buna yönelen rekabet ise endüstri içinden değil dışından gelmektedir. Yani yeni firmalar piyasaya girerek kâr marjını düşürebilmektedir. Dolayısıyla, endüstrinin monopolleşme derecesini belirleyen

¹⁰⁶ Ataman, s.56.

unsurlar, piyasaya giriş çıkışla ilgilidir. Bu unsurlardaki kısa ve uzun dönemli değişimler, endüstrinin monopolleşme derecesinin ve endüstri düzeyindeki bölüşümün seyrini belirlemektedir.

Üretimin büyük girişimlerde örgütlenmesi bu unsurların başında gelmektedir. Endüstride üretim ne ölçüde büyük firmalarda yığılmışsa, monopolleşme derecesi de o ölçüde yüksek olacaktır. Bu büyük firmalar lider durumunda olup bunların fiyat politikaları endüstrinin ortalama fiyatı üzerinde oldukça etkilidir. Bir diğer önemli unsur ise, reklam ve satış kampanyalarıdır. Bunlar fiyat rekabetini azaltarak tüketicileri firmalara bağladıkları için monopolleşme derecesini yükselteceklerdir. Monopol derecesini etkileyen diğer bir unsur da sabit maliyetlerin ana üretim maliyetlerine oranla oldukça yüksek olması, endüstrideki bütün firmaların, birim ana maliyet üzerine koydukları kâr marjının yükselmesine yol açacaktır. Aksi bir durumda gayri safi kârlar yüksek olduğu halde, yüksek sermaye maliyeti nedeniyle, net kârlar düşecektir. Özellikle kapasite kullanımının düşük olduğu dönemlerde, sabit sermaye maliyeti toplam ürüne bağlı olarak azalmayacağından, fiyatların ana maliyete oranının artması, sabit sermaye maliyetinin karşılanması tek yolu olacaktır¹⁰⁷. Ayrıca endüstrideki işçilerin örgütlenme biçimi, sendikaların gücü, monopolleşme derecesini belirleyen unsurlardan biridir. Güçlü sendikaların varlığı kâr marjlarını düşürme eğilimi yaratır, zira yüksek bir kâr/ücret oranı sendikaların ücret artışı isteklerine erişmede onların pazarlık gücünü artırır. Yüksek bir kâr/ücret oranı maliyetlerde bir artışa neden olmakta, bu durum da firmaları düşük kâr marjları benimsemeye yöneltebilir. Dolayısıyla monopol derecesi sendikal etkinlik sonucunda aşağıda tutulabilir¹⁰⁸.

Kısa dönem fiyat değişimleri oldukça sınırlıdır. Uzun dönemde fiyat ve bölüşümdeki değişimler bir yandan monopolleşme derecesini belirleyen unsurlardaki değişmeye, diğer yandan da uzun dönem birim ana maliyetin seyrine bağlıdır. Uzun dönemde teknik gelişme ve artan verim birim ana maliyetin düşmesine neden olur. Fiyatın birim ana maliyete oranı bölüşümü belirlediğinden, uzun dönemde bölüşümün hangi yönde olacağı, monopolleşme derecesini belirleyen unsurlardaki değişmeye bağlıdır.

¹⁰⁷ Akyüz, ss.205-206.

¹⁰⁸ Özel, s.9.

Belirtilmelidir ki, tüm bu unsurlar kapitalistler arasındaki rekabetin aksaklığını ortaya koymaktadır. Ancak söz konusu olan, gelirin iki sınıf arasındaki bölüşümüdür. Sınıf-içi rekabetin ortadan kalkması o sınıfı diğer sınıfa karşı daha güçlü hale getirir de, bu ancak bir dereceye kadar kâr marjını etkiler. Kapitalizmde kârın varlığı sorunu bütünüyle, kârın düzeyinin ne olduğu sorunu da büyük ölçüde sınıflar arasındaki gelir çekişmesine bağlıdır¹⁰⁹.

3. Nicholas Kaldor

Neo-Keynesçi bölüşüm ve büyüme teorileri fiyat intibakı üzerine kurulmuş ve çoğaltan ilkesinin uzun dönemdeki bir uygulamasıdır. Kaldor modeli, uzun dönem tam istihdam büyüme dengesindeki bir ekonomide, büyüme ve bölüşüm arasındaki ilişkileri incelemektedir. Kaldor modelinin varsayımları üzerinde duralım. Bu varsayımlar, yatırımların uzun dönemli etkilerle, özellikle kâr bekleyişleri tarafından belirlendiği ve kısa dönemde bu etkilerin değişmediğidir. Bununla birlikte, işgücü arzı ve bunun büyüme oranı dışsal etkilerle belirlenmektedir. Ücret pazarlıkları ise parasal ücretler üzerinden olmaktadır. Belirtilmelidir ki, modelinde, işgücü arzı parasal ve reel ücretlerdeki değişmelere karşı duyarlı değildir. Fiyatlar ise, arz ve talep koşullarının keşişmesi sonucunda belirlenmektedir. Fiyatların değişebilirliği, ücretlerin değişebilirliğinden daha fazla olmaktadır. Modelinde işçi-kapitalist ve ücret-kâr ayrımı yapılmaktadır. Bununla birlikte, bu ayrıma paralel olarak sınıfsal tasarruf fonksiyonu varsayılmaktadır. Zira işçilerin tasarruf fonksiyonu, kapitalistlerin tasarruf fonksiyonundan küçüktür. İşçilerin sadece ücret, kapitalistlerin ise sadece kâr geliri elde ettikleri varsayımından hareket edilmektedir. İşçiler ücret dışı gelir elde edememekte, bu nedenle yatırım ve tasarruf yapmamaktadırlar¹¹⁰.

Kaldor modelinde, tam istihdam düzeyinde gelir dağılımını etkileyen süreç ele alındığında; tam istihdam düzeyinde bulunan bir ekonomide artan yatırımlar fiyatları arttırmaktadır. Parasal ücretler sabit varsayıldığından artan fiyatlar gerçek ücreti düşürür ve böylece gelir dağılımı ücretliler aleyhine değişir. İşçi ve kapitalistler farklı ortalama tasarruf oranına sahip olduklarından tasarruflar artarak tasarruf-yatırım eşitliği

¹⁰⁹ Akyüz, ss.206-207.

¹¹⁰ Akyüz, ss.472-473.

sağlanmaktadır. Yatırımların düzeyi yüksek olduğunda tasarruf-yatırım dengesinin sağlanması, gerçek ücretin asgari geçim düzeyinin altına düşmesine neden olabilir. Bununla birlikte, tam istihdamda yatırım-tasarruf dengesini sağlayan fiyat artışlarının gerçek ücreti belli bir asgari geçimlik minimum düzeyinin altına düşürüp düşürmediğini tartışmış, gerçek ücretin minimum bir sınırı olduğu sonucuna varmıştır. Bu sınır, işçi sınıfının siyasal gücü ya da yasalar tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla gerçek ücret asgari geçim düzeyinin altına düştüğü vakit, işçiler buna direnecekler ve parasal ücretlerin sabitliği varsayımı ortadan kalkacaktır. Bununla birlikte sendikalar, parasal ücretin alım gücünün belli bir seviyenin altına düşmesine izin vermeyeceklerdir. Sendikalar parasal ücretlerde bir artış gerçekleştirdiğinde değişken üretim maliyeti artacaktır. Dolayısıyla değişken maliyetlerdeki artış aynı oranda ya da daha yüksek oranda mal fiyatlarına yansiyacaktır. Bu durumda, sendikalar tekrar parasal ücretlerde artış için baskı yapacaklardır. Bu süreç devam ettiği takdirde, ekonomi bir ücret-fiyat sarmalına sürüklenecek ve maliyet baskısından dolayı enflasyon başlayacaktır. Böylelikle bu tür bir enflasyon gelir çekişmesi şeklini alacaktır. Böylelikle yatırım-tasarruf dengesinin sağlanmasında yatırım düzeyinin belli bir seviyeden yüksek olması enflasyona neden olmaktadır¹¹¹.

4. Luigi Pasinetti

Kaldor modelinin bir uzantısı olan Pasinetti modelinde, ekonominin tam istihdam koşullarında büyüdüğünü varsaymakta, bu büyüme süreci içinde ortaya çıkan bölüşüm-birikim ilişkisi incelenmektedir. Pasinetti modelinin hareket noktası, Kaldor modelinin mantıksal tutarsızlığıdır. Kaldor modelinde, işçiler ve kapitalistlerin tasarruf yaptığı varsayılmakta ve kapitalistler biriktirdikleri ve yatırdıkları tasarruf karşılığında bir kâr elde etmelerine rağmen işçiler tasarrufları karşılığında faiz ve kâr elde edememektedirler. Pasinetti modelinde, bu durumun işçi sınıfının tasarruflarının kapitalistlere karşılıksız olarak aktarıldığını, ancak tasarrufların üretim araçlarının mülkiyetini sağladığını belirterek bu tutarsızlığı düzeltmektedir. Buna göre, kapitalistler yatırım yapan tek sınıf olmaya devam etmekte ve sadece kâr geliri elde etmektedirler, işçi sınıfının tasarrufları ise, onları üretim araçlarının mülkiyetine ortak etmektedir. Bu

¹¹¹ Ataman, ss.56-57.

ortaklık, bu sınıfın dolaysız olarak yatırım yaptıkları anlamına gelmemektedir; tasarruflarını belli bir faiz oranı üzerinden kapitalistlere borç verme şeklinde olmaktadır. Dolayısıyla, işçilerin eline, tasarruflarını kullanmaları sonucunda fiziksel üretim araçları değil, tahvil senet gibi parasal varlıklar geçmektedir¹¹². Pasinetti modelinde, Kaldor'da olduğu gibi, yatırımlardaki artışlar işsizlik olduğu bir durumda istihdam ve gelir düzeyini arttırmaktadır. Tam istihdam olduğu bir durumda ise yatırımlardaki artışlar gelir dağılımını değiştirir¹¹³.

5. Joan Robinson

Robinson, Kaldor ve Pasinetti analizini temel alarak, bir yandan kısa ve uzun dönem denge sorunlarını diğer yandan da sermaye ve büyüme teorileri, bölüşüm, birikim ve teknolojik gelişmeyi incelemiştir. Robinson'un analizi Kaldor-Pasinetti modelinin Keynesçi unsurlarını içermektedir. Bu unsurlar, ücret pazarlıklarının parasal ücretler üzerinden yapıldığı ve yatırımların tasarruflardan bağımsız olduğudur. Ancak yaklaşımında, yatırımlar gelir dağılımından tamamen bağımsız değildir. Bununla ifade edilen; gelir dağılımının kâr bekleyişlerine ve bunun da arzulanan birikim oranına etkisi, gelir dağılımının yatırımları bir ölçüde etkilemesine yol açtığıdır¹¹⁴. Bununla birlikte, Robinson'u diğer Keynesçilerden ayıran temel nokta, değer ve sermaye teorilerine verdiği önemdir. Robinson sermaye stokunun ölçülmesi sorunu üzerinde yoğunlaşmış ve neoklasik teoriyi eleştirmiştir. O'na göre sermayenin ölçülmesi sorunu hem değer ve bölüşüm, hem de birikim sorunlarını içermesi dolayısıyla önemlidir. Ayrıca sermaye stokunun ölçülmesi gereğinin bir diğer yanı da, örneğin, bir ekonominin farklı iki dönemindeki üretim kapasitelerinin veya farklı ekonomilerin üretim kapasitelerinin kıyaslanması; büyüme oranının, aşınma ve yıpranmanın saptanması; teknolojik gelişme tipinin belirlenmesi ve farklı tekniklerin karşılaştırılmasıdır¹¹⁵.

Robinson, sermayenin ölçülmesi sorunundan genel denge çözümlemeleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda, genel denge çözümlemelerinde, sermayenin görelî fiyatının kâr oranı ile birlikte bulunduğunu, böylelikle sermayenin

¹¹² Akyüz, s.482.

¹¹³ Ataman, s.57.

¹¹⁴ Akyüz, ss.625-626.

¹¹⁵ Akyüz, ss.563-564.

değerine kâr oranlarından bağımsız bir anlam yüklemenin olanaksız olduğu sonucuna varmıştır. Bununla birlikte, belirsizliklerin yoğun olduğu bir ekonomide sermayenin değerini bulmak çok zordur. Dolayısıyla tüm bunlar sermaye birikimi ile kâr oranları arasındaki fonksiyonel ilişkiyi koparmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yüksek kâr oranlarının olduğu yerde sermaye yoğunluğu az da olabilir çok da olabilir. Bu durum ise neoklasik iktisadın önermelerinden Wicksell etkisinin* reddidir. Robinson'a göre, asıl mesele dengeyi tarihsel bir süreç içinde incelemektir. Diğer bir ifadeyle, geçmiş ile geleceğin dengeye gelme süreci üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu bağlamda, Robinson'da bekleyişler önemlidir. Dengenin varlığını reddetmesine karşılık uzun dönemde dengenin var olma koşulları üzerinde çalışmıştır. Uzun dönem denge koşullarının dışsal olarak belirlendiğini savunmaktadır. Bu koşullar arasında ise, teknik koşullar, gelir dağılımı, yatırım politikaları, ücret politikaları ve mali koşullar gelmektedir. Ayrıca Robinson bu koşulların birbirinden bağımsız olarak hareket ettiğini belirtmektedir. O'na göre uzun dönemde denge bu koşulların birbiriyle uyum içinde hareket etmesiyle olasıdır. Buradaki önemli husus ise, yatırımı gerçekleştiren firmaların beklentilerinin gerçekleşmesi ve gelir dağılımının oluşturacağı talebin makine ve teçhizatın normal kapasitede çalışmasını sağlamasıdır. Ancak tüm bu etkenler gereği gibi hareket etse ve dengeye ulaşılsa bile, bu durum tam istihdamı sağlamaz. Robinson denge analizi çerçevesinde bölüşüm sorunundan da bahsetmiştir. Yatırımların tasarrufları belirlediği noktasından hareketle bölüşüm sorununu çözümleme yoluna gitmiştir. Milli gelir, emek ve sermaye arasında bölüşülmekte ve farklı gelir gruplarındaki bireylerin tasarruf eğilimleri farklı olduğundan, yatırımlardaki değişiklik gelir dağılımının değişikliğini getirmektedir¹¹⁶.

Robinson uzun dönem gelir dağılımının belirlenmesinde siyasal ve ekonomik güçlerin öncelik kazandığını belirtmektedir. Robinson analizinde, parasal ücretin, işgücü piyasasında talep fazlası olduğu durum ile gerçek ücretlerin asgari bir düzeyin altına düştüğü durumlarda artabileceğini vurgulamıştır. Mal piyasasında ise, hem

* Neoklasik iktisatta, üretim döneminin uzunluğu ile sermayenin yatırım miktarı arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, ücretler arttıkça optimal üretim dönemi uzamaktadır. Dolayısıyla, sermaye miktarı ile ücretler aynı yönde, faiz oranı ise ters yönde değişmektedir. Ücretlerle sermaye stokunun nihai çıktı cinsinden değeri arasındaki bu ilişki Wicksell etkisi olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, ücretlerdeki bir artış sermaye stokunun değerini veya sermaye yoğunluğunu arttırdığından dolayı bu etki pozitifdir. Ayrıntılı bilgi için, Akyüz, s.144-145.

¹¹⁶ Sevinç Mıhçı, "Post-Keynesyen İktisat ve Joan Robinson", **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.13, (1995), ss.166-167.

serbest rekabet hem de eksik rekabet durumları incelenmektedir. Robinson sınıfsal tasarruf fonksiyonu yaparak, kapitalistlerin tasarruflarını firma tasarrufları ile kişisel tasarruflar olarak ikiye ayırmıştır. Böylelikle kârdan yapılan tasarruf ile temettüden yapılan tasarruf farkı vurgulanmıştır. Ayrıca bu ikisi arasındaki ilişki gecikmeli bir ilişki olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda, üretim dönemi sonunda dağıtılan kârlar bir sonraki dönemde kullanılmaktadır. Bu iki dönem arasındaki fiyat değişimleri kârın gerçek değerini etkilediği için gelir dağılımını da değiştirmektedir¹¹⁷.

¹¹⁷ Ataman, ss.57-58.

II. GELİR BÖLÜŞÜMÜNÜN ÖLÇÜLMESİNE İLİŞKİN YÖNTEMLER

A. Temel Kavramlar

Gelir, üretim ve hizmet süreçleri sonucu elde edilen parasal, ya da nesnel getiridir¹¹⁸. Bununla birlikte geliri başka bir biçimde tanımlamak da mümkündür. Buna göre; bir malın değeri, değişmeyen sermaye (c), değişen sermaye (v) ve (s) artık değer olmak üzere üç ayrı parçadan oluşmaktadır. Yeni üretilen bir malın değerini bulabilmek için değişmeyen sermayenin, yani cansız emeğin, malın toplam değerinden çıkarılması gerekmektedir. Bu durumda geriye v+s kalmaktadır; diğer bir ifadeyle bir üretim faaliyeti sonunda yeni olarak yaratılan değere katma değer de denmektedir. Bu bağlamda, gelir; belli bir süre içinde üretilmiş olan mallarda maddeleşmiş olan canlı emek miktarıdır, yani yeni olarak yaratılmış olan değerdir. Böylelikle gelirin ücret ve artık değerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Artık değer de kâr, faiz ve rant olmak üzere üç gelir grubuna ayrılmaktadır. Bu durumda, görülüyor ki, ücret, kâr, faiz ve rant geliri oluşturmaktadır. Bununla birlikte, herhangi bir ödeme ya da kazanç, bu dört gelir grubuna dâhil değilse, bu gelir değildir¹¹⁹.

Ayrıca gelir, tek bir birey, tek bir işletme için söz konusu olmakla birlikte, bir ülke için de geçerlidir. Dolayısıyla, ulusal gelir, bir ülkede, bir yıl içinde üretilen toplam mal ve hizmetlerin parasal değeridir. Ulusal gelirin ölçülmesi ise üç ayrı yaklaşımla yapılmaktadır. Bunlar; üretim yöntemi, harcama yöntemi ve gelir yöntemidir. Üretim yönteminde, ekonominin üretici kesimlerinin bir yıl içinde ürettiği mal ve hizmet miktarlarının piyasa değerleriyle çarpılması sonucu ulusal hasıla saptanmaktadır. Ekonomi tarım, sanayi, inşaat, ticaret, ulaştırma gibi belli başlı üretim kesimlerine ayrılıp ulusal gelir hesaplanmaktadır¹²⁰.

Bir ülkede bir yılda üretilen nihai mallar tüketiciler, firmalar, hükümet ve yabancı ülkeler tarafından satın alınmaktadır. Ayrıca, bir ülkede belirli bir yılda üretilen cari yıl fiyatları üzerinden piyasa değeri bu malları satın almak için o yıl yapılan harcamaların toplamına eşittir. Bu yaklaşımdan hareketle, harcama yöntemine göre ise

¹¹⁸ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No.2599-ÖİK.610, Ankara, 2001, s.3.

¹¹⁹ Sadun Aren, **Ekonomi Dersleri**, 1. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976, ss.133-134.

¹²⁰ Tamer İşgüden, **Makro İktisat**, 3. Baskı, Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi, 1988, ss.29-33.

ulusal gelir, bir yıl içinde bir ülkede üretilen nihai malları satın almak için o yıl yapılan harcamalar, tüketim (C), brüt yatırım (I), hükümet alımları (G) ve net ihracat (NX) toplamı ile ölçülür¹²¹. Gelir yönteminde ulusal gelirin ölçülmesi, faktör gelirlerinin ayrı ayrı hesaplanmasını gerektirmektedir. Belirtilmelidir ki buradaki gelir kavramı, üretken bir çaba sonunda elde edilen kazançları kapsamaktadır. Bir üretim çabasında bulunmadan, örneğin bir yardım ya da borç şeklinde elde edilen kazanç ancak transfer geliri olabilir¹²². Ulusal geliri, sermaye ve emek gelirleri ile dolaylı vergileri ve yıpranmayı hesaplamak suretiyle ölçmek mümkündür. Gelir yöntemi, bir ülkede bir yılda üretim sürecine katılanların üretimden aldıkları payların ne olduğunu, diğer bir ifadeyle fonksiyonel gelir dağılımını yansıtmaktadır¹²³.

Bununla birlikte, gelirle ilgili kavramlar üzerinde kısaca duralım;

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin bir yıl içinde, yurt içinde, yaratmış oldukları tüm nihai mal ve hizmetlerin net değeridir¹²⁴.

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), bir ülke vatandaşları tarafından bir yılda gerek o ülkede gerekse diğer ülkelerde üretilen nihai malların piyasa değeridir.

Safi Milli Hasıla (SMH) ise, bir ülkenin sınırları içinde bir yılda üretilen nihai malların üretildikleri yılın piyasa fiyatları üzerinden net değeridir. Gayri safi yurt içi hasıladan yıpranma çıkarıldığında safi milli hasıla bulunmaktadır.

Yurtiçi Gelir, bir ülkenin sınırları içinde bir yılda gerçekleştirilen nihai mal üretimi karşılığında üretim faktörlerine yapılan ödemeler toplamına eşittir. Yurtiçi gelir, hem ülke vatandaşlarının hem de diğer ülkelerin vatandaşlarının bir yılda elde ettikleri faktör gelirlerinin (ücret+rant+faiz+kâr) toplamına eşittir. Yurtiçi gelir, net yurtiçi hasıla ile dolaylı vergiler arasındaki farka eşittir¹²⁵.

¹²¹ Erdal Ünsal, **Makro İktisat**, 7. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2007, s.44.

¹²² İşgüden, s.33.

¹²³ Ünsal, ss.51-52.

¹²⁴ Bedriye Saraçoğlu, **Türkiye'nin Milli Geliri ve Zaman Serisi Modelleri Yardımıyla Daimi Gelirinin Tahmin Edilmesi**, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 1997, s.5.

¹²⁵ Ünsal, ss.52-54.

Milli Gelir (MG), bir ülke vatandaşlarının sahip oldukları üretim faktörlerine gerek o ülkede gerek diğerk ülkelerde üretime katkıları karşılığında yapılan demeler toplamıdır. Milli gelire ulaşmak için, yurtiçi gelir ile yerli üretim faktörlerinin diğerk ülkelerde elde ettikleri faktör gelirleri toplamından yabancı üretim faktörlerinin ülkede elde ettikleri gelirleri çıkarmak gerekmektedir.

Kişisel Gelir (KG) ise, bir ülkede o ülke vatandaşlarının bir yılda gelir vergisi öncesi eline geçen toplam gelirdir. Milli gelir ile kişisel gelir arasında farklar bulunmaktadır. Bu farkın bir nedeni, milli gelirdeki emek gelirlerinin bir kısmı sosyal sigorta kesintileri olarak hükümete gitmektedir. Bu kesintiler sosyal güvenlik katkılarıdır. Farkın diğerk bir nedeni, milli gelirdeki sermaye gelirlerinin içinde yer alan kârın tümünün sermaye sahiplerinin eline geçmemesidir. Kurumlar vergisi ve dağıtılmayan kurum kârları da milli gelirden çıkarılmaktadır. Milli gelir ile kişisel gelir arasındaki bir diğerk fark, kişisel gelirin kişilerin üretime katılmadıkları halde elde ettikleri transfer ödemeleri olan emekli maaşları, işsizlik yardımları gibi gelirleri kapsamasıdır. Böylelikle kişisel geliri hesaplamak için, milli gelirden sosyal güvenlik katkıları, kurumlar vergisi ve dağıtılmayan kurum kârlarını çıkarmak, transfer ödemelerini ve kamu borçlanma faizlerini ilave etmek gerekmektedir.

Harcanabilir Kişisel Gelir (Y) ise, bir ülkede o ülke vatandaşlarının bir yılda gelir vergisi sonrası eline geçen gelirdir. Harcanabilir kişisel gelir tüketim ve kişisel tasarruf toplamına eşittir¹²⁶.

¹²⁶ Ünsal, ss.54-57.

B. Gelir Bölüşümünün Önemi

Bir toplumda, belirli bir dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin toplamını ifade eden milli gelirin kişiler ya da sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere bölüşüm ilişkileri denmektedir. Bölüşüm ilişkileri sonucunda kişi ve gruplara düşen gelire ise gelir dağılımı denmektedir¹²⁷. Gelir dağılımı, gelir eşitsizlikleri ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu, zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki değişimini, gelir eşitsizliğindeki değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla gelir dağılımı, gelir farklılaşmalarının açıklanmasına yöneliktir¹²⁸.

Bir ülkede toplumsal barışın sağlanması ve korunabilmesi büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına ve asgari gelir düzeylerinin belirli bir noktanın altına düşmemesine bağlıdır. Adil gelir dağılımı, farklı gelir grupları arasında büyük uçurumlar oluşmasına ortam yaratmayan dağılım olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, gelir dağılımının kendiliğinden adil olarak gerçekleşmesi mümkün değildir. Devlet tarafından gelir dağılımına müdahale edilmesi sosyal devletin de bir gereğidir. Zira bölüşüm sürecinin kendi akışına bırakılması yalnızca ekonomik açıdan değil, sosyal ve politik boyutlarıyla da önemli sorunlar ortaya çıkarabilmektedir¹²⁹. Bu bağlamda, devletin ekonomideki rolü, gelir dağılımını ya da bölüşüm ilişkilerini belirleyen en önemli etkenlerden biridir. Devlet üretici-işveren konumuyla, üretken olmayan devlet hizmetleri ile vergi mekanizması yoluyla bölüşümün dengelerini etkileyen önemli bir kurumdur. Devlet işveren ya da bir tür kapitalist gibi, devlet işletmeleriyle ekonomide yer almaktadır. Ücretli işçi çalıştırmaktadır. Dolayısıyla işçinin yarattığı artığa, herhangi bir kapitalist gibi el koymaktadır. Ayrıca, devlet eğitim sağlık gibi faaliyetleri üstlenerek ekonominin genel üretkenliğini arttırıcı faaliyetlerde bulunur. Bununla birlikte devlet; savunma, adalet, emniyet gibi sistemin devamlılığı açısından zorunlu olan üretken olmayan faaliyetlerde de bulunmaktadır. Belirtilmelidir ki, devlet üretken ve üretken olmayan faaliyetleri yerine getirirken çeşitli harcamalar

¹²⁷ Devrim Ersezer, “Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.16, Sayı.1, (2006), s.256.

¹²⁸ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s.3.

¹²⁹ Ersezer, s.256.

yapmaktadır. Binalar satın alır ya da kiralar, personel çalıştırır, büro araçları, silahlar vb. alır. Bu nakdi harcamalar ise belli sınıf ve tabakaların gelirlerini oluşturur ya da arttırır. Aynı zamanda devlet bu harcamalarıyla, birer ücretli olan memurların da gelirini doğrudan sağlamaktadır.

Devlet bu harcamaları ise ekonomide topladığı fonlarla yapmaktadır. Devlet bütçesinin başlıca gelir kaynağı ise vergilerdir. Vergiler iki kaynaktan toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, geniş anlamda kapitalist sınıfın el koyduğu artığın bir kısmından vergi geliri elde edilmektedir. Kâr, faiz ve ranttan kesilen vergiler bu türdendir. İkinci kaynak ise, üretici sınıflardan toplanan vergilerdir. Diğer bir ifadeyle, işçiler, küçük üreticiler ürettikleri değerden, ellerinde kalan bir bölümünü vergi olarak devlete öderler. Böylelikle vergi gelir dağılımını da belirlemektedir¹³⁰.

Buraya kadar devletin gelir bölüşümünde etkin bir rolü olduğundan bahsedildi. Devletin önünde gelir dağılımını değiştirmek için başlıca iki yol vardır; bunlardan ilki, kapitalizmin temel bölüşüm ilişkilerini değiştirmek; ikincisi, ise temel bölüşüm ilişkilerine el sürmeden bu ilişkilerin sonuçlarını düzeltmektir. Temel bölüşüm ilişkilerinin devletçe değiştirilmesinin en kestirme yolu, kapitalist sınıfın üretim araçları üzerindeki mülkiyetini kısıtlamak, bu mülkiyet yerine kamu mülkiyetini getirmektir. Böylelikle devlet mülkiyeti genişler ve kapitalist bölüşüm ilişkileri sistemde tali bir yer kaplamaya başlar; bu bölüşüm ilişkilerinin doğurduğu gelir dağılımı, kaynağından değişmiş olmaktadır. Artık değerın kapitalist sınıfın el koyduğu ürün fazlasının nispi, hatta mutlak seviyesi gerilemeye başlar; dolayısıyla kapitalist sınıfın milli üretimden aldığı pay daralır ve gelir eşitsizliklerinin temel nedenlerinden biri ortadan kalkmış olmaktadır¹³¹. Bununla birlikte, devlet çeşitli yasal düzenlemelerle ücretleri, fiyatları ve servetin dağılımını etkileyerek temel bölüşüm ilişkilerini değiştirilebilmektedir. Söz gelimi, sendikal özgürlükler konusunda yasal düzenlemeler yapılarak ve asgari ücret kişinin yaşamını sürdürebileceği düzeylere çekilerek, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarına müdahale edilerek, servetin daha adil olmasını sağlayacak yasal düzenlemeler gerçekleştirilerek, servetin daha az sayıda kişide toplanmasını

¹³⁰ Mustafa Sönmez, **Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, 1. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi, 2001, s.198.

¹³¹ Boratav, **100 Soruda Gelir Dağılımı (Kapitalist Sistemde, Türkiye’de, Sosyalist Sistemde)**, s.57.

engelleyerek veya doğrudan servetin dağılımını değiştirerek gelir dağılımının daha adil olması sağlanabilir. Bu politikaları uygulamamak, mevcut ilişkilerin sürmesini sağlamak da bir gelir dağılımı politikasıdır¹³². Böylelikle, burada önemli olan husus, kapitalist toplumda devletin rolü üzerinedir.

Kapitalizmde devletin işlevi, devletin sermaye ve sınıf mücadelesi arasındaki ilişkileri bakımından önemlidir. Buna göre kapitalist devlet üzerine yapılan yaklaşımlardan ön planda olanlar; araççı kapitalist devlet yaklaşımı, yapısalcı kapitalist devlet yaklaşımı, devletin türetilmesi yaklaşımı ve son olarak sistem analitik yaklaşımdır. Buna göre, araççı devlet yaklaşımında, devlet kapitalist sınıfın aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımın temel tezi, modern kapitalistlerin kendi uzun dönem sınıf çıkarlarına hizmet edecek kamu politikalarını biçimlendirebilecekleri ve bu politikaların devlet kurumları yoluyla benimsenip uygulanmasını güvence altına almaya yetkin olduklarıdır. Kısaca, bu yaklaşımda modern devlet kapitalist sınıfın egemenliği altında olduğundan kapitalist sınıfın çıkarlarına hizmet etmektedir¹³³.

Yapısalcı kapitalist devlet yaklaşımında ise, toplumlar ekonomi, siyaset ve ideoloji olmak üzere genel anlamda üç düzeye indirgenebilen yapılardan oluşmaktadır. Buna göre iktisadi düzey maddi üretimin teknik bir alanını oluştururken politik ve ideolojik düzeyler de maddi yeniden üretimin sosyal koşullarını sağlayan göreceli özerk evrelerdir. Yapısalcı yaklaşıma göre, kapitalist devletin işlevleri iktidar mevkilerindeki kişilerden ziyade toplumun yapıları tarafından belirlenmektedir. Devletin işlevi, kapitalist toplumun sosyal yapısını, diğer bir ifadeyle temel üretim ilişkilerini, ekonominin otomatik süreçlerince yerine getirilemediği ölçüde korumak ve yeniden üretmektir¹³⁴.

Devletin türetilmesi yaklaşımının temel araştırma sorunu, kapitalist toplumlarda sosyal ilişkilerin ayrı iktisadi ve politik ilişkiler biçimine bürünmelerinin nedenlerinin kavranmasıdır. Devletin türetilmesi yaklaşımı, Marx'ın Kapital'ini referans alarak, Kapital'in yalnızca iktisadi düzeyin teorisi olarak değil, ancak bir bütün olarak kapitalist toplumun sosyal ilişkilerinin teorisi olarak yorumlanmasına dayanmaktadır.

¹³² Ersezer, s.266.

¹³³ Ahmet Yılmaz, **Kapitalist Devleti Anlamak**, İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2002, ss. 41-42.

¹³⁴ Yılmaz, **Kapitalist Devleti Anlamak**, ss.55-56.

Dolayısıyla, bu yaklaşım, politik yaşamın kategorilerini, Marx'ın Kapital'deki kapitalist üretimin sosyal ilişkileri analizinden türetmeye çalışmaktadır¹³⁵.

Son olarak, sistem analitik yaklaşım, araççı ve yapısalcı yaklaşımlardan farklı olarak, devletin politika yapma kapasitesinin sınırlarını tanımlayabilecek bir kapitalist devlet kuramı geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu yaklaşım, geç kapitalist toplumların kriz eğilimlerini kavramlaştırma, açıklama ve sezme çabasına girmiştir. Böylelikle sistem analitik yaklaşım, devletin sermaye birikimini sürdürmekte uğradığı başarısızlıklardan ya da devletin tabi hoşnutsuz sınıfların sisteme bağlılıklarını sağlamada karşılaştığı güçlüklerden yola çıkarak, sistem içinde devlet politikalarının sınırlılıklarını kavramlaştırmaya çalışmaktadır¹³⁶. Görülüyor ki, devlet kapitalist toplumda sınıflar üstü bir konuma sahip değildir. Bu bağlamda, temel bölüşüm ilişkilerinin devlet tarafından değiştirilip değiştirilmemesi kapitalist toplumda devletin rolüne bağlıdır.

Devletin gelir dağılımını değiştirmeyi mümkün kıldığı ikinci yol ise; temel bölüşüm ilişkilerine el sürmeden bu ilişkilerin sonuçlarını düzeltmektir. Buna göre, ikinci yol, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin sebeplerini değil, vergiler ve devlet harcamaları yoluyla gelir dağılımındaki adaletsizliklerin sonuçlarını değiştirmektedir¹³⁷. Böylelikle maliye politikası ile gelirin yeniden dağılımı sağlanabilmektedir. Söz gelimi, vergi politikası açısından bakıldığında, toplam vergiler içinde dolaylı vergilerin ağırlığının artması, ücretli kesimlerden alınan vergilerin yüksek olması ve asgari ücretlerin büyük ölçüde vergilendirilmesi sabit ücretliler aleyhine sonuçlar yaratmakta ve böylelikle gelir dağılımının daha da kötüleşmesine neden olmaktadır. Ancak, yüksek gelir gruplarının daha fazla vergilendirilmesini sağlayan, yaygın ve zorunlu ihtiyaçlara cevap veren malları düşük, lüks tüketim mallarının yüksek oranlarda vergilendirilmesi gelir dağılımının düzelmesini sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, kamu harcamalarından eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik ve tarım harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının azalması gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da derinleştirecektir. Ayrıca kamu harcamalarının azaltılıp faiz ödemelerinin payının

¹³⁵ Yılmaz, **Kapitalist Devleti Anlamak**, ss.74-75.

¹³⁶ Yılmaz, **Kapitalist Devleti Anlamak**, ss.116-117.

¹³⁷ Boratav, **100 Soruda Gelir Dağılımı (Kapitalist Sistemde, Türkiye'de, Sosyalist Sistemde)**, ss.57-58.

fazlalaşması gelir dağılımını daha adil hale getirebilecek harcamaların artmasını engellemektedir¹³⁸.

¹³⁸ Ersezer, s.266.

C. Başlıca Gelir Dağılımı Göstergeleri

Bir ülkedeki gelir dağılımı hakkında bir yorum ya da ülkeler arasında karşılaştırmalar yapabilmek için gelir dağılımını birçok yönden incelemek mümkündür. Bunlardan en çok kullanılanları ise, kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımlarıdır¹³⁹. Ayrıca, sektörel, bölgesel, eğitim durumuna göre, meslek grubuna göre, sosyal gruplara göre ve cinsiyete göre gelir dağılımı incelenebilmektedir.

1. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir sürede yaratılan toplam gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını göstermektedir. Kişisel gelir dağılımı, cinsiyet, yaş, meslek, işteki durum, eğitim, sosyal gruplar ve bölgesel farklılıklar gibi karakteristikler ile açıklanabilmektedir¹⁴⁰. Kişisel gelir dağılımında gelirin fertler ya da haneler arasındaki dağılımı ön plandadır. Gelir eşitsizlikleri, fertlerin ya da hanelerin gelirlerinin büyüklüğüne göre belirlenir¹⁴¹. Bununla birlikte, önemli olan elde edilen gelirin kaynağı ve bileşimi değil, miktarıdır. En yüksek ve en düşük gelir grupları arasındaki farklar ve bu eşitsiz dağılıma yol açan mekanizmalar incelenmektedir. Bu dağılımda ise, genellikle ülke nüfusu beş eşit gruba ayrılmaktadır. Nüfusun %20'sini temsil eden her bir gruba düşen ulusal gelir hesaplanarak hane halkının yüzde dağılımı ile gelirin yüzde dağılımı karşılaştırılır. Şüphesiz kişisel gelir dağılımında hanehalkının toplumun hangi kesimlerini temsil ettiği belli olmamaktadır¹⁴².

2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim sürecinde ortaya çıkan gelirin, üretim faktörleri ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki dağılımını göstermektedir. Ücret, faiz, rant ve kâr paylarının milli gelirden aldıkları payları incelemesi bakımından fonksiyonel gelir dağılımı önemlidir. Gelirin faktörel dağılımı olarak da ifade edilen fonksiyonel

¹³⁹ Ersezer, s.256.

¹⁴⁰ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s.16.

¹⁴¹ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s.4.

¹⁴² Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural, “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Coşkun Can Aktan (ed.) Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, <http://www.canaktan.org>, (25 Eylül 2008), s.2.

gelir dağılımı, ülke içinde yaratılan milli gelirin, üç temel üretim faktörü olan işgücü, sermaye ve toprak sahipleri arasında nasıl bölüşüldüğünü göstermektedir¹⁴³.

Bununla birlikte gelir dağılımı konusunda bir başka ayırım ise, birincil (temel) ve ikincil (tali) bölüşümdür. Buna göre, fonksiyonel gelir dağılımı, birincil bölüşüm olarak da nitelendirilmektedir. İkincil bölüşüm ise, gelirin doğuşu ve kullanılışı arasında; gelirin, çeşitli gruplar ve tabakalar arasında yeniden paylaşımı ile ilgili konuları kapsamaktadır. İkincil bölüşüm ilişkisine gelirin yeniden dağılımı da denmektedir. Bu yeniden dağılım ise, piyasa süreçleriyle veya devletin aracılığıyla; göreceli fiyatlarda ya da mali ve parasal sistemde meydana gelen değişmelerle gerçekleşir. İkincil bölüşüm ilişkisinde genellikle devlet ve sosyal güvenlik kurumları önemli bir role sahiptir¹⁴⁴. Bu türden bir tanımın temelini, Marksgil üretim ilişkileri kavramı oluşturmaktadır. Sınıflı toplumlarda belirli üretim ilişkileri, dolaysız üreticilerce yaratılan artığa el koymanın belirli mekanizmaları tarafından tanımlanmaktadır. Artığa el koymanın özel biçimlerini oluşturan birincil (temel) bölüşüm ilişkileridir. Buna göre, temel bölüşüm ilişkileri, her belli biçim içinde, artığa el koyan belirli bir sınıfı, artığı üretmiş olan bir diğer dolaysız üreticiler sınıfı ile karşıt duruma getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, temel bölüşüm ilişkisi işgücü ile sermaye arasındaki karşıtlığı yansıtır. İkincil bölüşüm ilişkileri ise, egemen sınıfların alt grupları, ara tabakalar ve sektörler, endüstriler, iktisadi faaliyetler ve gruplar arasında yeniden paylaşımıdır. Ayrıca piyasanın veya devletin aracılığıyla gerçekleşen bu yeniden dağıtım veya değer aktarımları bu alandaki temel mekanizmaları oluşturmaktadır¹⁴⁵. Belirtilmelidir ki, temel ve ikincil bölüşüm ilişkileri arasındaki ayırım artığa el koyma ve artığın yeniden paylaşımı arasındaki farklarla belirlenmektedir¹⁴⁶. Bununla birlikte, gelirin fonksiyonel dağılımı, ülkelerin iktisadi kalkınmaları hakkında bilgi verebilmektedir. İktisadi

¹⁴³ DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, s.4.

¹⁴⁴ Ersezer, s.256.

¹⁴⁵ Korkut Boratav, ‘‘Bir Yapısal Uyum Operasyonu İçinde Sınıflararası ve Sınıf-İçi Bölüşüm İlişkileri: 1980’li Yılların Türkiye’si’’, **Mülkiye Dergisi**, Cilt.24, Sayı.223, (Temmuz-Ağustos 2000), s.30.

¹⁴⁶ Korkut Boratav, **1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, 1. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1991, s.31.

kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi milli gelirden en büyük payı alırken, iktisadi kalkınma düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı görülmektedir¹⁴⁷.

3. Sektörel Gelir Dağılımı

Gelirin sektörel dağılımı, bir ekonomide yaratılan toplam hasılanın iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımını ifade etmektedir¹⁴⁸. Diğer bir ifadeyle, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin ulusal gelirden aldıkları payları, bunların uzun vadedeki seyirlerini, ulusal gelir dağılımındaki değişikliklerin hangi sektörlerin lehine veya aleyhine geliştiğini ortaya koymaktadır¹⁴⁹.

4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerin ulusal gelirden ne oranda pay aldıklarını bölgesel gelir dağılımı göstermektedir. Buna göre, bölgesel gelir dağılımının farklılaşması, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olmasından kaynaklanmaktadır¹⁵⁰.

5. Eğitim Durumuna Göre Gelir Dağılımı

Bir ekonomide oluşan toplam gelirin, fertlerin eğitim durumları açısından gelirden aldıkları payı göstermektedir. Bu bağlamda, okuryazar olmayan, okuryazar olup bir okul bitirmeyen, ilkokul mezunu olan, ortaokul mezunu olan, orta dengi meslek okulundan mezun olan, lise mezunu olan, lise dengi meslek okulundan mezun olan, yüksek okul- fakülte mezunu olanlar arasında toplam gelirin ne şekilde dağıldığını göstermektedir¹⁵¹.

¹⁴⁷ Mahmut Bilen ve Muharrem Es, ‘‘Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar’’, Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu, Adapazarı, 1998, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/bilen98.pdf>, (25 Eylül 2008), s.378.

¹⁴⁸ DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, s.19.

¹⁴⁹ Aktan ve Vural, s.2.

¹⁵⁰ DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, s.28.

¹⁵¹ DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, s.37.

6. Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı

Bir ekonomiyi oluşturan toplam gelirin, o ekonomiyi oluşturan meslek grupları arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Daha geniş bir ifadeyle, toplam gelirin, ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili diğer meslekler; müteşebbis, direktör, üst kademe yöneticisi; idari personel ve benzeri çalışanlar; ticaret ve satış personeli; hizmet işlerinde çalışanlar; tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı, avcılar; tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar, ulaştırma makineleri kullananlar arasındaki dağılımını göstermektedir¹⁵².

7. Sosyal Gruplara Göre Gelir Dağılımı

Gelir dağılımında incelenen bir konu da sosyal grupları meydana getiren ücretli ve maaşlıların büyük bir kısmını oluşturan işçi ve memurlar, küçük esnaf ve sanatkârlar, kendi hesabına çalışanlar, işverenler ve emekliler arasında yaratılan gelirin nasıl bölüşüldüğünü ortaya koymaktır¹⁵³.

8. Cinsiyete Göre Gelir Dağılımı

Cinsiyete göre gelir dağılımı, ekonomide yaratılan gelirin kadınlar ve erkekler arasında nasıl dağıtıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, kadın ve erkek arasında üretime katılım oranı, eğitim durumlarına göre gelir dağılımının nasıl olduğu ve çeşitli sektörlerde kadın ve erkek arasında gelir dağılımının nasıl olduğu da belirlenebilmektedir¹⁵⁴.

¹⁵² DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, s.38.

¹⁵³ DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, s.39.

¹⁵⁴ DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, s.53.

D. Gelir Bölüşümü Ölçüm Metodları

Eşitsizlik, çeşitli sosyal sınıfların yaşam koşulları ve hayat standartları arasındaki fark olarak tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla gelir eşitsizliği, belirli bir orandaki nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay ile aynı orandaki bir başka nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay arasındaki farklılığı göstermektedir¹⁵⁵. Belirtilmelidir ki, gelir eşitsizliği araştırmalarında, eşitsizliğin hangi düzlemde ve hangi yöntemle ölçüleceği önemli bir sorundur. Zira fonksiyonel gelir eşitsizliği makro düzeyde bir sorun iken, bireysel gelir eşitsizliği mikro düzeyde bir sorundur. Bununla birlikte, bireysel ve sınıfsal gelir eşitsizliği ölçümleri birbirinin yerine değil birbirini tamamlayıcı analiz türleri olarak ele alınmalıdır. Ayrıca gelir eşitsizliği araştırmalarında önemli sorunlardan bir diğeri de verilerin karşılaştırılmasında yaşanan zorluklardır. Araştırmalarda kullanılan farklı yöntemler, araştırma ölçeğinin farklılığı, ülkeler arası farklılıklar, düzenli veri serilerinin bulunmaması, gelir eşitsizliğine ilişkin verilerin karşılaştırılmasında dikkatli olmayı gerektirmektedir. Söz gelimi; harcama yoluyla elde edilen Gini katsayısı ile gelir yoluyla elde edilen Gini katsayısı farklı olmaktadır, Milli Gelir hesabına dayalı gelir eşitsizliği verileri ile anket temelli gelir eşitsizliği verileri farklı sonuçlar verebilmektedir. Bununla birlikte, araştırmaya temel alınan yılın özellikleri ve araştırma ölçeği de sonuçları etkilemektedir. Ekonomik kriz ya da doğal felaket yaşanan bir dönemin gelir eşitsizliği ile bu dönemi takip eden bir büyüme döneminin gelir eşitsizliği karşılaştırmaları aydınlatıcı olmamaktadır¹⁵⁶.

Gelirin eşitsiz dağılımının hangi yöntemler kullanılarak tespit edileceği çalışmaların esas sorunu olmaktadır. Bununla birlikte, eşitsizlik ölçümlerinde genellikle gerekli beş koşulun bilinmesi önemlidir. Bu koşullar;

- Pigou-Dalton Transfer Prensipleri: Daha fakir bir kişiden daha zengin bir kişiye yapılan bir gelir transferi, eşitsizlikte bir yükselme (veya en azından bir düşme değil) göstermelidir ve daha zengin bir kişiden daha fakir bir kişiye yapılan bir gelir transferi eşitsizlikte bir düşüş (veya en azından bir artışı değil) göstermelidir.

¹⁵⁵ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s.5.

¹⁵⁶ Aziz Çelik, “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği:Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Cilt.3, Sayı.3, (2004), ss.60-61.

- Gelir Ölçeği Bağımsızlığı: Bu yöntem, tek tip oransal değişiklikler için tek tip olan eşitsizlik ölçümünü göstermektedir. Söz gelimi, herkesin gelirinde aynı oranda değişiklik varsa (örneğin devalüasyon) eşitsizlik değişmeyecektir.
- Nüfus Prensibi: Bu yöntemle göre, eşitsizlik ölçütlerinin nüfus artışı karşısında değişmeyeceğini belirtir.
- Anonimite: Bu koşul simetri olarak da ifade edilmektedir. Eşitsizlik ölçümünün bireylerin herhangi bir özelliklerinin gelirlerinden bağımsız olması durumunu belirtmektedir.
- Ayrıştırılabilirlik: Bu, nüfusun alt grupları gibi dağılımın bütünü oluşturarak kısımların sürekli olarak ilişkilendirildiği kapsamlı eşitsizliği göstermektedir. Söz gelimi; eşitsizlik, nüfusun her alt grubu arasında artma olarak görünüyorsa bu durumda eşitsizliğin bir bütün olarak artması beklenmelidir¹⁵⁷.

Kişisel gelir dağılımları, çeşitli gelir büyüklüklerine veya gelir dilimlerine düşen birey, aile veya tüketici birimi sayılarını gösteren frekans dağılımlarıdır. Gelir eşitsizliği ölçümünde çok sayıda ölçü bulunmaktadır. Bunlardan en çok bilinen ve yaygın olarak kullanılan ölçütlerden bazıları; Değişim Aralığı, Aralık Ölçüsü, Göreli Ortalama Sapma, Standart Sapma, Logaritmik Varyans, Değişim Katsayısı, Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı, Kuznets Katsayısı, Yüzde Payları, Pareto α Katsayısı, Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü, Dalton Ölçütü, Theil Eşitsizlik Ölçütüdür¹⁵⁸.

1. Değişim Aralığı

Değişim aralığı, bir serideki maksimum gelir ve minimum gelir arasındaki farkı ifade eden bir ölçüdür. Değişkenlik hakkında kabaca bir fikir verebilen bu ölçü, serinin sadece iki uç değerini dikkate alarak arada kalan diğer terimlerin nasıl değiştiklerini hiç hesaba katmadığı için eleştirilebilmektedir¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Fatih Doğanoglu ve Aslan Gülcü, “Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.2 Sayı.1, (2001), ss.48-49.

¹⁵⁸ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s.5.

¹⁵⁹ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s.5.

2. Aralık Ölçüsü

Aralık ölçüsü en ilkel eşitsizlik ölçütüdür ve en yüksek ve en düşük gelirleri karşılaştırmaktadır. Dolayısıyla, Aralık Ölçüsü, bu iki düzey arasındaki farkın ortalama gelire oranı biçiminde tanımlanabilmektedir. Aralık ölçüsü iki uç değer arasındaki dağılımı ihmal ettiği için eleştirilmektedir¹⁶⁰.

3. Göreli Ortalama Sapma

Bir dağılımda uç değerleri incelemenin dışında kullanılan bir analiz aracı da Göreli Ortalama Sapmadır. Dağılımdaki bütün gelir düzeylerini ortalama gelir ile karşılaştırır ve tüm farkların mutlak değerlerinin toplamı bulunup; bu farklar toplamı, toplam gelire oranlanırsa Göreli Ortalama Sapma elde edilmektedir. Bu ölçüt, ortalamanın aynı tarafında bulunan daha yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye doğru yapılan gelir transferlerine karşı hiç bir şekilde duyarlı olmaması nedeniyle eleştirilmektedir¹⁶¹.

4. Standart Sapma

Bu ölçü, terimlerin aritmetik ortalamadan farklarının kareleri ortalamasıdır. Standart Sapma, istatistiksel analizlerde dağılım ölçüsü olarak en çok kullanılan ölçüdür. Üst gelir grubundan düşük gelirli birime gelir aktarması olduğunda büyük değerdeki sapma azalır, küçük değerdeki sapma artar. Bütün gelirlerin birbirine eşit olduğu durumda ise Standart Sapma sıfırdır¹⁶².

5. Logaritmik Varyans

Düşük gelirli olanların gelir transferlerine daha fazla önem verilmesi istendiğinde gelirler için logaritmik formun kullanılması gerekmektedir. Zira gelir düzeyleri arttıkça, gelir düzeyleri farklarında daralma meydana gelmektedir. Logaritmik Varyans, diğer eşitsizlik ölçütlerine göre, düşük gelirlilere daha fazla ağırlık vermektedir. Ayrıca Değişim Katsayısı gibi ortalama gelir farklılıklarından

¹⁶⁰ DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, s.5.

¹⁶¹ DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, ss.5-6.

¹⁶² DPT, ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, s.6.

etkilenmediğinden gelir dağılımı karşılaştırmalarında bir sorun yaratmamaktadır. Logaritmik Varyans, ortalama gelirin altındaki ve üstündeki farkları tam olarak yansıttığı için serinin tamamı ile ilgilenmektedir¹⁶³.

6. Değişim Katsayısı

Bir serinin standart sapması, serinin aritmetik ortalamasına bölünür ve sonuç 100 ile çarpılırsa Değişim Katsayısı elde edilmektedir. Değişim Katsayısı, her düzeydeki gelirler arasındaki gelir transferlerine karşı duyarlı olma özelliğine sahiptir. Bununla birlikte varyanstan farklı olarak ortalama gelirden ve ölçü biriminden bağımsız olduğundan ülkelerarası karşılaştırma yapmada kullanılabilir bir ölçüdür. Bütün gelirlerin eşit olması halinde ise Değişim Katsayısı sıfır olmaktadır¹⁶⁴.

7. Lorenz Eğrisi

Lorenz Eğrisi, gelirin yüzdesel paylaşım biçimini ifade etmektedir. Söz konusu eğrinin yatay ekseninde nüfus, dikey ekseninde ise bu nüfusun elde ettiği gelir kümülatif olarak gösterilmektedir. Buna göre gelirin dağılımında mutlak bir eşitlik söz konusuysa, herkesin gelirden eşit ölçüde pay aldığı anlamına gelmektedir. Bu durum ise grafiksel olarak mutlak eşitlik doğrusu üzerinde gösterilir. Buna göre, gelirin yüzdelik dilimleri ile nüfusun yüzdelik dilimleri arasında bir eşitlik varsa Lorenz Eğrisi mutlak eşitlik doğrusu ile örtüşür ve 45 derecelik bir doğru biçimini alır. Ancak gelir paylaşımında eşitsizlik olması durumunda Lorenz Eğrisi tam eşitlik doğrusundan uzaklaşmaya başlar ve daha çukur hale gelir¹⁶⁵.

8. Gini Katsayısı

Gini Katsayısı bir Lorenz Eğrisi ölçütüdür ve 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Bir toplumda, gelir adaletli olarak paylaşılmışsa Gini Katsayısı 0 değerini almakta, toplumdaki gelirler yalnız bir kişi tarafından alınmışsa Gini Katsayısı 1'e eşit

¹⁶³ DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", s.6.

¹⁶⁴ DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", ss.6-7.

¹⁶⁵ Cem Doğan ve Murat Tek, "Türkiye'de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, (2007), s.99.

olmaktadır. Gini Katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne göre değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır¹⁶⁶.

9. Kuznets Katsayısı

Kuznets Eğrisi, Gini Katsayısı gibi sektörlere göre sınıflandırılmış bir Lorenz Eğrisi ölçütüdür. Katsayı 0 ile 1 arasında bir değer alır ve sadece iki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilmektedir. Sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse katsayı sıfıra eşit olmaktadır. Toplam üretimin tek bir sektör tarafından yapılması ve bu sektörün istihdamdaki payı son derece önemsiz ise katsayının değeri bir olur. Kuznets Katsayısı, sektörel işgücü ve üretim arasındaki farkların mutlak değerlerinin her bir sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırılarak toplanması, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Kuznets Katsayısı, kişisel veya hanehalkı gelirlerinin tespitinde güçlük çekilen ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımını belirlemek açısından uygun bir ölçüttür¹⁶⁷. Kuznets Katsayısının temel hipotezi, gelir düzeyi arttıkça eşitsizliklerin önce artacağı sonra da azalacağıdır. Gelir düzeyi ile gelir eşitsizliği arasındaki bu ilişki ters U hipotezi ve gelir dağılımı ile gelir düzeyini gösteren eğri ise Kuznets Eğrisi olarak ifade edilmektedir. Buna göre Kuznets'e göre, tarım dışı sektörlerdeki verimlilik tarım sektöründen daha yüksektir. Dolayısıyla tarımdan tarım dışı sektörlerle doğru bir istihdam akışı gerçekleşecektir. Böylelikle, istihdam akışı nedeniyle ortaya çıkan göçle birlikte üretim artacak ve gelir dağılımı bozulacaktır. Ancak üretim artışının ilerleyen aşamalarında gelir dağılımı düzelecektir¹⁶⁸.

10. Yüzde Payları

Yüzde Payları, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ve eşitsizlik ölçüleri içinde en açık olanıdır. Kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan Yüzde Paylar analizinde, haneler % 1'lik 100, % 5'lik 20, % 10'luk 10 ve % 20'lik 5 gruba ayrılarak her grubun toplam gelirden aldığı paylar karşılaştırılmaktadır. Hane gelirlerine ilişkin yüzde payların hesaplanabilmesi için haneler toplam kullanılabilir gelirlerine göre

¹⁶⁶ DPT, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", s.7.

¹⁶⁷ Aktan ve Vural, ss.16-17.

¹⁶⁸ Doğan ve Tek, ss.99-100.

küçükten büyüğe doğru sıralanır ve hangi yüzde paylar analizi yapılacaksa haneler o sayıda gruba ayrılır. Her yüzde gruba düşen kullanılabilir gelir, toplam kullanılabilir gelire oranlanarak hanelerin gelirine ilişkin yüzde paylara ulaşılır. Yüzde Paylar analizinde, gelirin eşit dağıtılması için her grubun gelirden aldığı pay ile toplam nüfustan aldığı pay eşit olmalıdır¹⁶⁹.

11. Pareto α Katsayısı

Pareto Katsayısı ölçüsü, belirli bir gelir düzeyi ile bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu ölçü, gelir düzeyi yükseldikçe kişilerin üst gelir grubuna yükselme olasılığının nasıl arttığını yaklaşık olarak gösteren bir ölçü olarak da görülebilir¹⁷⁰.

12. Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü

Atkinson bir sosyal refah fonksiyonu varsayarak çeşitli eşitsizlik ölçülerini bu sosyal refah fonksiyonuna göre yeniden sıralamaya çalışmıştır. Buna göre, sosyal refah fonksiyonunda, toplumun eşitsizliğe verdiği değer (ağırlık) 0 ile sonsuz arasında değer almaktadır. Bu ağırlığın 0 olması, toplumun gelir dağılımına önem vermediğini, ağırlığın sonsuz olması ise, toplumun sadece en düşük gelir grubuna sahip olan kişilerle ilgilendiğini göstermektedir. Atkinson Ölçüsü, gelirlerin eşit dağılması halinde belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için o zamanki toplam gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, Atkinson Ölçüsünü gelirin yeniden dağılımından doğan potansiyel kazançların bir ölçüsü olarak da yorumlamak mümkündür¹⁷¹.

13. Dalton Ölçütü

Dalton Ölçütü ekonomik refahı da içeren bir ölçüttür. Gelirin marjinal faydasının gelir arttıkça düştüğü varsayımından hareketle toplam faydanın fiili düzeyleri ile gelirin eşit dağılması durumunda elde edilecek toplam fayda düzeyinin

¹⁶⁹ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s.7.

¹⁷⁰ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, s.8.

¹⁷¹ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, ss.7-8.

karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Herkes için aynı tip fayda fonksiyonu söz konusu olduğundan toplam refahın maksimizasyonu gelirin eşit bir şekilde bölüşülmesi halinde mümkün olacaktır. Ölçüt, fiili sosyal refahın, maksimum sosyal refaha oranını eşitlik ölçüsü olarak almaktadır¹⁷².

14. Theil Eşitsizlik Ölçütü

Kişiler arasında yapılan gelir transferlerine karşı Theil Endeksi duyarlıdır. Söz gelimi, zengin bir kişiden fakir bir kişiye yapılan transfer, bu iki kişinin gelirleri arasındaki orana bağlı olarak endeksi küçültür¹⁷³. Theil, gelir ile gelirin ortalamasının logaritmasının çarpılması durumunda alternatif bir eşitsizlik ölçüsüne (T) ulaşılacağını belirtmiştir. Buna göre, T, 0 ile 1 arasında bir değişkendir. T'nin 1 olması durumu mutlak eşitsizliğin, 0 olması durumu ise mutlak eşitliğin göstergesidir¹⁷⁴.

¹⁷² Aktan ve Vural, s.18.

¹⁷³ Aktan ve Vural, s.18.

¹⁷⁴ Mehmet Hakan Bayramiç, ‘‘Türkiye’de Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümleri’’, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2006, s.50.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

I. KÜRESELLEŞME SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ

A. Küreselleşme Kavramının Tanımı

Küreselleşme kavramı, yirminci yüzyılda çok tartışılmasına rağmen, kazançları ve kayıpları hakkında fikir birliğine varılamayan kavramlardan biridir¹⁷⁵. Bununla birlikte, bir betimleme olarak küreselleşme, bütün bir küresel pazar içerisinde uluslararası ticaret, sermaye, teknoloji ve bilgi akışlarının genişletilmesi ve derinleştirilmesi anlamına gelmektedir. Küreselleşme kavramı, kapitalist gelişme dinamikleri tarafından üretilen değişimler bütünü ve bu gelişmeye eşlik eden değerlerin ve kültürel pratiklerin yayılmasını ifade etmektedir. Böylelikle, küreselleşme, ulusal düzeyde işleyen ve devletin sınırlamalarıyla çevrelenen bir sermaye birikim sürecinin uzantıları olan kapitalist üretim ve toplum örgütlenmesindeki değişimlere sıkça vurgu yapmaktadır. Bir buyruk olarak ise küreselleşme, serbest ticaret, sermaye ve bilgi akışlarının büyüme ve insanlığın refahı için en iyi sonucu yaratacağına yönelik bir inanç çerçevesinde, ulusal ve küresel pazarların liberalizasyonu ile ilgilidir. Dolayısıyla bir betimleme olarak ya da bir buyruk olarak ifade edilen küreselleşme, ideolojik olarak sunulan bir kavram olmaktadır¹⁷⁶.

Bu bağlamda, küreselleşme kavramı ideolojik olarak farklı yorumlanmakta ve küreselleşme yanlısı ve karşıtı görüşler ortaya çıkmaktadır. Belirtilmelidir ki, küreselleşme taraftarları, karşıtları ve kararsızların konumlanışı küreselci siyasetin bölüşüm temelli sonuçlarıyla bağlantılıdır. Dolayısıyla, küreselleşmeye yönelik tavırlar, açıkça yapısal konum ve dağılım temelindeki sonuçlar tarafından belirlenmektedir.

¹⁷⁵ Aziz Konukman ve Cemil Çiftçi, "Küreselleşmenin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri", **Ekonomik Yaklaşım Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Aydın Güven Gürkan'a Armağan Özel Sayısı, (2009), s.61.

¹⁷⁶ James Petras ve Henry Veltmeyer, **Maskesi Düşürülen Küreselleşme**, Özkan Akpınar (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Mephisto, 2006, ss.11-12.

Küreselleşme ideolojisi ve bu ideolojinin evrensel iddiaları, kendi sınıf kökenlerini ve sınıf eşitsizliklerini gizlemesinde yatmaktadır. Küreselleşmenin ulus devletlerle ve bu devletlerdeki egemen sınıflarla sürmekte olan güçlü bağları, onun evrensellik iddiasıyla soyut enternasyonalizmiyle çelişir¹⁷⁷. Belirtilmelidir ki, küreselleşme sürecinden, hâkim devletlerdeki bütün sınıflar faydalanamazlar, bu süreçte asıl zengin olanlar büyük egemen girişimlerdir. Ayrıca, küresel ilkelerin -serbest ticaret, serbest pazarlar ve serbest para transferi- evrenselliği iddialarına karşın, egemen güçler kendi rejimlerinin siyasi müttefiklerini korumak amacıyla girişi sık sık kısıtlamaktadırlar. Bununla birlikte, rakipleri dışlayan imtiyazlı ticaret alanları kurmaktadır¹⁷⁸.

Bu çerçevede, üstün devletler ve bu devletlerin hâkim ekonomik girişimleri küreselleşmenin savunucularıdır. Ayrıca bunların tahakküm altında bulunan ülkelerdeki muadilleri de savunucularıdır. Bununla birlikte, genel bir çerçeve çizildiği takdirde, uluslararası devinimlerle ilişkili uzmanlar, üst düzey devlet görevlileri, küreselleşme taraftarı akademisyenler, hâkim kapitalist sınıfın ana unsurları olan bankacılar, finansörler ve mal ve hizmet ithalatçıları ve ihracatçıları küreselleşmenin savunucularıdır¹⁷⁹.

Bu bağlamda küreselleşme taraftarları, uluslararası ticarete açılmanın birçok ülkenin hızlı bir biçimde kalkınmasını sağlayacağı, gelişmekte olan ülkelerdeki insanların tecrit duygusunu azaltacağı, yaşam koşullarının daha iyi olacağı, böylelikle de insanların daha uzun yaşayacağı şeklindeki faydalara vurgu yapmaktadırlar. Bu bağlamda, küreselleşme ilerleme olarak görülmektedirler. Dolayısıyla, savunuculara göre, ülkeler büyümek ve yoksullukla mücadele etmek istiyorlarsa küreselleşmeyi kabul etmelidirler. Zira küreselleşme unsurlarından olan, dış yardım, çeşitli projelere verimli bir şekilde yönlendirilebildiği takdirde gelirin ve istihdamın artmasına katkıda bulunabilir. Bu görüşe göre, küreselleşme bir dinamizm olarak tanımlanmakta ve küreselleşmenin içinde evrimden geçmekte olduğumuz gerçeğinin bulunduğunu ifade etmektedirler. Zira pazarların açılması, sermayenin sınırsız dolaşımı, yeniliklerin ve değişimin hızlı bir şekilde yayılması ve giderek artan iletişim hızı bunu doğrular

¹⁷⁷ Petras ve Veltmeyer, ss.47-48.

¹⁷⁸ Petras ve Veltmeyer, s.43.

¹⁷⁹ Petras ve Veltmeyer, ss.43-44.

niteliktedir. Ayrıca belirtilmelidir ki, bu bağlamda küreselleşme bir olgudur, şekillendirildiği doğrultuda ilerlemektedir ve tek başına bir amaç değildir. Küreselleşme taraftarlarına göre, küreselleşmenin yararlarının değerlendirilmesi ve geliştirilmesi, zararlarının ise tespit edilerek kontrol altına alınması gerekmektedir.

Bununla birlikte, bu görüşe göre, ulus devlet küreselleşme sürecinde önemini yitirmiştir. Zira piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmakta olduğundan, politikanın yerini küresel piyasa almaktadır. Yerel veya ulusal ölçekte politikaların etkileri, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değilken, küresel piyasa toplumu daha rasyonel davranmaya yönlendirmektedir. Ayrıca, yine bu görüşe göre, üretim ve mübadele Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramına* göre şekillenmektedir. Buna göre, gittikçe artan ticaret ve bunun yararlarının ortadan kaybolmaması için toplumlar ne bir savaşa girecek, ne de bunu arzu edeceklerdir. Ayrıca, küreselleşme ile birlikte uluslararası işbirliği kolaylaşmıştır. Küresel iletişim altyapısı sayesinde değişik ülkelerin halkları, ortak çıkarlarının daha çok farkına varmakta ve bunun sonucunda küresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zeminin oluştuğunu iddia etmektedirler. Küreselleşme taraftarı bu görüşler, küresel ekonominin zenginlik sağlayacağını ifade etse de, yarattığı dengesizliklere kısmen de olsa değinmektedirler¹⁸⁰.

Rodrik'e göre, küreselleşmenin sürekli olacağı garanti edilemez; dolayısıyla bunun sonuçları da akılcıca ve yaratıcı bir biçimde ele alınmazsa, dışa açıklıktan geri dönüş belirgin bir ihtimal olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, küreselleşmenin toplumsal sonuçlarına yönelik iki tehlike meydana gelmektedir; bunlardan ilki, ticarete karşı olan siyasi bir geri tepme; ikincisi ise, toplumların ekonomik statüye, hareketliliğe, bölgeye veya toplumsal normlara göre bölünmesine sebep olacağı için küreselleşmenin toplumsal çözülmeye katkıda bulunacağıdır. Rodrik'e göre, korumacı bir tepki olmasa bile çözülme pahasına gerçekleşen küreselleşme zaferi gerçekte sahte bir zaferdir. Dolayısıyla, ekonomik entegrasyonun ortaya çıkardığı toplumsal baskılar iyi idare

* Karşılaştırmalı üstünlüğe göre mal değişimi, her ülkenin de yararınadır; zira aynı üretim girdileriyle daha fazla mal sağlarlar. Serbest dış ticaret ve rekabet şartları altında, ürün birimi başına iş saati itibarıyla bir ülkenin reel maliyeti her üretim dalında diğer ülkeden daha yüksek olsa bile, karşılaştırmalı maliyete göre mal değişimi mümkün ve her iki ülkenin de yararınadır. Ayrıntılı bilgi için; Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, s.108.

¹⁸⁰ Kamil Necdet Ar, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi**, Ankara: Kamu-İş, 2007, ss.6-8.

edilemezse muhtemelen kötü ekonomi ve kötü yönetimle sonuçlanır. Böylece, gruplar arasındaki gerilim artmakta ve uluslararası ölçüde hareketli grupların anlaşmazlıkları ve çelişkileri çözmek için diğerleriyle işbirliğinde bulunma isteği azalmaktadır. Dolayısıyla, Rodrik’e göre, hükümetler, uluslararası kurumlar, ekonomistler ve emek savunucuları, küreselleşme ile toplumsal bütünlük arasındaki gerilimi ortadan kaldırmak için önemli bir role sahiptir¹⁸¹.

Stiglitz’e göre, küreselleşmenin kendisi iyi ya da kötü değildir. Küreselleşme muazzam iyilikler yapabilecek bir güce sahiptir. Ancak birkaç kuruluş (DTÖ, IMF, DB) ve birkaç aktörün (belirli mali çıkarlara bağlı olan maliye, ticaret ve dış ticaret bakanlıkları) egemen olduğu ve bunların kararlarından etkilenen çok sayıda insanın ise söz hakkı olmadığı bir sistem vardır. O’na göre, küreselleşme baştan şekillendirilebilir. Böylelikle, kendilerini etkileyen politikalarla ilgili tüm ülkelere söz hakkı verildiğinde, hem sürekli ve daha kalıcı bir büyüme sağlanabilir, hem de büyümenin meyvelerinin daha eşit bir şekilde bölüştüğü küresel bir ekonomi yaratılabilir¹⁸².

Küreselleşmenin zengin ile fakir arasındaki uçurumu büyütüp büyütmediği üzerine yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Ancak, Goklany’e göre, insan refahı ve zenginlik aynı şey değildir. Dolayısıyla, O’na göre, asıl önemli sorun aradaki gelir farkının büyüüp büyümediği değildir. Asıl sorun, küreselleşmenin refahı arttırıp arttırmadığıdır; ve eğer refah eşitsizlikleri genişlemişse bunun zenginlerin fakirlerin sırtından zenginleşmeleri sayesinde olup olmadığıdır. O’na göre, ölüm oranları, çocuk işgücü, eğitim, temiz suya erişim ve yaşam ümidi gibi göstergeler genel olarak zenginlikle birlikte iyileşirler. Zira zenginlik bunları geliştirecek araçların yaratılmasına ve tedarik edilmesine yardım etmektedir. Bunun karşılığında ise, söz konusu iyileştirmeler teknolojik değişim ve verimlilik artışını ortaya çıkaracak koşulları yaratmak suretiyle, ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Goklany’e göre, son yarım yüzyılda, zenginlik ve teknolojik değişim dünya çapında geliştikçe, dünya nüfusunun ezici bir çoğunluğunun refahı da artmıştır. Yukarıda bahsedilen göstergeler bakımından, zengin ülkeler ile orta ve alt gelir gruplarına dâhil ülkeler arasındaki uçurumlar

¹⁸¹ Dani Rodrik, “Küreselleşme Sınırı Aştı mı?”, Kudret Bülbül (ed.), **Küreselleşme Okumaları** içinde (57-85), Ankara: Kadim Yayınları, 2006, ss.60-79.

¹⁸² Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural (çev.), 3. Baskı, İstanbul: Plan B, 2004, ss.42-43.

1990'lerin ortasından beri genel olarak ciddi boyutlarda daraldığını vurgulayan Goklany'e göre, bu gediklerin son zamanlarda genişlediği yerlerde sorun aşırı küreselleşme değildir. Aksine bu göstergeler yetersiz küreselleşmeden dolayı artmaktadır. Ayrıca, Goklany, yoksulların, zenginler tarafından geliştirilen teknolojilerden faydalandıkları için daha iyi durumda olduklarını savunmaktadır. Bununla birlikte, eğer yoksul ülkeler küreselleşmenin getirilerinden daha iyi faydalanmış olsalardı, O'na göre, durumları daha iyi olabilirdi. Belirli bir düzeyde küresel eşitsizliklerin yoksulların yararına olduğunu belirtmektedir. Zira zengin ülkeler daha pahalı ilaçlar ve teknolojiler geliştirip bu alanlara yatırım yapabilirler ve böylece bunları edinmeye yoksulların da gücü yetebilecektir¹⁸³.

Bu bağlamda, küreselleşme karşıtları ise, çoğunlukla mali güç konusunda sıkıntı yaşayan gruplardır. Bunlar, küreselleşmeden etkilenen ve Brezilya, Meksika, Hindistan, Filipinler, Ekvator, Paraguay, Bolivya ve başka birçok ülkede ortaya çıkan köylü ve topraksız kır işçileridir. Ayrıca, küreselleşmeye karşı çıkan gruplar arasında işçiler bulunmaktadır. Bütçe kesintileri, özelleştirme ve alım gücünün azalmasından olumsuz etkilenen kamu emekçileri de küreselleşme karşıtı gruplar arasındadır. Ülkenin iç bölgelerini yoksullaştıran ve zenginliğin büyük şehirlerdeki birkaç bölgede yoğunlaşmasına yol açan, minerallerin ve ulaşımın özelleştirilmesi, sanayileşememe ve kamu alımlarındaki kesintilerden etkilenen yerel sınıflar da küreselleşmeden etkilenen, küreselleşmeye karşı olan gruplardandır¹⁸⁴.

Küreselleşme karşıtı görüşe göre küreselleşme; kapitalist birikim krizini çözmeye yönelik bir girişimdir; demokratik devletlerin uluslararası açılımlarının arttırılmasıyla ortaya çıkan liberal-demokratik değer kaybını telafi etmeye çalışılmasıdır; neoliberalizmin gelişimini kolaylaştırma amaçlı olarak ekonomik, sosyal ve siyasi sınırların kalkmasıdır; uluslararası şirketlerin devletler üstü bir güç oluşturmasıdır; klasik liberalizme dönüştür; ulus devlete uyan liberal modelin zayıflatılması ve uluslararası bir modele dönüştürülmesidir; ekonomide devleti

¹⁸³ M. Indur Goklany, "Beşeri Refahın Küreselleşmesi", Kudret Bülbül (ed.), **Küreselleşme Okumaları** içinde (87-126), Ankara: Kadim Yayınları, 2006, ss.87-88.

¹⁸⁴ Petras ve Veltmeyer, ss.45-46.

rekabetçi tutum içerisinde olması yönünde etkilemesidir¹⁸⁵. Bu bağlamda, küreselleşme karşıtı görüşe göre, ticaretteki artışla birlikte belirli grupların işsizliği veya gelir kaybı aynı anda ortaya çıkabilmekte ve gelişmekte olan ülkelerde dışa açılım için uygulanan politikaların da etkisiyle gelir istikrarsızlıkları veya gelir kayıpları ortaya çıkmaktadır. 1980 sonrası artan küreselleşme sürecinde, küreselleşmenin ülkeler arası ve ülkelerin kendi içinde gelir dağıtımında oynadığı rol konusunda tartışmalar artmıştır¹⁸⁶.

Bununla birlikte, küreselleşme bir koşul ya da bir olgu değildir; esasında kapitalizmin dört ya da beş yüzyıl önce toplumun yaşanabilir bir biçimi olarak dünyaya geldiğinden beri süren bir süreçtir. Dolayısıyla burada ayırt edici ve önemli olan, kapitalizmin kendine içkin bir niteliği olan içsel ve dışsal olarak genişleyici bir sistem olduğunu anlamaktır. Böylelikle bir kere yerleşmiş olunca, kapitalizm içsel ve dışsal olarak büyür ve yayılır. Küreselleşme kendiliğinden bir itici güç değildir. Modern tarih olarak düşünülen dönem boyunca küreselleşme şu şekilde kalmıştır: Sürekli genişleyen ve sıklıkla patlamaya hazır sermaye birikim sürecidir¹⁸⁷. Akkaya'ya göre, yirminci yüzyılın son yirmi yılına damgasını vuran küreselleşme kavramı yeni bir süreçle birlikte gündeme gelmiştir. Bu süreçle ifade edilmek istenen, üretim ve emek süreçlerinden ziyade, sermaye ve finans hareketleri ile ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerdir. Belirtilen bu faktörlerdeki gelişmelerle birlikte kapitalizmin küreselleşmekte olduğu ifade edilmektedir¹⁸⁸. Ancak politik iktisat bundan yüz- yüz elli yıl öncesinden daha fazla küreselleşmiş değildir. Tabb'a göre, sistem aynı sistemdir, mantığı aynıdır ve dünyadaki işçileri birleştirme ihtiyacı daha fazla olmamıştır¹⁸⁹.

Yirminci yüzyılın son yirmi yılında sermaye ve finans hareketlerinde gerçekleşen küreselleşme yeni bir süreç değildir. Zira 1848'de K. Marx- F. Engels tarafından yazılan Komünist Parti Manifestosu'nda sermayenin küreselleşme eğilimi açıkça görülmektedir. Bu süreç "Dünya pazarı, ticaret, gemicilik ve kara ulaştırıcılığında çok büyük bir gelişme sağladı. Bu da yine sanayinin yayılması

¹⁸⁵ Ar, s.8.

¹⁸⁶ Konukman ve Çiftçi, s.60.

¹⁸⁷ Paul Sweezy, "More (or Less) on Globalization", **Monthly Review**, September 1997, <http://www.monthlyreview.org/997pms.htm>, (15 Nisan 2010).

¹⁸⁸ Yüksel Akkaya, "Küreselleşme Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma", **Ekonomik Yaklaşım Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.14, Sayı.49, (2003), s.99.

¹⁸⁹ William K. Tabb, "Globalization Is An Issue, the Power of Capital Is the Issue", **Monthly Review**, June 1997, <http://www.monthlyreview.org/697tabb.htm>, (15 Nisan 2010).

üzerinde etkili oldu ve sanayi, ticaret, gemicilik ve demiryolları ne oranda genişlediye, burjuvazi de o oranda gelişti, sermayesini arttırdı’’¹⁹⁰ biçiminde ifade edilmektedir. Ayrıca ‘‘Ürünleri için sürekli büyüyen pazar gereksinimi, burjuvaziyi yeryüzünün dört bir yanına doğru kovalıyor. Her yere yerleşmek, her yerde faaliyet yürütmek ve her yerde bağlantılar kurmak zorundadır’’¹⁹¹ biçiminde sermayenin küresel pazarlara yayıldığı belirtilmektedir. ‘‘Burjuvazi, dünya pazarını sömürmesi aracılığıyla tüm ülkelerin üretim ve tüketimine kozmopolit bir nitelik kazandırdı. Gericileri derin bir üzüntüye boğarak, sanayinin ayaklarının altındaki ulusal zemini çekip aldı. Çok eski ulusal sanayiler imha edildi ve hâlâ her gün imha ediliyor. Bunlar, kurulmaları tüm uygar uluslar açısından bir ölüm kalım sorunu haline gelen yeni sanayiler tarafından; artık yerli hammaddeleri değil, en uzak bölgelere ait hammaddeleri işleyen ve ürünleri yalnızca ülke içinde değil, aynı zamanda dünyanın her tarafında tüketilen sanayiler tarafından yerlerinden ediliyor. Yerli üretimle karşılanan eski gereksinimlerin yerini karşılanmaları en uzak ülke ve iklimlerin ürünlerini gerektiren yeni gereksinimler alıyor. Eski yerel ve ulusal kendine yeterlilik ve kapalılığın yerini ulusların çok yönlü karşılıklı ilişkileri ve çok yönlü karşılıklı bağımlılıkları alıyor’’¹⁹². Açıkça görüleceği gibi küreselleşme salt yirminci yüzyıla ait bir süreç olmaktan ziyade kapitalizmin kendi içsel niteliğine özgü bir kavramdır. Nitekim Hirst ve Thompson’a göre, şu anki ileri derecede uluslararasılaşmış ekonomi, daha önceden görülmemiş bir şey değildir¹⁹³. Ayrıca, belirtmek gerekir ki, 19. ve 20. yüzyıl küreselleşme sürecinde, sermayenin uluslararası hareketi bakımından serbestlik söz konusu olmasına rağmen, emeğin uluslararası hareketi 19. yüzyıldan ya da kapitalizmin altın çağı olarak nitelenen 1950 sonrası döneminden bile daha azdır¹⁹⁴.

Küreselleşme kuramcılarına göre küreselleşme kaçınılmazdır. Diğer bir ifadeyle, teknolojik, ekonomik ve siyasal gelişmelerin, uluslararası sermaye akışkanlığı ve meta ticareti dışındaki ekonomik büyüme biçimlerini dışlayacak biçimde bir araya

¹⁹⁰ Karl Marx ve Friedrich Engels, **Kömünist Parti Manifestosu**, Erkin Özalp (çev.), 5. Baskı, İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2007, s.13.

¹⁹¹ Marx ve Engels, s.14.

¹⁹² Marx ve Engels, ss.14-15.

¹⁹³ Paul Hirst ve Grahame Thompson, ‘‘Küreselleşme- Gerekli Bir Mit Mi?’’, Kudret Bülbül (ed.), **Küreselleşme Okumaları** içinde (25-41), Ankara: Kadim Yayınları, 2006, s.26.

¹⁹⁴ Korkut Boratav, Erinc Yeldan ve Ahmet H. Köse, ‘‘Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980-1998’’, Lance Taylor (ed.), **External Liberalization, Economic Performance and Social Policy** içinde (317-363), New York: Oxford University Press, 2001, ss.317-318.

gelmiştir. Buna göre, küreselleşme tüm ülke ve ekonomilerin kapitalist pazar aracılığıyla bir araya geldiği bir tarihsel süreçteki en yüksek ve en son aşamadır. Ancak, Petras ve Veltmeyer'a göre küreselleşme sürecine atfedilen teknolojiler, küreselleşmeye yönelik bugünkü büyük itkinin öncesinde ortaya çıkmıştır. Teknolojilerin eklenmesi ve uygulanması büyük ölçüde durağan olan küresel büyüme üzerinde çok büyük bir etkiye sahip değildir. Teknolojik ilerleme, siyasal ve sosyo-ekonomik kararlar tarafından şekillendirilen küresel süreçlere eklenmiştir. Ayrıca küreselleşmenin ekonomik bir strateji olarak kökenleri pazarın doğal gelişiminin değil, devlet iktidarı tarafından desteklenen ideolojik bir projenin sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Zira askeri bir darbenin ürünü olan neoliberal serbest pazar kapitalizmi ilk olarak Şili'de ortaya atılmıştır. Sonraki süreç ise, Reagan ve Thatcher rejimleri tarafından tamamlandı¹⁹⁵.

Son olarak küreselleşme konusunda kararsızlar ise, küresel pazarda rekabet etmekte zorluk çeken ancak sosyal ödeme kısıntıları ile düşük ücretlerden faydalanan sanayiler, denizaşırı rekabet nedeniyle iflas eden ve ithalat ile diğer ticari faaliyetlere yönelen imalatçılar, ucuz ithal malları tüketen düşük ücretli işçiler ve iş bulmak için üyelerini yitiren, ithal ürünler nedeniyle kendi ürünlerinin fiyatı düşen fakat serbest dolaşımdaki denizaşırı para transferine dayanan köylü ailelerdir¹⁹⁶.

¹⁹⁵ Petras ve Veltmeyer, ss.58-61.

¹⁹⁶ Petras ve Veltmeyer, s.46.

B. Küreselleşmenin Gelişim Aşamaları

Küreselleşme sürecinin yeni bir süreç olmadığı belirtildi. Buna göre, dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihinde, 1870-1914 ve 1970’li yıllardan günümüze kadar süren, iki küreselleşme evresi gerçekleşmiştir.

Bu evrelerden ilki, 18. yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben, genel olarak 1870-1914 arasında dünya mal ve finans piyasalarında egemen olmuştur. Söz konusu yılların temel özelliği para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır. Yeldan’a göre söz konusu iki evrenin de ortak özelliği iktisadi büyüme oranlarındaki sıçramadır. Bu dönemde hızlı bir sanayileşme yaşanmıştır. Bu sanayileşmenin bir boyutu olarak, bugün Üçüncü Dünya olarak adlandırılan ülkeler açısından bir sanayisizleştirme söz konusu olmuştur. Bu bağlamda birinci küreselleşme evresi ikinci küreselleşme evresine gelir eşitsizliklerinin artmış olduğu bir dünyayı miras bırakmıştır. Dolayısıyla ikinci küreselleşme dalgası, bu eşitsizlik üzerine inşa edilmiştir. 19. yüzyıla ait bir genelleme yapıldığında, mal ticareti günümüze oranla daha belirgin ve düzenli kalıplar içinde gerçekleşmiştir¹⁹⁷. Bu döneme çalışanlar açısından bakıldığında, özellikle örgütlülük düzeyi küreselleşme açısından önemlidir. Akkaya’ya göre, dünya ekonomisinin bütünleşmesi açısından bakıldığında iki dönem arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır, sendikalaşma açısından bakıldığında İngiltere ve Fransa gibi sendikalaşma düzeyinde büyük düşüşlerin gerçekleştiği ülkelerde bir önceki döneme göre daha olumlu bir durumun olduğu anlaşılmaktadır. Birinci dönem, sosyal patlamaların yaşandığı, işçilerin eylemlilik açısından hareketli olduğu, 1917 yılında işçi sınıfı adına Rusya’da bir Devrimin gerçekleştirildiği bir dönem olma özelliği taşımaktadır¹⁹⁸.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve ulusal devletlerin görece bağımsız kalkınma ve ticaret politikaları ile şekillenen bir ara, 1914-1960, döneme girilmiştir. Bu ara dönemde, özellikle iki dünya savaşı sonrasında, iktisadi faaliyetin belirlenmesi konusunda hakim paradigma Keynesçilik olmuştur. Modern para politikası ve maliye politikası bu dönemde geliştirilmiştir. Aynı zamanda sendikalı işçilerin toplam işgücüne

¹⁹⁷ Erinc Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme*, 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, ss.14-16.

¹⁹⁸ Akkaya, ‘Küreselleşme Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma’, s.102.

oranının en yüksek düzeylere çıkması da bu dönemde olmuştur. Keynesçilikten neoliberalizme doğru giden bu dönemde, Keynesçiliğin düşünsel olarak zayıflaması kendi içindeki bölünmelerden kaynaklanmaktadır. Bölünmenin kaynaklarından biri olan gelir bölüşümü kuramı önemlidir. Gelir bölüşümü konusundaki Keynesçilerin kendi içindeki görüş ayrılığı neoliberalizme doğru giden süreci kolaylaştırmıştır. Neo-Keynesçiler; Amerikalı Keynesçiler olarak da ifade edilmektedir; neoklasik marjinal verim teorisini kabul etme eğilimi göstermelerine karşılık, Post-Keynesçiler; Avrupalı Keynesçiler de denilmektedir; bu kuramı kabul etmemektedirler. Post-Keynesçiler gelir bölüşümünün önemli ölçüde kurumsal etkenlere bağlı olduğunu savunmaktadırlar.

İşsizliğin sorumlusunun, fiyatların ve nominal ücretlerin aşağı doğru katı olduğu görüşü Keynesçilerin ikinci zayıf noktası olmuştur. Düşen nominal ücretlerin fiyatları düşüreceği, böylece para rezervinin reel değerini yükselterek tüketim harcamalarını ve toplam talebi uyaracağı belirtilmektedir. Bununla birlikte, düşen fiyatlar reel para arzını arttırarak faiz oranlarını düşürecek ve yatırım harcamalarını uyarması beklenmektedir. Dolayısıyla nominal ücretlerle fiyatların düşmesi işsizlik sorununu çözebilecekti. Fiyat ve ücret esnekliği hakkındaki bu Neo-Keynesçi görüş Amerikalı iktisatçılar arasında yaygın kabul gördü. Esasında bu görüş, işsizliğin sorumlusunun fiyat ve ücret katılıkları olduğunu, bu katılıkların sendikalar ve asgari ücret yasaları gibi etkenleri kapsadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, Amerikan tarzı Neo-Keynesçi görüş bugünkü emek piyasası esnekliği gündemini üstü kapalı ifade eden bir söylemdir. Ayrıca, işsizliğin gelecek hakkındaki belirsizlik ile iş çevrelerindeki güven eksikliğinin neden olduğu talep eksikliklerinden kaynaklandığını savunan Post-Keynesçi çözümleme, Neo-Keynesçi çözümlemeyle tam bir karşıtlık oluşturmaktadır.

Böylelikle, gelir bölüşümü ve istihdam konusundaki Keynesçilerin kendi içlerindeki görüş ayrılıkları bölünmelere yol açmıştır. Bu bölünmeler, tam istihdamı amaçlayan Keynesçi para ve maliye politikalarına saldırılmasının da yolunu açmıştır¹⁹⁹. Dolayısıyla neoliberalizme doğru giden süreçte, iktisat bilimindeki gelir bölüşümü ve istihdam konusundaki görüş ayrılıkları önemli bir rol oynamaktadır.

¹⁹⁹ Thomas I. Palley, ‘Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması’, **Neoliberalizmi Muhalif Bir Seçki**, Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (drl.), İstanbul: Yordam Kitap, 2008, ss.43-47.

Ancak belirtilmelidir ki, Holloway'e göre, Keynesçiliğin krizi, iktisat kuramının ya da iktisat siyaseti oluşturma bir krizi değildir. Bunlar, emek ve sermaye arasındaki ilişkideki krizin, emeğin gücünün içerilmesine yönelik belli bir modeldeki krizin tezahürleridir. Diğer bir ifadeyle, kriz ne nesnel yapıların başarısızlığı ya da sermayenin nesnel yasalarının işleyişi bağlamında, ne de sadece emeğin öznel yönetimi bağlamında, ne de kapitalistler ya da ulusal sermaye grupları arasındaki gerilimler bağlamında anlaşılabilir Bozulan, emek ve sermaye arasındaki ilişkidir. Dolayısıyla, Keynesçilik tarafından içerilen çatışkı artık içerilemez durumdadır ve baştan beri var olan gerilimlerin patlaması söz konusu olmuştur²⁰⁰.

1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde emek ve sermaye arasındaki çatışma oluşmaya başladı ve durgun üretim ve azalan üretkenlik koşullarında sistem çökmeye başlamıştır. Daha yüksek ücret, daha fazla sosyal hak ve daha iyi çalışma koşulları için yoğun bir sınıf çatışması yaşanmıştır. Dolayısıyla bu koşullar yatırım sermayesi üzerinde kâr sorunu yaratmıştır. Bu noktada bir takım stratejik tepkiler ortaya konmuştur;

- ABD yönetiminin dünya pazarının kendi üretim aygıtı üzerinde yarattığı baskıyı dengeleme yönündeki çabaları: bunlar arasında, ABD dolarının değeri ve değişim oranı konusundaki Bretton Woods anlaşmasının tek taraflı olarak feshedilmesi ve değişim ve faiz oranlarının Amerikan Merkez Bankası tarafından yapılması.
- Ucuz emek arayışındaki ulusötesi şirketlerin, kendi emek-yoğunluklu endüstriyel girişimlerini yeniden konumlandırmaları,
- Sermayenin hem üretici biçimleriyle hem de üretici olmayan veya spekülatif biçimleriyle uluslararasılaşması: bu sürecin itici gücü liberalizasyon ve deregülasyon politikasıdır.
- Yeni bir uluslararası işbölümüne, ulusötesi şirketlerin küresel işlemleri ve stratejilerine, yeni bir güçlü siyasa çerçevesine ve yeni teknolojilere dayanan bütüncül bir üretim sisteminin yaratılması ve büyümesi,

²⁰⁰ John Holloway, "Gayya Kuyusu Açılıyor: Keynesçiliğin Yükselişi ve Düşüşü", **Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi**, Werner Bonefeld ve John Holloway (drl.), İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2007, s.52.

- Post-Fordist bir birikim rejimine ve hem sermaye hem de emeğin düzenlenme biçimine dayanan yeni ve esnek üretim yöntemlerinin uygulanması: bu üretim yöntemleri sermaye ile emek arasındaki ilişkide köklü bir değişim gerektiren bir yapı üzerine kurulu olmuştur.
- Sermaye 1980-1990'larda emeğe karşı doğrudan bir saldırı başlattı; emeğin sözleşmeleri düzenleme ve uzlaşma yetisi ile işçilerin maaşları, koşulları ve hakları bu saldırının hedefi olmuştur,
- Yeni Dünya Düzeni'nin yaratılması, IMF ve Dünya Bankası'nın kurulmasıyla somut ifadesini bulmuştur ve bu kuruluşlar, kapitalist kalkınma ve uluslararası serbest ticaret sürecinin kurumsal çerçevesini oluşturdu,
- Kapitalist devletin yeniden yapılandırılması²⁰¹.

1970'li yıllar ikinci küreselleşme evresi olarak nitelenmektedir. 1970 sonrasında yaşanan küreselleşmenin ekonomik boyutu, sermayenin kârlılığını başarı göstergesi olarak görmekte ve ekonomik kârın realizasyonu önündeki her türlü toplumsal, idari ya da kültürel kısıtlama akıl dışı olarak nitelenmektedir. Bununla birlikte, her iki evrenin de belirleyici özelliği uluslararası sermaye hareketlerinin artan akışkanlığıdır. Ancak belirtilmelidir ki, finansal araçların çeşitliliği iki küreselleşme evresinin niteliksel farklılıklarını öne çıkarmaktadır. 19. yüzyılda, sermaye hareketleri açısından, reel bir mal altın standardında düzenlenmesine karşılık, 20. yüzyılda ulusal paraların değişim değerleri altın ya da benzeri reel hiçbir mal tarafından desteklenmemekte, değişim değerleri nominal bir büyüklük olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu belirsizlik, finansal sistemin işleyişi açısından bir taraftan risk oluştururken, diğer taraftan spekülative nitelikli kazançları özendirmektedir. Ayrıca finansal sermayenin akışkanlığını reel üretim dünyasından koparmaktadır. Bu belirsizliğin ulusal döviz piyasasına yansımalarının bir diğer ifadesi de ülkelerin döviz rezerv hareketliliğinin giriş ve çıkış evrelerinin kısa vadeli olması ve ulusal finans piyasalarının spekülative saldırılara açık olması sonucunda ise belirsizlik ve risk ortamı oluşmaktadır. Merkez Bankaları ise daha fazla rezerv tutmaya zorlanmakta, bu da reel fiziksel yatırımlara gidecek kaynakları azaltılmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası sermayenin kısa vadeli akışkanlığı nedeniyle Merkez Bankaları bağımsız bir para, faiz

²⁰¹ Petras ve Veltmeyer, ss.17-23.

ve döviz kuru politikası izleme olanağına sahip değildir. Uluslararası sermaye hareketlerine açık olan bir ekonomide, faiz ve döviz kuru birleşerek tek bir finansal unsur haline gelmektedir.

Bu çerçevede, bu süreç, ticarete açık üretken sektörlerin gerilemesine, aşırı rezerv birikimine ve ulusal tasarruf hacminin daraltılmasına yol açmaktadır. Ayrıca, bu süreç, ulusal kaynakların verimli dağıtılmasını bozmakta, çarpık ve istikrarsız bir büyüme trendi yaratmaktadır. Reel üretim sektörlerinde yaratılan bu çarpıklaşmayla birlikte, merkez bankalarının para otoritesi işlevleri kısıtlanmaktadır. Ulusal ekonominin para piyasaları ise dışsal öğelerin spekülative dalgalanmaları altında kontrolden çıkmaktadır. Böylelikle, ulusal ekonominin reel üretim sektörleri ve finans kesimi birbirinden uzaklaşmaktadır. Aynı zamanda spekülative kazançları özendirmesi nedeniyle, gelirlerin dağılımında bozulma meydana gelmektedir²⁰².

²⁰² Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme**, ss.19-24.

C. Küreselleşme ve Neoliberalizm

Belirtilmelidir ki, günümüzde hâkim olan küreselleşmenin anlaşılması için şu dokuların incelenmesi gerekmektedir: Sermayenin devinimi ve hareket yönünün kuralları; bunun sonucunda karar süreçlerinin değişimi; böylece oluşan politikaların gelişim çizgileri. Sermayenin devinim koşulları ve kuralları incelendiğinde, günümüz uygulamalarını sıkışan kâr oranları oluşturmuş ve bunun sonucunda ise bir yandan merkez sermayenin yayılmasını ifade eden küreselleşmeyi ve diğer yandan ise yeni faaliyet alanları açma anlamına gelen özelleştirmeyi dayatmıştır. Önder'e göre, ulusal ve uluslararası arenada sermaye etkili karar ögesi olarak belirmektedir. Böylelikle karar süreçleri de sermaye yanlısı olmaktadır²⁰³. Ayrıca, Colas'a göre, neoliberalizm kapitalist küreselleşmeye neden olmamıştır. Ancak bu sürece eşlik ederek onu kolaylaştırmıştır. Hem bir kuram, hem de bir politika olarak neoliberalizm, 1973'ten sonra çıkan krize gösterilmiş bir tepkidir. Bu bağlamda, bu tepki kapitalist küreselleşmenin ulus ötesi eğilimlerini derinleştirmiş ve hızlandırmıştır²⁰⁴. Bununla birlikte, Irvin'e göre ise, neoliberalizm, ekonomik elitlerin gücünü iyileştirmek ve kapitalist birikim koşullarını yeniden düzenlemek için politik bir proje olarak görülebilir²⁰⁵.

Öte yandan, neoliberalizm, gelir bölüşümü ve istihdamın belirlenmesi kuramlarıyla kavranabilmektedir. Gelir bölüşümüyle ilgili olarak, piyasalar üretim faktörlerine hak ettikleri kadar ödenmesini sağlayarak sosyal koruma kurumları ile sendikalara olan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır. Bu kuramsal çerçeveye göre, sosyal koruma kurumları piyasa sürecine müdahale ederek toplumsal refahı düşürmekte, bu durum da işsizliğe neden olmaktadır. İstihdamın belirlenmesi konusunda ise, fiyat ayarlamaları tam istihdama kendiliğinden ulaşılması eğilimi yaratmaktadır. Böylelikle, bu kurama göre, istihdamı arttırmak amacıyla yapılan politika müdahaleleri ya enflasyona neden olmaktadır ya da piyasa sürecini istikrarsızlaştırarak işsizliği artırır. Gelir bölüşümü konusunda, neoliberal politika sürekli olarak emek piyasasının

²⁰³ İzzettin Önder, "Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler için Egemenlik Sorunu", **Teori.Org**, 31 Ekim 2004, http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=77&Itemid=2, (11 Mart 2007).

²⁰⁴ Alejandro Colas, "Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler", **Neoliberalizm Muhafif Bir Seçki**, Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (drl.), İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s.132.

²⁰⁵ George Irvin, "The Rise of Neoliberalism", **Super Rich: The Rise of Inequality in Britain and the United States**, USA: Polity Press, 2008, s.64.

düzenlemelerden arındırılmasını amaçlamaktadır. Bu düzenlemelerden arındırma ise, asgari ücretin reel değerinin düşmesine izin verilmesi, sendikaların zayıflatılması ve genel olarak iş güvencesinin olmadığı bir emek piyasası ortamı oluşturma biçiminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, neoliberal politika, istihdam koruyucu düzenlemelerin ve ücret katılıklarının gerekli olmadığını savunmuştur. Ancak, bunun sonucunda ücret ve gelir eşitsizlikleri artmıştır²⁰⁶.

Küreselleşme kavramı nesnel bir gerçeklikten ziyade, dünya kapitalizminin öncü aktörleri olan çokuluslu şirketlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının öznel ve iradi bir ideolojik projesidir. Dolayısıyla günümüz küreselleşmesi, bir şirketler küreselleşmesi olarak dünya kaynaklarının uluslararası kapitalist işbölümü içinde paylaşımını öngören bir propaganda içermektedir. Bu arada, ulus devlet kavramı da yeniden yapılandırılmakta ve devletlerin teşkilatlandırılması uluslararası sermayenin gereklerine göre yeniden şekillendirilmektedir²⁰⁷.

Bu bağlamda, küreselleşme süreci, ideolojik bir söylem olan neoliberalizm aracılığıyla hızlanmıştır. Bu süreçte, ulus devlet, uluslararası kurumlar ve çok uluslu şirketler önemli bir role sahiptir. Bu aktörlerin ele alınması, sermaye ve emeğin gelir bölüşümünde aldıkları payı anlamak açısından önemlidir. Dolayısıyla bu aktörler üzerinde kısaca durduktan sonra küreselleşme ve gelir bölüşümü ele alınacaktır.

1. Küreselleşme ve Ulus Devlet

Holloway'e göre, devlet bir yapı değil, toplumsal ilişkilerin bir biçimidir; toplumsal ilişkileri biçimlendirme sürecidir. Dolayısıyla, bu ise sürekli kendini yeniden kurma sürecidir. Bununla birlikte, kapitalizm, devletlerin oluşturduğu bir dünya sistemidir. Bu sistemde kapitalist devletin almış olduğu biçim ise ulus devlet biçimindedir²⁰⁸.

²⁰⁶ Palley, ss.48-49.

²⁰⁷ Erinç Yeldan, "Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme", **İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, Ahmet Haşım Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, ss.429-431.

²⁰⁸ John Holloway, "Küresel Sermaye ve Ulusal Devlet", **Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi**, Werner Bonefeld ve John Holloway (drl.), İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2007, s.141.

Ulus devletin, neoliberalizmin hâkim olmasıyla birlikte, ekonomideki gücünün aşılmasında iki boyut önemlidir. Bunlardan ilki; ulus devletin ekonomideki yetkilerini giderek ulus-üstü kurumlara devretme durumuyla karşı karşıya kalmasıdır. Bunun bir ayağını ulus-üstü, küresel çapta üyesi olan örgütler çerçevesinde alınan kararlar oluşturmaktır. Dünya Bankası, IMF, OECD ve DTÖ gibi örgütler burada önemli rol oynamaktadır. Bunun bir diğer ayağı ise, ulus-üstü örgütlerde bölgesel anlaşmalarla kurulan bölgesel işbirliği anlaşmalarıdır. Ulus devletin karar alma, uygulama ve denetleme gücü küresel örgütler ve bölgesel anlaşmalarla aşınmaktadır. Ulus devlet gücünün aşılmasındaki ikinci boyut ise, yerel yönetimlerin giderek güçlendirilmesi, merkezi devletin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesidir. Diğer bir ifadeyle, yerel yönetimlerin mali, idari ve ekonomik alanda özerkleşmesi ve merkezi devlete bağlılığının azaltılması hedeflenmektedir. Küresel boyuttaki bu yeniden yapılanmayla mal, hizmet, sermaye için dünya pazarı serbestleşme yoluyla yeniden kurulmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler doğrudan küresel pazarla ilişki kurabilecektir. Böylelikle, ulus devletin gücü, ulusal pazar, ulusal sermaye ve emeğe ilişkin ekonomi alanındaki işlevleri, yetkileri ve sorumlulukları açısından, en aza indirilmiş bir örgüte dönüşecektir. Bu bağlamda, ulus devletin yapısındaki dönüşümler, devletin kaynak dağılımına rehberlik eden sosyal fayda/sosyal maliyet hesaplarının askıya alınmasına; özel girişimcinin kârlılık ilkesinin kaynak dağılımı ve gelir bölüşümünde etkin olmasına neden olmaktadır²⁰⁹.

Belirtilmelidir ki, her bir devletin küresel kapitalizmle farklı bir ilişkisi olmaktadır. Bu bağlamda, küresel sermaye ile tüm ulus devletler arasındaki ilişki aynı olmamaktadır. Tüm ulus devletler küresel bir ilişkinin uğrakları olmalarına rağmen, o ilişkinin farklı ve birbirine benzemez uğraklarıdır. Böylelikle, sermayenin hareketliliği üzerinden ulus devletler arasında rekabet olmaktadır. Zira ulus devlet dünya kapitalizminin yeniden üretilmesine bağlı olmakla birlikte, kendi sınırları içinde de kapitalizmin yeniden üretilmesine bağlıdır. Dolayısıyla, ulus devlet sermayeyi kendi sınırları içine çekmek ve sermayeyi kendi sınırları içinde hareketsizleştirmek için çaba harcamaktadır. Bu bağlamda, ulus devletler arası rekabetçi mücadele, ulusal sermayeler

²⁰⁹ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, 1. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000, ss.34-37.

arası bir mücadele olmamakta, küresel sermayeyi kendi içine çekmek ve küresel artık değerden bir pay almak için devletler arasında bir mücadele olmaktadır. Bu amaca ulaşmak için ise ulus devlet, sınırları dâhilindeki bölgeyi sermaye için cezbedici bir hale getirmek zorundadır²¹⁰.

1979’da faiz oranlarının olağanüstü bir şekilde yükselmesi enflasyonist dalgayı sona erdirdi. Nominal faiz oranlarının kademeli olarak azalmasına karşın, yüksek reel faiz oranları 1980 sonrasında hüküm sürmüştür. Dolayısıyla yüksek faiz oranları, finansal yatırımı cazip hale getirmiştir²¹¹. Bu bağlamda, yüksek faiz oranları, ulus devletin, kâr arayışı içinde olan para sermayeyi kendine çekmesi açısından bir araç haline gelmiştir. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, kısa vadeli sermaye hareketlerine açık hale gelen ekonomide, Merkez Bankaları daha fazla rezerv tutmakta, bu ise fiziksel yatırımları engellemektedir. Bununla birlikte, faiz dışı fazla hedefi ise kamu harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, emek aleyhine bir gelir bölüşümü ortaya çıkmaktadır. Birincil gelir bölüşümünde etkin olan devlet küreselleşme sürecinde neoliberal politikalar ışığında sermaye lehine hareket etmektedir.

Bununla birlikte, küresel sermayeyi cezbetmek için, yeni bir iş örgütlenmesi ortaya çıkmaktadır. Bu ise esnek çalışma koşulları olmaktadır. Bununla birlikte, sermayeye cazip üretim koşulları oluşturulması ve ihracatta rekabet üstünlüğü sağlanabilmesi için işçilerin kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu ise, sendikaların zayıflatılması ve etkisizleştirilmesi yoluyla olmaktadır. Böylelikle, reel ücretlerin düşürülmesinde sendikalar etkisiz olmakta, sermaye için ucuz işgücü olanağı oluşmaktadır²¹². Aşırı üretim yaratan bir sistemde uluslararası sermaye ve ticaret şirketlerinin kendi pazarlarını genişletmesinin yolu, devletin sermayeye cazip olanaklar yaratmasıyla, küresel ucuz emek ekonomisinin yerleşiklik kazanmasına bağlıdır²¹³. Bununla birlikte, ulus devletler, vergi avantajları veya diğer teşvikler dolayısıyla sermaye için cezbedici olanaklar yaratmaktadır²¹⁴. Katma değer ya da satış vergisinin

²¹⁰ Holloway, ‘‘Küresel Sermaye ve Ulusal Devlet’’, ss.146-149.

²¹¹ Gérard Duménil ve Dominique Lévy, ‘‘Neoliberal Karşı Devrim’’, **Neoliberalizm Muhafız Bir Seçki**, Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (drl.), İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s.32.

²¹² Akkaya, ‘‘Küreselleşme Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma’’, ss.104-106.

²¹³ Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Neşenur Domaniç (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Çiviyazıları, 1999, ss.17-18.

²¹⁴ Holloway, ‘‘Küresel Sermaye ve Ulusal Devlet’’, s.149.

konması ve doğrudan vergilendirme yapısındaki değişiklikler düşük ve orta gelirli kesimlerin daha büyük bir vergi yüküyle karşılaşmasına neden olmaktadır²¹⁵. Görülüyor ki, kapitalist sistemde, küresel artık değerden pay alabilmek için ulus devletler sermayeye cazip olanaklar sunmak için mücadele etmektedir. Sermaye lehine olan bu politikalar emek aleyhine olmaktadır. Bu çerçevede, gelir bölüşümünde önemli bir rolü olan ulus devletin sermaye lehine hareket ettiğini söylemek mümkündür.

2. Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Kuruluşlar

Küresel kuruluşlar ulusal ekonomilerin yeniden yapılanması sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. IMF, Dünya Bankası ve DTÖ geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik politikalarının gözetimine dönük yakın işbirliğine dayanan yeni bir üçlü yetki paylaşımı ortaya çıkmaktadır. Bu kuruluşlar, idari yapılar, yani kapitalist sistem içinde işleyen ve egemen ekonomik ve mali çıkarlara tekabül eden düzenleyici kurumlardır²¹⁶.

IMF ve Dünya Bankası 1970'li yılların sonunda birlikte hareket etmeye başlayarak, neoliberal ekonomi politikalarını azgelişmiş ülkelerde uygulamaya başladı. Bu politikalar ise, mal ve faktör piyasalarında fiyat müdahalelerinin kaldırılması, dış ticaretin ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi, kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımların ve dış finansal akımların serbestleştirilmesi, eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmet alanlarında özelleşme eğilimlerinin yaygınlaşması ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi gibi amaçlarla bu ülkeleri dışa açık serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda dönüştürme yolunda etkili olmuştur. Bu bağlamda, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca bu kuruluşların, başta ABD olmak üzere hissedarlarıyla yakın ilişkileri vardır. Bununla birlikte DTÖ, liberalleşme eğilimini mal ticaretinin ötesinde hizmet ticaretine ve dış ticaretle ilgili olarak fikri mülkiyet hakları ve yatırım alanlarına doğru genişletme açısından etkili bir güçtür²¹⁷.

²¹⁵ Chossudovsky, s.75.

²¹⁶ Chossudovsky, s.16.

²¹⁷ Fikret Şenses, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı Engel Mi?", **ERC Working Paper in Economic** 04/09, http://www.erc.metu.edu.tr/menu/sayfa.php?icerik=04_09&lang=eng&nav=yes, (14 Nisan 2010), s.3.

Küreselleşme sürecinde uluslararası kuruluşlar, ülkelerin ekonomilerine yapısal uyum programları vasıtasıyla müdahale etmekte böylelikle ülkeler açık ekonomik bölgelere ve ulusal ekonomileri ucuz emek ve doğal kaynak rezervlerine dönüştürmektedir. Küresel ekonomik sistemin merkezinde ise, gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomi içindeki rollerini ve konumlarını tanımlayan eşitsiz bir ticaret, üretim ve kredi yapısı bulunmaktadır. Chossudovsky'e göre, dünya nüfusunun yaklaşık %15'ine sahip zengin ülkeler toplam dünya gelirinin %80'ine yakını kontrol etmektedir. Dünya nüfusunun düşük gelirli ülkeler grubunu temsil eden %56'sı ise 1993 yılında dünya gelirinin %5'ini almıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık %85'ini temsil eden düşük ve orta gelirli ülkeler bir arada toplam gelirin yaklaşık %20'sini almaktadır²¹⁸.

1980'lerin başından bu yana IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere dayatılan makro ekonomik istikrar ve yapısal uyum programları ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin batışına katkıda bulunmuştur. İlk olarak kısa dönemli makro-ekonomik istikrar önlemleri (devalüasyon, fiyat serbestisi ve bütçe disiplini) ve bir dizi gerekli yapısal reformlar hem bütçe açığını hem de ödemeler dengesini hedef almaktadır. Buna göre, döviz kuru makro-ekonomik istikrar için önemli bir araçtır. Böylelikle, paranın devalüe edilmesi ulusal ekonomi içinde arz ve talep ilişkisinde değişmelere neden olmaktadır. Döviz kuru ücretlerin gerçek değerinin yanında doğrudan üreticilere ödenen gerçek fiyatları düzenlemesi bakımından önemlidir. Ancak devalüasyon, enflasyonu ve yurtiçi fiyatlarının dolarizasyonunu tetiklemektedir. IMF ise hükümetleri antienflasyonist program belirlemeye zorlamaktadır. Bu ise, kamu çalışanlarının işten çıkarılmasını, sosyal programlarda kesintileri ve ücretlerle enflasyon arasındaki bağı koparılmasını gerektiren talep daraltmaya dayanmaktadır. Devalüasyon yurtiçi fiyatlarının dünya piyasasında geçerli olan düzeye gelecek şekilde yeniden ayarlanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda dolarizasyon süreci yurtiçi fiyatlarda artışları getirmektedir²¹⁹.

Bununla birlikte, IMF ile yapılan anlaşma gerçek kazançların enflasyona bağlanmasına izin vermemektedir. IMF, emek piyasasının serbestleştirilmesini, toplu sözleşmelerdeki geçim harcamalarına bağlı ücret ayarlaması öngören maddelerin

²¹⁸ Chossudovsky, ss.42-43.

²¹⁹ Chossudovsky,ss.65-67.

iptalini ve asgari ücret yasalarının aşama aşama ortadan kaldırılmasını istemektedir. Ücretlerin enflasyondan bağımsızlaştırılmasının altında yatan temel neden, ücret artışı taleplerinin enflasyonist etkisine dayanmaktadır. Bununla birlikte, Merkez Bankası'nın siyasal iktidardan bağımsız olması ise enflasyonist eğilimlere çare olarak sunulmaktadır. Bu ise, para yaratımının hükümetin değil de IMF'nin kontrol etmesidir. Diğer bir ifadeyle, hükümetle yapılan anlaşma, Merkez Bankası tarafından para arzı yoluyla kamu harcamalarının finanse edilmesini ve kredi sağlanmasını önlemektedir. Ayrıca, kamu harcamalarının yapısı da Dünya Bankası tarafından izlenmektedir. Uluslararası finans kurumları, maliyetlerin karşılanmasında ve devletin temel sağlık ve eğitim hizmetleri alanlarından kademeli olarak çekilmesinde ısrar etmektedirler. Bütçe açığına ilişkin hedefler kredi anlaşmalarıyla belirlenmektedir. IMF bütçe açığının GSYİH'ya oranına bir hedef koymaktadır. Önce GSYİH'nın %5'i hedeflenir, daha sonra hedef %3.5'a düşürülür, bu hedefe ulaşıldığında ise, %1.5 hedeflenmektedir. Bu ise, devletin mali krizini ağırlaştırmakta, devlet gelirlerinin dış borç faiz ödemeleri için serbest bırakılmasını sağlarken devlet programlarının çöküşüne yol açmaktadır. Bu bağlamda, bütçe hedefleri kamu yatırımlarının çöküşünü başlatmaktadır. Ayrıca, IMF ve Dünya Bankası, fiyat çarpıklarının giderilmesi için tüm sübvansiyonların ve fiyat kontrollerinin kaldırılmasını vurgulamaktadırlar. Temel tüketim maddeleri ithalatının serbest bırakılması, yurtiçi tahıl fiyatlarının kurlsızlaştırılması söz konusu programın temel unsurları arasındadır. Liberalizasyon programı girdi ve hammadde fiyatlarını da ilgilendirmektedir. Temel önlemler, devalüasyonla birlikte, gübre, tarımsal girdi, teçhizat vb.'nin yurtiçi fiyatlarında ekonomik faaliyet alanlarının çoğunun maliyet yapısını etkileyen fiyat artışlarına yol açmaktadır. Ayrıca, Dünya Bankası denetiminde devlet tarafından düzenlenen petrol fiyatları ve kamu hizmeti fiyatlarındaki artışlar yurtiçi üretimin istikrarsızlaştırılmasına katkıda bulunmaktadır²²⁰.

Makro-ekonomik istikrar programını yapısal uyum programı izlemektedir. Yapısal reformlar paketi, ticaret liberalizasyonu, bankacılık sektörünün kurlsızlaştırılması, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, vergi reformu, tarım alanlarının özelleştirilmesi ile ilgili önlemlerden oluşmaktadır. Ticaret liberalizasyonu programı ithalat kotalarının kaldırılması ile tarifelerin indirilmesi ve tekleştirilmesini

²²⁰ Chossudovsky, ss.67-72.

içermektedir. Böylelikle gümrük gelirlerinde bir gerileme olmaktadır ve bu ise devlet maliyesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca, ticaret liberalizasyonu ile birlikte, ithal tüketim malları yerli üretimin yerine geçmekte ve yerli üretimin çöküşüne neden olmakta, borç alınan parayla güçlendirilen tüketim ise dış borcun artmasına neden olmaktadır. Devletin ortak olduğu işletmeler yabancı sermaye ya da ortak girişimler tarafından borç yükümlülükleri karşılığında alınmaktadır. Vergi reformuyla katma değer ya da satış vergisiyle ve doğrudan vergilendirme yapısındaki değişiklikler düşük ve orta gelirli kesimlerin daha büyük vergi yüküyle karşılaşması anlamına gelmektedir. Küçük tarım üreticilerinin ve kentlerdeki kayıt dışı sektörün de vergilendirilmesi söz konusudur. Ancak, ortak girişimler ve yabancı sermayeye vergi muafiyetleri sağlanmaktadır. Toprak mülkiyetine ilişkin yasal düzenlemeler, tarımsal alanların az sayıda elde toplanmasına teşvik etmektedir. Böylelikle, bu süreç, küçük çiftçilerin topraklarını yitirmesi veya ipotek altına sokulması, tarım ürünleri sektörünün büyümesi ve topraksız bir mevsimlik tarım işçisi sınıfının oluşumuna neden olmaktadır. Merkez Bankası para politikası üzerindeki kontrolünü yitirmekte; faiz oranları serbest piyasada ticari bankalar tarafından belirlenmektedir. Tarım ve sanayiye ayrıcalıklı kredi verilmesi uygulaması aşama aşama sonlandırılmaktadır. Faiz oranlarının hareketi ile yurtiçi fiyatlarının hareketi birbirini etkilemektedir. Periyodik devalüasyonlar ve yurtiçi fiyatlarının dolarizasyonu nedeniyle nominal faiz oranları yüksek düzeylere çıkmaktadır. Ayrıca bankacılık sisteminin kuralılaştırılması, yüksek faiz oranları tarafından çekilen sıcak para girişine yol açmaktadır. Bununla birlikte, ticari bankalar reel ekonomiye mantıklı faiz oranlarıyla kredi sağlama konumunda değildir. Böylelikle bu politika, tarım ve yerli sanayiye dönük kredilerin ortadan kalkmasına yol açmaktadır²²¹.

Dolayısıyla küreselleşme sürecinde, neoliberal politikaların uygulanmasını sağlayan uluslararası kuruluşlar ve ulus devletin küresel artık değerden pay alabilme çabaları sermayenin gelir bölüşümünden daha fazla pay almasını kolaylaştırmaktadır. Buna karşılık, bu süreçte, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla uygulanan programlardan geniş kesimler etkilenmektedir. Bu programlar sermayenin hareket alanını

²²¹ Chossudovsky, ss.73-77.

genişletmesiyle daha fazla kârlı alanlara yönelmesine yardımcı olurken, geniş emekçi kesimlerin ise yoksullaşmasına neden olmaktadır.

3. Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu şirketler

Veltmeyer ve Petras'a göre, 1980'lerde ve 1990'ların başlarındaki hâkim görüş olan, ulusal sınırları aşan küresel şirketlerin egemenliğinde bir dünya ekonomisinin olduğu ve uluslararası şirketlerle bağlantılı birbirine bağımlı devletler sisteminden bahseden görüşün savunulabilir bir tarafı yoktur. Onlar'a göre, dünya ekonomisi gittikçe ABD'nin ekonomik iktidarının hâkimiyeti altına girmektedir. Bununla birlikte, ABD'li çokuluslu şirketler egemen güç haline gelmiřlerdir²²². Chossudovsky'e göre, büyük çokuluslu şirketler franchising* sistemi aracılığıyla yerel pazarların kontrolünü ele geçirmişlerdir. Bu da küçük girişimlerin yok olmasına ya da franchisee'ler olarak bir küresel dağıtımcının ağına dâhil olmasına neden olmuştur. Bu süreç ise, büyük şirket sermayesinin beşeri sermaye ve girişimcileri kontrol altına almasını mümkün kılmaktadır. Böylelikle, yatırım harcamalarının asıl önemli bölümü bağımsız üreticiler tarafından üstlenilirken, küçük şirketlerin ve/veya perakendecilerin kazançlarının büyük bölümüne el konulmaktadır. Chossudovsky'e göre, serbest ticaret ve ekonomik bütünleşme bir yandan küresel girişimlere geniş bir hareket alanı sağlamakta, diğeri yandan ise küçük ölçekli yerel sermayenin hareket alanını, gümrüklerin kaldırılması ve kurumsal engeller aracılığıyla, daraltmaktadır²²³.

Hirst ve Thompson'a göre ise, gerçek anlamda ulus-ötesi şirketler görece olarak az gözükmemektedir. Zira çoğu şirket, ulusal temellidir ve varlıklarının, üretiminin ve satışının yoğunlaştığı ana ulusal mahalledeki tesisinin gücüne dayanarak çokuluslu olarak ticaret yapmaktadır. Bu bağlamda, gerçek anlamda uluslararası şirketlerin artırılması yönünde temel bir eğilim mevcut değildir²²⁴.

²²² Petras ve Veltmeyer, s.88.

* Franchise, bir sistem veya markanın imtiyaz hakkı sahibinin, belirli süre, koşul ve sınırlar içinde, işin yönetim ve organizasyonuna ilişkin sürekli disiplin ve destek sağlayarak, belirli bir bedel karşılığında, bağımsız yatırımcılara sistem ve markasının kullandırmasına dayanan, uzun vadeli sürekli bir iş ilişkisi olarak ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için; <http://www.franchise.com.tr/franchise-nedir.html>, (30 Nisan 2010).

²²³ Chossudovsky, ss.20-21.

²²⁴ Hirst ve Thompson, s.27.

Çokuluslu şirketler üzerine buraya kadar yazılanları gelir bölüşümüyle ilişkilendirmek için somut bir veriden hareket edelim. Nisan 2010 tarihinde Forbes'un yayınladığı Dünyanın En Başarılı 2000 Şirketi listesine göz atacak olursak; Öncü'ye göre, açıklanan bu liste kapitalizmin süper liginin temsil etmektedir. Öncü'ye göre, bu lig dünya ekonomisinin yarısına yakın bir büyüklüğünü temsil etmektedir. Diğer bir ifadeyle, dünya toplam gelirin yarısını şirketlerin toplam geliri oluşturmaktadır²²⁵. Bu bağlamda, söz konusu listede, ABD'den 515, Japonya'dan 210, Çin'den 113, Hindistan'dan 56 ve Kanada'dan 62 üye bulunmaktadır. Ayrıca 2000 şirket 62 farklı ülkeden gelmektedir. Bu küresel 2000 şirketin toplam geliri 30 trilyon dolardır; 1.4 trilyon dolar ise kâr elde etmiştir. 124 trilyon dolar ise varlıklarının toplamını oluşturmaktadır. Ayrıca, bu şirketlerin piyasa değeri ise 31 trilyon dolardır. Belirtmelidir ki, tüm bu ölçümler geçen yıldan azdır. Listede ilk yüzde ABD'den 27, Birleşik Krallık'tan* 12, Fransa'dan 8, Çin'den 8, Almanya'dan ise 7 şirket bulunmaktadır. İlk üç sırada ise ABD'li şirketler bulunmaktadır. Listede ABD'li şirketlerin çokluğu Veltmeyer ve Petras'ın görüşünü doğrulamaktadır. Bununla birlikte, finansal sektördeki krize rağmen bankacılık sektörü 308 şirketle hâlâ egemendir. Gaz ve petrol endüstrisi ise 115 şirketle listede bulunmaktadır²²⁶. Görülüyor ki, çokuluslu şirketler, Hirst ve Thompson'un da belirttiği gibi ulusal temellidir. Şirket gelirlerinin, dünya toplam gelirin yarısını oluşturması, toplam varlıklarının ise dünya toplam gelirin iki katını oluşturması gelir bölüşümünde ciddi sorunların olduğunu açıkça göstermektedir.

²²⁵ Ahmet Öncü, 'Kapitalizmin Süper Ligi(1)', **Birgün Gazetesi**, 26 Nisan 2010, http://www.birgun.net/writer_index.php?category_code=1263213490&news_code=1272280219&year=2010&month=04&day=26, (26 Nisan 2010).

* Birleşik Krallık, İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'dan oluşmaktadır.

²²⁶ Forbes, The Forbes Global 2000, http://www.forbes.com/2010/04/21/global-2000-leading-world-business-global-2000-10_land.html?boxes=listschannellists, (30 Nisan 2010).

II. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE GELİR BÖLÜŞÜMÜNE GENEL BİR BAKIŞ

A. Küreselleşme Sürecinde Dünya'da Gelir Bölüşümü

Küreselleşmenin bölüşüm temelli sonuçları; kurumların denetimi ve mülkiyet kalıplarından, sınıf yapısından ve devletten ayrı tutulamaz. Bu bağlamda küreselci sınıfların üstünlüğü, tüm dünyada ücretli işçileri, köylüleri memurları ve kendi işinde çalışanları etkileyen toplumsal krize yol açmıştır. Toplumsal sınıflar arasındaki gelir eşitsizliğinin büyümesi küreselci üstünlüğün bir sonucu olmaktadır²²⁷. Bu çerçevede, 1980 sonrası dönemde uluslararası kuruluşlar, çokuluslu şirketler ve ulus devletlerin neoliberal politikalar aracılığıyla gelir bölüşümünü etkilediğini söylemek mümkündür.

İki yüzyıldan fazladır, dünya ekonomisi daha fazla eşitsiz hale gelmiştir. Bu değişimlerin nedenleri üzerindeki tartışma henüz sonuçlanmamışken; kanıtlar göstermektedir ki, bu değişimler yeni küresel piyasa paradigmasının yayılmasından dolayı gerçekleşmektedir²²⁸. Bu paradigma ise, Washington Uzlaşması çerçevesinde, dünyada küreselleşmenin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik politikaların oluşturulmasını amaçlamıştır. Söz konusu çerçevede, daha önce de belirtildiği üzere, ülkelere makroekonomik istikrar, iç piyasaların serbestleştirilmesi, özelleştirme, uluslararası ticaret ve finansal akımlar önündeki engellerin kaldırılması gibi piyasa temelli uygulamalar ile birlikte, faiz oranlarındaki artışlar, vergi reformları, devalüasyon gibi önlemler önerilmiştir. Diğer bir ifadeyle, iktisadi karar birimleri arasında rekabete dayalı küresel bir piyasa oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, genellikle, sosyal ve toplumsal etkiler göz ardı edilerek uygulanan politikalar gelişmekte olan ülkelerin borç stoklarını önemli ölçüde arttırırken, uluslararası rekabetin gerekleri devletlerin kurumsal ve düzenleyici yapılarında değişimleri beraberinde getirmiş ve ulusal devletler dışındaki aktörlerin iç politika üzerindeki etkilerini arttırmıştır²²⁹.

1980'lerin başında birçok ülkede ortaya çıkan yurtiçi piyasaların serbestleşmesi dünya ekonomisinin küreselleşmesini mümkün kıldı. Örneğin, 1990'larda yabancı

²²⁷ Petras ve Veltmeyer, s.71.

²²⁸ Giovanni Andrea Cornia, "The Impact of Liberalisation and Globalisation on Income Inequality in Developing and Transitional Economies", *CESifo Working Paper No.843*, 2003, www.cesifo.de, (09 Şubat 2009), s.1.

²²⁹ Konukman ve Çiftçi, s. 61.

yatırımlardaki artış sıklıkla devlet işletmelerinin çokuluslu şirketler tarafından alımına dayanmaktadır ve bu artış devlet işletmelerinin özelleştirilmesi olmadan ve özelleştirilen bu şirketlerde büyük oranda işçi çıkarmalarına sebep olan emek piyasasının serbestleşmesi gerçekleşmeden meydana gelmeyecekti. Ayrıca, 1980'ler boyunca yurtiçi finansal piyasalar serbestleşmeden 1990'ların kısa vadeli portföy dalgalanmaları gerçekleşmezdi. Böylece, teorik ve ampirik olarak, küreselleşmenin etkilerini yurtiçi finansal serbestleştirmeden ayrı tutmak büyük ölçüde imkansızdır. Küresel piyasa paradigmasının taraftarları, bu yaklaşımın yurtiçi fiyatları indireceğini, fakir uluslara ihracatın büyük olanaklar sunacağını, dünya tasarrufunu düşük sermaye birikimi olan fakat yatırımda yüksek oranda getiri sağlayan ülkelere yönlendireceğini, geri kalmış ülkelere modern teknoloji transferini hızlandıracağını ve tüm bunların bir sonucu olarak da küresel ekonomik verimliliğin düzeleceğini iddia etmektedirler. Ayrıca, serbestleştirmenin uluslar arasında faktör fiyatlarını eşitlediğini, ileri uluslar ve fakir ülkelerin kişi başına gelirdeki yakınsama sayesinde küresel gelir bölüşümünü düzelttiğini iddia etmektedirler. Emek yoğun mallar ithal eden ileri ülkelerde eşitsizlik daha kötüleşirken, fakir ülkelerde ve küresel ölçekte eşitsizliğin azalması beklenmektedir²³⁰.

Bu noktada, küreselleşme ve gelir dağılımı üzerine yapılan çalışmaları iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ülkelerde gelir eşitsizliğinin durağan olduğunu, büyüme ile gelir eşitsizliği arasında ise güçlü bir ilişki olmadığını savunan ve bu nedenle büyüme ve küreselleşmeyi, yoksulluğun azaltılmasındaki en önemli etken olarak değerlendiren akımdır. İkincisi ise, söz konusu dönemde bazı ülkelerde gelir eşitsizliğinin azalmasına karşın, özellikle 1970'li yıllardan itibaren bu durumun tersine döndüğünü, nitelikli emeğe dayalı teknoloji ve ulusal piyasaların uluslararası piyasalarla uyumlulaştırılmasının etkisiyle hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içindeki gelir eşitsizliklerinin arttığını değerlendiren akımdır²³¹.

²³⁰ Giovanni Andrea Cornia, "The Impact of Liberalisation and Globalisation on Income Inequality in Developing and Transitional Economies", ss.1-2.

²³¹ Konukman ve Çiftçi, s.60.

1. Gelir Eşitsizliği Çalışmaları

Ülkelerarası ve ülkelerin kendi içindeki gelir eşitsizliği üzerine yapılan çalışmaların bir özeti çıkarıldığında; bu çalışmalar iki gruba ayrılmaktadır; birinci grup çalışmalar, piyasa döviz kurunda dolara çevrilmiş kişi başı GSMH ya da ulusal para biriminde kişi başı GSYİH’da nüfus ağırlıklı değişimler analiziyle kendini sınırlamaktadır. Bu çalışmaların çoğu, birkaç Doğu Asya ülkesinin son otuz yıl boyunca OECD ülkelerinin ortalama kişi başı gelirine yaklaştığını, gelişmekte olan ülkelerin çoğunun ise bundan uzaklaştığını, böylece bu durumun da küresel gelir eşitsizliğinde bir artışa neden olduğunun üstünde durmaktadır. Cornia, tabloda belirtilen, UNCTAD, UNDP, Schultz, Dowrick ve Akmal’ın çalışmalarının bu gruba girdiğini belirtmektedir. İkinci grup çalışmalar, bireyler arasındaki gelir bölüşümü çalışmalarını ve böylece ülkelerarası ve ülkelerin kendi içindeki kişi başı gelirdeki değişikliklerin hesaplanmasını kapsamaktadır. Ayrıca Cornia; Korzeniewicz ve Morgan, Stewart ve Berry, Bourguignon ve Morisson, Sala-i Martin, Milanovic’in çalışmalarını ise ikinci gruba dahil etmektedir (Bkz. Tablo 1).

Tabloya bakıldığında, küresel eşitsizlik düzeyi ve küresel eşitsizliğin değişim yönü kapsanan dönem boyunca istatiki seçimlerden etkilenmiştir. Böylelikle, söylenebilir ki, 1980’lerin başları ve 1993 arası küresel eşitsizlik, ülkelerarası ılımlı bir artıştan dolayı artmıştır. Ülkelerin kendi içindeki eşitsizlik ise birçok ülkede artmış, fakat küresel eşitsizlik üzerine olan etkisi daha az belirtilmiş gibi görünmektedir²³² (Bkz. Tablo 1).

²³² Cornia, “The Impact of Liberalisation and Globalisation on Income Inequality in Developing and Transitional Economies”, ss.4-10.

Tablo 1

Ülkelerarası, Ülkelerin Kendi İçindeki ve Küresel Eşitsizlik Üzerine Yapılan
Çalışmaların Özeti

	Kapsanan Dönem	Eşitsizlik Ölçütü	Ülkelerin Kendi İçindeki Eşitsizliği	Ülkelerarası Eşitsizlik	Küresel Eşitsizlik	İzlenen Yöntem ve Temel Varsayımlar
UNCTAD (1997)	1980-1990	Gini		Yukarı		Kişi başı GSYİH ve gelir payları kullanılmıştır
UNDP (1999)	1960-1997	Yüzde Payları		Yukarı		Kişi başı GSYİH kullanılmıştır
Korzeniewicz ve Moran (1997)	1965-1992	Gini Theil		Yukarı Yukarı		Kişi başı GSYİH kullanılmıştır
Schultz (1998)	1968-1989	Gini Gini (Çin hariç)	Yukarı Yukarı	Aşağı Sabit	Aşağı Yukarı	Kişi başı GSYİH ve gelir payları kullanılmıştır
Stewart ve Berry	1980-1990	Gini	Yukarı	Aşağı	Hafifçe Aşağı	Kişi başı GSYİH ve gelir payları kullanılmıştır
Sala-i Martin (2002)	1970-1998	7 Eşitsizlik indeksi kullanılmış 7 Eşitsizlik indeksi kullanılmış (Çin hariç)	Yukarı Sabit	Aşağı Hafifçe Yukarı	Aşağı Hafifçe Yukarı	125 ülke için kişi başı GSYİH ve yüzde payları kullanılmıştır
Bourguignon ve Morisson (2002)	1820-1992	Gini Theil Ortalama Logaritmik Sapma	 Yukarı Yukarı	 Yukarı Aşağı	Sabit Yukarı Aşağı	33 ülke/grup için kişi başı GSYİH ve gelir payları kullanılmıştır
Dowrick ve Akmal (2001)	1980-1993	Gini Theil Katsayı Varyansı	Yukarı Yukarı Yukarı	Hafifçe Yukarı Yukarı Yukarı	Yukarı Yukarı Yukarı	Kişi başı GSYİH ve gelir payları kullanılmıştır
Milanovic (2000)	1988-1993	Gini Theil	Yukarı Yukarı	Yukarı Yukarı	Yukarı Yukarı	91 ülke için kişi başı harcanabilir gelir ve orijinal dağılım kullanılmıştır
Li, Squire, Zou (1998)	1980-1992	Gini	Sabit			Lineer regresyon eğilimi 49 ülke için kullanılmıştır
Cornia (2002)	1980-1999	Gini	Yukarı			Kuadratik regresyon eğilimi 73 ülke için kullanılmıştır

Kaynak: Cornia, “The Impact of Liberalisation and Globalisation on Income Inequality in Developing and Transitional Economies”, s.9.

Ravaillon ve Ferreira, 1980 sonrası dönemde 130 ülkeyi kapsayan kişi başı hanehalkı gelir veya tüketim dağılımı anketlerinden oluşturulan veriler yardımıyla küresel yoksulluk ve eşitsizlik eğilimlerini incelemişlerdir. Kişi başı GSYİH kullanılmış ve ortalama gelir dolar bazında satın alım gücü paritesine çevrilmiştir. Her ülkenin kişi başı nominal hanehalkı gelir veya tüketim dağılımından hesaplanan eşitsizlik indeksi Gini katsayısı ve Ortalama logaritmik sapmadır (OLS). Ayrıca, çalışmada, uluslararası veriler, tüketim için Dünya Bankası'nın 1993 yılı uluslararası döviz kurunda satın alım gücü paritesi kullanılarak yerel paralara çevrilmiştir. Buna göre çalışmanın sonucu, verilerin mümkün olduğu ülkeler için iki döneme ayrılmıştır; 1) 1990'lar (1994'te toplanmış), ve 2) 2000'ler (2004'te toplanmış). Bölgesel ülkelere göre, yüksek gelirli ülkeler (OECD ülkeleri dâhil) ve Doğu Avrupa ve Merkez Asya en düşük eşitsizlik oranlarına sahiptir. Aşağı Sahra Afrika ve Latin Amerika ve Karayipler ise en yüksek eşitsizlik oranlarına sahiptir. Ravaillon ve Ferreira'ya göre, 1990'lar ve 2000'ler arasında eşitsizlikte ortak bir eğilim yoktur. Her iki dönem için iki eşitsizlik indeksine de (Gini ve OLS) sahip 49 ülke için çıkan sonuç şu şekilde olmuştur; Gini (OLS) katsayısında 30 (29) ülkede artış, 13 (16) ülkede düşüş görülmüş ve 6 (3) ülkede ise çok az ya da hiç değişiklik görülmemiştir. Böylelikle, Ravaillon ve Ferreira, 49 ülke için, ülkelerin kendi içinde eşitsizliğin arttığı sonucuna ulaşmışlardır²³³.

Ravaillon ve Ferreira, yakın dönem çalışmaların tüm dünyada eşitsizliği ölçmede iki yaklaşımı kapsadığını belirtmişlerdir. Bu iki yaklaşım ülkelerin kendi içindeki eşitsizliği göz ardı etmesinden dolayı yetersiz görülmekte ve sadece ülkelerarası farklılıkları yakalamaktadır. Bunlardan ilki, her bir ülkeyi konu ile ilgili gözlem birimi olarak almakta ve bu ülkeler arasındaki eşitsizlik hesaplanmaktadır. Bunu Milanovic Kavram 1 eşitsizlik olarak, Dünya Bankası ise ülkelerarası eşitsizlik olarak adlandırmaktadır. İkinci yaklaşımda ise, kendi dünya nüfus payları vasıtasıyla ortalama her ülke ağırlıklandırılarak farklı nüfus büyüklüklerini hesaba katmak mümkündür. Bu ise Milanovic tarafından Kavram 2 eşitsizlik ya da Dünya Bankası tarafından uluslararası eşitsizlik olarak adlandırılmaktadır²³⁴. Bir diğer ifadeyle, yeni satın alım

²³³ Martin Ravaillon ve Francisco H.G. Ferreira, "Global Poverty and Inequality: A review of the Evidence", **World Bank Policy Research Working Paper No.4623**, The World Bank, Washington, 2008, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/TW3P/IB/2008/05/19/000158349_20080519142850/Rendere d/PDF/wps4623.pdf, (11 Temmuz 2010), ss.3-7.

²³⁴ Ravaillon ve Ferreira, s.11.

gücü oranı kullanılarak, Kavram 1* ülkelerarası eşitsizliğin oranını, Kavram 2 ülkelerarası nüfus ağırlıklı eşitsizliğin oranını, Kavram 3 ise dünya vatandaşları arasındaki küresel eşitsizlik oranını göstermektedir. Uluslararası Karşılaştırma Programı (ICP) tarafından sonuncusu 2005 yılında yapılan raunt 2007 Aralık Raporu'nda yayımlanmıştır. Böylelikle daha net küresel yoksulluk ve eşitsizlik oranları elde edilmesi amaçlanmıştır. 2005 yılında yapılan bu yeni raundun sonuçları daha iyi ülke kapsamı (Çin, Hindistan ve 48 yeni Afrika ülkesine ilişkin fiyat karşılaştırmaları dâhil edilmiştir), yöntem ve doğrudan fiyat karşılaştırmaları kapsamı bakımından eskiden farklılaşmaktadır. Çalışma kapsamındaki ülke sayısı 1993'te 118 iken 2005'te 146'ya yükselmiştir²³⁵.

Kavram 1 eşitsizliği dünyadaki tüm ülkelerin ağırlıksız kişi başı GSMH karşısında hesaplanmış eşitsizliktir. Kavram 1 eşitsizliği temel olarak ülkelerin ortalama gelirleri arasında yakınsama olup olmadığını incelemektedir. Kavram 2 eşitsizliği ise ülkelerin nüfus büyüklükleriyle ulusal kişi başı GSMH'yı ağırlıklandırarak kullanmaktadır. Kavram 3 ise herkesin nakdi gelirlerini hesaba katmaktadır. Kavram 1 ve Kavram 2 ulusal hesap verilerinden hesaplanırken, Kavram 3 sadece hanehalkı anketlerinden hesaplanabilmektedir. Bu da iki sorunu beraberinde getirmektedir; ilk olarak ulusal hesaplar ve hanehalkı anketleri her zaman çalışmamakta ve ayrı hareket etmektedirler, ikinci olarak ise, hanehalkı anketleri birçok ülke için sadece 1980'li yılların sonlarından bu yana mevcuttur²³⁶.

Tüm bunları göz önünde tutarak, 1952-2006 dönemi için Kavram 1 ve Kavram 2 uluslararası eşitsizlik incelenmektedir (Bkz. Şekil 1). 1952'den başlanmasının nedeni

²³⁵ Branko Milanovic, "An Even Higher Global Inequality Than Previously Thought: A note on Global Inequality Calculations Using the 2005 ICP Results", **Munich Personal RePEc Archive**, 2007, http://mpa.ub.uni-muenchen.de/6676/1/MPRA_paper_6676.pdf, (11 Temmuz 2010), ss.1-4.

²³⁶ Branko Milanovic, "Global Inequality Recalculated: The Effect of New 2005 PPP Estimates on Global Inequality", **World Bank Policy Research Working Paper No.5061**, The World Bank, Washington, 2009, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/TW3P/IB/2009/09/22/000158349_20090922160230/Rendre d/PDF/WPS5061.pdf, (14 Temmuz 2010), ss.7-8.

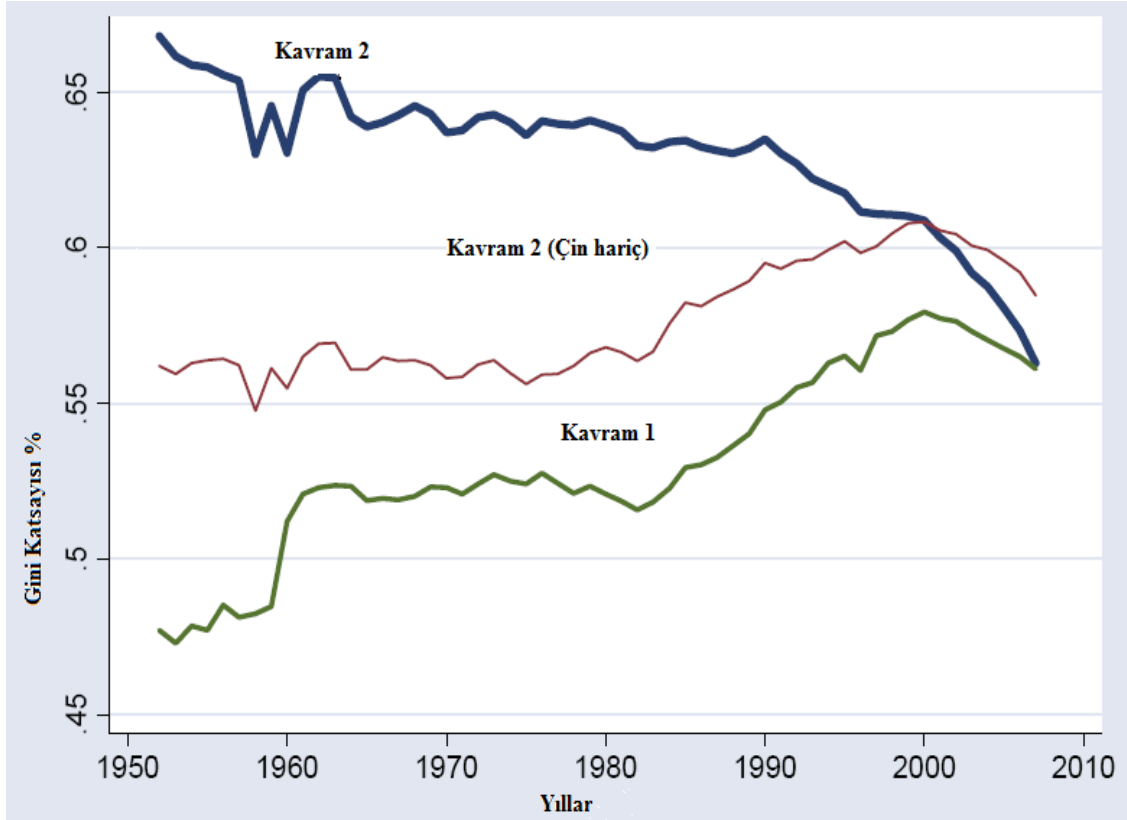
*Kavram 1 eşitsizlik; ülkeleri gözlem birimi olarak almakta, onların kişi başı gelirlerini refah kavramı olarak kullanmakta ancak ülkelerin nüfuslarını göz ardı etmektedir. Tıpkı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda her ülkenin küçük ya da büyük olması farketmeksizin aynı kabul edilmeleri gibi. Her ülke kişi başı GSYİH'ya göre sıralanmaktadır. Kavram 2 eşitsizlikte ise herkes aynı geliri elde etmekte ve ülkelerin nüfusları analize dahil edilmektedir. Kavram 2 eşitsizlikte ülkelerin kendi içindeki gelir dağılımı tamamen eşittir. Kavram 3 eşitsizlikte ise ülkelere bakılmamakta, bireyler zenginden fakire doğru sıralanarak analize konu olmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Branko Milanovic, **Worlds Apart**, Princeton University Press, 2005, <http://press.princeton.edu/chapters/s7946.pdf>, (14 Ağustos 2010).

Çin'in GSMH verilerinin mevcut olduğu yıl olmasıdır. Zira Kavram 2'nin hesaplanmasında Çin'in dışarıda tutulması anlamsız olacaktır. Kavram 1 eşitsizliği, eski satın alım gücü paritesi verisinden 4 ve 5 Gini puanı daha yüksektir (eski veriler şekil 1'de verilmemiştir). 1960 ve 1980'li yılların başları arasında, Kavram 1 eşitsizliği istikrarlı olmuş, Gini katsayısı %53 civarında gerçekleşmiştir. 1980'li yılların başlarından sonra, ülkeler arasında gelirlerde hızlı sapma süreci vardır. Latin Amerika'daki kayıp on yıl (ya da daha doğrusu yirmi yıl), durgunluk ve ardından Doğu Avrupa ve SSCB'de gelirde önemli düşüşler ve çoğu Afrika ülkesinde yıkıcı performanslar sapmanın arkasındaki ana faktörler olmuştur. Milanovic'e göre ülkelerarası eşitsizlik artmıştır. Yeni GSMH rakamları da yakın geçmişteki bu durumu değiştirmemektedir. Sapma 20 yılda devam etmiştir. Bununla birlikte, 2001'den beri, Milanovic'e göre değişiklik görülmüştür. 1982'den bu yana ilk kez ülkelerin kişi başı GSMH'sı arasındaki sapma durmuş ve hatta tersine dönmeye başlamıştır. Esasında, 2001-2006 dönemi sadece küresel ekonomi için değil, yıllık %4'ten fazla oranda büyüyen Afrika ülkeleri, post-Komünist ülkeler (yıllık %6'dan fazla büyüme) ve Latin Amerika (yıllık %3) için iyi olmuştur. 2001 sonrasında tersine dönen sapmanın arkasında bu faktörler vardır. Milanovic'e göre, küresel kriz ve sonrasında bu durumun devam edeceği açık değildir. Sonuç olarak, yüzyılın başındaki elverişli kalkınmaya rağmen, Kavram 1 eşitsizliği 1960'lar ve 1970'lerden belirgin olarak daha yüksektir (Bkz. Şekil 1)²³⁷.

Kavram 2 eşitsizliği ise eski satın alım gücü paritesi verisine göre 7-8 Gini puanı kadar daha yüksektir. Bunun nedeni Çinli ve Hintli hesaplardaki veri düzeltmeleridir. 1960'lara Kavram 2 eşitsizliği oldukça yüksek 65 Gini puanı düzeyinde girmiştir. 1980'lerin ortalarına kadar ılımlı bir kayma olmuş ve daha sonra önce Çin'in daha sonra Hindistan'ın yüksek büyüme oranları sayesinde kayma daha fazla olmuştur. 2006 yılında seriler sona ermiş ve Kavram 2 eşitsizliği sadece 55 Gini puanı etmiştir. Böylelikle Kavram 2 1960'ta 65 Gini puanı iken 10 puan düşerek 2006'da 55 Gini puanı olmuştur. Çin'in dâhil edilmediği Kavram 2 önemli değişiklikleri göstermektedir. 2000'e kadar sadece Çin sayesinde Kavram 2 eşitsizliğinde aşağı yönlü kayma meydana

²³⁷ Milanovic, Branko Milanovic, "Global Inequality Recalculated: The Effect of New 2005 PPP Estimates on Global Inequality", ss.8-10.

gelmiş (Çin hariç Kavram 2 eşitsizliği hala artma eğiliminde olmuştur), 2000’den sonra Çin dâhil edilmese dahi eşitsizlikte düşüş gerçekleşmiştir. Bunun nedeni Hindistan’ın yüksek büyüme oranıdır. Ayrıca görülmektedir ki, uluslararası eşitsizlik (ve sonuçta küresel eşitsizlik) üzerinde aşağı yönlü baskıyla ilgili Çin ve Hindistan’ın yüksek büyüme oranları etkili olmuştur (Bkz. Şekil 1)²³⁸.

Şekil 1: Kavram 1 ve Kavram 2 (uluslararası) eşitsizlikler 1952-2006

Kaynak: Branko Milanovic, “Global Inequality Recalculated: The Effect of New 2005 PPP Estimates on Global Inequality”, s.9.

Not: 1960 öncesi dönemde 80-90 arası ülke dahil edilmiştir. 1960 sonrası dönemde ülke sayısı 130 ve 150 arasında değişmektedir.

²³⁸ Branko Milanovic, “Global Inequality Recalculated: The Effect of New 2005 PPP Estimates on Global Inequality”, ss.10-11.

Kavram 3 eşitsizliği 1988-2002 tarihleri arasında yaklaşık 120 ülkeyi kapsayan hanehalkı anketlerinden elde edilen yeniden hesaplanmış küresel Gini indeksini, dünya nüfusunun %87 ve 94 arası ve dünya GSMH'sının % 95 ve 98'ini kapsayan bir çalışmayla gösterilmiştir (Bkz. Tablo 2). Geriye dönük döviz kurunda satın alım gücü paritesi, yerel parada ifade edilen mevcut anket verisine başvurulmuş ve tüm eşitsizlik indeksleri tekrar hesaplanmıştır. Buna göre eşitsizlik derecesinde eski satın alım gücü paritesi verileriyle karşılaştırıldığında 4.4 ve 6.1 Gini puanı arasında belirgin bir artış görülmektedir. 2002 yılında yeni veriye göre Gini katsayısı eskiye göre 5.1 Gini puan yüksek gerçekleşmiştir. 1988 ve 1993 yılları arasında küresel eşitsizlikte meydana gelen bir artıştan sonra, ılımlı bir düşüş meydana gelmiş ve daha sonra yeniden artış görülmüştür. Belirtilmelidir ki, 1988-1993 arasındaki artış yeni satın alım gücü verisi (1.5 Gini puanı) eski veriye (3.2 Gini puanı) göre daha küçük olmuştur. Yeni Gini puanı belirgin bir biçimde istatisti olarak eski satın alım gücü verisine göre hesaplanan Gini puanının üstündedir (Bkz. Tablo 2)²³⁹.

Tablo 2

2005 ve 1993 Yılı Satın Alım Gücüne Dayalı Küresel Eşitsizlik

	1988	1993	1998	2002
Gini (yeni veri)	68.4	69.9	69.4	70.8
Gini (eski veri)	62.3	65.5	64.4	65.7
Değişim (Gini puanında)	+6.1	+4.4	+5.0	+5.1
En yüksek %10'luk pay (yeni veri)	51.4	53.4	57.0	57.5
Kapsanan nüfus (%)	87	92	92	94
Kapsanan GSMH (%)	96	95	96	98
Dahil edilen hanehalkı anketleri sayısı	103	122	124	123

Kaynak: Milanovic, "Global Inequality Recalculated: The Effect of New 2005 PPP Estimates on Global Inequality", s.13.

²³⁹ Milanovic, "Global Inequality Recalculated: The Effect of New 2005 PPP Estimates on Global Inequality", s.11.

2002 yılı için yeni küresel %10'luk gelir payları incelendiğinde görülüyor ki küresel gelirin %57'den fazlasını en yüksek %10'luk dilim almaktadır. Nüfusun en yüksek %20'lik dilimi hemen hemen küresel gelirin üçte birini elde etmektedir (Bkz. Tablo 3)²⁴⁰.

Tablo 3

%10'luk ve En Yüksek %20'lik Dilimin Küresel Gelir Payları

Onda Birlik	Yüzde Payları
İlk	0.61
2	0.94
3	1.25
4	1.62
5	2.19
6	3.13
7	4.99
8	8.26
9	19.71
Onuncu	57.52
Toplam	100
En yüksek %20	31.34
En yüksek ve en düşük %10 oranı	94.6

Kaynak: Milanovic, "Global Inequality Recalculated: The Effect of New 2005 PPP Estimates on Global Inequality", s.13.

Ravaillon ve Ferreira'ya göre, 20. yüzyılın ikinci yarısına yeni verilerle bakıldığında üç ilginç düzenleme ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, 1950-2000 arasında ülkelerarası eşitsizlik (ağırlıksız) artmaya devam etse dahi, uluslararası eşitsizlik (nüfus ağırlıklı) düşmeye başlamıştır. Bu iki eşitsizlik kavramındaki tamamen farklı hareketler küreselleşme ve eşitsizlik üzerine birbiriyle çelişen tezlerin arkasındaki nedenlerden biri olmuştur. Ülkelerarası eşitsizlikte sürekli artış bazı orta gelirli ve zengin ülkelere göre,

²⁴⁰ Milanovic, "Global Inequality Recalculated: The Effect of New 2005 PPP Estimates on Global Inequality", s.12.

büyük oranda çoğu fakir ülkedeki yavaş büyümeye bağlıdır. Nüfus ağırlıklı bölüşüm olarak ifade edilen uluslararası eşitsizlikteki düşüş ise, esasen Çin ve Hindistan'daki yüksek büyümeye bağlıdır²⁴¹. İkinci düzenleme, yirminci yüzyılın son yirmi yılı ülkelerin kendi içindeki eşitsizlikte artış görülmüştür. Ülkelerin kendi içindeki eşitsizlikteki artış uluslararası eşitsizlikteki düşüşü önlemiştir. Ayrıca belirtmelidir ki, küresel eşitsizlik ülkelerin kendi içindeki eşitsizliği ile uluslararası eşitsizliğin toplamına eşittir. Milanovic, 1988 ve 1993 arasında uluslar arasındaki küresel gelir eşitsizliğinin artmaya devam ettiğini, fakat 1993 ve 1998 arasında düştüğünü vurgulamaktadır. Üçüncü düzenleme ise, düşük eşitsizliğin olduğu ülkelerde eşitsizliğin artma eğilimine, yüksek eşitsizliğin olduğu ülkelerde ise düşme eğilimine sahip olması vasıtasıyla, eşitsizliğin yakınsamasına ilişkin işaretlerin olmasıdır²⁴².

Bununla birlikte, küresel eşitsizlik üzerinde genel bir ittifak vardır; ayrıca küresel eşitsizlikteki değişikliğin yönü hakkında da genel bir uyuşmazlık bulunmaktadır. Milanovic'e göre bunun nedeni farklı yöntemlerin kullanılmasıdır. Söz gelimi, çoğu araştırmacı ulusal hesap bilgilerini ve ankete dayalı hanehalkı bilgilerini karıştırmakta, bir kısmı ise ankete dayalı hanehalkı verilerini doğrudan kullanmaktadır. Ancak birçok çalışmada alıcılar bireyseldir (ortalama gelir olarak kişi başı GSYİH kullanılmakta), ve ulusal gelir dolar bazında uluslararası satın alım gücüne çevrilmiştir²⁴³.

2. Küreselleşme ve Gelir Eşitsizliği Üzerine Çalışmalar

Küreselleşmenin gelir bölüşümü üzerindeki etkilerinde ortak bir sonuca ulaşıldığını söylemek mümkün değildir. Singh ve Dhumale'e göre, gelişmiş ülkelerdeki küreselleşme ve gelir bölüşümü analizlerinde küreselleşme kavramı serbest ticaretle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak küreselleşme aynı zamanda sermaye hareketlerinin serbest olması demektir. Singh ve Dhumale'e göre, küreselleşme (özellikle finansal serbestleşme biçiminde) gelişmekte olan ülkelerde gelir bölüşümünü

²⁴¹ Ravallion ve Ferreira, s.13.

²⁴² Ravallion ve Ferreira, ss.13-14.

²⁴³ Branko Milanovic, "Global Income Inequality: What It Is and Why It Matters", **World Bank Policy Research Working Paper No.3865**, The World Bank, Washington, 2006, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/TW3P/IB/2006/03/02/000016406_20060302153355/Rendre d/PDF/wps3865.pdf, (22 Nisan 2010), s.14.

etkilemektedir. Ayrıca, Singh ve Dhumale, küreselleşme ve teknolojinin gelişmiş ülkelerde son dönemlerde gelir eşitsizliğini arttırıcı önemli bir faktör olduğunu belirtmektedirler. Küreselleşme ve teknoloji eşitsizliğin artmasında önemli bir faktör olmasına rağmen, sosyal normlar, makroekonomik şartlar, asgari ücretler, sendikalar da gelir eşitsizliğinin anlaşılmasında önemlidir²⁴⁴.

Taylor'a göre, 1980 sonrası yapısal ve istikrar düzenleme çalışmalarının büyüme, istihdam, gelir bölüşümü ve yoksulluk üzerindeki etkilerini tamamen inceleyebilmek zaman alacaktır. Bununla birlikte, finansal serbestleşmeyle birlikte artan sermaye girişleri reel döviz kurunun değerlenmesine, ticari üretim mallarında serbestleşme teşviklerinin karşılanmasına ve reel ücret maliyetlerinde yüksek indirimleri zorlamasına sebep olmaya eğilimlidir. Böylelikle, ekonomideki bu değişim gelir bölüşümünü etkilemektedir²⁴⁵.

Milanovic, artan ticaret ve yabancı yatırımın gelir bölüşümünü fakir ülkelerde daha dengeli ve zengin ülkelerde ise daha az dengeli yapacağına dair bulguların kolay bulunmadığını vurgulamaktadır. Milanovic azgelişmiş ve gelişmiş ülkelerde, ankete dayalı hanehalkı verilerini kullanarak ve dışa açıklığın etkilerine ve GSMH'da doğrudan yabancı yatırımların payına bakarak küreselleşmenin etkilerini kavramaya çalışmıştır. Buna göre, Milanovic, en düşük gelir düzeyinde dışa açık ekonomiden zenginlerin faydalandığını belirtmektedir. Gelir arttıkça, Kolombiya, Şili ya da Çek Cumhuriyeti gibi ülkeler için, durum değişmekte ve düşük ve orta sınıfın gelirleri zengin sınıfla karşılaştırıldığında artmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Milanovic'e göre, dışa açıklık gelir bölüşümünü daha kötü yapmaktadır. Ayrıca, çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların gelir bölüşümünde anlamlı bir etkisi bulunmadığı belirtilmektedir²⁴⁶.

²⁴⁴ Ajit Singh ve Rahul Dhumale, "Globalization, Technology and Income Inequality: A Critical Analysis", Giovanni Andrea Cornia (ed.), **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde (145-165), New York: Oxford University Press, 2004, ss.157-162.

²⁴⁵ Lance Taylor, "External Liberalization, Economic Performance and Distribution in Latin America and Elsewhere", Giovanni Andrea Cornia (ed.), **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde (166-196), New York: Oxford University Press, 2004, ss.167-168.

²⁴⁶ Branko Milanovic, "Can We Discern the Effect of Globalization on Income Distribution?, Evidence from Household Budget Surveys", **Policy Research Working Paper No.2876**, The World Bank, Washington, 2002, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/TW3P/IB/2002/09/24/000094946_0209060421403/Rendered/PDF/multi0page.pdf , (22 Nisan 2010), s.20.

Cornia'ya göre, 1980 sonrası artan eşitsizlik toplam gelirden artan sermaye payıyla ve buna bağlı olarak düşen transfer payı ve emek payıyla ilişkilidir. Emek kurumlarını zayıflatan, artan faiz oranları, gayrimenkul ve finansal sektörde artan rantlar, bütçe içinde azalan yeniden dağıtım ve bölgesel farklılıkları şiddetlendiren küreselleşme ve serbestleşmenin etkileri bu değişime neden olmuştur. Neoliberal politikalar ülkelerde güçlü piyasa ve kurumlarla, dünya piyasasında elverişli konumlanışla, emek yoğun üretimde doğrudan yabancı yatırımlardan faydalanma ve eşitlikçi özelleştirmeye pozitif etkiler meydana getirebilmektedir. Asimetrik ticaret serbestleştirmeleri, kusurlu piyasalar, zayıf kurumlar, yapısal katılımlar ve dünya piyasasına bağımlı bir konum koşullarının altında bu ülkelerin zamansız ve zayıf sıralanan uygulamaları elverişsiz bölüşüm ve büyüme hasılası meydana getirmektedir²⁴⁷.

Bourguignon, Levin ve Rosenblatt'a göre, bir grup ülke tarafından ticaret bariyerlerinin kalkması bir bütün olarak dünya gelirini arttırabilir, böylece ticaretin serbestleşmesi pozitifdir. Ancak kazananlar ve kaybedenler olabilmektedir. Dolayısıyla herkesin kazandığı bir durumda bile bazı ülkeler serbestleşme sürecinde daha az ya da daha çok kazanabilmektedirler²⁴⁸.

Jaumotte, Lall, Papageorgiou tarafından yapılan bir çalışmada ise, gelir eşitsizliğine küreselleşmenin değil teknolojinin neden olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada küreselleşmenin gelir eşitsizliğini arttırıcı etkisinin küçük olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte çalışmada, ticaretin küreselleşmesi eşitsizliği azaltıcı bir etkiye sahipken, finansal küreselleşmenin ise eşitsizliği arttırıcı bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır²⁴⁹.

Küreselleşme ve gelir eşitsizliği üzerine ILO tarafından yapılan çalışmada ise, 1990'lı yıllarda artan finansal küreselleşmeye rağmen, az gelişmiş ülkelerin kendi

²⁴⁷ Giovanni Andrea Cornia, "Policy Reform and Income Distribution", **Desa Working Paper No.3**, 2005, http://www.un.org/esa/desa/papers/2005/wp3_2005.pdf, (09 Şubat 2009), ss.2-15.

²⁴⁸ François Bourguignon, Victoria Levin ve David Rosenblatt, "Global Redistribution of Income", **World Bank Policy Research Working Paper No.3961**, The World Bank, Washington, 2006, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2006/07/11/000016406_20060711114116/Rendere d/PDF/wps3961.pdf, (08 Ekim 2008), s.8.

²⁴⁹ Florence Jaumotte, Subir Lall ve Chris Papageorgiou, "Rising Income Inequality: Technology or Trade and Financial Globalization?", **IMF Working Paper No.185**, 2008, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08185.pdf>, (26 Nisan 2010), s.16.

küresel tasarruf payını almadıkları belirtilmektedir. Aksine, kuramsal tahminlere karşıt olarak (Lucas paradoksu), tasarruflar az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru kaymaktadır. Ayrıca çalışmada, 1990’larda 1970’li yıllara göre 10 kat daha fazla sistematik banka krizlerinin olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu krizler de düşük gelirli hanehalkını etkilemektedir. Finansal küreselleşme, birçok ülkede kaydedilen aşağı yönlü eğilimi güçlendirerek, GSYİH’da ücretlerin payında çöküntüye neden olmuştur. Finansal küreselleşme finansal varlıklarda ve krizlerin oluş sıklığını arttırması sebebiyle gelir eşitsizliğinde bir artışa neden olmaktadır²⁵⁰.

Ancak Dolar ve Kraay tarafından yapılan çalışmada ise, ticaret yoğunluğundaki değişimin büyüme oranlarındaki değişimle güçlü bir ilişkisi olduğu belirtilmektedir. Buna ek olarak ise, ticaretin yoğunluğundaki değişim ve hanehalkı gelir eşitsizliğindeki değişim arasında sistematik bir ilişki olmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca, Dolar ve Kraay, açık ticaret rejimlerinin büyümeyi hızlandırdığını ve yoksulluğu fakir ülkelerde azalttığını ileri sürmektedirler²⁵¹.

Küreselleşme taraftarları, küreselleşme yönünde uygulanan politikaların rekabeti ve etkinliği arttıracaklarını, gelişmekte olan ülkeler açısından ihracat ve büyümede önemli fırsatlar yaratacaklarını, gelir ve yaşam standartlarını arttırarak yoksulluğu tüm dünyada azaltacaklarını ileri sürmüşlerdir²⁵². Öte yandan, Bourguignon, Levin, Rosenblatt tarafından yapılan çalışmada, 2002 yılına ait verilere göre, dünya nüfusunun en yoksul olan %40’ı dünya GSMH’sının yaklaşık %10’unu alırken, en zengin %20’si ise %60’dan fazlasını almaktadır²⁵³. Ayrıca, Milanovic ve Yitzhaki 111 ülkede ulusal gelir ve harcama dağılımlarını kullanarak yaptıkları çalışmada, dünyayı üç gruba ayırmışlardır; yüksek gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler ve üçüncü dünya ülkeleri*. Bu ayrıma göre; dünya nüfusunun %76’sı fakir ülkelerde, %8’i orta gelirli ülkelerde ve %16’sı ise zengin ülkelerde yaşamaktadır. Bu ayrıma göre, gelir

²⁵⁰ ILO, “Income Inequalities in the Age of Financial Globalization”, **World Of Work Report 2008**, Geneva, 2008, <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/world08.pdf>, (05 Nisan 2010), ss.39-40.

²⁵¹ David Dollar ve Aart Kraay, “Trade, Growth and Poverty”, **The Economic Journal**, Vol.114, Issue.493, (2004), <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/118750285/PDFSTART>, (03 Mart 2010), s.47.

²⁵² Konukman ve Çiftçi, s.61.

²⁵³ Bourguignon, Levin ve Rosenblatt, ss.3-4.

* Bu gruba göre; birinci grup: G7 ülkeleri (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Japonya, Kanada, İtalya) ve en fakir G7 ülkesi olan İtalya’nın kişi başı satın alma gücüne (8000\$) denk ya da fazla olan ülkeler; ikinci grup: orta gelirli ülkelerdir, Brezilya (kişi başı satın alma gücü 3470\$) ve İtalya arasında kalan ülkeler; üçüncü grup ise: Çin ve Hindistan gibi kişi başı satın alma gücü Brezilya’dan düşük ya da denk olan ülkelerdir.

bölüşümüne bakıldığında ise benzer sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, dünya nüfusunun % 78'i fakir, %11'i orta sınıfa bağlı, %11'i ise zengindir. Dolayısıyla dünyada orta sınıfın eksik olduğu görülmektedir²⁵⁴.

Ayrıca 1960'lardan bu yana 24 ülkeyi kapsayan ülke içi gelir dağılımındaki eğilimler iki ortak gelişim göstermektedir. Buna göre; 1980'lerdeki dağılımda, gelir diliminin en üst sınıfının gelirindeki artış aynı oranda orta sınıfın gelirindeki düşüşe karşılık gelmektedir; bu, 1980'lerden önce birçok ülkede orta sınıfın gelir oranlarındaki artışına karşılık, gelir diliminin en üst sınıfının gelir oranlarındaki azalış biçiminde yaşanan durumun tersine dönmesine anlamına gelmektedir²⁵⁵.

3. Eşitsizliğe Neden Olan Faktörler

Belirli gruplar arasındaki eşitsizliğin artmasının temel nedenleri ise; küresel düzeyde nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki büyüyen ücret eşitsizliği; sermaye getirisinin ve kâr paylarının ücretle karşılaştırıldığında artması; finansal serbestleşme, kamu ve özel sektör borçlarını hızla arttırmış; tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki serbestleşme, GOÜ'de serbestleşmenin faydalarından çiftçilerden çok ticaret yapanların yararlanmasına neden olmuştur²⁵⁶. Cornia'ya göre ana akım iktisat yazınında eşitsizliğin artış nedenleri; niteliğe göre ücret farklılığındaki artış, ticaretin serbestleşmesine ya da göçe dayanan bir eğilim ya da vasma dayalı teknolojik değişimin etkisi gibi tek tip faktörler üzerinde durulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, yüksek toprak yoğunlaşması kırsal ve genel eşitsizliğin en önemli nedeni olmuştur ve olmaya devam etmektedir, ancak bu 1980 sonrası gelir bölüşümündeki bozulmayı açıklayamamaktadır. Zira son 50 yıl boyunca tarımın toplam çıktıda ve istihdamdaki ağırlığı her yerde düşmüştür²⁵⁷. Ayrıca, gelir dağılımı eşitsizliğindeki en önemli faktörlerden biri de, eğitime dâhil olma ve eğitim düzeyidir. İki yönlü bir bağlantı vardır; ilk olarak, gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksulların eğitim harcamalarını ve beceri elde etmelerini engellemektedir. İkincisi, eğitim fırsatlarındaki dağılımın eşitsiz olması ise, çalışan

²⁵⁴ Branko Milanovic ve Shlomo Yitzhaki, "Decomposing World Income Distribution: Does the World Have A Middle Class?", *The Review of Income and Wealth*, Cilt.48 Sayı.2, 2002, <http://www.roiw.org/2002/155.pdf>, (12 Ağustos 2009), ss.174-175.

²⁵⁵ Konukman ve Çiftçi, s.64.

²⁵⁶ Konukman ve Çiftçi, s.64.

²⁵⁷ Giovanni Andrea Cornia, "Changes in the Distribution of Income over the Last Two Decades: Extent, Sources and Possible Causes", 2003, http://www.dse.unifi.it/sviluppo/doc/Cornia1_Cornia.pdf, (07 Ekim 2008), ss.14-15.

nüfus içindeki beceri ve verimlilik aralığını genişleterek, gelir dağılımında daha büyük eşitsizliklere neden olmaktadır. Dolayısıyla bu etki, benzer gelir düzeylerine sahip ülkeler arasında, gerekse ülkelerin kendi içindeki eşitsizlikleri açıklamaktadır²⁵⁸.

Cornia'ya göre, eşitsizliğin artışıındaki diğer bir açıklama ise, vasfa dayalı teknolojik değişimin yurtiçi ücretlerde ve gelir eşitsizliğinde artışa neden olmasıdır. Buna göre, teknolojik değişme, niteliksiz çalışanlara olan talebi ve ücret oranını düşürürken, yüksek eğitilmiş çalışanlara olan talebin, arzı aştığı iddia edilmektedir. Ayrıca yeni teknolojilerin eski teknolojilerden kaynaklanan daha çarpık bir kazanç dağılımı oluşturduğu da iddia edilmektedir. Bununla birlikte, yurtiçi ve yurtdışı serbestleşme de gelir eşitsizliğine neden olmaktadır. Ana akım iktisat yazınında, küreselleşme ve serbestleşme reformlarının eşitsizlik üzerinde olumlu bir etkisi olduğu varsayılmaktadır. Gelir eşitsizliğinin anlaşılmasında ana akım iktisat yazını, zayıf kurumların, yapısal katılıkların, kusurlu piyasaların, asimetrik bilginin, çok mallı ve çok ülkeli ticaret ve finansın etkilerini hesaba katmamaktadır. Bu bağlamda, Cornia'ya göre, 1980 sonrası dönemde gelir eşitsizliğinin anlaşılmasında, ticaretin serbestleşmesi, doğrudan yabancı yatırımların serbestleşmesi, uluslararası finansal serbestleşme, yurtiçi finansal serbestleşme, emek piyasasının serbestleşmesi, vergi reformları ve tüm serbestleşme ve küreselleşme paketinin etkisi önemlidir. Sonuç olarak, Cornia'ya göre, 1980 sonrası dönemde gelir eşitsizliğinin nedenleri bakımından küreselleşme ve serbestleşmenin etkisi incelenen dönemler, politikalar ve ülkelerin koşulları bakımından değişiklik göstermektedir²⁵⁹.

4. Gelir Eşitsizliğindeki Değişim

a. OECD Ülkeleri

Irvin'e göre, OECD ülkeleri ele alındığında otuz yıldan uzun bir süredir eşitsizlik daha da kötüleşmiştir. OECD ülkelerinde görülen bu eşitsizlik en çok Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki durumdan etkilenmiştir. Gelir eşitsizliği Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde en son 1930'larda görülen seviyelere geri dönmüştür. Reagan-Thatcher'ın politik projesinin altında yatan, ABD ve Birleşik

²⁵⁸ Konukman ve Çiftçi, s.66.

²⁵⁹ Cornia, "Changes in the Distribution of Income over the Last Two Decades: Extent, Sources and Possible Causes", ss.16-26.

Krallık'taki yapısal değişikliklerdi; özellikle, sınaî sermayede ve sendikal faaliyetlerdeki azalma, uluslararası finansal sektörün yükselmesi ve hizmet sektöründeki önemli büyüme; düşük ücret, düşük nitelik (örn. McDonald's ve Wal-Mart) ve yüksek teknoloji (örn. Microsoft gibi). Reagan-Thatcher dönemi aynı zamanda iktidar ve servetin dağıtımını değiştirecek olan önemli adımların atıldığı dönemin başlangıcı olmuştur²⁶⁰.

Gelişmiş piyasa ekonomilerinde, gelir yoğunlaşması, 1950'ler, 1960'lar boyunca ve 1970'lerin büyük bölümünde sürekli azalmıştır. İşsizlikteki devamlı bir düşüş, sabit kazanç eşitsizliği ve sosyal güvenliğin hızlı genişlemesi emek payında sürekli bir artışla ve vergi öncesi ya da transfer öncesi gelir bölüşümünün yoğunlaşmasında bir düşüşle sonuçlanmıştır.

Cornia'ya göre, sosyal güvenlik planları Altın Çağ dönemi boyunca uygulanmış ve genişletilmiş, vergi sonrası ya da transfer sonrası gelir bölüşümündeki eşitsizliği hızlıca azaltmıştır. 1951 ve 1975 yılları arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyal güvenlik kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı %3'ten yaklaşık olarak %12'ye, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık'ta %7'den %14'e, on bir Batı Avrupa ülkesinde %8'den %20'ye yükselmiştir. Ancak 1970'lerin sonlarında bu eğilim bölgenin çoğunda tersine dönmüştür: ilk olarak, neoliberal politik yaklaşımı ilk kabul eden OECD ülkeleri arasında, ABD, Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni Zelanda'da, eşitsizlik 1970'lerin sonlarında artmaya başlamıştır. Birleşik Krallık'taki artış özellikle göze çarpmaktadır; net harcanabilir gelirin bölüşümünde Gini katsayısı 1978 ve 1991 arasında %30'dan fazla artmıştır. Bu değer, aynı dönemde ABD'de kaydedilenden iki kat daha fazladır²⁶¹.

İskandinavya ülkeleri ve Hollanda ikinci dalga ülkelerinin parçasıdır, Anglo-Sakson uluslarda olduğu gibi, eşitsizlik U şeklinde devam etmiştir. Bu ülkelerde eşitsizliğin tersine dönme eğilimi birinci gruptan 5-10 yıl sonra gerçekleşmiştir ve eşitsizlikteki artış düşük düzeylerden başlamış ve daha az göze çarpmıştır. 1975-

²⁶⁰ George Irvin; "Neo-liberalism and the Return of Inequality", **Super Rich: The Rise of Inequality in Britain and the United States**, USA: Polity Press, 2008, ss.9-11.

²⁶¹ Giovanni Andrea Cornia, "Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period", Giovanni Andrea Cornia (ed.), **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde (26-54), New York: Oxford University Press, 2004, ss.26-27.

1980’lerde başlayarak Fransa ve Finlandiya’yı kapsayan üçüncü dalga ülkeleri eşitsizlik göstergelerinde tedrici olarak yassılaşıma yaşamışlardır. İtalya’da, eşitsizlik 1992 ve 1995 arasında 4 puan artmıştır.

Japonya son yirmi yıl boyunca gelir eşitsizliğinde bir artış yaşamıştır. 1970’lerde net harcanabilir gelirin Gini katsayısı 0.30 civarına düşmüştü. Bununla birlikte, 1980’lerin başında, bu eğilim tersine dönmüş ve 1993’te Gini katsayısı 0.44’te durmuştur; bu değer, hemen hemen ABD ile aynı ve İsveç ve Danimarka gibi ülkelere kıyasla ise çok yüksektir. Eşitsizlikteki bu yükselmeye neden olan faktörlerden biri, rekabetteki kısıtlamaların kaldırılmasıyla ekonomide fiyatların düşmesini sonlandırma politikası olmuştur. Bu ise, şirketleri, yüksek ücretlerle işçi verimliliğini ödüllendirme lehine, yaşa bağlı ücret skalasıyla, eski eşitlikçi hayat boyu istihdam sistemini parçalamak için güçlendirmiştir. İşgücüne katılan düşük ücretli kadın emeğinin artan sayısı ve arsa fiyatlarının yükselmesi de eşitsizlikteki artışa neden olmuştur²⁶².

Sanayileşmiş ülkelerde gelir eşitsizliğindeki artışın çoğu kazanç eşitsizliğindeki bir artışla açıklanmaktadır. Ücret tespit kurumlarının (Almanya, İtalya), yüksek bir sendikal yoğunluğun ve oldukça yüksek ücretlerin (Fransa) merkezileştiği ülkeler, yüksek kazanç eşitsizliğine doğru baskıyı kontrol altına almış ve her ikisi de kazanç eşitsizliğinde küçük artışlar yaşamışlar ya da toplamda hiç artış yaşamamışlardır. Diğer taraftan, esnek emek piyasaları ve ücret görüşmelerinin olduğu ABD ve diğer âdemi merkezîyetçi ülkeler en büyük artışları yaşamıştır. ABD’de, kazanç yoğunlaşmasının sırasıyla %30 ve %20’ye yükselmesi asgari ücrette %44 düşüş ve sendikalaşmada azalmayla açıklanmaktadır²⁶³.

Finansal rantın, arsa rantının ve kârların payındaki hızlı artış ücret payını bastırmıştır ve piyasa gelirlerinin dağılımının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Sanayideki, nakliyatındaki ve iletişimdeki kâr payı 1970’lerin ortasında ve 1980’lerde tüm sanayileşmiş ülkelerde artmıştır. Ayrıca vergi ve transfer sistemi çökmüş ve harcanabilir gelir eşitsizliğinde artış meydana gelmiştir²⁶⁴.

²⁶² Cornia, “Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period”, ss.27-29.

²⁶³ Cornia, “Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period”, ss.29-30.

²⁶⁴ Cornia, “Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period”, s.30.

Bununla birlikte, harcanabilir gelirin dağılımı Gini katsayısındaki hareketler temel alınarak üç döneme ayrılmıştır. Gini katsayısının 0 ile %2 arasındaki değişimleri ‘‘değişim yok’’, %2 ile %7 arasındaki değişimler ‘‘küçük’’, %7’den fazla değişimler ‘‘ılımlı’’, %12’den fazla değişimler ise ‘‘güçlü’’ olarak nitelendirilmiştir (Bkz. Tablo 4).

Buna göre;

- 1970’lerin sonlarından 1980’lerin sonlarına kadar gelir eşitsizliğinde ortak bir eğilim söz konusu değildir. Verilerin mevcut olduğu yedi ülkede, Gini katsayısı üç ülkede artmış, dört ülkede ise azalmıştır.
- 1980’lerin ortasından 1990’ların ortasına kadar OECD ülkelerinde genel bir eğilim olduğu yönünde veriler mevcuttur. Bu dönemde, Gini katsayısı 25 ülkenin 3’ünde azalmış, 5 ülkede ise sabit kalmış, kalan 17 ülkede ise artmıştır.
- Son dönemde ise, Gini katsayısı verilerin mevcut olduğu 24 ülkenin 5’inde azalmış, 10 ülkede sabit kalmış, diğer 9 ülkede ise artmıştır. 1980’lerin ortalarından beri verilerin mevcut olduğu 20 ülkede, 1990’lı yılların ikinci yarısında, bir önceki dönemle karşılaştırıldığında, gelir eşitsizliğinin Gini katsayısında ufak bir artışın olduğu görülmüştür. Eşitsizlikteki değişimler iki dönem boyunca Türkiye ve Meksika’daki karşıt hareketler tarafından etkilenmiştir. Bu ülkelerde 1980’lerin ortasından 1990’ların ortasına kadar eşitsizlikte artış kaydedilmiş, 1990’ların ortasından 2000’li yıllara kadar ise eşitsizlikte düşüş kaydedilmiştir²⁶⁵.

²⁶⁵ Michael Förster ve Marco Mira d’Ercole, ‘‘Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s’’, **OECD Social Employment and Migration Working Papers No.22**, OECD, Paris: France, 2005, <http://www.oecd.org/dataoecd/48/9/34483698.pdf> (09 Şubat 2009), ss.12-13.

Tablo 4**Gelir Eşitsizliğindeki Tüm Eğilimler: Tüm Nüfus İçin Özet Sonuçlar**

	Güçlü düşüş	İlmlı düşüş	Küçük düşüş	Değişim yok	Küçük artış	İlmlı artış	Güçlü artış
1970'lerin ortasından 1980'lerin ortasına	Yunanistan	Finlandiya İsveç	Kanada		Hollanda	ABD	Birleşik Krallık
1980'lerin ortasından 1990'ların ortasına		İspanya	Avustralya Danimarka	Avusturya Kanada Fransa Yunanistan İrlanda	Belçika Almanya Lüksemburg Japonya İsveç	Çek Cumhuriyeti Finlandiya Macaristan Hollanda Norveç Portekiz Birleşik Krallık ABD	İtalya Meksika Yeni Zelanda Türkiye
1990'ların ortasından 2000'lere		Meksika Türkiye	Fransa İrlanda Polonya	Avustralya Çek Cumhuriyeti Almanya Macaristan İtalya Lüksemburg Hollanda Yeni Zelanda Portekiz ABD	Avusturya Kanada Danimarka Yunanistan Japonya Norveç Birleşik Krallık		Finlandiya İsveç

Kaynak: Förster ve d'Ercole, s.14.

OECD ülkelerinde gelir eşitsizliği eğilimleri 1970'lerin ortasından 2000'lere kadar olan dönem Tablo 4'te belirtilmiştir. 2000 yılından 2000'lerin ortasına kadar OECD ülkelerinin Gini katsayısı benzer bir biçimde incelendiğinde;

- Gini katsayısında Polonya, ABD, Almanya ve İrlanda'da küçük artışlar görülmektedir.
- Birleşik Krallık, Meksika ve İspanya'da Gini katsayısında küçük düşüşler görülmektedir.
- Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Macaristan,

Norveç, Yeni Zelanda ve Yunanistan'da ise Gini katsayısında değişim görülmemektedir.

- Fransa ve Portekiz'de ise Gini katsayısı değişmemiştir.
- Türkiye'de ise 1990'ların ortasından 2000'lerin ortasına Gini katsayısında küçük bir düşüş görülmektedir.
- Verilerin mevcut olmamasından dolayı İzlanda, Kore ve Slovakya için karşılaştırma yapılamamaktadır (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5

OECD Ülkelerinde Gini Katsayısındaki Eğilimler, 1975-2005

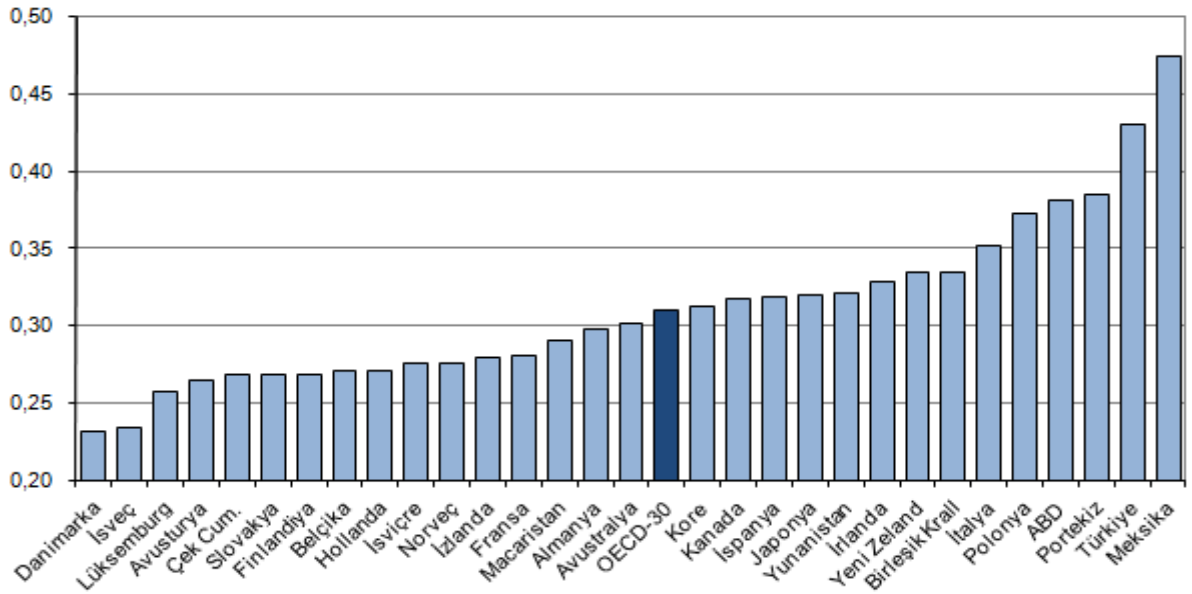
	1970'lerin ortası	1980'lerin ortası	1990	1990'ların ortası	2000	2000'lerin ortası
ABD	0.316	0.338	0.349	0.361	0.357	0.381
Almanya		0.257	0.258	0.272	0.270	0.298
Avustralya				0.309	0.317	0.301
Avusturya		0.236		0.238	0.252	0.265
Belçika		0.274		0.287	0.289	0.271
Birleşik Krallık	0.282	0.325	0.373	0.354	0.370	0.335
Çek Cumhuriyeti		0.232	0.232	0.257	0.260	0.268
Danimarka		0.221		0.215	0.226	0.232
Finlandiya	0.235	0.207		0.228	0.261	0.269
Fransa		0.300	0.290	0.270	0.270	0.270
Hollanda	0.251	0.259	0.278	0.282	0.278	0.271
İrlanda		0.331		0.324	0.304	0.328
İspanya		0.371	0.337	0.343	0.342	0.319
İsveç	0.212	0.198	0.209	0.211	0.243	0.234
İsviçre					0.279	0.276
İtalya		0.309	0.297	0.348	0.343	0.352
İzlanda						0.280
Japonya		0.304		0.323	0.337	0.321
Kanada	0.295	0.287		0.283	0.301	0.317
Kore						0.312
Lüksemburg		0.247		0.259	0.261	0.258
Macaristan		0.273	0.273	0.294	0.293	0.291
Meksika		0.452		0.519	0.507	0.474
Norveç		0.234		0.256	0.261	0.276
Polonya					0.316	0.372
Portekiz	0.354	0.329	0.329	0.359	0.385	0.385
Slovakya Cumhuriyeti						0.268
Türkiye		0.434		0.490		0.430
Yeni Zelanda		0.271	0.318	0.335	0.339	0.335
Yunanistan	0.413	0.336		0.336	0.345	0.321
OECD Ortalaması (30)						0.311

Kaynak: OECD, Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries, September 2008, http://www.oecd.org/document/53/0,3343,en_2649_33933_41460917_1_1_1_1,00.html#COUNTRY_NOTES, (20 Temmuz 2010).

Not: Kullanılan gelir kavramı, hanehalkı büyüklüğü için 0.5 esneklik ile düzeltilmiş, nakit kullanılabilir hanehalkı geliridir.

OECD ülkelerinde Gini katsayısının ortalaması 0.311 olarak gerçekleşmektedir. 2000’li yılların ortasında OECD ülkelerinde gerçekleşen Gini katsayısına göre;

- Danimarka ve İsveç’in Gini katsayısı 0.20 ile 0.25 arasında olup OECD ülkelerinde en düşük, Türkiye ve Meksika’nın Gini katsayıları 0.40 ile 0.45 arasında olup OECD ülkelerinde en yüksek değerlerdir.
- Lüksemburg, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Finlandiya, Belçika, Hollanda, İsviçre, Norveç, İzlanda, Fransa, Macaristan, Almanya ve Avustralya’nın Gini katsayıları 0.25 ile 0.30 arasında olup OECD ortalamasının altındadır.
- Kore, Kanada, İspanya, Japonya, Yunanistan, İrlanda, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık’ın Gini katsayıları 0.30 ile 0.35 arasında olup, ortalamanın üzerindedir.
- İtalya, Polonya, ABD ve Portekiz’in Gini katsayıları 0.35 ile 0.40 arasında ve ortalamanın üzerindedir (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2: OECD Ülkelerinde Gelir Eşitsizliğinin Gini Katsayısı, 2000’li Yılların Ortası

Kaynak: OECD, Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries, September 2008, http://www.oecd.org/document/53/0,3343,en_2649_33933_41460917_1_1_1_1,00.html#COUNTRY_NOTES, (20 Temmuz 2010).

b. Sovyet Bloku

Bu ülkelerde, net harcanabilir gelirin bölüşümündeki eşitsizlik 1970'lerin sonlarına doğru daralmıştır ve Macaristan ve Polonya'da ikinci ekonominin yayılması ve SSCB'de Gorbaçov dönemi boyunca teşvik edici ücret başlangıcı sebebiyle, 1980'lerin ortalarından sonlara doğru eşitsizlik artmıştır. 1989'dan itibaren, kazanç gelirlerinin beklenenden daha az arttığı ve geniş bir refah devletinin korunduğu Merkez Avrupa geçiş ekonomilerinde gelir yoğunlaşması ılımlı biçimde artmıştır. Buna karşılık, eski SSCB ve Güneydoğu Avrupa'da, Gini katsayısı ortalama olarak 10-20 puan, Merkez Avrupa'dan 3-4 kat daha hızlı artmıştır. Bu ülkelerde, ücret payındaki düşüş belirgin olmuş, sosyal transferler azalmış, bileşenleri ve hedefleme bozulmuştur ve özelleştirme Merkez Avrupa'dan daha az eşitlikçi olmuştur (Bkz. Tablo 6)²⁶⁶.

Tablo 6

1989-1995 Boyunca Gini Katsayısıyla Kişi Başı Net Harcanabilir Gelirin Dağılımı

İlmlı artışlar	1989 Gini katsayısı	1989-1995 artış	Büyük artışlar	1989 Gini katsayısı	1989-1995 artış
Slovenya	23.7	1.3	Litvanya	27.5	8.5
Macaristan	21.4	1.6	Letonya	22.5 ^a	8.5
Slovakya	19.5	3.0	Estonya	27.7	11.9
Romanya	23.5	4.9	Bulgaristan	25.0 ^b	12.0
Çek Cumhuriyeti	18.5	4.9	Moldovya	26.7	13.3
Polonya	24.9	5.1	Rusya	25.7	15.2
			Ukrayna	23.3 ^a	24.1

Kaynak: Cornia, "Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period", s.30.

a:1988: veriler prosedür değişiklikleri nedeniyle her zaman kıyaslanamamaktadır. Çok az ülke ve yıllar için kişi başı gayri safi hane gelirine başvurulmuştur.

b: 1990.

²⁶⁶ Cornia, "Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period", ss.30-31.

Ayrıca bu bölgede, kazanç eşitsizliğindeki artış gelir eşitsizliğindeki dalgalanmada merkezi bir role sahiptir. Kazanç eşitsizliğindeki artış; asgari ücretteki düşüş, enformel sektörün eşitsiz genişlemesi, ödenmemiş ücretlerin artmasıdır²⁶⁷.

Stiglitz'e göre, Rusya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin birçoğunda piyasa ekonomisine geçişle birlikte eşitsizlik artmıştır. IMF'nin ülkelere yüklediği makro-ekonomik politikalar ekonomiyi ezmiştir. İşsizlik oranında bir artış görülmüş, gelirlerde ise gerileme olmuştur; buna göre, Rusya'nın GSYİH'sı 2000 yılında, 1989'dakinin üçte ikisinden az olmuş, Moldova'da ise 2000 yılındaki üretim 1990'daki üretimin üçte birinden daha az olmuştur. Bununla birlikte Stiglitz'e göre, Rusya'daki orta sınıf piyasa ekonomisine geçişte en sert darbeyi almıştır. O'na göre enflasyon önce orta sınıfın tasarruflarını yok etmiş ve reel gelirleri enflasyon nedeniyle düşmüştür. Stiglitz'e göre, sermaye piyasasının serbestleştirilmesi ve özelleştirme doğru yapılmış olsaydı piyasa ekonomisine geçişte başarısızlıklar ortaya çıkmayacaktı²⁶⁸. Sovyet Bloku ülkelerinin 1990 sonrası tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısına bakıldığında, görülüyor ki, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Bulgaristan ve Rusya dışında incelenen ülkelerde gelir eşitsizliğinde artış gerçekleşmiştir (Bkz. Ek 2). Buna göre, Gini katsayısı Slovenya'da 1993'te 29.2 iken 2004'te 31.2, Macaristan'da 1993'te 27.9 iken 2004'te 30.0, Slovakya'da 1992'de 19.5 iken 1996'da 25.8, Romanya'da 1992'de 25.5 iken 2005'te 31.5, Çek Cumhuriyeti'nde 1993'te 29.0 iken 1996'da 25.8, Polonya'da 1992'de 26.7 iken 2005'te 34.9, Litvanya'da 1993'te 33.6 iken 2004'te 35.8, Letonya'da 1993'te 27.0 iken 2004'te 35.7, Estonya'da 1993'te 39.5 iken 2004'te 36.0, Bulgaristan'da 1992'de 30.8 iken 2003'te 29.2, Moldova'da 1992'de 34.3 iken 2004'te 35.6, Rusya'da 1993'te 48.3 iken 2005'te 37.5 ve Ukrayna'da 1992'de 25.7 iken 2005'te 28.2 olmuştur²⁶⁹.

c. Latin Amerika

Yüksek kentleşme ve eğitimde artışın olduğu Uruguay ve Arjantin dışında, 1950'lerin başlarından ortalarına kadar, Latin Amerika'da Gini katsayısı 0.45 ve 0.60

²⁶⁷ Cornia, "Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period", s.31.

²⁶⁸ Stiglitz, ss.169-178.

²⁶⁹ ILO, "Key Indicators of the Labour Market, Table 20. Poverty, Working Poverty and Income Distribution", http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/view.asp?t=Table20.Poverty,workingpovertyandincomedistribution&I=K20&C=*&Y=*&S=11, (19 Mayıs 2010).

arasında olmuştur. Bu keskin gelir kutuplaşması, toprakların dağılımının ve eğitim olanaklarının eşitsiz olması nedeniyle kök salmıştır. 1950’lerde ithal ikameci sanayileşmeyi takip eden yüksek büyüme oranı eşitsizleştirici bir etki yapmıştır. 1970’lerde askeri rejimle neoliberal politikaların uygulanmaya başladığı ülkeler dışında eşitsizlik ılımlı bir biçimde düşmüştür. 1980’den 1990’ların başlarına kadar, bölgedeki eşitsizlik yüksek dış şoklar ve dışa açık serbestleşmeden etkilenmiştir. 1980’de eşitsizlik sadece Kolombiya, Uruguay ve Kosta Rika’da düşmüştür. Bununla birlikte, 1980’lerdeki durgunluğun fakirleri zenginlerden daha çok vurduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca 1990’larda gelir kutuplaşması düşmemiştir, bazı çalışmalarda, gelir kutuplaşması dışa açık sektörün serbestleşmesine ve büyümenin yeniden başlamasına rağmen daha da kötüleşmiştir. 1990’lar boyunca 15 ülkeyi kapsayan 49 anketi temel alan bir inceleme, 7 ülkede eşitsizliğin durgunlaştığını, 8 ülkede eşitsizliğin daha da kötüleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte, gelirin fonksiyonel bölüşümü durgunluklar boyunca daha kötüleşmiştir; Meksika’da %10, Venezüella, Şili ve Arjantin’de 1980 ve 1989 arasında emeğin payında %5-6 puan düşüş olmuştur²⁷⁰.

Bu eğilim 1990’larda da tersine dönmemiştir. Bazı ülkelerde, Şili’de askeri diktatörlük boyunca olduğu gibi, emeğin payındaki düşüş, işçi çıkarımlarına dayanan düzenlemeleri esnekleştiren emek yasasındaki gerileyici değişimler, sendikaların gücünün kısıtlanması, ücretlerin endekslenmesinin askıya alınması, kamu istihdamında azalma nedeniyle olmuştur. Asgari ücret kapsamının daraltıldığı sırada servet ve sermaye kazançları vergisi ortadan kaldırılmış, kazanç vergileri büyük ölçüde düşürülmüş ve faiz oranları keskin bir biçimde yükseltilmiştir. 1980’lerdeki durgunluk ve 1990’lardaki düşük büyüme oranları ve tüm bu politikaların bir sonucu olarak emek piyasalarında beş yapısal eğilim ortaya çıkmıştır. İlk olarak, yavaş büyüme iş yaratımında bir yavaşlamaya neden olmuştur. İkinci olarak, düşük ücretlerin olduğu sektörlerde kayıt dışı istihdam daha yaygın olmuştur. Üçüncü olarak, kayıtlı sektör ücretleri kişi başı GSYİH’den daha az değişmiştir. Dördüncü olarak, çoğunlukla ortalama ücretlere ilişkin olarak asgari ücretler düşmüştür. Beşinci olarak, özellikle

²⁷⁰ Cornia, “Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period”, ss.32-33.

1990'lar boyunca, ticaret ve finansal serbestleştirmenin yaygınlaşmasına paralel olarak, niteliğe bağlı ücret farklılıkları genişlemiştir²⁷¹.

Ayrıca 1990'lı yılların başından 2000'li yılların ortalarına kadar, Uruguay, Arjantin, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika, Venezüella ve Şili'de tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısına bakıldığında görülecektir ki, Meksika ve Şili dışında gelir eşitsizliğinde artış gerçekleşmiştir (Bkz. Ek 2)²⁷².

d. Çin

Son 50 yıl boyunca, Çin'de, gelir eşitsizliği U şekilli bir modeli izlemiştir. 1953'te Maoist deneyimin başlamasıyla, yurt genelinde hanehalkı gelir dağılımının Gini katyası 0.56'ya eşitti, geniş bölgesel farklılıklara rağmen, daha sonraki ortak tarımsal oluşum, sanayi varlıklarının devletleştirilmesi ve ilkel sosyal güvenlik sisteminin gelişmesiyle endeks 1964'te 0.31'e inmiş ve 1975'te ise 0.26'ya düşmüştür. 1978'den itibaren kabul edilen tarım reformları aile tabanlı eşitlikçi bir tarımla kırsal toplulukla yer değiştirmiş ve çiftçiler için fiyat teşvikleri başlamıştır. Sonuç ise 1978 ve 2000 arasında %8-10 düzeyinde desteklenen hızlı bir büyüme olmuştur. Tarım temelli 1978-1984 hızlı büyüme yılları boyunca, kent ve kırsal alanda eşitsizlikte ılımlı bir yükselme olmuştur. Sonuç olarak, kırsal yoksulluk oranı 1978'de %30.7'den 1984'te %15.1'e düşmüştür. Ancak, 1985 ve 1990 arasında gelir yoğunlaşması hızlıca artmış ve 1990'lı yıllardan sonra ise daha da hızlanmıştır. Milli gelire göre Gini katsayısı 1995'te 0.43'e çıkmıştır. 1998'e kadar ise genel olarak aynı seviyede kalmıştır. 1980'lerin ortalarından beri gelir farklılıklarındaki artış kentsel faaliyetlerdeki hızlı genişlemeyle (kent temelli sanayileşme, kıyı kesiminde ihracata dayalı büyüme, fakir iç bölgelerin ve tarımın ihmali) kent-kır aralığında bir yükselmeye dayandırılabilir. Bununla birlikte, 1993-1998 arasında tarımsal fiyatlarda %30 oranında bir düşüş gerçekleşmiş ve yerel ve merkezi otorite tarafından toplanan tarım vergileri üç kat artmıştır. Böylelikle söylenebilir ki, bu eğilimler, kent-kır aralığını daha da açmıştır. Tarımsal olmayan faaliyetlerdeki eşitsiz

²⁷¹ Cornia, "The Impact of Liberalisation and Globalisation on Income Inequality in Developing and Transitional Economies", s.11.

²⁷² ILO, "Key Indicators of the Labour Market, Table 20. Poverty, Working Poverty and Income Distribution", http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/view.asp?t=Table20.Poverty,workingpovertyandincomedistribution&I=K20&C=*&Y=*&S=11, (19 Mayıs 2010).

yayılma genel olarak eşitsizliği arttırmıştır. Bununla birlikte, 1990'lı yıllar zengin kıyı kesimi ile fakir iç kesim arasında hızlı bir büyüme farklılığına tanık olmuştur²⁷³. 1990-2005 arasında tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısında artış görülmektedir. Buna göre, 1992'de Gini katsayısı 29.8 iken 2005 yılında 35.4 olmuştur (Bkz. Ek 2)²⁷⁴.

e. Doğu ve Güneydoğu Asya

Genel kanı, bu bölgedeki ülkelerin hızlı büyüme ve eşitliği bir arada götürdüğü yönündedir. Bu yaklaşım tamamen doğru değildir. Zira araziler ve diğer varlıkların kamulaştırıldığı ve yeniden dağıtıldığı, yüksek sermaye vergilerinin toplandığı ve yaygın ve eşitlikçi eğitim hakkının sağlandığı daha eşitlikçi Kuzeydoğu Asya ülkeleri ile daha az eşitlikçi Güneydoğu Asya ülkeleri arasında gelir eşitsizliği seviyesi farklılık göstermektedir. Buna karşılık, Güneydoğu Asya ülkeleri, kırsal gelirleri eşitlemek için herhangi bir reformda bulunmamış ve bu ülkeler kalkınmaları için rant kaynaklarına güvenmişlerdir. Böylelikle, 1950'ler ve 1960'larda, Hong Kong, Tayland, Singapur ve Malezya'da Gini katsayısı 0.40-0.50 aralığında olmuştur. 1970'lerin sonlarından 1980'lerin başına kadar eşitsizlikte oldukça hızlı düşüşlerle birlikte, Hong Kong, Tayvan, Singapur'da ılımlı bir U modeli görülmektedir. 1950'lerin sonlarından 1990'ların ortalarına kadar, Gini katsayısı Tayland'da 0.41'den 0.52'ye, Güney Kore'de 0.34'ten 0.39'a yükselmiş ve Malezya'da ise tersine çevrilmiş bir U modelini izlemiştir²⁷⁵.

Bununla birlikte, Güney Kore'de, kazanç eşitsizliğindeki büyük düşüş artan gelir eşitsizliği eğilimiyle birlikte hareket etmektedir; meslek, cinsiyet ve eğitime ait grupların ücret aralığındaki daralma sebebiyle 1976-1993 boyunca kazanç eşitsizliğinin Gini katsayısı 0.40'tan 0.29'a düşmüştür. 1997 krizinden sonra ise, ücret ve gelir eşitsizliği artmıştır. 1996 ve 1999 arasında kazanç dağılımının Gini katsayısı 0.29'dan 0.32'ye yükselirken, emek payı %64'ten %60'a düşmüştür. Tayland'da ise, 1960'lardan beri ve 1990'lar boyunca toplam gelirin dağılımının Gini katsayısı 0.41'den 0.52'ye

²⁷³ Cornia, "Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period", ss.33-34.

²⁷⁴ ILO, "Key Indicators of the Labour Market, Table 20. Poverty, Working Poverty and Income Distribution", http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/view.asp?t=Table20.Poverty,workingpovertyandincomedistribution&I=K20&C=*&Y=*&S=11, (19 Mayıs 2010).

²⁷⁵ Cornia, "Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period", ss.34-35.

düzenli olarak artmıştır. 1980'lerin ortasından itibaren ise, bu eğilim Bangkok bölgesinde küreselleşmeyle ilişkili finans, sigorta, internet ve emlak sektörünün hızlı genişlemesiyle bağlantılı olarak tarım dışı kârların yoğunlaşması ve payındaki artışla açıklanmaktadır²⁷⁶.

Tayvan'da, düşük nitelikli ve iyi eğitilmiş çalışanların istihdamındaki hızlı bir genişleme sayesinde 1964 ve 1980 arasında net gelir dağılımının Gini katsayısı 0.32'den 0.28'e düşmüştür. Tüm emek tiplerine olan talep hızlıca genişlerken, talep ve düşük nitelikli çalışanların ücretleri ortalamadan daha fazla artmıştır. Bu bağlamda, arazi fiyatlarının artması ve büyük şirketlerin gelişimiyle birlikte, toplamda emlak ve gayrimenkul gelirleri ve sermaye payı yükselirken, 1980-1993 arasında, emek yoğun sektörün gelişimi ücret eşitsizliğini arttırmıştır. 1993 itibariyle, Tayvan 1964'te egemen olan eşitsizlik düzeyine tekrar ulaşmıştır.

Toplam gelire göre Gini katsayısı 1964-1965'te 0.35'ten 1987-1990 itibariyle 0.32'ye düşmesi ve 1997 itibariyle 0.38'e tekrar çıkmasıyla Endonezya, ılımlı bir U modelini takip etmektedir. Birinci dönem boyunca, petrol gelirlerinin Yeşil Devrimi finanse eden yatırımı sayesinde eşitsizlik düşmüştür. Esasında bu, kırsal alanda üretim fırsatlarını ve istihdamı arttırmış ve kırdaki gelir eşitsizliğini azaltmıştır. Buna karşılık, 1987-1996 arası boyunca ekonomi finansal düzenlemelerin ortadan kaldırılmasına, gümrük tarife reformlarına ve radikal devalüasyonlara maruz kalmıştır. Ayrıca bu dönem, kent temelli üretimin ve sermaye yoğun finans, sigorta ve emlak sektörünün gelişimiyle ve tarımdaki yavaşlama ve kent-kır aralığının genişlemesiyle tanımlanmaktadır. Bu eğilim, efektif gelir transfer sisteminin eksikliği ve kırsal kalkınma programlarının azaltılmasıyla daha da şiddetlenmiştir. Sonuç olarak, 1987-1996 arasında gerçekleşen hızlı büyümenin genel yoksulluk oranını %17'den %11'e düşürmesine rağmen, genel eşitsizlik 1987'de 0.32'den 1997'de 0.38'e yükselmiştir²⁷⁷.

Asya krizinin yoksulluk üzerindeki etkisi kendini çabuk gösterirken, eşitsizlik üzerindeki etkisi ise kendini iki aşamada göstermiştir. İlk aşama boyunca; yoksulluk, emlak sektöründe çalışan yüksek orta gelirliilerin krizden etkilenmesinden dolayı ya

²⁷⁶ Cornia, "The Impact of Liberalisation and Globalisation on Income Inequality in Developing and Transitional Economies", ss.12-13.

²⁷⁷ Cornia, "Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period", ss.35-36.

sabit kalmış ya da marjinal olarak düşmüştür. Bununla birlikte, ikinci aşamada ise, krizin sebep olduğu iktisadi durgunluk, eşitsizlikle savaşmak için uygulanan sıkı istikrar politikaları ve yüksek fiyatların yoksullar üzerindeki etkisi nedeniyle eşitsizlik, özellikle kentsel kesimde, artmıştır. Sonuç olarak, Asya krizi etkilerinin analizi özetlenirse, eşitsizlik 1997 ve 1998 boyunca marjinal olarak Endonezya’da düşmüş ve Tayland, Filipinler ve Güney Kore’de ise artmıştır²⁷⁸. 1990’lı yılların başından 2000’li yılların ortalarına kadar olan dönemde, tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısına bakıldığında, verilerin mevcut olduğu Tayland ve Malezya’da gelir eşitsizliği azalmış, Endonezya ve Filipinler’de ise artmıştır (Bkz. Ek 2)²⁷⁹.

f. Güney Asya’nın Geç Serbestleştirilenleri

Washington Uzlaşması bölgeye geç gelmiş ve 1990’ların başlarına kadar tüm Güney Asya ülkeleri içe dönük politikaları uygulamışlardır. Örneğin, kısmi fiyat serbestisi, ticaretin serbestleştirilmesi ve özelleştirme daha sonraki yıllarda başlatılırken, Hindistan ilk IMF istikrar programını 1991’de başlatmıştır. Genel olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, bölgedeki gelir bölüşümü diğer yerlerden daha az değişmiştir. Fakat gelir bölüşümü ılımlı U modeli şeklinde olmuştur. Hindistan’da hanehalkı tüketimine göre Gini katsayısı 1951-1961 boyunca 0.36’dan 0.31’e düşmüş ve ilk IMF istikrar ve serbestleştirme programının başlatıldığı 1991 yılına kadar 0.29-0.32 aralığında dalgalanmıştır. 1980’lerde istikrarlı eşitsizlik, kırsal kalkınmada dayanıklı tüketim harcamaları ve hızlı tarımsal büyüme kırsal yoksulluğu %50-55’ten %35’e düşürmüştür²⁸⁰.

1990’larda, tedrici olarak iç ve dış serbestleştirmenin olduğu yıllar, her bir yıl için GSYİH’nın büyüme oranı %5.6’ya yükselmiştir. Bu büyüme bölge ve gelir grupları bazında kentlerde yoğunlaşmıştır. Kentteki eşitsizlik ılımlı olarak 0.34’ten 0.36’ya yükselmiş, böylece 1991 ve 1997 arasında kentteki yoksulluk %33’ten %28’e düşmüştür. Buna karşılık, kırsal yoksulluk, kırsal kalkınma programlarının azaltılması,

²⁷⁸ Cornia, “Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period”, s.36.

²⁷⁹ ILO, “Key Indicators of the Labour Market, Table 20. Poverty, Working Poverty and Income Distribution”, http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/view.asp?t=Table20.Poverty,workingpovertyandincomedistribution&I=K20&C=*&Y=*&S=11, (19 Mayıs 2010).

²⁸⁰ Cornia, “Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period”, s.36.

yavaş tarımsal büyüme ve eşitsizlikte bir artış sebebiyle durgunlaşmış ve tarım işçileri arasında artmış olması muhtemel görünmektedir. Emek talebi ve kırdaki ücretler yavaş tarımsal büyüme nedeniyle düşmüştür. Yoksulluk aynı zamanda hem gıda sübvansiyonlarında ve kırsal altyapıya yapılan kamu harcamalarındaki kesintilerden, hem de kırsal yoksulluğun daha duyarlı olduğu gıda fiyatlarında hükümetin %35 oranındaki artış kararından etkilenmiştir. 1990'ların deneyimi kırdaki ve kentte eşitsizliğin ılımlı bir artışa, ortalama kent-kır aralığının genişlemesi nedeniyle eşitsizlikte büyük bir artışa ve büyümenin yoksulluğu azaltma gücünde bir düşüşe işaret etmiştir.

Sri Lanka, Bangladeş ve Pakistan'da eşitsizlik eğilimi U biçimli modeli izlemiştir. Pakistan'da, Gini katsayısı 1963-1973 büyüme yılları boyunca 0.39'dan 0.33'e düşmüş fakat tedricen 1993'te 0.41'e çıkmıştır²⁸¹. Bu bölgedeki ülkelerde tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısına bakıldığında, Hindistan'da 1994 yılında 30.1 iken 2005 yılında 32.5'e; Sri Lanka'da 1991 yılında 32.5 iken 2002 yılında 41.1'e; Bangladeş'te 1992 yılında 27.6 iken 2005 yılında 33.2'ye yükselmiş ve son olarak Pakistan'da 1991'de 33.2 iken 2005'te 31.2'ye düşmüştür (Bkz. Ek 2)²⁸².

g. Aşağı Sahra Afrikası

Güney ve Doğu Afrika'da, eşitsizlik yüksek toprak yoğunlaşmasına bağlıdır. 1980'li yıllar kent-kır aralığının azaltılması ve ihracat yönelimli ve büyümenin teşvik edilmesi yönünde uygulanan yaygın düzenleme programları tarafından tanımlanmaktadır. Bu önlemler ekonominin serbestleşmesinde, reel değişim oranlarının değer kaybetmesinde ve Afrika ekonomisinin açılmasında, 1980-1998 yılları boyunca ithalat-ihracat oranının GSYİH'ya oranı %51'den %62'ye yükselmiştir. Tüm bunlara rağmen, büyüme tutarlı kalmış ve bölgede kişi başı GSYİH 1994-1996 yılları dışında durgunlaşmıştır²⁸³. Verilerin mevcut olduğu Uganda, Gana ve Etiyopya'ya bakıldığında, tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini

²⁸¹ Cornia, "Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period", ss.36-37.

²⁸² ILO, "Key Indicators of the Labour Market, Table 20. Poverty, Working Poverty and Income Distribution", http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/view.asp?t=Table20.Poverty,workingpovertyandincomedistribution&I=K20&C=*&Y=*&S=1, (19 Mayıs 2010).

²⁸³ Cornia, "Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period", s.37.

katsayısı Gana’da 1991’de 38.1 iken 2005’te 42.8’e çıkmış; Uganda’da 1992’de 42.6, iken dalgalı bir seyir izlemiş 2005’te başlangıç seviyesi olan 42.6’ya düşmüş ve son olarak Etiyopya’da 1995’te 40.0 iken 2005’te 29.8’e düşmüştür (Bkz. Ek 2)²⁸⁴.

5. Ücret ve Kârlardaki Değişim

Ücret ve kâr paylarının seyrini ele almak için öncelikle kısaca dünya ekonomisinin büyüme hızına bakmak anlamlıdır. Nitekim dünya ekonomisi genişlerken ya da küçülürken ücretlerin ve kârların seyri bölüşüm açısından önemlidir. Bilindiği gibi Kuznets yasasının temel hipotezi, gelir düzeyi arttıkça eşitsizliklerin önce artacağı sonra da azalacağıdır. Bulutay’a göre, gelir artışının gelir dağılımını düzelterceğini söyleyen bu yasanın geçerli olmadığı görülmüştür. Nitekim ülkelerin gerçekleştirdiği büyüme gelir dağılımı üzerinde iyileştirici yönde bir etki yapmamıştır. Tersine büyümenin eşitsizliği arttırdığı görülmektedir. Örneğin, son on yıllarda çok büyük gelişme gösteren Çin’de gelir dağılımının bozulduğu görülmektedir. Ayrıca, büyümenin ortamına, zamanına, ülkesine bağlı olarak gelir dağılımındaki eğilimler de değişmektedir²⁸⁵. 1973 sonrası dönem 1950-1973 dönemine göre büyüme açısından çok yetersizdir. Dünyada gerçekleşen büyüme oranı 1960’larda %3.5’in üzerinde iken, izleyen on yıllarda sürekli azalarak 1990 sonrası dönemde %1’e düşmüştür. Diğer bir idafeyle küreselleşmenin en yoğun dönemi olan 1990’larda dünyada gerçekleşen büyüme yetersiz kalmıştır²⁸⁶. 2000’li yıllarda dünyada gerçekleşen büyüme hızına bakıldığında; 2000’de %4.1, 2001’de %1.5, 2002’de %1.9, 2003’de %2.7, 2004’te %4.1, 2005’te %3.5, 2006’da %4.0, 2007’de % 3.8 ve 2008’de ise %1.7 olarak gerçekleşmiştir. 2000’li yılların ortalaması alındığında ise dünya ekonomisi yaklaşık olarak %3 büyümüştür²⁸⁷.

Toplam istihdamda ücretli ve maaşlı çalışanların payına bakmak ücret payındaki değişimin incelenmesi açısından önemlidir. 1996-2006 yılları arasında toplam

²⁸⁴ ILO, “Key Indicators of the Labour Market, Table 20. Poverty, Working Poverty and Income Distribution”, http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/view.asp?t=Table20.Poverty.workingpovertyandincomedistribution&I=K20&C=*&Y=*&S=|1|, (19 Mayıs 2010).

²⁸⁵ Tuncer Bulutay, “İktisat Kuramı, Eğitim ve Gelir Bölüşümü”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl:21, Sayı:241, (Nisan 2006), ss.57-58.

²⁸⁶ Tuncer Bulutay, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Bölüşüm Sorunları”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl:20, Sayı:230, (Mayıs 2005), s.9.

²⁸⁷ World Bank, GDP Growth (Annual %), <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>, (04 Haziran 2010).

istihdam içinde maaşlı ve ücretli çalışanların payı oldukça yüksektir (Bkz. Tablo 7)²⁸⁸. Buna göre, ücretli çalışanların ve kendi hesabına çalışanların payı dünya genelinde artma eğilimi göstermiştir. Buna karşılık işverenlerin ve ücretsiz aile çalışanlarının toplam istihdamdaki payı ise incelenen dönem içinde azalmıştır. Bölgeler itibariyle bakıldığında ise, görülecektir ki Gelişmiş Ekonomiler ve AB’de, Doğu Asya’da, Güney Doğu Asya ve Pasifik’te, Güney Asya’da, Kuzey Afrika’da, Aşağı Sahra Afrika’sında ve Orta Doğu’da ücretli ve maaşlı çalışanların payı toplam istihdamda artmasına rağmen Merkez ve Güney Doğu Avrupa’da ve Latin Amerika ve Karayipler’de ise azalmıştır (Bölgelere göre ülkeler için bkz Ek 1). İşverenlerin payı incelenen bölgelerin dördünde azalırken, dördünde ise artmıştır, Güney Doğu Asya ve Pasifik’te ise sabit kalmıştır. Kendi hesabına çalışanların toplam istihdam içindeki payı ise, dört bölgede azalırken geri kalan bölgelerde artmış olduğu görülmektedir. Kendi hesabına çalışanların payı toplam istihdam içinde ücretli ve maaşlı çalışanlardan sonraki en yüksek orandır. Ücretsiz aile çalışanlarının payı ise, Orta Doğu dışında tüm bölgelerde düşmüştür. Ücretli ve maaşlı çalışanların toplam istidamdaki payının ele alınan dönem itibariyle en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir.

²⁸⁸ ILO, “Minimum Wages and Collective Bargaining: Towards Policy Coherence”, **Global Wage Report 2008/09**, Geneva, 2008, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_097013.pdf, (19 Mayıs 2010), s.10.

Tablo 7

Toplam İstihdamda Maaşlı ve Ücretli Çalışanların Payı (%) 1996-2006

Toplam İstihdamda Maaşlı ve Ücretli Çalışanların Payı (%)	Ücretli ve Maaşlı Çalışanlar		İşverenler		Kendi Hesabına Çalışanlar		Ücretsiz Aile Çalışanları	
	1996	2006	1996	2006	1996	2006	1996	2006
Dünya	43.1	46.9	3.4	2.9	30.8	33.0	22.7	17.2
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	82.4	84.3	6.4	6.3	8.7	7.8	2.5	1.6
Merkez ve Güney Doğu Avrupa (AB üyesi olmayan ülkeler ve BDT*)	77.1	76.6	2.9	3.8	14.2	16.1	5.7	3.6
Doğu Asya	32.4	42.6	2.8	1.2	33.4	38.2	31.4	18.0
Güney Doğu Asya ve Pasifik	33.0	38.8	2.1	2.1	34.8	35.2	30.1	23.9
Güney Asya	17.1	20.8	1.5	1.0	45.6	47.4	35.8	30.8
Latin Amerika ve Karayipler	64.4	62.7	4.4	4.7	24.5	27.1	6.7	5.5
Kuzey Afrika	54.4	58.3	7.9	9.6	17.7	16.2	20.0	15.9
Aşağı Sahra Afrikası	20.6	22.9	3.1	3.0	49.1	48.7	27.2	25.4
Orta Doğu	58.5	61.5	3.9	5.2	28.6	22.6	9.0	10.6

Kaynak: ILO, ‘‘Minimum Wages and Collective Bargaining: Towards Policy Coherence’’, sf.10.

*Bağımsız Devletler Topluluğu

Not: Bölgelere göre ülkeler için bkz. Ek 1

Böylelikle, istihdamdaki değişimin nasıl bir seyir izlediği incelendiğinde; 1990’ların başı ve 2007 arasında dünya istihdam oranında %30 artış gerçekleştiği görülmektedir. İleri ekonomilerde toplam istihdam payında son yirmi yılda azalma olurken, gelişmekte olan ülkelerde ise toplam istihdam oranında artış gerçekleşmiştir. Ekonomik genişleme istihdamdaki büyümeye eşlik etmesine rağmen, bu eğilim önemli dağılım faktörlerini gizlemektedir; istihdamdaki büyüme her bölgede kendi içinde farklı olmakta ve dünyada iş yaşamının dışında bırakılan kadın emeği sayısında değişiklik göstermekte; gelirin emek payında düşüş gerçekleşmiş; ayrıca bu genişleme dönemi gelir eşitsizliğiyle birlikte gitmiştir²⁸⁹. Bununla birlikte, finansal krizin 2008’den itibaren dünya çapında 20 milyondan fazla istihdam kaybına neden olduğu görülmektedir. Küresel kriz özellikle kaliteli iş biçimlerini tahrip etmiştir. Ülkelerin

²⁸⁹ ILO, ‘‘Income Inequalities in the Age of Financial Globalization’’, s.1.

çoğu işsizlik sigortasına sahip değildir. Ayrıca, sosyal güvenliğin kapsamı da düşüktür. Böylelikle, işgücü, sosyal güvenlik ve işsizlik sigortasından yoksun olmakta ve yoksullaşmaya itilmektedir²⁹⁰. 1990'lar boyunca OECD ülkelerinde uzun dönem işsizlik ciddi boyutlarda artmış ve 2001 krizi boyunca ise bu oran 1991'deki seviyesine düşmemiş, artmaya devam etmiştir. 2008 krizi de işsizlik oranında artışa neden olmuştur. Bu bağlamda, 1975-2007 arasında krizlerden etkilenen ileri ekonomilerin işsizlik oranını iyileştirmeleri için 5-8 yıla ihtiyaçları vardır²⁹¹.

Sermaye ve emeğin gelir bölüşümünde değişim gerçekleştiğini söylemek mümkündür. İleri ekonomiler, yeni endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kapsayan ILO tarafından hazırlanan World of Work Report göstermektedir ki, toplam gelirden ücretlerin payı incelenen ülkelerin $\frac{3}{4}$ 'ünde düşmüştür (Bkz. Şekil 3). En hızlı düşüş 1993-2002 yılları arasında kısa bir dönemde Latin Amerika'da (%13 puan) gerçekleşmiştir. Fakat İleri ekonomilerde 1980-2005 yılları arasında ve Asya'da 1985-2002 arasında (%9 puan) ücret payında düşüş gerçekleşmiştir. Bu aşağı yönlü eğilime karşılık Orta ve Doğu Avrupa, Rusya Federasyonu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da emek payında dalgalanmalar gerçekleşmiş ancak 1995-2003 yılları arasında sabit kalmıştır. Birçok ülkede düşüş eğilimi benzer olmuştur; 1980'li yılların sonu/1990'lı yılların başı ve sonu dışında ücret payı otuz yıl boyunca düşmüştür. Diğer yandan, ücret payındaki düşüş 1980'li yılların ve 2000'li yılların başında hızlı olmuştur²⁹². Belirtilmelidir ki, verilerin mevcut olduğu yıllarda Orta ve Doğu Avrupa ve Eski Sovyet Cumhuriyeti bölgesi dışında diğer bölgelerde ücretler başlangıç seviyelerinin de altına inmiştir. Sonuç itibarıyla, 2000'li yıllarda gerçekleşen büyümeye rağmen ücretlerin düştüğü görülmektedir.

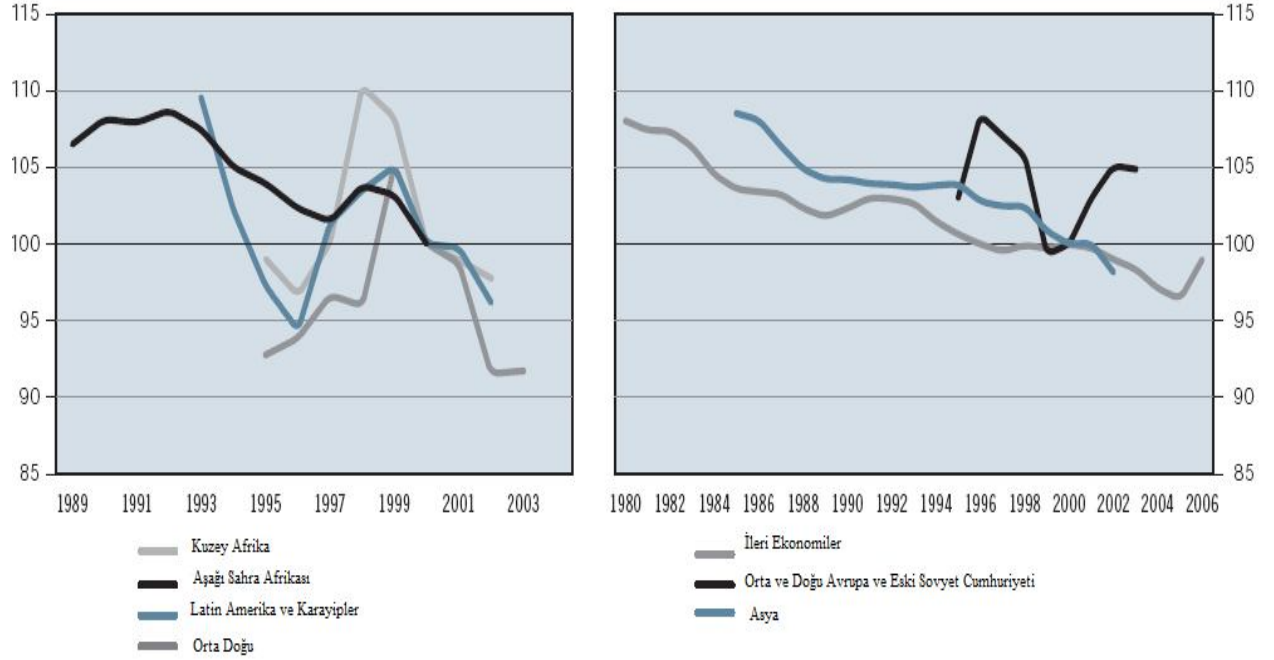
Onaran'a göre, ücretlerdeki bu küresel eğilim çok çarpıcıdır. Zira tüm bunlar bir noktayı göz ardı etmektedir. Tepe yöneticilerinin (CEO) yüksek ücretleri ve diğer yüksek yöneticilerin kazançları da emek gelirinin bir parçasıdır ve son yirmi yılda

²⁹⁰ ILO, "The Global Job Crisis and Beyond", **World Of Work Report 2009**, Geneva, 2009, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_118384.pdf, (01 Haziran 2010), ss.1-2.

²⁹¹ ILO, "The Global Job Crisis and Beyond", ss.7-34.

²⁹² ILO, "Income Inequalities in the Age of Financial Globalization", s.6.

ücretlilerin geri kalanının pahasına toplam emek gelirlerinin içinde yüksek gelir gruplarının payı büyük ölçüde artmıştır²⁹³.

Şekil 3: Bölgelere Göre Ücret Payındaki Gelişim 1985-2006 (ücret payı 2000'de = 100)

Kaynak: ILO, "Income Inequalities in the Age of Financial Globalization", s.6.

Not: Bölgelere göre ülkeler için bkz. Ek:1

Bununla birlikte, sermaye ve emek arasında gelir bölüşümünü inceleyen detaylı bir yöntem ise verimlilik ve reel ücretlerin yıllık artışlarının karşılaştırılmasıdır (Bkz. Şekil 4). Bu bağlamda işçi başı çıktıyla ücretlerin artış oranı karşılaştırıldığında, eğer reel ücretlerin yıllık artışı verimlilik artışından düşük olursa, gelirin ücret payı düşmektedir. Buna göre, tabloda incelenen ülkelere bakıldığında, 32 ülkenin 24'ünde verimlilik artışı ücret artışını geçmiştir. Diğer bir ifadeyle, gelirdeki emek payı düşmüştür. 1990'lı yıllar boyunca ve 2000'li yılların başında reel ücretler verimlilikten daha az artmıştır. Böylelikle söylenebilir ki, her iki tabloda da görüldüğü üzere incelenen ülkelerin $\frac{3}{4}$ 'ünde ücret payı düşmüştür²⁹⁴. Gelir bölüşümünde hakim

²⁹³ Özlem Onaran, "From the Crisis of Distribution to the Distribution of the Costs of the Crisis: What Can We Learn from Previous Crisis about the Effects of the Financial Crisis on Labor Share?", **Working Paper Series No.195**, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts at Amherst, , Amherst, 2009, http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_151-200/WP195.pdf (2 Haziran 2010), s.3.

²⁹⁴ ILO, "Income Inequalities in the Age of Financial Globalization", ss.7-8.

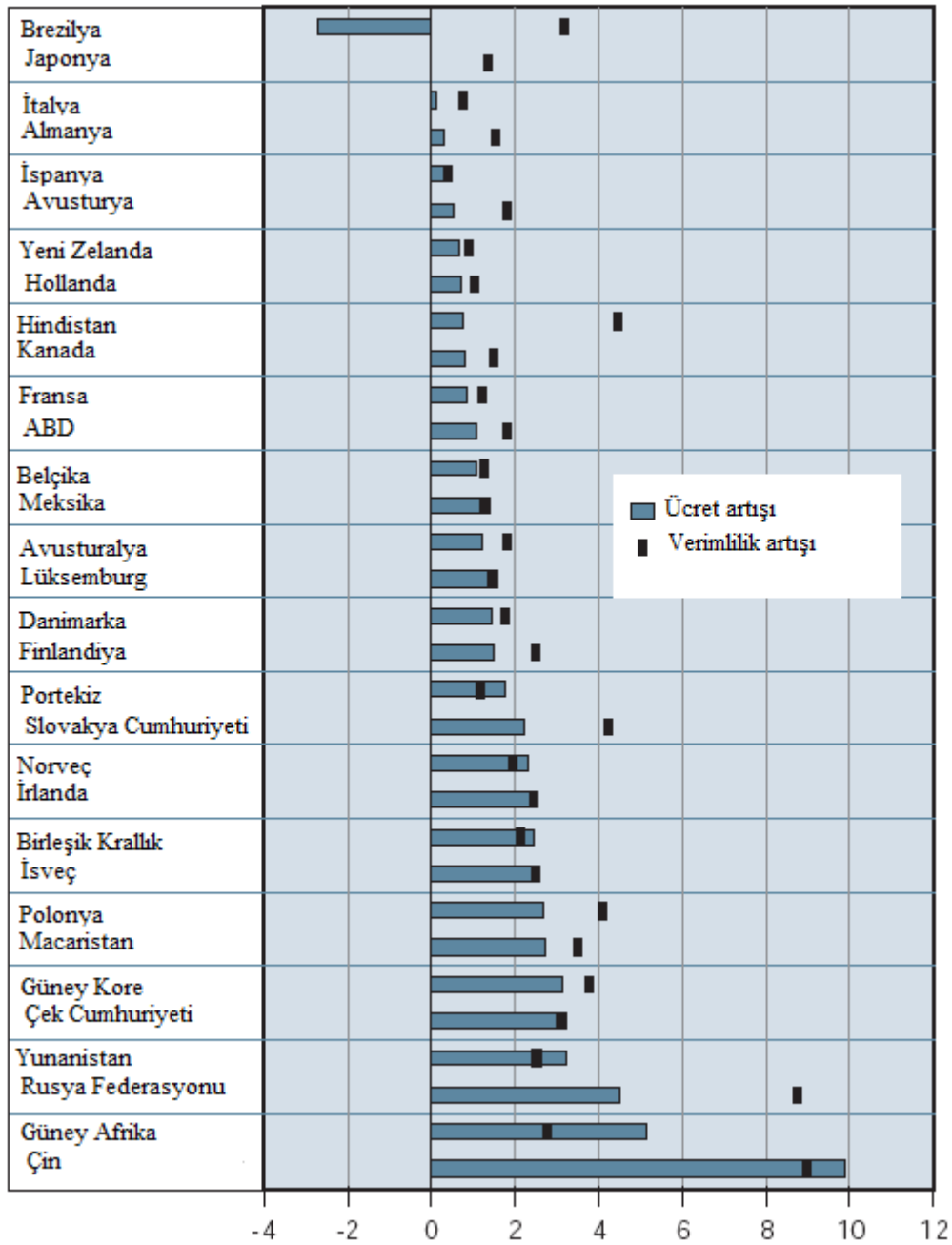
paradigma marjinal verimlilik teorisi olmuştur. Birinci bölümde de belirtildiği üzere, emeğin marjinal verimi ücret oranını belirlemekte ve marjinal verimine göre yaratılan gelirden pay almaktadır. Bu çerçevede, söz konusu dönemde, incelenen ülkelerin 24'ünde verimlilik artışına rağmen ücretlerde bir artış gerçekleşmediği görülmektedir. Dolayısıyla, söz konusu ülkelerde, verimlilik artışlarına rağmen emeğin yaratılan gelirden aynı ölçüde pay almadığı söylenebilir.

Ayrıca tepe yöneticileri (CEO) ve ortalama çalışan arasındaki gelir eşitsizliği artmıştır. 2007 yılında seçilen 6 ülkeden 15 şirketi kapsayan çalışmada görülmektedir ki, tepe yöneticileri (CEO) ortalama çalışandan 71 ile 183 kat daha fazla kazanmaktadır. Amerika'da bu oran 183 kat olurken Hong Kong ve Güney Afrika'da 160 ve 143 kat olmaktadır²⁹⁵.

Öte yandan, cinsiyete göre gelir eşitsizliğine bakıldığında ise, erkeklerin ve kadınların ücret farklılığını ifade eden cinsiyete dayalı ücret aralığı hâlâ geniştir ve çok yavaş bir biçimde kapanmaktadır. Ancak, cinsiyete dayalı ücret aralığının son yıllarda düştüğü görülmektedir. Verilerin mevcut olduğu ülkelerin %80'inde cinsiyete dayalı ücret aralığı daralmıştır. Bununla birlikte, bu değişim oranı küçüktür ve bazı örneklerde ise önemsizdir. Ayrıca birçok ülkede, kadınların ücretleri erkeklerin ücretlerinin %70 ve %90'ı arasında olmaktadır. Avrupa ülkelerinde ise bu oran %75 civarında olmaktadır²⁹⁶.

²⁹⁵ ILO, "Income Inequalities in the Age of Financial Globalization", ss.16-17.

²⁹⁶ ILO, "Minimum Wages and Collective Bargaining: Towards Policy Coherence", s.29.

Şekil 4: Yıllık Ortalama Ücret ve Verimlilik Artışı (%) 1990-2006

Kaynak: ILO, “Income Inequalities in the Age of Financial Globalization”, s.7.

Not: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İspanya, Güney Kore, Birleşik Krallık ve ABD için 1990-2006 dönemi incelenmiştir. Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, Polonya, Slovakya Cumhuriyeti için 1996-2006 dönemi incelenmiştir. Meksika için veriler 1995’te başlamakta, 2004’te bitmektedir. Portekiz için ise 1995-2005 dönemi ele alınmıştır. Rusya Federasyonu için 1995-2005, Brezilya için 1995-2004 dönemi incelenmiştir. Çin, Hindistan ve Güney Afrika için ise 2004 yılı alınmıştır.

Birçok çalışmada, gelirdeki emek payının düştüğü yönünde benzer sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca, ticaret ve teknolojiyi de kapsayan bazı çalışmalar ise küreselleşmenin etkilerinin bu süreci etkilediği yönünde olmuştur²⁹⁷. Zira Taylor'ın Latin Amerika, Doğu Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerini kapsayan ve küreselleşmenin bir özelliği olan dışa açıklığın efektif talep, verimlilik artışı, istihdam ve sektörel/fonksiyonel gelir bölüşümüne etkisinin incelendiği çalışmasında, esas gelirdeki (emek gücü) eşitsizliğin birçok ülkede arttığı görülmektedir. Hemen hemen istisnasız nitelikli ve nitiksiz işçiler arasındaki ücret farklılıkları serbestleşmeyle birlikte artmıştır. Ayrıca ekonomik olarak aktif olan nüfusla ilgili olarak, işsizlik oranı sabit ya da artma eğilimi göstermiştir²⁹⁸. Diğer yandan, finansal küreselleşme, en yüksek %1'lik dilimin gelirlerinde önemli ölçüde artışa katkıda bulunmuştur. Bu, sadece rantıye gelirlerini değil aynı zamanda yatırım bankacıları, hisse senedi tepe yöneticileri (CEO), mali müşavirler, mali analistler, hukukçular ve finansal sektördeki muhasebeciler gibi çalışanların gelirlerini de kapsamaktadır. Bununla birlikte, bazı sanayileşmiş ülkelerde eşitsizliği arttırmaya katkıda bulunan finansal serbestleşme hissedar değerinin azamileştirilmesine ve şirket yönetiminde özel sermaye fonlarına bağlıdır. Hissedarlar tarafından talep edilen yüksek temettü ödemeleri, yöneticileri geçmişe göre ücret artış taleplerine karşı daha dirençli yapmıştır. Böylelikle bu eğilim iş güvencesine ve çalışanların ücretlerine zararlı olmuştur. ILO tarafından 71 ülkede finansal küreselleşmenin ücret payı üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada görülmektedir ki, finansal küreselleşme gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde emeğin gelir payı üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Finansal serbestleşmenin yararlarının eşit dağıtılmaması ve çalışanların pazarlık gücündeki zayıflık göstermektedir ki ülkelerin kendi içindeki gelir eşitsizliği artmıştır²⁹⁹.

Finansal sektör, finansal olmayan sektörle karşılaştırıldığında, görülecektir ki son 30 yılda gelişmiş ülkelerde GSYİH içinde finansın payında artış gerçekleşmiştir. Söz gelimi, ABD'de finansal sektörün payı 1970'te %13 iken 2007'de %20'ye yükselmiştir. AB'de de benzer durum yaşanmıştır; GSYİH içinde finans sektörünün

²⁹⁷ ILO, "Income Inequalities in the Age of Financial Globalization", s.6.

²⁹⁸ Taylor, s.190.

²⁹⁹ ILO, "Income Inequalities in the Age of Financial Globalization", ss.50-52.

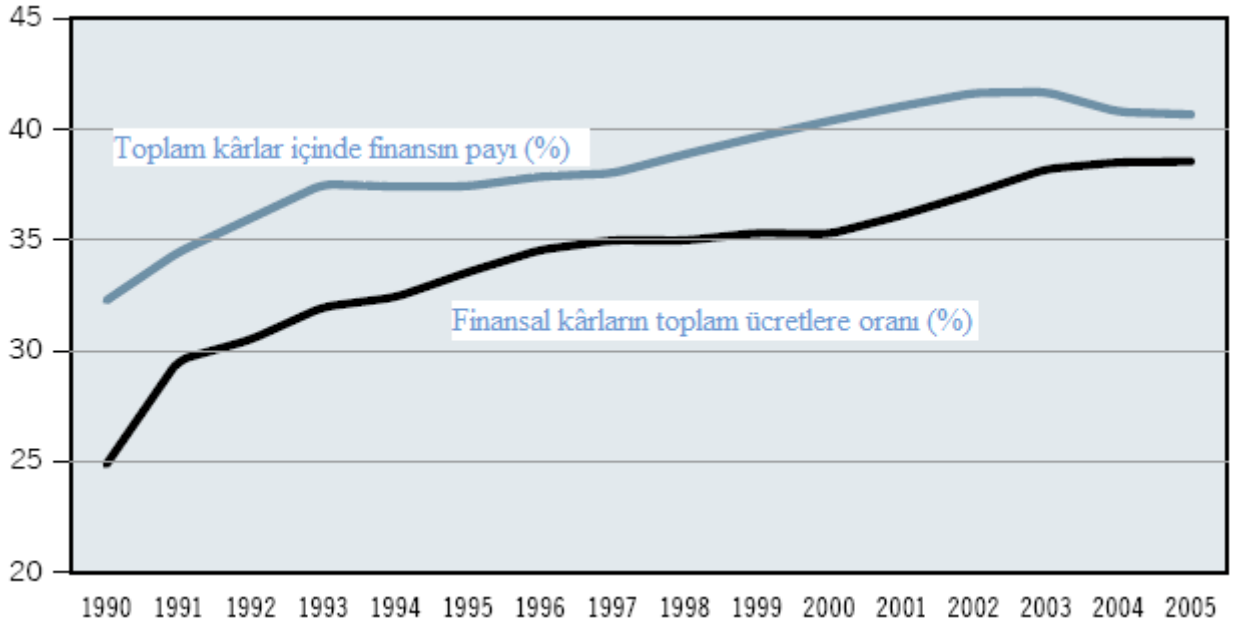
payı söz konusu yıllarda %15'ten %30'a yükselmiştir. Yükselen ekonomilerde ise finansın payı %10 civarında iken çoğu gelişmekte olan ülkede %5 civarındadır.

Ayrıca, kârlar, özellikle finansal kârlar meta üretimi ve ticaret yoluyla elde edilen kârlardan daha çok, artmıştır. Gelişmiş ekonomilerde toplam kârlar içinde finansın payı 1980'lerin başında %25 iken 2007'de %42 olmuştur. Örneğin, Avustralya'da, İtalya'da ve Japonya'da toplam kârlar içinde finans sektörünün payı 1970-2005 yılları arasında ikiye katlanmış, Almanya'da 1990'dan beri %44 civarında durmuş, İngiltere'de ise 1980-2000 yılları arasında üç katı kadar artmıştır. Finansal kârların ücretlere oranı ise 1990'da %25 iken 2005'te %40'a yükselmiştir³⁰⁰. Yeldan'a göre, kapitalizmin merkez ekonomilerinde 1990'lı yıllardan bu yana sermayenin giderek finansallaşması ve ücret gelirlerine göre göreceli olarak da payının arttırılması söz konusu olmuştur (Bkz. Şekil 5). Finansallaşma olgusu sadece finansal gelirlerin göreceli olarak artması anlamına gelmemekte, sermaye birikimi önceliklerinin giderek reel ekonomik faaliyetlerden uzaklaştırılması ve kısa dönemli fakat riskli ve yüksek getirili finansal varlıklarda yoğunlaştırılması anlamına da gelmektedir. Buna göre, toplam kârların giderek daha yoğun olarak finansal ekonomide yaratılıyor olması, sabit sermaye yatırımlarına aktarılacak fonların da daralmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu çerçevede, 1970-2000 yılları arasında işletme artığı (brüt kârlar) üzerinden sabit sermaye yatırımlarına ayrılan pay, AB ülkelerinde %47'den %40'a, İngiltere'de %48'den %42'ye, ABD'de ise %44'ten %39'a düşmüştür³⁰¹. Nitekim Onaran'a göre, laissez-faire kapitalizmi çokuluslu şirketler, özellikle finansal sektör için yüksek kârlar meydana getirmiştir. Fakat yüksek finansal getiriler reel faaliyetten gelen kârların yerine geçmiştir. Finans egemen rejim yükseldiği gibi, firmaların yatırım davranışları hissedar değeri yönelim artışından belirgin bir biçimde etkilenmektedir³⁰².

³⁰⁰ ILO, "The Global Job Crisis and Beyond", s.47.

³⁰¹ Erineç Yeldan, "Kapitalizmin Finansallaşma Süreci ve Finansal Kriz", **Cumhuriyet**, 6 Ocak 2010, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan244_06Ock10.pdf, (23 Mayıs 2010).

³⁰² Onaran, "From the Crisis of Distribution to the Distribution of the Costs of the Crisis: What Can We Learn from Previous Crisis about the Effects of the Financial Crisis on Labor Share?", s.3.

Şekil 5: Gelişmiş Ülkelerde Finansal Kârların Yükselişi 1990-2005

Kaynak: ILO, ‘‘The Global Job Crisis and Beyond’’, sf.48.

Finansal sektör büyüdükçe, finansal olan ve finansal olmayan firmalar arasındaki ücret aralığı genişlemiştir. Örneğin, ABD’de finansal olan ve finansal olmayan firmalar arasındaki reel ücret aralığı 1987’de 11.000\$ iken 2007’de 40.000\$’a yükselmiştir. AB’de ise finansal olan ve finansal olmayan firmalar arasındaki ücret aralığı 1985-2007 yılları arasında iki katına çıkmıştır. Ayrıca son 30 yıldır faiz ödemeleri, temettü ve dağıtılmamış kârlar arasındaki bölüşüm büyük ölçüde değişmiştir. 1980 ve 1990’larda firmaların borçlarındaki azalma faiz ödemelerinde küçülmeye neden olmuştur. Ancak, faiz ödemelerindeki bu azalma, temettünün artması gibi, dağıtılmamış kârlarda artışı meydana getirmemiştir. Dağıtılmamış kârlar vergi sonrası kârların %18’i civarında sabit kalırken, temettü payı 1990’da %20 iken 2007’de %40’a yükselmiştir³⁰³.

1970’den beri firma düzeyinde meydana gelen derin kurumsal dönüşüm bu durumu açıklayabilmektedir. Zira bu dönüşümler hissedarların gücünü arttırmaya neden olmuştur. Hissedarlara dağıtılan kârların payı vergi öncesi şirket kârlarında 1990’da %30 iken 2002’de %48’e çıkmıştır. Ortalama temettü ödemeleri de aynı şekilde artmıştır. Örneğin temettü ödemeleri 1995-2000 yılları arasında Almanya, İtalya ve

³⁰³ ILO, ‘‘The Global Job Crisis and Beyond’’, ss.48-51.

Birleşik Krallık'ta %50'nin üstünde olmuştur. Avusturya ve Fransa'da ise %40'ın üzerinde olmuştur. Bu değişiklikler reel yatırımları etkilemiştir. Çünkü finansal olmayan şirketler, finansal yatırımdan finansal olmayan yatırıma göre daha fazla kâr elde etmektedirler. Ayrıca yüksek temettü ödeme yönündeki baskılara bağlı olarak firmalar, hissedarlara daha yüksek kâr payı dağıtmak için, finansal yatırıma yönelmektedir. Hemen hemen tüm gelişmiş ekonomilerde 1980-2000 arasında işletme artışı oranı olarak yatırım payı düşmüştür. Örneğin, AB'de %47'den %40'a, ABD'de ise %44'ten %39'a düşmüştür. Ayrıca gelişmiş ülkelerde yatırımların GSYİH oranında 1980'lerden bu yana düşüş gerçekleşmiştir.

Bahsedilen bu dönüşüm firmaların kendi içinde pazarlık gücünü de değiştirmiştir. Finansallaşmaya bağlı olarak, ILO tarafından hazırlanan raporda, en çok finansallaşan 5 ülkede 1989-2005 arasında ücret payı %3.6 oranında düşerken, en az finansallaşan 5 ülkede ise ücret payı %2 oranında düşmüştür. Ayrıca yüksek sendikalaşma oranına sahip ülkelerde finansallaşmada düşük artışlar görülürken, düşük sendikal yoğunluğa sahip ülkelerde ise finansallaşmada yüksek artışlar görülmüştür³⁰⁴.

6. Sendikal Yoğunluktaki Değişim

Yates'e göre, sendika üyeleri, sendikasız işçilere kıyasla önemli avantajlardan faydalanmaktadırlar; daha yüksek ücretler, daha fazla ve daha iyi haklar, daha fazla mazeret izni hakkı, politik ve yasal haklar konusunda daha güçlü bir algı³⁰⁵. Sendikalar hem reel ücretlerin artırılmasında hem de sosyal hakların geliştirilmesinde önemli role sahipken aynı zamanda gelir dağılımı ve yoksulluk üzerinde de etkilidir. Sendikaların etkisizleştirilmesi ile birlikte reel ücretler düşürülmüş, emek piyasaları kuralsızlaştırılıp, esnekleştirilmiş, enformel istihdam yaygınlaşmış, kadın ve çocuk emeği ucuz emek gücü olarak istihdam edilmeye başlanmıştır. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde emek piyasalarındaki bu gelişmeler yoksulluğun nedenleri arasında sayılmaktadır. Küreselleşme sürecinde esneklik, rekabet ve işsizlik baskısı sendikaları zayıflatmış, 1980 sonrası dönem sendikasızlaştırma dönemi olmuştur. Zira güçlü sendikal yapıların olduğu yerde kapitalistler maliyetleri azaltarak rekabette üstünlük sağlamak için

³⁰⁴ ILO, "The Global Job Crisis and Beyond", ss.51-53.

³⁰⁵ Michael D. Yates, "Sendikalar Neden Hâlâ Önemli?", *Monthly Review Bağımsız Sosyalist Dergi*, Sayı.21, (Temmuz 2009), s.123.

ücretleri istedikleri düzeye indiremez. Dünya ekonomisiyle bütünleşmek için, ihracatta rekabet üstünlüğü elde etmek için, işçi örgütlerini zayıflatıp etkisizleştirmek gerekmektedir. Bu yolla işçiler kontrol altına alınmakta, dolayısıyla ücretler de kontrol edilmektedir. Akkaya'ya göre ise, sendikasızlaştırmanın sonucunda kır ve kent yoksulları daha da yoksullaşmaktadır. Ayrıca 1980 sonrası dönemde sendikalar küreselleşme sürecine uygun örgütlere dönüştürülmüştür. Bir diğer ifadeyle, sendikalar artık işçilerin değil sermayenin istediği örgütlere dönüşmüştür. Çünkü sendikaların örgütlü olduğu alanlarda artık daha az greve gidilmekte ve grevler daha kısa sürmektedir. Ayrıca Akkaya'ya göre sendikalı ve sendikasız işçi arasında çok büyük ücret farklılıkları bulunmamaktadır. ABD'de bu fark %15'e kadar sendikalı işçi aleyhine olurken, Avrupa'da bu fark %5-10 arasında olmaktadır. Bu çerçevede Akkaya'ya göre sendikalar ücretler üzerinde ciddi bir baskı oluşturmamaktadır³⁰⁶.

Öke ve Kurt'a göre ise, 1980 sonrası küreselleşme süreci, çalışma ilişkilerinin yapısında önemli değişimleri dayatarak, geleneksel endüstriyel ilişkiler sisteminin yerine yerleşmiş ve bireyselleşmiş çalışma ilişkilerini ortaya çıkarmıştır. Yerelleştirme ve bireyselleştirme dayatması rekabet kavramıyla birlikte gündeme gelmiştir. Bununla birlikte, ulusal devlete, ulusal sınırlara, ulusal hukuk sistemine, örgütlere, sendikalara saldıran yeni sağ politikalar, küreselleşme ve teknolojiyle birlikte, rekabeti hem ulusal ekonomiler hem de firmalar için ayakta kalmanın vazgeçilmez koşulu olarak dayatmıştır. Böylelikle rekabetçi olabilmek için ise işgücünün maliyetlerinin düşürülmesi istenmektedir. İşgücü maliyetlerinin düşürülmesi ise, reel ücretlerin düşürülmesi, sosyal ödentilerin yok edilmesi, sosyal güvenlik harcamalarının ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir³⁰⁷.

Hoeven ve Saget, düzenleme ve serbestleşmenin daha yoğun rekabete ve ücretlerin düşmesine sebep olduğunu ve böylelikle emeğin pazarlık konumunun zayıflattığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, sendika üyeliğinde genel bir düşüş olduğunu vurgulamışlardır. Fakat bu düşüş tekdüze değildir. Ayrıca, toplu pazarlığın koordinasyonu ve tüketici fiyat enflasyonu arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Buna

³⁰⁶ Akkaya, "Küreselleşme Sendikasızlaştırma ve Yoksullaştırma", ss.104-109.

³⁰⁷ M. Kemal Öke ve Senem Kurt, "Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu", **İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses ve Erinc Yeldan (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.400.

göre, toplu pazarlık koordinasyonun düşük olduğu ülkelerde tüketici fiyat enflasyonu 1990-1998 yılları arasında %250'den fazla, koordinasyon derecesinin ılımlı olduğu ülkelerde ortalama enflasyon %25 civarında ve koordinasyon derecesinin yüksek olduğu ülkelerde ise ortalama enflasyon %5'in altında olmuştur. Bununla birlikte, gelir eşitsizliği ve toplu pazarlığın koordinasyonu arasındaki karşılıklı ilişki negatiftir. Yüksek toplu pazarlıkta yüksek koordinasyon derecesinin olduğu ülkelerde ortalama Gini oranı 0.3'ün altında, düşük koordinasyon derecesinin olduğu ülkelerde ise ortalama Gini oranı 0.45'in üzerinde olmuştur³⁰⁸. Akkaya'ya göre, az gelişmiş ülkelerde sendikasılaştırma ile birlikte reel ücretler hızla düşmüştür. Örneğin, 1980-1991 döneminde asgari ücret Venezüella'da %53, Peru'da %83 oranında, Fiji'de 1990 yılında 1975'e göre %38 oranında düşmüştür. Ayrıca bu ülkelerde sendikasılaştırmalara bağlı olarak düşük ücretle çalışanların oranı artmış ve enformel istihdam yaygınlaşmıştır³⁰⁹. Kâr oranları açısından bakıldığında ise, 1948-1980 arasında sendikaların güçlü ve etkili olduğu bir dönemde ABD'de kâr oranı %30.8 düşerken, 1980-1989 arasında ise sendikaların güç kaybettiği bir dönemde kâr oranı pozitif bir değer olarak %8.3 artmıştır³¹⁰.

Bu çerçevede sendikal yoğunluğun* incelendiği ILO tarafından 1989-2005 yılları arasında 51 ülkeyi kapsayan çalışmada sendikal yoğunluğun düşmesine rağmen yedi ülkede -Brezilya, Çin, Hong Kong, Hindistan, Paraguay, Singapur ve İspanya- sendikal yoğunluk artmış; üç ülkede ise -Belçika, Finlandiya ve Pakistan- sabit kalmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde düşüş çarpıcı olmuştur: Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya ve Litvanya'da sendikal yoğunlukta %50'den fazla düşüş gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo 8). Sendikal yoğunlukta düşüş gerçekleşmesine rağmen toplu pazarlık yapıları çoğu ülkede sabit kalmıştır. Yüksek sendikalaşmanın ve toplu

³⁰⁸ Rolph Van Der Hoeven ve Catherine Saget, "Labour Market Institutions and Income Inequality: What Are the New Insights after the Washington Consensus?", Giovanni Andrea Cornia (ed.), **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde (197-220), New York: Oxford University Press, 2004, ss.213-215.

³⁰⁹ Akkaya, "Küreselleşme Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma", s.107.

³¹⁰ Yüksel Akkaya, "Küreselleşme Versus Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma", **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Cilt.3, Sayı.3, (2004), s.116.

* Sendikal yoğunluk: bir işyerindeki sendikalı işçilerin o işyerinde çalışan tüm işçilere oranı.

pazarlığın etkili olduğu ülkelerin düşük gelir eşitsizliği eğilimine sahip olduğu görülmektedir³¹¹.

Tablo 8

Sendikal Yoğunluk Oranında Değişim 1989-2005

Ülkeler	Sendikal Yoğunluk Değişimi	Son / İlk Yıl
Singapur	0.08	2005/1989
Paraguay	0.06	2004/1994
Çin	0.04	2005/1989
Hong Kong	0.04	1999/1989
İspanya	0.04	2005/1989
Hindistan	0.03	2002/1991
Brezilya	0.01	2005/1991
Finlandiya	0.00	2005/1989
Belçika	0.00	2005/1989
Pakistan	0.00	2005/1989
Şili	-0.01	2005/1989
Jamaika	-0.01	2005/1991
Türkiye	-0.01	1999/1989
Tayvan (Çin)	-0.02	2005/1989
Hollanda	-0.02	2005/1989
Fransa	-0.02	2005/1989
Norveç	-0.03	2005/1989
Filipinler	-0.03	1998/1989
Kanada	-0.03	2005/1989
Danimarka	-0.04	2005/1989
Amerika Birleşik Devletleri	-0.04	2005/1989
Arjantin	-0.04	2005/1989
Dominik Cumhuriyeti	-0.04	2005/1990
El Salvador	-0.04	2005/1990
İsviçre	-0.05	2005/1989
İtalya	-0.05	2005/1989
Meksika	-0.05	2002/1989
İsveç	-0.07	2005/1989
Japonya	-0.07	2005/1989
Kosta Rika	-0.08	2003/1993
Kore Cumhuriyeti	-0.08	2003/1989
Uruguay	-0.08	2005/1990
Almanya	-0.11	2005/1989

³¹¹ ILO, “Income Inequalities in the Age of Financial Globalization”, ss.81-83.

Birleşik Krallık	-0.12	2005/1989
Honduras	-0.13	2001/1990
Yunanistan	-0.14	2005/1989
Avusturya	-0.15	2005/1989
Avustralya	-0.17	2005/1989
Venezüella	-0.19	2005/1989
Portekiz	-0.20	2005/1989
İrlanda	-0.22	2005/1989
Peru	-0.31	2005/1989
Yeni Zelanda	-0.32	2005/1989
Slovenya	-0.32	2005/1989
Polonya	-0.42	2005/1990
Slovakya	-0.53	2005/1990
Macaristan	-0.54	2005/1989
Letonya	-0.61	2005/1991
Çek Cumhuriyeti	-0.62	2005/1990
Litvanya	-0.82	2005/1989
Estonya	-0.83	2005/1989

Kaynak: ILO, “Income Inequalities in the Age of Financial Globalization”, s.82.

7. Sosyal Harcamalar ve Vergiler

Kapitalist toplumda üretimin toplumsallaşması ve yoğun bir iş bölümünün gelişmesiyle birlikte, bu gelişme sürecinin özellikleri devlet faaliyetlerinin gerekliliğini arttırmıştır. Bu nedenlerden dolayı devlet büyüme eğilimi sergilemiştir. Devlet bir yandan özel kesimde sermaye birikimine katkıda bulunmakta, diğer yandan sistemi meşrulaştırmakta ve yumuşatmaktadır. Dolayısıyla devlet bir dizi harcamada bulunmak zorunda kalmıştır. Bu harcamalar;

- Sosyal Sermaye Harcamaları: Sermaye birikimine doğrudan katkıda bulunan harcamalardır; bunlar emek-gücünün üretkenliğini arttıran sabit sermaye ve teknoloji yatırımları ile sermayenin değer yitirmesini engelleyerek üretimin genel koşullarının devamını sağlayan alt yapı yatırımlarından oluşan sosyal yatırım harcamaları ve emek-gücünün yeniden üretim maliyetini düşüren eğitim, sağlık gibi hizmet üretimlerini içeren sosyal tüketim harcamalarını kapsamaktadır.
- Sosyal Harcamalar: Sınıflar arasındaki karşıtlıkları yumuşatarak toplumsal uzlaşmayı sağlayacak biçimde sisteme meşruiyet kazandıran, işsizlik sigortası

emekli ödemeleri, sosyal güvenlik harcamaları gibi harcamalarını içeren sosyal refah harcamaları ve sosyal kontrolü sağlayan iç güvenlik hizmetlerinin üretimi için yapılan harcamalar ile askeri harcamaları kapsayan sosyal zorlama harcamalarından oluşmaktadır³¹².

Devletin sermaye birikiminin sağlanması ve sınıflar arası karşıtlığın yumuşatılması yönünde yapmış olduğu sosyal harcamalardan faydalanan kesimlere bakıldığında; kamu harcamalarından en yoksul %20'lik dilimler en zengin %20'lik dilimlere göre daha fazla yararlanmaktadır. Dolayısıyla kamu harcamaları geniş yoksul kesimler için önemli bir yere sahiptir³¹³. OECD tarafından 1980-2003 yılları arasında 30 ülkeyi* kapsayan sosyal harcamalar** üzerine yapılan çalışmada, GSYİH içinde brüt kamu sosyal harcamalarının payı 28 ülkede, 1980'de ortalama olarak %16 civarında iken, 2003'te yaklaşık olarak %21'e yükselmiştir. Bununla birlikte, her ülkede bu dönüşüm farklı olmuştur. GSYİH'da kamu harcamalarının oranı 1980'ler ve 1990'ların başında artmış ve 2000'den 2003'e ise ortalama olarak %1 artmıştır. Buna göre, 1980'ler boyunca GSYİH'da kamu harcamalarının oranı %20'nin altındaki değerler civarında kararsız kalmış, 1990'lar boyunca ise bu yılın başlarındaki ekonomik durgunluktan sonra düşme eğilimi gösterdiği halde, %20'nin üstünde kalmıştır. Birçok OECD ülkesinde ise, Belçika, Hollanda, Lüksemburg dışında, 2003'teki bu oran 1980'lerden daha yüksek olmuştur. Bununla birlikte, yaşlılık ve hayatta kalma harcamaları, OECD ülkelerinde GSYİH'nın yaklaşık olarak %7'sine tekabül etmekte ve birinci sırada yer almaktadır; bu harcamalar Avusturya, Fransa, Yunanistan, İtalya ve Polonya'da GSYİH'nın %12'den fazlasını, Avustralya, Türkiye, Kore, İzlanda, İrlanda ve Meksika'da ise %4'ten azını kapsamaktadır. Ayrıca, sağlık harcamaları ise

³¹² Yasemin Özügür, "Kamu Harcamalarının Bölüşüm İlişkileri Üzerine Etkisi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", **Ekonomik Yaklaşım Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.16, Sayı.55, (2005), ss.77-78.

³¹³ Ke-Young Chu, Hamid Davoodi ve Sanjeev Gupta, "Income Distribution and Tax and Government Social-Spending Policies in Developing Countries", Giovanni Andrea Cornia (ed.), **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde (249-270), New York: Oxford University Press, 2004, s.255.

* Söz konusu ülkeler; Avustralya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Kanada, Danimarka, Almanya, Finlandiya, Yunanistan, Fransa, Macaristan, İtalya, İzlanda, Japonya, İrlanda, Kore, Meksika, Yeni Zelanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, Polonya, Slovakya, İsveç, Birleşik Krallık, İsviçre, ABD, Türkiye.

** Sosyal harcamaların kapsamı ise; yaşlılık (emeklilik aylığı, bakımevleri vb.), hayatta kalma (cenaze masrafları vb.), ehliyetizliğe bağlı yardımlar (iş kazaları ve mesleki hastalıklar için tazminatlar, sakatlık yardımları vb.), sağlık (ayakta tedavi ve yatan hastaların bakımına ilişkin harcamalar, tıbbi malzemeler vb.), aile (aile yardımları, çocuk bakım yardımları, doğum izni harcamaları vb.), emek piyasası aktif politikaları (iş yönetimi ve hizmetleri, mesleki eğitim vb.), işsizlik (işsizlik tazminatı, işten çıkarma tazminatı vb.), konut harcamaları ve diğer sosyal politika alanları (gelir garantisi, sosyal yardımlar gibi). Belirtilmeli ki sosyal alanın sınırları kesin olarak belirlenmemektedir.

GSYİH'nın %6'sını kapsamaktadır. Sosyal koruma sistemlerinde özel sosyal harcamalar ise ülkeden ülkeye değişmektedir. Belirtilmelidir ki, özellikle ABD ve Hollanda'da özel sosyal harcamaların rolü artmıştır³¹⁴.

Devlet harcamalarının kategorilerinin sermaye birikimi üzerindeki etkilerinin kapitalist gelişmişlik düzeyinden ziyade, kapitalist üretim ilişkilerinin niteliği ile ilgilidir. Ayrıca, kapitalist gelişmenin boyutu, kapitalist sistemde devletin hangi işlevinin öne çıkacağını belirlemekte yardımcı olabilmektedir. Çünkü kapitalizmin gelişme dönemlerinde devlet harcamaları bileşimi birikim ve meşruiyet işlevlerini birlikte gerçekleştiren bir işlev görürken, kapitalist üretim ilişkilerinin kâr oranlarının düşme eğilimine bağlı olarak krize girdiği dönemlerde, sermaye birikiminin devamını sağlamak için birikim işlevi öne çıkmakta ve devlet harcamalarının bileşimi bu amaca dönük bir görünüm almaktadır³¹⁵.

Sosyal harcamaların yüksek olduğu ülkelerde, piyasanın yarattığı gelir eşitsizliği önemli oranda iyileşmektedir. Çelik'e göre, gelir dilimleri ve Gini katsayıları esas alınarak yapılan karşılaştırmalarda sosyal harcamaların yüksek düzeyine paralel olarak gelir eşitsizliği azalmaktadır³¹⁶. Ayrıca, Chu, Davoodi ve Gupta tarafından yapılan çalışmada, vergi ve transfer öncesi, gelişmekte olan ülkelere gelir eşitsizliği sanayileşmiş ülkelere kıyasla daha azdır. Sanayileşmiş ülkeler vergiler ve transferler yoluyla gelir bölüşümünü iyileştirirken, çoğu gelişmekte olan ülke sanayileşmiş ülkelere kıyasla vergi ve transfer sonrası gelir eşitsizliğinde başarı sağlamakta yeterli yeniden bölüşüm programlarına sahip değildir. Vergi öncesi Gini katsayısı gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde, ortalama olarak, OECD tarafından derlenen sanayileşmiş ülkelerdeki piyasa gelirine göre düşüktür. 1990'larda gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde Gini katsayısı 0.38 iken, sanayileşmiş ülkelere 0.44'tür. Buna rağmen, gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde vergi programları, sanayileşmiş ülkelere kıyasla gelir eşitsizliğini azaltmada etkin değildir. Bununla birlikte, vergi yapısında gelişmekte olan ülkelere kıyasla dolaylı vergiler başta gelmektedir. Bu sayede, çoğu gelişmekte olan ve geçiş ekonomileri vergi öncesi ve vergi sonrası tedbirlere dayanan gelir eşitsizliğinde bir

³¹⁴ OCDE, Dépenses Sociales 1980-2003, Novembre 2007, www.oecd.org/els/social/depenses, (11 Ekim 2008), ss.20-25.

³¹⁵ Özügür, s.78.

³¹⁶ Çelik, s.79.

artışla karşılaşmışlardır. Gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde vergi ve transfer politikaları vergi ve transfer sonrası Gini katsayında eşitsizliği sınırlandırmada etkili olmamışlardır³¹⁷. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerde vergi yapısında dolaylı vergilerin payı yüksek olmasına rağmen OECD verilerine göre AB ülkelerinde dolaylı vergilerin payı düşüktür. Dolayısıyla nüfusun çoğunluğunu ücretlilerin oluşturduğu AB ülkelerinde dolaylı vergilerin düşük olması gelir eşitsizliğini azaltıcı bir işlev görmektedir³¹⁸.

³¹⁷ Chu, Davoodi ve Gupta, ss.266-268.

³¹⁸ Çelik, ss.84-85.

B. Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Gelir Bölüşümü

1. 1970’lerin İkinci Yarısından İtibaren Türkiye Ekonomisi

1980’lerden bu yana dünya ekonomisi neoliberal ekonomi politikaları tarafından yönlendirilmektedir. Bu politikalar ise, ticaretin dışa açıklığının artması, doğrudan yabancı yatırımlar ve finansal sermaye akımları, emek ve finans piyasalarında devlet denetiminin azalmasıdır. Bu politikalar, serbest piyasa kapitalizminin etkinliği ve büyümeyi arttıracığı ve adil bir bölüşümü sağlayacağı iddiasıyla makroekonomik politika müdahalelerini azaltmıştır. Makroekonomik politikanın merkezi tam istihdamdan fiyat istikrarına doğru kaymıştır³¹⁹.

1970-1976 yılları arası ithal ikameci sanayileşme stratejisinin en yoğun olarak yaşandığı dönemdir. Bu dönemde Türk ekonomisi yoğun bir biçimde üretim malları üreten ara malı ve temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt-içinde ikamesine yönelmiş ve kamu sektörü öncülüğünde hızlı bir yatırım programını devreye sokmuştur. Bu dönemde korunmaya alınmış geniş bir yurt-içi pazar ve ucuz hammadde üreten kamu sektörü sayesinde özel sanayi kesimine yüksek kâr ve rant sağlanmış, buna karşılık özel sermaye, ücretlerin ve tarım kesimine destek sağlayan iç ticaret hadlerinin yükselmesine göz yummuştur. Ancak ithal ikameci sanayileşme 1976’nın başlarında sınırlarına ulaşmıştır³²⁰.

1977’de bunalım şiddetlenmiş; ihracatın ithalatı karşılama oranı %30’a düşerken, dış ticaret açığı 4 milyar doları aşmıştır. Kısa vadeli, yüksek faizli dış kredilerle gerçekleştirilen %5’lik büyüme, kısa sürede tıkanmış ve petrol dâhil tüm ithalatın peşin ödeme ile yapılması zorunlu olmuştur. Bu tıkanma noktasında bir dizi malda yokluk, karaborsa yaşanmış, genel fiyat düzeyi 1978’de %53 1979’da %64 oranlarında artmıştır. 1976 sonrasında gelir dağılımında meydana gelen gelişmelerin başında kıtlık-karaborsa koşullarının etkisiyle ticari kârlarda olağandışı artışlar yaşanmıştır. Ticari faaliyetlerin dâhil olduğu hizmetler kesiminde ücret dışı gelirlerin

³¹⁹ Onaran, “From the Crisis of Distribution to the Distribution of the Costs of the Crisis: What Can We Learn from Previous Crisis about the Effects of the Financial Crisis on Labor Share?”, s.2.

³²⁰ Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme**, ss.38-42; Korkut Boratav ve Erinc Yeldan, “Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability and Patterns of Distribution”, 2001, <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/B&YCEPA2002.PDF>, 2001, (07 Ekim 2008), ss.4-5.

GSYİH içinde 1975'te %29.8 olan payı 1979'da %42.5 olmuştur. Aynı dönemde sanayi kesimi içindeki ücret dışı gelirlerin GSYİH içindeki payı %8.7'den %7.6'ya inmiştir. 1976 sonrasında tarımdaki küçük üretici de, önceki dönemde kazandığı geliri kaybetmiştir³²¹.

Kriz döneminde ücretli emeğin sanayi katma değeri içindeki payı hızla artmış- 1975'te %28 iken 1979'da %37'ye yükselmiş- buna karşılık sermayenin kâr marjları gerilemiştir³²². Ayrıca, bu dönemde, sermayeye karşı güçlü bir sendikal direnme mevcuttur. Böylesi bir süreçte, 24 Ocak 1980'de neoliberal program yürürlüğe girmiştir. Bu programın yaşama geçirilmesi ise 12 Eylül 1980'de rejim değişikliği ile gerçekleşmiştir. Bu programda, Türkiye'nin bu derecede yüksek ücretlerle ihracat yapamayacağı ve ayakta duramayıp batacağı görüşü hâkim olmuş; ücretleri disiplin altına alacak yöntemler bulunması gerektiği savı savunulmuştur. 24 Ocak kararlarının temel unsurları ise, reel devalüasyonlar doğrultusunda işletilen bir kambiyo politikası; serbestleşmeye yönelen bir ithalat rejimi; pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın ulusal öncelik haline getirilmesi; fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına dönük makroekonomik politikalar³²³. Bu program, sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi hedeflerini içermektedir. Ayrıca, 12 Eylül'le birlikte, anti-sendikal bir düzen kurulmuş, 1982'de Anayasa'da yapılan değişikliklerle grev yasağı genişletilmiş, hak grevi yasaklanmış, toplu pazarlık ve grev hakkının karşısına engeller çıkarılmıştır³²⁴. Bu çerçevede, Boratav'a göre, sendikacılığın geleneksel işlevlerinin aşağı yukarı ortadan kaldırıldığı bir dönem içinde, sendikaların üye sayılarında çarpıcı bir azalma olmamıştır³²⁵.

1981-1987 arasında, Türk ekonomisinde ithalat korumalarının kaldırılarak dışa açıldığı ve dünya ekonomileriyle mal ve finans piyasalarında eklemlenmeye girildiği yıllardır. Ancak 1988'e gelindiğinde ihracata dayalı büyüme politikalarının iktisadi ve sosyal sınırlarına ulaşılmış; dışa açılım reel üretim sektörlerinde değil, finans ve

³²¹ Sönmez, **Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, ss.173-174.

³²² Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme**, s.43.

³²³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, 9. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, ss.146-149.

³²⁴ Sönmez, **Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, s.174.

³²⁵ Boratav, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, s.121.

kambiyo hizmetlerini de kapsayan politika değişikliklerine gidilmiştir. En önemli politika değişikliği ise 1989'da ödemeler dengesi sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılarak, kambiyo rejiminin tamamen serbestleştirilmesidir. Böylelikle Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllara dışa açık bir makroekonomi görünümünde girmiştir³²⁶. Türkiye'de 1989'da dış ticarete ve mali piyasalarda gerçekleşen serbestleşmenin ardından, AB ile arasındaki gümrük birliği anlaşmasının Son Aşaması'na (1 Ocak 1996) geçiş ve Dünya Ticaret Örgütü'nün yürürlüğe girmesiyle Türkiye ekonomisi dünya ekonomisiyle eklemlenme biçimini değiştirmiştir. Böylelikle mal-para-sermaye piyasaları devlet müdahalelerinden iyice arınmış bir biçimde dünya ile serbestçe bütünleşilmiştir³²⁷.

1980 sonrası ihracata yönelik sanayileşme modelinin eksik yönü sürdürülebilir bir sabit sermaye birikimi yaratamamış olmasıdır. Bu bağlamda, özellikle imalat sanayinde sabit sermaye yatırımları tamamen durgunluğa itilmiş ve 1989'a kadar 1980 öncesi reel düzeyine ulaşamamıştır. Kendi içinde gerekli yatırımlarını sağlayamayan ve emek gelirlerinin daraltılmasına dayalı bu yapı 1988'den başlayarak siyasi toplumsal gerçeklerle çatışmaya başlamıştır. 1988 yılı Türkiye'de sendikal hareketin yükseldiği ve örgütlü işçi kazanımlarının arttığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönem 1993 yılına kadar sürmüştür³²⁸.

Bu süreçte başta ticari bankaların kısa vadeli dış borçları şişmiş; şişen dış borçlar dışarıda kredi verenlerin rizikosunu arttırırken reel faiz oranını yükseltmiştir. Böylece, Hazine borçlanmayı sürdürürken devlet bütçesi harcama kalemi içinde faiz ödemeleri de giderek artmıştır. 1985'te iç borç faiz ödemeleri %2 gibi iken, 1990'ların ikinci yarısında %50'nin üzerine çıkmış hazine borçlanmasında nominal faizler %100-200 arasında değişirken, ortalama reel faiz %30'ların üstünde seyretmiştir. Diğer yandan ise yüksek enflasyon/yüksek faiz sarmalı bütçe açıklarını büyütmüş, kısa vadeli dış borçların birlikte artışı 1994 krizine neden olmuştur. 1994 krizinde GSMH %6 oranında küçülmüş ve enflasyon ise %121'e fırlamıştır. TL'nin çökmesiyle ihracat

³²⁶ Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme**, ss.39-40.

³²⁷ Gülten Kazgan, "Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye'nin Krizleri", **Almanak 2001**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2002, s.185.

³²⁸ Erinç Yeldan, "Küreselleşen Türkiye Ekonomisinde Devlet, Sermaye ve Ücretli Emek Açısından Bölüşüm ve Birikim İlişkileri", **Birikim Dergisi**, Sayı.136, (2000), s.93.

artmış ve cari işlemler fazlası sağlanmıştır. Bu sayede kısa vadeli borçlar kısmen ödenebilmiştir³²⁹.

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisi giderek sıklaşan aralıklarda yaşadığı kriz süreci içine girmiştir. 5 Nisan 1994, 1998 IMF yakından izleme programı gibi kısmi istikrar programları uygulanmaya konmuş ancak bunların kalıcı bir başarısı olmamış ve ulusal ekonomi 1998 Asya ve Rusya krizlerinden olumsuz etkilenmiştir. Bunun sonucunda ise ekonomide daralma gerçekleşmiştir. 1998'in ikinci yarısından itibaren derinleşen ekonomik kriz, bir yandan dışsal şokların, diğer yandan da 1990'lar boyunca sürdürülen dışa bağımlı, yapay büyüme stratejisinin ve çarpık toplumsal bölüşüm ve birikim mekanizmalarının tıkanmış bir sonucudur³³⁰. 1998'de derinleşen ekonomik krize rağmen GSMH'da %3.9 büyüme yaratılmış, kaçan sermaye etkisiyle reel faizlerdeki fırlamanın daralttığı harcamalarla birlikte cari işlemler fazla vermiştir. Fakat fiyatlar hızlanmayı sürdürmüş, TEFE %71.8, TÜFE %84.6 olarak gerçekleşmiştir. 1999'da bir yandan ekonomiye dışsal öğelerin (kuraklık, deprem, Öcalan'ın yakalanması gibi) karışması, diğer yandan ise fiyat artışlarını durdurmak için devreye sokulan daraltıcı politikalar, fiyat artış hızını düşürürken (TEFE %53.1 TÜFE %64.9) ekonomi GSMH'nın %6.4 oranında küçülmüştür. Dış borç stoku ise, 102 milyar doları aşarken iş borç stoku iki katına çıkmış, 22.9 katrilyon olarak gerçekleşmiştir. Böyle bir ortamda hükümet IMF'ye stand-by anlaşması için başvurmuştur³³¹.

1999 Aralık ayında IMF desteğinde ve yönlendiriciliğinde uygulamaya konan Enflasyonu Düşürme Programı 2000 sonu ve 2001'de yaşanan krizi belirleyen en önemli unsur olmuştur. Programın orta vadeli amaçları, üç yıllık bir sürenin sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek, reel faiz oranlarını makul bir düzeye düşürmek, ekonominin büyüme potansiyelini arttırmak ve ekonomideki kaynakların daha etkin olarak kullanımını sağlamak olarak belirlenmiştir. Programda sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformlar ve özelleştirmenin hızlandırılması, enflasyona endeksli bir gelirler politikası ve kur sepeti artış oranının enflasyon hedefine bağlı olarak önceden belirlenmesi temel dayanak noktaları olmuştur.

³²⁹ Kazgan, "Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye'nin Krizleri", s.186.

³³⁰ Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme**, s.159.

³³¹ Kazgan, "Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye'nin Krizleri", s.187.

Kur riskinin azalması ve ekonomik birimlerin öngörmesi sonucunda 2000 yılında faiz oranları hızlı bir şekilde düşmüştür. Böylelikle Hazine'nin iç borçlanma maliyeti azalmıştır. Ancak bu durum rantıye kesim ve devlete borç veren kurumsal rantıye bankalar için iyi bir gelişme olmamıştır. Faiz oranlarındaki düşüş, başta dayanıklı tüketim mallarına olan ertelenmiş tüketim talebini canlandırmış, tüketici kredileri ile birlikte iç talep artmış, ekonomi büyüme sürecine girmiştir. Ancak bu durum 2000'nin ikinci yarısında ekonomik duruma ilişkin beklentilerde bozulma yaşanmasıyla başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin mali yapısını da bozmuştur. Bununla birlikte, TL değer kaybetmiş ve bölüşüm üzerindeki etkileri yıkıcı olmuştur. Devalüasyonun yol açtığı maliyet artışları ile üretimini sürdüremeyen birçok firma küçülerek, kapanarak önemli zararlar görmüş, işsizlik artmış ve ücretler reel olarak gerilemiştir. 2001 yılına dönük programlarda gelirler politikasının hâlâ ücret-maaş ve tarım gelirlerini kısma dönük karakterde olması, dolaylı vergilerle çalışanların vergi yükünün arttırılması, yatırımların dondurulması, geniş dar gelirli kesimi etkilemiştir³³². 2001 krizinde toplam sermaye çıkışları GSMH'ya oranı %11.3 olarak gerçekleşmiş; paranın değeri bir yıl içinde %21.2 oranında reel olarak düşmüş ve GMSH %9.5 oranında küçülmüştür. 2001 krizinden sonra Türkiye 2002-2005 arasında GSMH'da ortalama olarak yıllık kesintisiz %7.5 büyüme yaşamıştır. Bu büyümenin kaynağı ise yükselen piyasalara doğru akan sermaye akışı olmuştur. Ancak 2006 yılının Mayıs-Haziran aylarında dünya ekonomisinde meydana gelen küresel çalkantı Türkiye ekonomisine yönelik iyimser havayı tedirgin etmiştir³³³.

Bulutay'a göre, 2001 sonrası dönem şu şekilde özetlenebilmektedir; 2001 sonrasında Türkiye ekonomisi hızlı bir büyüme gerçekleştirmesine rağmen bu büyüme istisnai değildir. Nitekim aynı dönemde gelişmekte olan ülkelerde de benzer gelişme oranlarına ulaşılmıştır. Türkiye'de 2002-2006 döneminde sabit sermaye yatırımları yetersiz düzeyde kalmıştır. Zira 1987-2002 döneminde yatırım oranı ortalama %23.4

³³² Sönmez, **Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, ss.185-189.

³³³ Özlem Onaran, "Capital Flows, Turbulences and Distribution: The Case of Turkey", Intervention European Journal of Economics and Economic Policies, **Metropolis**, Vol.4, Issue.2, 2007, <http://ideas.repec.org/a/int/journal/v4y2007i2p353-374.html>, (8 Ekim 2008), ss. 6-8.

iken 2003-2006 döneminde %16.1-21.6 değerleri arasında bir paya sahip olmuştur. Ayrıca önce kamu kesiminde sonra ise özel kesimde önemli açıklar kaydedilmiştir³³⁴.

2008’de patlak veren küresel kriz, daha önceki kriz dönemlerinin aksine finans sektöründe değil, reel sektörde gerçekleşmiştir. Zira Türkiye’nin 2003 sonrası dönemde küresel ekonomiyle olan ilişkisi finans-dışı şirketler kesiminin dış borçlanması aracılığıyla olmuştur. Dış borçlanma ve yabancı sermaye girişlerinin durması, reel ekonomiyi özellikle de sanayi sektörünü etkilemiştir. Böylelikle sanayi üretiminde düşüşler meydana gelmiş, bu da istihdam düzeyini etkilemiştir. Buna karşılık, tarım sektöründe çalışan sayısı 2000’li yıllar boyunca gerilemiş, kriz sonrası bu durum tersine dönmüş, tarım sektörü 2004’teki istihdam yapısına geri dönmüştür³³⁵. İstihdamda görülen bu artışın nedeni krizden dolayı sanayi ve hizmetler sektöründe işsiz kalanların kıra dönmeye başlamış olmasıdır. Ayrıca tarım sektörü görece olarak krizden daha az etkilenmiş ve büyüme hızındaki düşüş yavaş olmuştur. Krizle birlikte satın alma gücü yavaşlayan çiftçinin traktör ve kimyasal gübre olmak üzere tarım girdilerine olan talebi gerilemiş ve bunların üretimi düşmüştür. Tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüş ve girdi maliyetlerindeki artış nedeniyle çiftçilerin gelir kayıpları artmıştır. Bu çerçevede, üretici gelirlerindeki bu düşüş kredi kullanımını arttırmıştır. Belirtmelidir ki, 2009 yılı tarımsal destekleme ödenekleri 2006 yılı seviyesine düşmüştür. Söylenebilir ki, uygulanan neoliberal politikalarla tarım sektörü tasfiye süreci yaşamaktadır³³⁶.

2009’da ise sanayi üretimi 2008’e göre %13’e yakın azalmıştır. Sanayici işverenler, iç ve dış talepte yaşanan daralmayı istihdama yansıtmışlardır. İlk olarak çalışan sayısı azaltılmıştır. Azalan istihdamla birlikte imalat sanayi üretimi kriz öncesi düzeyini yakalamıştır. İmalat sanayi üretimindeki bu artışta teknoloji yatırımı etkili olmakla beraber, çalışma sürelerinin ve iş yüklerinin artırılması da önemli bir role sahiptir. Böylelikle çalışan başına üretim artmıştır. Diğer bir ifadeyle verimlilikte bir artış gerçekleşmiştir. İkinci olarak ise, sanayici işverenler reel ücretlerin düşürülmesi

³³⁴ Tuncer Bulutay, “Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Son İktisadi Gelişmeler Üzerine Değerlendirmeler”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.22, Sayı.256, (Temmuz 2007), s.51.

³³⁵ Erinc Yeldan, “Kriz Boyunca Tarım ve Sanayi”, **Sendika.Org**, 24 Mart 2010, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29833, (01 Haziran 2010).

³³⁶ Necdet Oral, “Krizin Gölgesinde Tarım”, **Sendika.Org**, 07 Ocak 2010, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28633, (01 Haziran 2010).

yoluyla krizden çıkmak için çaba harcamışlardır. Sönmez'e göre 2009'da sanayide reel ücretler %9 gerilemiştir³³⁷.

2. Gelir Eşitsizliğindeki Değişim

a. Türkiye'de Gelir Dağılımı Çalışmaları

Gelir dağılımına ilişkin ilk çalışma 1963 yılında DPT tarafından yapılmıştır. Ancak Türkiye genelini temsil eden ilk çalışma olan 1987 yılında Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi TÜİK tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi ise 1994 yılında yapılmış ve 2002 yılına kadar anket yapılmamıştır. 2002 yılından 2005 yılına kadar Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi gerçekleştirilmiştir. Ancak 2006'dan sonra AB uyum çerçevesinde gelir dağılımı istatistikleri üretmek üzere Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması uygulanmaya başlanmıştır³³⁸. Buna ek olarak 1963 sonrasında Tuncer Bulutay, Hasan Ersel ve Serim Timur tarafından 1968 yılına yönelik Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde Türkiye'de Gelir Dağılımı çalışması; DPT tarafından 1973 yılında Gelir Dağılımı Araştırması; Esmer Yılmaz, Hamil Fişek ve Ersin Kalaycıoğlu tarafından 1986 yılına ilişkin çalışmalar ve Süleyman Özmucur tarafından gelir dağılımı çalışmaları yapılmıştır³³⁹.

TÜİK'in yapmış olduğu anketlerin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- 1963 yılında yapılan çalışmada gelirler, beyanname veren mükelleflerden 327.000 mükellefin gelir vergisi beyanlarına dayanılarak derlenmiştir;
- 1987 yılında yapılan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, nüfusu 20.001'den fazla olan 50 kentsel yerleşim yerinde, her ay değişen 1.202 hanehalkı ile, nüfusu 20.000'den az kırsal yerlerde ise bir yıl boyunca sabit 89 yerleşim yerinde 998 hanehalkı olmak üzere, toplam 139 yerleşim yerinden 2.200 hanehalkına her ay uygulanmıştır;

³³⁷ Mustafa Sönmez, "Daha Az İşçi Daha Düşük Ücret De Krizden Çıkarmıyor", **Sendika.Org**, 27 Mart 2010, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29909, (01 Haziran 2010).

³³⁸ TÜİK, **Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı**, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 6, Yayın No.3186, Ankara, 2008, http://www.tuik.gov.tr/jsp/satis/common/kitaplar_tem.jsp?pageNum=2, (31 Mayıs 2010), ss.60-62.

³³⁹ Doğan ve Tek, s.103.

- 1994 yılında ise, gelir dağılımı ve tüketim harcamaları amaçlarına yönelik iki ayrı anket çalışması yapılmıştır. 1 Ocak 1994-31 Aralık 1994 tarihleri arasında her ay değişen 2.188, yıllık 26.256 örnek haneye uygulanmıştır. İkinci aşamada Şubat-Mayıs 1995 tarihleri arasında bu örnek 26.256 haneye 1994 yılı referans alınarak Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi uygulanmıştır;
- 2002 yılından itibaren ise daha küçük bir örnek hacmi ile her yıl düzenli olarak Hanehalkı Bütçe Araştırması uygulamayı planlamıştır. 2002 Hanehalkı Bütçe Araştırması 1 Ocak 2002-31 Aralık 2002 tarihleri arasında toplam 9.600 hanehalkına uygulanmıştır;
- 2003 yılında toplam 25.920 örnek hanehalkına anket uygulanmış ve Türkiye geneli, kentsel ve kırsal yerleşim yerleri ile İstatiski Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) Düzey 1; kır, kent ayrımında ve İBBS Düzey 2'ye göre gelir dağılımı göstergeleri elde edilmiştir;
- 2004 ve 2005 yıllarında, her ay değişen 720, yıllık ise 8.640 örnek hanehalkına uygulanan Hanehalkı Bütçe Anketi Türkiye, kentsel ve kırsal yerler ayrımında gelir dağılımı istatistikleri üretilmiştir;
- 2006-2008 arasında ise Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması uygulanmaya başlanmıştır. Bu araştırma ile ilk kez panel anket uygulaması başlatılmış; hanehalkı kullanılabilir gelir dağılımı yerine, bireysel eşdeğer kullanılabilir gelir dağılımına ilişkin sonuçlar yayımlanmış ve brüt gelirler hesaplanmıştır. Anket yılları anket uygulamasının yapıldığı yıldan önceki Ocak-Aralık aylarını kapsamaktadır. Kurumsal nüfus olarak tanımlanan yaşlılar evi, huzur evi, yurt, hapisane, askeri kışla, hastane, okul, çocuk yuvası vb. yerlerde bulunan nüfus dışında, T.C. sınırları içinde konutlarda yaşayan ve kurumsal olmayan sivil nüfus olarak tanımlanan nüfus araştırma kapsamındadır. Örneklem büyüklüğü yaklaşık 12-13 bin olarak belirlenmiştir;
- Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasında uygulanan panel anket bireysel değişim çalışmalarına olanak vermektedir. Panel anket yöntemiyle okuldan işe, işten emekliliğe, ekonomik faaliyete geçişler, işe giriş ve çıkışlar ve bireylerin veya hanehalklarının gelir ve yoksulluk düzeylerindeki değişiklikler gibi bireysel bazda zaman içindeki değişiklikler incelenmektedir. Bireysel eşdeğerlik

ölçeğiyle ise her bir hanehalkı büyüklüğünün kaç yetiştikine eşdeğer olduğu tespit edilmekte ve hanehalkı toplam kullanılabilir geliri eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünerek, her bir hanehalkı için bireysel eşdeğer gelir hesaplanmaktadır³⁴⁰. Çalışmada ise 2006-2008 dönemi için eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri referans alınmıştır;

- 1994 Anketinde 12+ yaş üstündekiler istihdama dahil edilirken, 2002-2005 Anketlerinde 15+ yaş üstündekiler kapsamıştır³⁴¹. 2006-2008 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasında hanehalkındaki referans kişinin 1, 14 yaş ve üzerindeki tüm fertlerin 0.5 ve 14 yaşın altındaki tüm fertlerin 0.3 katsayısı ile çarpılarak hesaplandığı OECD eşdeğerlik ölçeği kullanılmaktadır³⁴²;
- 1994 ve 2002 yılında izafi kira gelirleri hem hanehalkı gelirlerine hem tüketim harcamalarının konut alt grubuna dahil edilmiştir. Ancak 2002 Anketinde izafi kira gelirleri sadece gelir dilimlerine göre hanehalkı gelirlerinin verildiği tabloda yer alırken, başta gelir türleri itibariyle hanehalkı gelirlerinin dağılımını veren tablo olmak üzere diğerlerine dahil edilmemiştir³⁴³. 2002 yılından sonra yapılan çalışmalarda da izafi kira gelirleri gelir türleri itibariyle hanehalkı gelirlerinin dağılımını veren tabloya ve diğerlerine dahil edilmediği görülmektedir.

b. 1980 Sonrası Gelir Dağılımı Göstergeleri

1) Kişisel Gelir Dağılımı

1963'ten itibaren yapılan gelir dağılımı çalışmalarını karşılaştırırken, kullanılan yöntem ve örneklem hacimlerindeki farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim TÜİK tarafından yapılan çalışmalarda yöntem ve örneklem hacmi farklılıkları bulunmaktadır. Dikkate alınması gereken diğer bir husus ise 1994 ve 2002 yıllarının krizden çıkış yılları olmasıdır³⁴⁴. 1963-2008 yıllarını kapsayan gelir dağılımı sonuçlarına göre, Türkiye genelinde, kent ve kırsal kesimde iyileşme görülmektedir.

³⁴⁰ TÜİK, **Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı**, ss.60-71.

³⁴¹ Zafer Yükseler, "1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış", **İşletme İktisat ve Finans Dergisi**, Yıl.20, Sayı.230, (Mayıs 2005), s.57.

³⁴² TÜİK, **Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı**, ss.66-67.

³⁴³ Zafer Yükseler, "2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi", 2003, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/HANE2002.pdf>, (20 Ocak 2009), s.2.

³⁴⁴ Yükseler, "1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış", s.57.

Düşük gelir gruplarının gelirden aldıkları pay artarken, en üst gelir grubunun aldığı pay gerilemiş ve beşinci ve birinci %20'lik gelir dilimleri arasındaki gelir farklılıkları önemli ölçüde azalmıştır. 1963 yılında birinci %20'lik gelir grubu gelirden %4.5 alırken beşinci %20'lik grup %57.0 almaktadır. Beşinci %20'lik gelir grubu birinci %20'lik gelir grubunun 12.7 katı gelir elde ederken, bu katsayı 1994'te 11.2'ye gerilemiştir. Buna göre 2002 yılına gelindiğinde ise, bu katsayı 9.5 olmuştur. 2003, 2004, 2005, 2006 ve 2007 yıllarında ise sırasıyla 8.1, 7.7, 7.2, 9.5, 8.1 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise, bu katsayı 8.1'dir. Görülüyor ki, 2006 yılına kadar en yüksek %20'lik gelir grubuyla en düşük %20'lik gelir grubunun arasındaki gelir farklılığı azalma eğilimi gösterirken 2006 yılında bu katsayı artmış ancak tekrar azalmıştır. 2007 ve 2008 yıllarında ise bu katsayıda değişiklik gözlenmemiştir. Gelir eşitsizliğindeki düzelmenin bir diğer göstergesi de Gini Katsayısıdır. Buna göre, 1980 sonrasında, Türkiye genelinde 1994 ve 2006 yılları dışında gelir dağılımının en üst gelir grubu aleyhine bozulduğu gözlenmektedir.

Kent ve kırsal ayrımına göre gelir dağılımı incelendiğinde, kentsel yerlerde 1994-2008 arasında 2006 ve 2008 yılları dışında Gini katsayısında sürekli bir gerileme görülmektedir. Kırsal yerlerde ise, Gini katsayısı söz konusu dönem boyunca azalarak dalgalı bir seyir izlemiştir. Yüzdelik dilimler itibarıyla gelir dağılımı incelendiğinde, kentsel yerlerde, 1994'ten itibaren en düşük %20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay 2006 ve 2008 yılları dışında artmıştır. Buna karşılık en yüksek %20'lik gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay ise 2006 yılı dışında azalmıştır. Kırsal yerlere bakıldığında ise 1994 yılından itibaren en düşük %20'lik grubun geliri dalgalı bir seyir izlemiş, 2008 yılına gelindiğinde 1994'teki seviyenin üzerinde gerçekleşmiştir. 1994-2008 arasında kırsal yerlerde en yüksek %20'lik gelir grubunun payı dönem boyunca dalgalı bir görünüm sergilemiştir. Ancak Gini katsayısı söz konusu yıllar itibarıyla azalmıştır. (Bkz. Tablo 9). Bütün gelir dağılımı araştırmalarında dikkati çeken bir bulgu, kentsel yerlerdeki gelir dağılımının kırsal yerlerdekinden daha kötü olduğudur³⁴⁵.

³⁴⁵ Mahmut Bilen ve İbrahim G. Yumuşak, "Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, (2000), s.78.

Tablo 9

Gelir Gruplarının %20'lik Dilimlere Göre Karşılaştırılması

Yıllar		Birinci %	İkinci %	Üçüncü %	Dördüncü %	Beşinci %	Gini Katsayısı
1963		4.5	8.5	11.5	18.5	57.0	0.55
1968		3.0	7.0	10.0	20.0	60.0	0.56
1973		3.5	8.0	12.5	19.5	56.5	0.51
1986		3.9	8.4	12.6	19.2	55.9	0.46
1987		5.2	9.6	14.1	21.2	49.9	0.43
1994	Türkiye	4.9	8.6	12.6	19.0	54.9	0.49
	Kent	4.8	8.2	11.9	17.9	57.2	0.51
	Kır	5.6	10.1	14.8	21.8	47.7	0.41
2002	Türkiye	5.3	9.8	14.0	20.8	50.1	0.44
	Kent	5.5	9.7	13.9	20.5	50.4	0.44
	Kır	5.2	10.3	14.7	21.7	48.0	0.42
2003	Türkiye	6.0	10.3	14.5	20.9	48.3	0.42
	Kent	6.1	10.3	14.5	20.8	48.3	0.42
	Kır	6.4	11.0	15.0	21.2	46.3	0.39
2004	Türkiye	6.0	10.7	15.2	21.9	46.2	0.40
	Kent	6.4	10.8	15.2	21.4	46.1	0.39
	Kır	6.3	11.2	15.8	22.7	43.9	0.37
2005	Türkiye	6.1	11.1	15.8	22.6	44.4	0.38
	Kent	6.4	11.5	16.0	22.6	43.5	0.37
	Kır	6.1	11.3	15.9	22.6	44.2	0.38
2006	Türkiye	5.1	9.9	14.8	21.9	48.4	0.43
	Kent	5.5	10.3	15.0	21.8	47.5	0.42
	Kır	5.6	10.2	15.3	22.6	46.3	0.41
2007	Türkiye	5.8	10.6	15.2	21.5	46.9	0.41
	Kent	6.2	11.0	15.3	21.2	46.2	0.39
	Kır	6.4	11.1	16.0	22.3	44.2	0.38
2008	Türkiye	5.8	10.4	15.2	21.9	46.7	0.41
	Kent	6.1	10.7	15.3	21.9	46.0	0.40
	Kır	6.5	10.8	15.6	22.5	44.5	0.38

Kaynak: 1963-2002 arası için Yükseler, “2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi”, s.1; 2003-2007 arası için TÜİK, 2004-2005 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7 (2 Haziran 2010); 2006-2008 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7 (29 Temmuz 2010).

Sönmez'e göre gelirin %20'lik ve %10'luk ya da %5'lik dilimlere göre dağılımı adaletsizliğin resmini tam vermemektedir. En net görüntü nüfusun %1'lik gruplara ayrılmasıyla elde edilmektedir. Sönmez'e göre, 2000 yılının ilk altı ayında yaklaşık 49.5 katrilyon TL'lik mal ve hizmet üretilmiştir. Bu hasılanın ise %80'ini oluşturan 39 katrilyon TL toplam 63.7 milyon nüfus ya da 14.347.000 aile tarafından paylaşılmıştır. Bu çerçevede, 2000 yılının ilk altı ayında en üstteki %1'lik grubun toplam gelirin yüzde 16.6'sına tekabül eden aylık 7.539 milyar TL'lik kazanca sahip olurken buna karşılık en alttaki %1'lik grubun ise binde 7'lik gelir payıyla 32 milyon TL'lik gelire sahip olmaktadır. Böylece, 2000 yılının ilk altı ayında Türkiye'nin 1. gelir grubuyla 100. gelir grubunun aylık gelirleri arasında yaklaşık 236 kat fark olmaktadır. Ayrıca en üstteki %1'lik grup toplam gelirden %16.6 pay alırken, en düşük gelir grubu toplam ailelerin %30'unu oluşturmakta ve toplam gelirden %9.2'lik pay almıştır³⁴⁶.

2) Fonksiyonel Gelir Dağılımı

TÜİK gelir dağılımı anketlerinde hanehalkı geliri, faaliyet geliri ve faaliyet dışı gelirler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Faaliyet gelirleri maaş, ücret, yevmiye ve müteşebbis gelirlerini kapsamaktadır. Faaliyet dışı gelirleri ise gayrimenkul (kira geliri), mülk geliri, sosyal transferler ve hanelerarası karşılıksız transferleri kapsamaktadır. Geri ödenmek üzere alınan borç paralar, miktarı ne olursa olsun düzenliliği olmayan hanelerarası transfer şeklindeki paralar; değeri ne olursa olsun haneye gelen hediyeler; piyango, loto, kumar vb. kazanılan paralar; geri ödemeli öğrenci burs ve kredileri; varlıkların (otomobil, dükkân, ev, arsa, tarla, ev eşyası vb) satışından elde edilen paralar; bankaya yatırılmış olan anapara (ancak faizleri gelirdir); hisse senedi, arsa, tarla, ev, dükkân, sahip olunan hayvanlar vb. varlıkların değer artışları (bunların işletilmesi, kiraya verilmesi veya kâr edilmesi sonucu elde edilen para/mal gelirdir) gelir değildir³⁴⁷. Mülk gelirleri gayrimenkul ve menkul gelirlerinden oluşurken 1994 yılı anketinde izafi kira gelirleri gayrimenkul gelirlerine dâhil edilmiş, 2002 ve sonrasında yapılan anketlerde ise izafi kira gelirleri gayrimenkul gelirlerine dâhil edilmemiştir.

³⁴⁶ Sönmez, *Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü*, ss.16-17.

³⁴⁷ TÜİK, *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*, ss.50-54.

Dolayısıyla gelir türlerinin payları karşılaştırılırken bu noktanın dikkate alınması gerekmektedir³⁴⁸.

1973 yılında yapılmış fonksiyonel gelir dağılımının analizine göre, ücretlilerin toplam nüfus içindeki payı %35 iken gelirden aldıkları pay %28.3'tür. Kâr, faiz ve rant geliri elde edenlerin durumun nüfus içindeki payı %16.5 iken gelirden aldıkları pay %41.2, küçük üreticilerin nüfustaki payı %48.1 iken gelirden aldıkları pay ise %30.5'tir. Görülüyor ki nüfusun %83.6'sını oluşturan ücretli ve küçük üreticiler gelirin %58.8'sini alırken, kâr, faiz ve rant geliri alanlar milli gelirin %41.2'sini elde etmektedirler. 1987 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre ücretli kesimin nüfus içindeki payı %32.5 iken gelir düzeyi %32.6'ya çıkmıştır. Araştırmada diğer kesimler açısından da gelir dağılımında düzelmeler meydana gelmiştir³⁴⁹.

1968-1994 dönemine ilişkin Özmucur tarafından yapılan fonksiyonel gelir dağılımında 1968'de tarım kesiminin payı %41.1'ler düzeyinden azalarak 1980'de %25.1'e düzeyine inmiştir. Tarım kesiminin payı azalma eğilimini sürdürmüş ve 1994'te %15.9'a gerilemiştir. Bu paylaşımda maaş ve ücretlerin payı 1968'de % 26.3 iken 1978 yılına değin dalgalanma görülmüş %30.2'ye yükselmiştir. Bu tarihten itibaren maaş ve ücretlilerin payında önemli ölçüde azalma gözlenmiş %20'lere kadar düşmüştür. 1987 yılında tekrar artmış ancak takip eden iki yıl belirli bir düşme eğilimi göstermesine karşı 1990'lı yılların başında %30'ların üzerinde seyretmiştir. Ancak 1994 ekonomik kriziyle birlikte bu kesimin payı tekrar düşüş göstermiş ve %25.1'e gerilemiştir. Tarım ve ücretli kesimlerin gelirlerinde söz konusu dönemde gerileme görülmesine karşı tarım dışı olarak ifade edilen kâr, faiz ve rant geliri elde eden kesimin payında artış gerçekleşmiştir. Tarım dışı kesimin gelirdeki payı 1968 yılında % 29.4 iken 1990'lı yılların başına kadar düzenli sayılabilecek bir eğilimle artmıştır. Bu kesimin payı 1989'da %56.5'e kadar çıkmıştır. Bu tarihten itibaren azalma eğilimi göstermesine rağmen 1993'te %50.1, 1994'te %57.6'ya yükselmiştir (Bkz. Tablo 10)³⁵⁰.

³⁴⁸ Yükseler, "1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış", s.63.

³⁴⁹ Bilen ve Yumuşak, "Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", ss.79-80.

³⁵⁰ Süleyman Özmucur, **Türkiye'de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, 1. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını, Mart 1996, s.66.

Tablo 10**Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı**

Yıllar	Tarımın Payı (%)	Tarım Dışı Maaş ve Ücretler Payı (%)	Tarım Dışı Diğer(%) (Kâr, Faiz, Rant)
1968	41.1	26.3	29.4
1969	40.0	25.7	30.9
1970	38.4	26.9	31.7
1971	37.0	27.5	32.8
1972	34.2	27.1	36.4
1973	33.1	30.4	33.5
1974	34.2	25.6	36.3
1975	33.9	25.2	37.3
1976	31.2	27.8	37.9
1977	30.2	29.2	37.9
1978	30.3	30.2	36.6
1979	26.7	28.7	42.4
1980	25.1	25.1	47.3
1981	22.9	24.9	49.7
1982	21.2	23.6	52.8
1983	20.1	22.6	55.1
1984	20.0	20.4	57.1
1985	18.4	20.4	58.5
1986	19.9	23.4	55.0
1987	18.2	26.8	53.1
1988	17.6	24.3	56.3
1989	17.6	24.6	56.5
1990	18.1	30.2	49.5
1991	15.5	34.6	47.6
1992	15.0	34.4	48.2
1993	14.8	32.8	50.1
1994	15.9	25.1	57.6

Kaynak: Özmucur, s.66.

TÜİK tarafından yapılan çalışmalar incelendiğinde, Türkiye genelinde 1994-2008 dönemi boyunca maaş ve ücret gelirlerinde 2006 yılına kadar artış gerçekleşmiştir. Maaş ve ücret gelirleri 1994'te %23.7'den 2006 yılında %40.8'e yükselmiştir. 2007

yılında ise maaş ve ücret gelirleri %39.7'e düşmüş, 2008'de ise artma eğilimi göstererek %41.9 olarak gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde maaş ve ücret gelirleri verilerin mevcut olduğu 1994-2005 dönemi boyunca artmıştır. Buna göre 1994'te %27.4 olan maaş ve ücret gelirleri 2005 yılında %45.6'ya yükselmiştir. Kırsal yerlerde ise 1994 yılında %15.7 iken 2002'de %23.1, 2003'te %22.7, 2004'te %23.9 ve 2005'te ise %23.4 olarak gerçekleşmiştir. 1994-2008 boyunca dalgalanma gösteren yevmiye gelirleri Türkiye genelinde 1994 yılında göre %4.6 iken 2008 yılında %4.1'e gerilemiştir. Yevmiye gelirlerinde kentsel yerlerde ciddi gerileme gözlenirken (1994'te %4.6, 2005'te %2.8), kırsal yerlerde ise 2002 yılı dışında %4'ün üstünde kalmıştır. TÜİK verilerine göre maaş ve ücretlerde artışlar gerçekleşmesine rağmen Türkiye genelinde müteşebbis gelirlerinin kullanılabilir gelir içindeki payı 1987-2008 dönemi boyunca düşmüştür. Kentsel ve kırsal yerlerde de müteşebbis gelirlerinde de düşüş gözlenmektedir. Müteşebbis gelirlerinin payındaki gerileme tarım sektöründen kaynaklanmaktadır. Üretim ve istihdam içinde zamanla tarım sektörünün ağırlığının azalması, bu sektörde yaratılan gelirin toplam kullanılabilir gelir içindeki payının azalmasını da beraberinde getirmiştir³⁵¹.

Gayrimenkul gelirlerine bakıldığında ise Türkiye genelinde, kentsel ve kırsal yerlerde ciddi bir düşüş gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye genelinde 1994 yılında %11.6 iken 2004 yılına değin sürekli düşmüş ve %2.7 olmuştur. 2004 yılından itibaren yükselme eğilimi görülmüş ve 2008 yılında %4.4 düzeyine çıkmıştır. Kentsel yerlerde ise 1994'te %13.9'dan 2004 yılında %3.2'ye düşmüştür. 2005 yılında ise %3.6'ya yükselmiştir. Kırsal yerlerde gayrimenkul gelirleri 1994 yılında %6.5 iken 2005 yılında %1.2'ye düşmüştür.

Menkul kıymet gelirleri incelendiğinde, 1994-2007 arasında Türkiye genelinde U şeklini aldığı görülmektedir. 1994 yılında %7.7 iken 2004 yılında %2.2'ye gerileyerek en düşük seviyeye gelmesine rağmen 2007 yılında %7.0'ye çıkmıştır. Ancak 2008 yılında menkul kıymet gelirlerinde ciddi bir gerileme yaşanmış ve %4.2 olarak gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde menkul kıymet gelirleri azalan bir eğilim sergilemiş ve 1994'te %10.6'dan 2005'te %2.9'a düşmüştür. Kırsal yerlerde ise 1994

³⁵¹ Yükseler, "1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış", s.63.

yılında %1,2 olan menkul kıymet gelirleri 2003'te en yüksek seviyeye çıkmış ve %4.1 olarak gerçekleşmiş ancak 2005'e kadar düşme eğilimi göstermiş ve %2.2 olmuştur. 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'de mali piyasalarda hızlı gelişim gerçekleşmiştir. Yeni mali araçlar gittikçe yaygınlaşmış ve mali araçların reel getirileri yüksek olmuştur. Ayrıca DİBS'lerin önemli vergi avantajlarına sahip olması hanehalklarının bunları tercih etmelerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, menkul kıymet gelirlerinde azalma görülen yıllarda ya hanehalkları gelirlerini gizlemişler ya da bu azalma menkul kıymet gelirlerinin tanım ve tespitindeki zorluktan kaynaklanmaktadır³⁵². Zira Türk Lirası mevduat faizi dışındaki menkul kıymet gelirlerinin önemli bir kısmı, faiz dışında kur farkı kazancı veya sermaye kazancı şeklinde olmakta ve bu gelirlerin tespiti zor olmaktadır³⁵³.

Transfer gelirleri ise Türkiye genelinde dalgalanma eğilimi göstermekle birlikte 2008 yılında 1994 yılının üstünde gerçekleşmiştir (1994'te %10.0, 2008'de %19.1). Kentsel yerlerde de benzer artış eğilimi görülmektedir. Kırsal yerlerde ise transfer gelirlerinde 2003 yılına kadar ciddi artışlar görülmüş ve %36.4'e çıkmıştır. Ancak bu tarihten sonra 2005'te %23.6'ya gerilemiştir. Yükseler'e göre, 2003 yılında transfer gelirlerinin hanehalkı kullanılabilir geliri içindeki payının yükselmesinde, yurtdışından sağlanan transfer gelirlerinin zaman içinde öneminin azalması ve devlet tarafından yapılan transfer ödemelerinin ağırlık kazanması önemli bir rol oynamıştır. Sosyal güvenlik sisteminden maaş alan emekli sayısındaki artış, vergi iadeleri, belediyelerden vakıf aracılığıyla yapılan sosyal yardımlardaki artış ve çeşitlenme devlet tarafından yapılan transferlerin artmasını sağlamıştır. Doğrudan gelir desteği sistemi kapsamında çiftçilere yapılan ödemelerin ve bazı ürünler için prim uygulamasının, özellikle kırsal kesimde transfer gelirinin payında yükselmeye neden olmuştur³⁵⁴.

2006-2008 yıllarında TÜİK yeni bir anket uygulamasına geçmiş ve hanelerarası transferler ve diğer gelirleri de gelir türlerine dâhil etmiştir. Buna göre 2006-2007 ve 2008 yıllarında hanelerarası transferler %2.9, %2.6 ve %3.1 olarak

³⁵² Yükseler, "1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış", s.65.

³⁵³ Yükseler, "2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi", s.10.

³⁵⁴ Yükseler, "1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış", s.64.

gerçekleşmiş, diğer gelirler ise 2006-2008 arasında sürekli bir biçimde azalma eğilimi göstermiştir (Bkz. Tablo 11).

Tablo 11

Gelir Elde Eden Hanehalkı Fertlerinin Gelir Türlerine Göre Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirlerinin Dağılımı

	Türkiye									Kent					Kır				
Gelir Türleri	1987	1994	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	1994	2002	2003	2004	2005	1994	2002	2003	2004	2005
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Maaş, Ücret	24.1	23.7	35.8	38.7	38.7	39.2	40.8	39.7	41.9	27.4	41.9	45.3	44.5	45.6	15.7	23.1	22.7	23.9	23.4
Yevmiye	-	4.6	2.9	3.1	3.5	3.3	3.7	4.0	4.1	4.6	2.6	2.6	2.9	2.8	4.7	3.5	4.3	5.0	4.7
Müteşebbis	51.5	42.4	34.5	32.0	31.8	28.8	24.2	23.2	22.4	33.3	25.7	24.2	25.7	22.2	62.5	52.7	50.9	47.5	44.8
Gayrimenkul	11.8	11.6	4.4	3.6	2.7	2.9	3.1	4.1	4.4	13.9	5.2	4.4	3.2	3.6	6.5	2.6	3.0	1.3	1.2
Menkul Kıymet	1.8	7.7	4.9	2.6	2.2	2.7	6.1	7.0	4.2	10.6	6.2	2.9	2.3	2.9	1.2	2.1	4.1	2.0	2.2
Transfer	10.8	10.0	17.5	20.0	21.2	23.0	17.8	18.2	19.1	10.3	18.3	20.6	21.6	22.8	9.5	16.0	36.4	20.2	23.6
Haneler Arası Transferler (alınan)	-	-	-	-	-	-	2.9	2.6	3.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Diğer Gelirler	-	-	-	-	-	-	1.5	1.1	0.9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: 1987 yılı için Yükseler, “2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi”, s.8; 1994-2002-2003 yılları için Yükseler, “1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış”, s.63; 2004-2005 için TÜİK, 2005 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7 (02 Haziran 2010); 2006-2008 arası için Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7 (29 Temmuz 2010).

*1987-1994 yılları hariç izafi kira gelirleri kullanılabilir gelire dâhil değildir.

3) Gelir Dağılımı Sonuçlarının Eleştirisi Üzerine

2000 yılı sonrasında reel ücretler önemli ölçüde azalırken verimlilik 2001 sonrasında hızla artmıştır. Faiz gelirleri de çok çarpık bir eşitsizlik içinde bulunduğu göre, bu eğilimlerin normal sonucu olarak 2001 bunalımı sonrasında gelir dağılımının bozulması olmalıydı³⁵⁵. Ancak TÜİK'in verilerine göre gelir dağılımı Türkiye genelinde 2006 yılı dışında en üst gelir grubu aleyhine bozulmuş, 2006 yılı dışında ise en alt gelir grubu lehine düzelmiştir. Diğer bir ifadeyle gelir eşitsizliği iyileşmiştir.

Sönmez'e göre, gelir dağılımı çalışmalarında iki sorun bulunmaktadır; birincisi, anket için örneklemin doğru seçilip seçilmediği sorunu (zengin diye ankete dahil olanlar gerçekten zengin sınıftan olup olmadığı); ikincisi, vergi kaçığının ve vergiden kaçınmanın, gizlenmiş gelir ve servetlerin olduğu toplumda beyanla toplanan gelir bilgisinin güvenilirliği sorunudur³⁵⁶. Nitekim gelir dağılımının tespitinde iki yöntem bulunmaktadır. Birincisi, örnekleme yoluyla seçilmiş hanhalklarından anket yoluyla gelirlerine ilişkin bilgi derlemek; ikincisi, gelir ve vergiye ilişkin idari kayıtları kullanmaktır. TÜİK anket yoluyla gelir dağılımını belirlemektedir³⁵⁷.

Sönmez'e göre TÜİK verilerine göre gelir düşük tahmin edilmektedir. Zira TÜİK'in verilerine göre en zengin %20'lik kesim aylık 3500 TL dolayında gelir elde etmektedir³⁵⁸. Ayrıca Bulutay da TÜİK'in düşük gelir tahminleri yaptığını belirtmektedir. Bulutay'a göre, 2002-2003 hanhalkı gelir dağılımlarında ulaşılan gelir vergilerinin mutlak değerleri gerçektekinden düşük tahmin edilmiştir. Ücretlerin gerçek değerlerine daha yakın bir düzeyde saptanmasına rağmen, müteşebbis gelirlerinde büyük kayıplar ortaya çıkmıştır³⁵⁹. Yükseler'e göre ise maaş ve ücretlerdeki söz konusu artış diğer göstergelerle uyum göstermemektedir. Gelir yöntemiyle hesaplanan GSYİH verilerine göre, işgücüne yapılan ödemelerin GSYİH'ya oranı 1994'te %25.5, 2002'de %26.3'e yükselerek sınırlı bir artış göstermiştir. Bu oran kriz sonrası büyüme döneminde ise %26 seviyesinde kalmıştır. Ayrıca kriz sonrasında işsizlik oranı hızla

³⁵⁵ Bulutay, "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Bölüşüm Sorunları", ss.34-35.

³⁵⁶ Mustafa Sönmez, "TÜİK'in Son Zırvası: En Zenginler, Ücretliler", **Sendika.Org**, 23 Aralık 2009, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28401, (1 Haziran 2010).

³⁵⁷ TÜİK, **Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı**, s.60.

³⁵⁸ Sönmez, "TÜİK'in Son Zırvası: En Zenginler, Ücretliler".

³⁵⁹ Bulutay, "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Bölüşüm Sorunları", ss.36-38.

yükselmiş, işsiz kalma süreleri uzamış ve reel maaş ve ücretlerde gerileme yaşanmıştır³⁶⁰. Nitekim 2009’da ücretler nominal olarak %2.2 gerilemiş ve reel olarak ise %8.5 gerilemiştir.

Ayrıca Bulutay’a göre, gelir dağılımı verilerinde faiz gelirleri yetersiz ölçülerde yer almaktadır. Özellikle iç borçların kısa vadeleri ve yüksek faizleri 2001 krizi ve sonrasında en belirgin özelliğidir. Bulutay’a göre, bütçeden ödenen faizlerde 2002 ve 2003 yıllarında 1994 yılına göre önemli bir artış vardır. Gelir dağılımı verilerinde faiz gelirlerinin payının artması gerekirken, verilerde böyle bir durum yoktur³⁶¹.

Yükseler’e göre, 2002 yılından sonra yapılan gelir dağılımı araştırmaları ile 1994 yılını sağlıklı bir şekilde karşılaştırabilmek için izafi kiraya ilişkin TÜİK’in düzeltme yapması gerekmektedir. 1994 yılı Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi’nde gelir dilimleri itibariyle Türkiye geneli, kır ve kent itibariyle izafi kiraya ilişkin bilgi bulunmaktadır. 1994 yılında, izafi kiranın hanehalkı kullanılabilir gelirine oranı %6.6’dır. Bu oran kentlerde %7.8 iken kırsal kesimde %3.9’dur. 2002 yılı Tüketim Harcamaları Anketi’nde izafi kira ödemeleri konut grubunda vadeli satın alış olarak gösterilmiştir. Yükseler’in hesabına göre, 2002 yılında izafi kiranın hanehalkı kullanılabilir geliri içindeki payı %9.8’e yükselmiştir. İzafi kira gelirlerinin gayrimenkul gelirlerine dahil edilmesi durumunda, kullanılabilir gelirin gelir türleri itibariyle dağılımı önemli ölçüde değişmektedir. 2002 yılı için yapılan hesaplamada, kullanılabilir gelir içinde gayrimenkul gelirlerinin payı %4.4’ten %13.8’e, mülk gelirlerinin payı ise %9.3’ten %18.2’ye yükselmektedir. Bu durumda, ücret gelirlerinin payı %35.8’den %32.3’e, müteşebbis gelirlerinin payı ise %34.5’ten %31.1’e gerilemektedir³⁶².

³⁶⁰ Yükseler, “2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi”, s.8.

³⁶¹ Bulutay, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Bölüşüm Sorunları”, s.40.

³⁶² Yükseler, “2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi”, ss.7-8.

4) Gelir Dağılımı Çalışmalarına Bir Alternatif Olarak Sınıfsal Gelir Dağılımı

Köse ve Bahçe çalışmalarında, Türkiye toplumunun sınıfsal bölüşüm ilişkilerini, toplumun temel örgütlenme ilişkileri bağlamında, bir diğer ifadeyle Türkiye kapitalizmi ekseninde çözümlemeyi amaçlamışlardır. Köse ve Bahçe, gelir dağılımı analizlerinde ölçüt olarak kullanılan Lorenz Eğrilerinin ve Gini Katsayısının bireylerin toplumsal pozisyonları arasındaki farklılıkları yok saydığını ve toplumu birey düzeyinde gelire göre bir sıralamaya tâbi tuttuğunu vurgulamışlardır. TÜİK'in verilerinin gelirin toplumsal sınıflar etrafında dağılımındaki değişim hakkında herhangi bir bilgi veremediğini belirten Köse ve Bahçe, çalışmalarında Marxgil bir teorik çerçeveden yararlanarak bireylerin toplumsal sınıf pozisyonlarını türetmişlerdir. Daha sonra ise elde edilen fert toplumsal sınıf pozisyonlarından hareketle hane sınıf pozisyonları elde etmişlerdir. Çalışmada verilen sonuçlar hanelerin sınıf pozisyonuna dayanarak elde edilmiştir³⁶³.

Köse ve Bahçe, toplumsal sınıfları Büyük Kapitalist, Küçük Kapitalist, Küçük Burjuva-Profesyonel, Küçük Burjuva-Sermaye, Küçük Burjuva-Emek, Büyük Köylü, Köylü, Geçimlik Köylü, Tarım Emekçisi, Niteliksiz-Mülksüz Emekçi, Emekçi, Nitelikli Emekçi, Rantiye, İşsiz, Emekli ve Çalışmayan haneler olarak belirlemişlerdir. Toplumsal sınıfların hane sayısı içindeki paylarına bakıldığında en yüksek hane sayısı sırasıyla Emekçi, Emekli, Köylü, Küçük Burjuva Sermaye ve Küçük Burjuva Emek haneleridir. En düşük hane sayısına ise sırasıyla, Büyük Köylü, Büyük Kapitalist, Rantiye ve Tarım Emekçisi haneler sahiptir (Bkz. Tablo 12).

Kişi başına gelir bazında en yüksek değer Büyük Kapitalist hanelere aittir. Büyük Kapitalist haneleri sırasıyla Küçük Burjuva-Profesyoneller, Küçük Kapitalist, Rantiye ve Nitelikli Emekçi haneler takip etmektedir. Kişi başına en düşük değer ise Geçimlik Köylü hanelere aittir. Geçimlik Köylü hanelerden sonra kişi başı en düşük değer ise sırasıyla Tarım Emekçisi, Niteliksiz-Mülksüz Emekçi, İşsiz ve Köylü hanelere aittir (Bkz. Tablo 12).

³⁶³ Ahmet Haşim Köse ve Serdal Bahçe, “Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflara Dönmek”, **Bağımsız Sosyal Bilimciler**, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/KoseBahceHaz07.pdf, (23 Eylül 2008), ss.1-5

Kişi başına gelirmede en yüksek değere sahip olan Büyük Kapitalist haneler, hane başına gelirmede de en yüksek değere sahiptir. Büyük Kapitalist haneleri sırasıyla Küçük Burjuva-Profesyoneller, Küçük Kapitalist, Rantiye, Nitelikli Emekçi, Büyük Köylü, Küçük Burjuva-Sermaye haneler takip etmektedir. Kişi başına gelirmede en düşük değere sahip olan Geçimlik Köylü haneler, hane başına gelirmede de en düşük değere sahiptir. Görülüyor ki, Büyük Kapitalist haneler kişi başına ve hane başına gelirmede en yüksek değere sahipken, Geçimlik Köylü haneler ise kişi başına ve hane başına gelirmede en düşük değere sahiptir. Geçimlik Köylü haneleri sırasıyla Tarım Emekçisi, alışmayan, Niteliksiz-Mülksüz Emekçi, İşsiz ve Emekli haneler takip etmektedir (Bkz. Tablo 12).

Son sütün, toplam hanehalkları geliri içindeki pay ile toplam hane sayısı arasındaki makası göstermektedir. Buna göre, yüksek değerler toplam hane sayısı içindeki paydan çok yukarıda bir toplam gelir payını ifade etmektedir. Diğer taraftan, birin altındaki bir değer ise toplam hane sayısı içindeki paya göre düşük bir toplam gelir payını göstermektedir. Burada en yüksek değerler Büyük Kapitalist, Küçük Burjuva-Profesyoneller ve Küçük Kapitalist hanelere aittir. En düşük değerler ise Geçimlik Köylü, Tarım Emekçisi, alışmayan ve Niteliksiz-Mülksüz Emekçi, İşsiz, Emekli, Emekçi, Geçimlik Köylü ve Küçük Burjuva-Emek hanelere aittir (Bkz. Tablo 12).

Tablo 12

Türkiye’de Sınıfsal Gelir Dağılımı 2003

Toplumsal Sınıflar	Hanede Kişi Başına Gelir ^a	Hane Başına Gelir ^a	Hane Sayısı	Toplam Gelir ^b	Toplam Gelir İçindeki Pay (1)	Toplam Hane Sayısı İçindeki Pay (2)	Oran (1/2)
Büyük Kapitalist	12037	46900	122997	5769	3.78	0.73	5.14
Küçük Kapitalist	6915	25525	291618	7443	4.87	1.74	2.80
KB-Profesyoneller	9197	27736	316493	8778	5.75	1.89	3.04
KB-Sermaye	3158	12700	1436339	18242	11.94	8.58	1.39
KB-Emek	2083	8458	1208686	10222	6.69	7.22	0.93
Büyük Köylü	4479	13098	24119	3158	2.07	1.44	1.44
Köylü	1965	8345	1535966	12817	8.39	9.17	0.91
Geçimlik Köylü	562	3412	907013	3095	2.03	5.42	0.37
Tarım Emekçisi	853	3476	171115	595	0.39	1.02	0.38
Niteliksiz-Mülksüz Emekçi	1282	5020	724660	3638	2.38	4.33	0.55
Emekçi	2104	7912	5604263	44342	29.03	33.47	0.87
Nitelikli Emekçi	5255	16251	921404	14973	9.80	5.50	1.78
Rantiye	5641	11252	164621	1852	1.21	0.98	1.23
İşsiz	1576	5382	652853	3514	2.30	3.90	0.59
Emekli	3024	6780	1704265	11554	7.56	10.18	0.74
Çalışmayan	2167	3729	741082	2763	1.81	4.43	0.41
Toplam	2657	9123	16744495	152756	100.00	100.00	1

^a10⁶ TL ^b10¹² TL**Kaynak:** Köse ve Bahçe, s.7.

Türkiye’de nüfusun en az ve en fazla kişi başına ortalama gelirine sahip hanelerine göre yapılan sınıflandırmada ise %10’luk ve %20’lik dilimler kullanılmıştır. Buna göre Geçimlik Köylü ve Tarım Emekçisi hanelerin çok büyük bir bölümü gelirin en alt %10’luk ve %20’lik dilimlerinde yer almaktadır. Geçimlik Köylü hanelerin %58.5’i en alt %10’luk dilimde, tamamı ise en alt %20’lik dilimde yer almaktadır. Tarım Emekçisi hanelerin %46.8’i en alt %10’luk, %66’sı ise en alt %20’lik dilimde bulunmaktadır. Niteliksiz ve Mülksüz Emekçi haneler için ise bu oran sırasıyla %20.7 ve %37.6’dır. İşsiz hanelerin %17.6’sı ve Çalışmayan hanelerin %17.7’si en alt %10’luk dilimde yer alırken, bu hanelerin en alt %20’lik dilimdeki oranları sırasıyla %34 ve %29’dur. Küçük-Burjuva Emek hanelerinin en alt %10 ve en alt %20’lik dilimdeki oranları ise %12.5 ve %24.8’dir (Bkz. Tablo 13).

Kapitalist toplumsal hiyerarşinin tepelerinde yer alan sınıfların büyük bir kısmı nüfusun yüksek ortalama gelir alan bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Büyük ve Küçük Kapitalist hanelerin sırasıyla %58.5’i ve %41’i en üst %10’luk dilimde yer alırken, en üst %20’lik dilimde ise bu hanelerin sırasıyla %71.8’si ve %62’si yer almaktadır. Yeni kentsel orta sınıfın en önemli bir unsuru olan Profesyonellerin %57.2’si en üst %10’luk dilimde yer alırken, %77.3’ü en üst %20’lik dilimde yer almaktadır. Sınıf içi konumlanış açısından ise en üst gelir dilimlerinde yüksek oranlara sahip sınıflar ise Büyük Köylü, Nitelikli Emekçi ve Rantiye hanelerdir. Büyük Köylü hanelerin %23.8’i en üst %10’luk dilimde yer alırken, en üst %20’lik dilimde %55.6’sı yer almaktadır. Nitelikli Emekçi hanelerin %35.3’ü en üst %10’luk dilimde, %56.2’si ise en üst %20’lik dilimde yer almaktadır. Rantiye hanelerin %31.2’si en üst %10’luk, %49.4’ü en üst %20’lik dilimde yer almaktadır (Bkz. Tablo 13)³⁶⁴.

³⁶⁴ Köse ve Bahçe, ss.7-9.

Tablo 13**Gelir Dilimlerinin Toplumsal Kompozisyonu**

Toplumsal Sınıflar	En Alt %10		En Üst %10		En Alt %20		En Üst %20	
	Hane Sayısı	Sınıf İçi %	Hane Sayısı	Sınıf İçi %	Hane Sayısı	Sınıf İçi %	Hane Sayısı	Sınıf İçi %
Büyük Kapitalist			72003	58.5			88301	71.8
Küçük Kapitalist			120247	41.2			180956	62.1
KB-Profesyoneller			181116	57.2			244804	77.3
KB-Sermaye	57607	4	216483	15.1	157962	11	429162	29.9
KB-Emek	151248	12.5	69767	5.8	299406	24.8	164395	13.6
Büyük Köylü			57340	23.8			134128	55.6
Köylü			41883	2.7	24354	1.6	120817	7.9
Geçimlik Köylü	530969	58.5			907013	100		
Tarım Emekçisi	80131	46.8			113108	66.1	1507	0.9
Niteliksiz-Mülksüz Emekçi	149914	20.7			272363	37.6	19004	2.6
Emekçi	440788	7.9	279875	5	1046779	18.7	749044	13.4
Nitelikli Emekçi	7301	0.8	325539	35.3	16107	1.7	517585	56.2
Rantiye			51289	31.2			81396	49.4
İşsiz	114681	17.6	20746	3.2	221748	34	48037	7.4
Emekli	10863	0.6	193426	11.3	73576	4.3	426975	25.1
Çalışmayan	130882	17.7	45938	6.2	214879	29	139734	18.9
Toplam	1674384	10	1675652	10	3347295	20	3345845	20

Kaynak: Köse ve Bahçe, s.8.

3. Ücret ve Kârlardaki Değişim

24 Ocak 1980 kararlarıyla küresel ekonomiye eklemelenen Türkiye’de öncelikli olarak ücretlerin düşük düzeyde tutulması şeklinde politikalar benimsenmiştir. Böylelikle emeğin payından kesilerek maliyetin düşeceği ve ihracatın artacağı, bunun ise kâr marjlarını yükselteceğini ve sermaye birikimine katkı sağlayacağı varsayımı benimsenmiştir. Bu tarz ücret politikaları sonunda ücretler genel seviyesi aşağı çekilmiş ancak varsayımların yanlışlığı ortaya çıkmıştır. Çünkü sermaye yatırıma girmemiş, yurt içi ve yurt dışındaki fırsatlardan yararlanarak finans sektöründe kâr yakalama çabasına girmiştir ³⁶⁵ . 1980-2001 arası dönemde ekonominin emek/sermaye gelirlerinin büyüklüğü bakımından üç senaryodan söz edilebilir. Bu üç senaryoda da iki varsayım geçerlidir; sistemde sürekli işsizlik vardır: bu ücret düzeylerini ve ücret artışlarını kontrol altında tutmaktadır; para otoritesi sermaye sahipleri için gerekli likiditeyi hep sağlamaktadır: bu ise kâr oranlarının düşmemesini güvenceye almaktadır;

- 1981-1987/1988 yıllarının ortodoks, fakat ikinci yarısında kamu açıklarıyla işleyen senaryosu. Ortodoks senaryoya göre, reel ücretler düşürülebildiği kadar düşürülecek ve bu düzey sürdürülebildiği kadar sürdürülecektir. Bu senaryonun sonunda reel ücret düzeyi başlangıca göre düşmüş ve emek gelirleri payı daralmıştır. İşsizlik artmış, kâr oranlarının ekonominin iniş dalgası boyunca düşmüş olmasına rağmen sermaye gelirleri payı büyümüştür. Kâr oranlarının düşüşü süreklilik gösterince yeni bir senaryoya geçilmiştir.
- 1989-1993 yıllarının reel ücretleri arttırarak, kamu açıklarını büyüterek ve sisteme sıcak para vererek başlayan senaryosu. Bu senaryonun sonunda ise reel ücret düzeyi düşmüş ve emek gelirleri payı daralmıştır. İşsizlik bu dönemde de artmıştır. Bu senaryonun bir önceki senaryodan farkı; hanehalklarının tasarrufları senaryonun sonuna yaklaştıkça ve kısa süre içinde erimiş olması ve hanehalklarının hızla artan borçluluğudur. Kâr oranları düşmüş ancak sermaye gelirlerinin payı görece olarak büyümüştür. Bu dönemde sermaye gelirleri içinde faiz ekonomik modelin işleyişi içinde etkili olmuş ve ikinci senaryonun krize

³⁶⁵ Ar, s.357.

dönüşen son aşamasında ciddi bir büyüklüğe erişmiştir. Sonuç olarak, kriz, ücret payının küçülmesi, kâr payının ise korunması ve büyümesiyle yaşanmıştır.

- 1995-1997/1998 yıllarının reel olarak yükselmeyen ücretlerle, kamu açıklarını ve sıcak para girişini sürdürerek işleyen senaryosu. Üçüncü senaryo 1998’de tükenmiş ve yeni bir senaryoya geçiş girişimi 2000 yılı başına kadar sürmüştür. Ancak 2000 yılının 1989 senaryosundan izler taşıyan başlangıcı yeni bir uygulama haline gelemeden 2001 Şubat’ına kadar sürmüştür. Üçüncü senaryoda 1998 ortalarına kadar reel ücretler sabit tutulmuş, sonra sürekli olarak düşmüştür. İşsizlik ise daha önce görülmemiş boyutlara çıkmıştır³⁶⁶.

2001 yılı sonrasında ise, gelir yöntemine göre GSYİH verilerine göre ücret ve kârların seyrine bakıldığında, işgücü ödemelerinde düşme eğilimi görülürken, sermaye gelirlerinin istikrar kazandığı görülmektedir.

1994 ve 2001 krizleri Türkiye’de ücret payında sürekli bir düşüşe neden olmuştur. Krizden sonra ise işverenler çalışanları dramatik ücret kesintilerine ya da iş kayıplarından kaçınmak için zorunlu ücretsiz izine zorlamışlardır. Ayrıca krizler uzun dönemde emeğin pazarlık gücü üzerinde de olumsuz bir etkiye sahiptir. 2001 krizi 1994 krizinden daha fazla ücretleri etkilemiştir. 2001 kriziyle düşen ücretler, sonraki beş yıl boyunca düşmeye devam etmiştir. 2000’de %13.7 düşen ücretler 2005 yılına kadar toplamda %26.8 düşmüştür. Onaran’a göre ise 2005’teki ücret payı 1994’den de düşüktür. Ayrıca ekonominin büyümesine rağmen ücret payında bir artış görülmemekte, buna karşılık krizlerden etkilenmektedir³⁶⁷. Buna ek olarak ise, 2008’de yaşanan krizin ardından ücretler nominal olarak düşürülmüştür. 2005 yılı temel alındığında nominal ücretler 2006’da %8, 2007’de %11, 2008’de %11 arttırılırken 2009’a gelindiğinde %2.2 azaltılmıştır. Erdemir örneğinde bu durum net bir şekilde görülmektedir. Erdemir’de toplu sözleşme ile alınmış zamlardan %35 indirim gerçekleştirilmiştir. Erdemir’de ya işçi çıkarımı ya da ücret indirimi tehdidi ile nominal ücretler azaltılmıştır. Ayrıca nominal ücretler enflasyondan arındırıldığında ise söz konusu dönemler itibariyle reel ücretler 2006’da %2’ye yakın gerilemiş, 2007 ve 2008’de 2005’teki düzeylerinin %1

³⁶⁶ Bilsay Kuruç, “Ücretler ve Kârlar Üzerine”, **İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss.36-58.

³⁶⁷ Onaran, “Capital Flows, Turbulences and Distribution: The Case of Turkey”, s.16.

üstüne çıkmıştır. Ancak 2009’da %2.2’lik nominal gerilemeyle birlikte %6.5 enflasyon, reel ücretleri %8.5 geriletmiştir³⁶⁸. Görülüyor ki reel ücretler krizi takip eden süreçte gerileme eğilimi göstermiştir. Yılmaz’a göre, 1970-2005 döneminde reel ücretlerin zirve yaptığı bütün yıllar iktisadi krizlerin öncesindeki yıllar olmuştur. Kriz öncesi dönemde ücretlerin payında yükselme görülürken kârların payında ise azalma görülmüştür. Sonuç itibariyle, imalat sanayinde reel ücretler serisinin zirve yapmasını takiben Türkiye ekonomisinde kriz yaşanmaktadır. Ancak iktisadi krizleri izleyen dönemde ise sanayi katma değerinin bölüşümünde kârların payı tekrar artış eğilimine girmektedir. Yılmaz’a göre Türkiye ekonomisinde yaşanan her kriz öncesinde gözlenen bu eğilimler emek ve sermaye faktörlerinin bölüşüm payları ile krizler arasında bir ilişki bulunduğunu göstermektedir³⁶⁹.

Fonksiyonel gelir dağılımı verileriyle gelir yöntemiyle GSYİH’nın yüzde dağılımı verileri karşılaştırıldığında göstergelerin uyum göstermediği görülmektedir. Zira fonksiyonel gelir dağılımına göre maaş ve ücretlerde 1987-2008 döneminde artış gerçekleşmesine rağmen, sosyal sınıfların GSYİH’dan aldıkları pay TÜİK verilerinden uzun bir zaman dilimi içinde izlendiğinde emekçi sınıfların gelirlerinin (ücret, maaş, yevmiye) gerilediği görülmektedir. GSYİH’dan işgücünün aldığı pay 1980 yılında %27.1 iken 1988’de %21.5’e gerilemiştir. 1980’li yıllarda işgücü ödemelerinin en düşük olduğu yıl 1986 olmuş ve %19.4 olarak gerçekleşmiştir. Sermaye gelirleri (kâr, kira, transfer) ise 1980’de %62.8 iken 1986 yılına kadar artmış ve işgücü ödemelerinin en düşük olduğu yıl sermaye gelirleri %66.4 olmuştur. 1980’lerin sonlarına doğru sermaye gelirlerinde azalma meydana gelmiş ve 1989’da %61.8 olmuştur.

1990’lı yıllarda işgücü ödemelerine bakıldığında, 1989’dan başlayan artışlar 1993’e kadar sürmüştür. Nitekim bu dönem aynı zamanda Türkiye’de sendikal hareketin yükseldiği ve örgütlü işçi kazanımlarının arttığı bir dönemin başlangıcı olmuş ve 1993 yılına kadar sürmüştür. 1994 kriziyle birlikte işgücü ödemelerinde gerilemeler meydana gelmiştir. 1990’lı yıllarda işgücü ödemelerinin en düşük olduğu yıl 1995 olmuş ve %22.2 olarak gerçekleşmiştir. İşgücü ödemelerinde 1990’lı yılların sonlarında

³⁶⁸ Mustafa Sönmez, “Bu Da Oldu: Görünen Ücretler Tarihte İlk Kez İndirildi”, **Sendika.Org**, 17 Nisan 2010, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=30209, (02 Haziran 2010).

³⁶⁹ Ahmet Yılmaz, “Türkiye Ekonomisinde Ücretler, Kârlar ve Kriz”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.21 Sayı.1, (2006), ss.41-42.

görülen dalgalanmalar 2000 yılından başlayarak düşme eğilimine girmiş ve son birkaç yıl içinde istikrar kazanmıştır. Sermaye gelirlerine bakıldığında ise, 1990’da %58.3 iken 1993’te %54.1’e gerilemiş ve krizden bir sonraki yıl %61.6 ile en yüksek seviyeye çıkmıştır. 2000 yılına kadar ise sermaye gelirlerinde gerileme gerçekleşmiştir. 2000’li yıllarda ise sermaye gelirlerinin istikrar kazandığı görülmektedir (Bkz. Tablo 14)³⁷⁰.

³⁷⁰ Can Şafak, ‘‘Türkiye’de İşçi Ücretlerinin Seyri (1980-2005)’’, **Sendika.Org**, 08 Temmuz 2006, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=6702, (02 Haziran 2010).

Tablo 14

Gelir Yöntemiyle GSYİH'nın Yüzde Dağılımı (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Üretim ve İthalat Vergileri (Net)	Sabit Sermaye Tüketimi	İşgücü Ödemeleri	İşletme Artığı
1980	5.2	4.8	27.1	62.8
1981	5.3	5.4	23.8	65.6
1982	4.7	5.7	22.5	67.1
1983	5.6	6.3	23.4	64.7
1984	4.5	7.0	21.0	67.5
1985	5.3	7.3	19.7	67.7
1986	7.0	7.2	19.4	66.4
1987	8.1	7.0	20.7	64.2
1988	7.8	7.4	21.5	63.2
1989	7.6	6.5	24.0	61.8
1990	8.6	5.9	27.2	58.3
1991	8.9	6.2	31.9	53.1
1992	8.6	6.1	31.7	53.6
1993	9.3	5.7	30.9	54.1
1994	8.4	7.0	25.5	59.1
1995	9.7	6.5	22.2	61.6
1996	10.0	6.3	23.9	59.8
1997	11.1	6.1	25.8	57.1
1998	10.5	6.3	25.5	57.7
1999	11.0	6.9	30.7	51.4
2000	13.5	6.6	29.2	50.8
2001	14.0	8.3	28.3	49.4
2002	15.1	8.6	26.3	50.0
2003	16.3	7.6	26.1	50.0
2004	16.9	7.0	26.3	49.8
2005	17.8	6.5	26.6	49.0
2006	17.5	6.2	26.2	50.1

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2008, http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, (02 Haziran 2010), s.767.

4. Sendikal Hareket ve Bölüşüm

İşçi örgütlenmeleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde var olmalarına rağmen, sendikal örgütlenme 1960'lara kadar Türkiye'nin ekonomik ve sosyal düzeni üzerinde herhangi bir rol oynamamıştır. 1947 yılında ilk sendikalar kanunu kabul edilmiş ve yasal düzenlemeler çalışma hayatını derinden etkilemeye başlamış ve taraflar mücadelelerini yasaların değiştirilmesi yönünde yoğunlaştırmışlardır. Türkiye'de sendikacılık hareketinin 1946 sonrası tarihsel gelişimi genel olarak değerlendirildiğinde; 1946-1960 yılları örgütlenme ve güçlenme dönemi, 1960-1980 yılları yeniden yapılanma ve altın çağ, 1980 sonrası dönem ise sendikal yasakların, üye ve güç kaybının yaşandığı dönemler olarak ayırmak mümkündür.

Birinci dönemin en temel özelliği, yasal teminat altında ilk sendikal örgütlenmelerin yaşanmasına karşılık toplu sözleşme hakkının verilmemesidir. İkinci dönemin belirgin özelliği ise, serbest toplu pazarlık düzeninin anayasal ve yasal teminatlarla hayata geçirilmesi, sendikal hareketin güçlenmesi ve toplu sözleşmeden yararlanan işçi sayısının artmasıdır. Üçüncü dönem ise kendi içinde ayrımlar içermektedir; 1980-1983 dönemi sendikal faaliyetlerin yasaklandığı ve sınırlandırıldığı; 1984-1990 yılları ise sendikal yeniden yapılanmanın, özellikle sendikal kayıpların ve hakların alınması için mücadele sürecinin yaşandığı bir dönemdir. 1990 ve sonrası iki ana döneme ayrılmaktadır; 1995 yılına kadar özellikle kamuda çatışmanın esas olduğu, 1995'ten sonra ise uzlaşma arayışlarının yoğunlaştığı, yerel ve küresel şartların örgütlenmeyi olumsuz etkilediği dönem olarak ifade edilebilmektedir³⁷¹.

12 Eylül askeri darbesiyle, DİSK ve bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş, grev ve lokavtlar ertelenmiştir. Nitekim DİSK 1991 yılına kadar faaliyet gösterememiştir. 1983 yılında çıkarılan ve çalışma hayatını düzenleyen yeni yasalar ile devlet, işçi hareketini kontrol altına almıştır. Bunun için önce sendikal örgütlenmeyi işkolu esasına göre düzenleyerek daha kolay kontrol edebileceği bir yapıya

³⁷¹ Sayım Yorgun, "Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler", *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, Cilt.3, Sayı.6, (2005), ss.138-140.

büründürmüştür. Sonra sendikaların faaliyet alanlarını sınırlayarak sermaye birikimi önünde önemli engeller çıkmasını önlemeye çalışmıştır³⁷².

Sendikal mücadele ve ücretlerdeki değişim arasında bir ilişki bulunmaktadır. Zira Türkiye imalat sanayinde reel ücretlerin belirlenmesi ve buna bağlı olarak katma değer bölüşümünün açıklanması işçilerin mücadeleleriyle ilişkilidir. 1970-2001 döneminin 1974-1979 ve 1989-1991 alt dönemlerinde Türkiye’de sendikal işçiler mücadelelerini yoğunlaştırmışlar (Bkz. Tablo 15) ve aynı dönemlerde reel ücretlerde de artışlar meydana gelmiştir. 1980 sonrasında ise sendikal haklara yönelik düzenlemeler ve toplu sözleşmede işçi kesiminin gücünü kırııcı tedbirlerin alındığı dönemde reel ücretlerde gerilemeler görülmektedir. Bu çerçevede, gelir bölüşümünün tarafların birbirlerine ve devlete karşı göreceli güçlerine bağlı olarak belirlendiğini söylemek mümkündür³⁷³.

Nitekim Akkaya da reel ücretlerin grevlerin yoğunlaşmaya başladığı dönemde (1987-1991) arttığını, grev eğiliminin düştüğü (1992-1997) dönemde ise azaldığını vurgulamaktadır. Reel ücretlerin arttığı 1987-1993 döneminde, özel imalat sanayinde reel ücretler %10, kamuda %20 artmasına rağmen, özel imalat sanayi mark-up güvencesiyle kârlılığını korumuştur. Emegın katma değer içindeki payı dönem boyunca 1980 yılı düzeyine ulaşamamış, 1989-1992 dönemindeki geçici artışlardan sonra tekrar azalmaya başlamasında sendikaların etkin olamadıklarını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, 1980 sonrasında, sendikalar grevleri emek ile sermaye arasındaki bölüşüm mücadelesinde etkin bir şekilde kullanamamıştır. 1980-2000 döneminde bir işyerinde ortalama olarak en çok üç kez grev yaşanmıştır. Ayrıca Akkaya’ya göre, 1980 sonrası Türkiye’inde, grevler genel olarak ekonomi ve işletmeler üzerinde olumsuz etkide bulunmamıştır. Örneğin, önemli ihracat sektörlerinden 490.000 işçinin bulunduğu dokuma işkolunda 1984-1998 dönemi boyunca toplam 42 kez greve gidilmiş, grevlere toplam 23.205 kişi katılmış, grevlerde toplam 777.211 işgünü kaybı olmuştur. Ancak

³⁷² Yüksel Akkaya, “Düzen ve Kalkınma Kısacasında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık”, **Neoliberalizmin Tahribatı 2000’li Yıllarda Türkiye 2**, Neşecan Balkan ve Sungur Savran (hızl.), İstanbul: Metis Yayınları, 2004, ss.151-152.

³⁷³ Ahmet Yılmaz, “Türkiye İmalat Sanayisinde Verimlilik ve Bölüşüm”, **Öneri Dergisi**, Cilt.7 Sayı.27, (2007), ss.246-247.

yıllık ortalama alındığında bu rakamların önemi kalmamaktadır. 15 yıl boyunca greve gitmiş olan toplam 23.205 işçi, işkolundaki işçilerin yaklaşık %5'ini oluşturmaktadır³⁷⁴.

Tablo 15

Yıllara Göre Grev Uygulamaları 1963-2008

Yıllar	Grev Sayısı	Greve Katılan İşçi	Kaybolan İşgünü
1963	8	1.514	19.739
1964	83	6.640	238.261
1965	46	6.593	336.836
1966	42	11.414	430.104
1967	101	9.499	350.037
1968	54	5.289	174.905
1969	77	12.601	235.134
1970	72	21.156	220.189
1971	78	10.916	476.116
1972	48	14.879	659.362
1973	55	12.286	671.135
1974	110	25.546	1.106.401
1975	116	13.708	668.797
1976	58	7.240	325.830
1977	59	15.682	1.397.124
1978	87	9.748	426.127
1979	126	21.011	1.147.721
1980	220	84.832	1.303.253
1981	-	-	-
1982	-	-	-
1983	-	-	-
1984	4	561	4.947
1985	21	2.410	194.296
1986	21	7.926	234.940
1987	307	29.734	1.961.940
1988	156	30.057	1.892.655
1989	171	30.435	2.911.407
1990	458	166.306	3.466.550

³⁷⁴ Akkaya, ‘‘Düzen ve Kalkınma Kıskaçında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık’’, ss.157-158.

1991	398	164.968	3.809.354
1992	98	62.189	1.153.578
1993	49	6.908	574.741
1994	36	4.782	242.589
1995	120	199.867	4.838.241
1996	38	5.461	274.322
1997	37	7.045	181.913
1998	44	11.482	282.638
1999	34	3.263	229.825
2000	52	18.705	368.475
2001	35	9.911	286.015
2002	27	4.618	43.885
2003	23	1.535	144.772
2004	30	3.557	93.161
2005	34	3.529	176.824
2006	26	2.061	165.666
2007	15	25.920	1.353.558
2008	15	5.040	145.725

Kaynak: *1963-2005 arası için; Yılmaz, “Türkiye İmalat Sanayisinde Verimlilik ve Bölüşüm”, s.246, 2005-2008 arası için; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yıllar İtibariyle Grev Uygulamaları, http://www.csgb.gov.tr/articles.php?category_id=50, (02 Haziran 2010).

Türkiye sendikal hareketinin birinci önemli özelliği sendikalaşma oranında görülen düşüştür. Sendikalaşma oranında, kullanılan farklı yöntemler nedeniyle farklı sonuçlara ulaşmak söz konusudur. Zira ÇSBG ve ILO tarafından yapılan çalışmalarda yöntem farklılığı nedeniyle farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Nitekim 1995 yılı için sendikalaşma oranını ILO %33.7 bulurken, ÇSBG ise %68.3 olarak açıklamaktadır. Lordoğlu ve Çelik yaptıkları çalışmada sendikalaşma oranını 1988 yılı için %22, 2004 yılı için ise %15.1 olarak bulmuşlardır. Dolayısıyla sendikalaşma oranı söz konusu yıllar itibariyle mutlak olarak gerileme içindedir³⁷⁵. Sendikalar kamu sektöründe ağırlıklı olarak örgütlüdür. Ancak sendikalar, kamu işletmeleri özelleştikçe, bu işletmeleri, dolayısıyla güçlerini kaybetmektedirler. Bu ise sendikal hareketin ikinci önemli özelliğidir. Üçüncü önemli özellik ise, sendikalar bütün işçilerin sendikası

³⁷⁵ Kuvvet Lordoğlu ve Aziz Çelik, “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, Cilt.2, Sayı.9, (2006), ss.14-27.

olmak yerine belli bir kitlenin temsilcisi olma niteliğini sürdürmektedirler. Bu nedenle kadınların, beyaz yakalıların temsilcisi olamamaktadırlar³⁷⁶.

5. Sosyal Harcamalar ve Vergiler

1980 öncesinde uygulanan ithal ikameci birikim modelinde iç pazara dönük üretim yapısı, talebin de buna uygun olmasını gerektirmiştir. Devlet de bu yönde birikim koşullarının sağlanmasına uygun biçimde hareket etmiştir. Bu dönemde ücretler, maaşlar ve tarımsal fiyatlar yükselmiştir. 1980 öncesi dönemde, konsolide bütçe harcamalarında yer alan cari harcamaların içinde bulunan personel harcamaları artış eğilimi göstermiş ve söz konusu dönemde yatırım harcamalarının da konsolide bütçe harcamaları içindeki payı yüksek olmuştur. Ancak dışa açılma ve finansal serbestleşmenin amaçlandığı 1980 sonrasında, devlet ekonomik ve toplumsal yaşamı yeniden şekillendirmiştir. Bu noktada devletin işlevi de değişmiştir. 1980 sonrası dönemde dışa açılma ve serbest rekabet söylemi, ekonomi içinde özel sektörün payını arttırmak üzere, sermaye kesimine yönelik kaynak aktarım mekanizmalarının alt yapısını oluşturmuştur.

1980 sonrası devlet harcamaları açısından bakıldığında ve personel harcamalarının konsolide bütçe içindeki gelişimi incelendiğinde, yeni birikim modeline uygun bir seyir izlediği görülmektedir. Nitekim 1981-1989 yılına kadar personel harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı sürekli olarak düşmüştür. 1989-1993 ara dönemi dışında personel harcamaları sürekli bir biçimde düşüş eğilimi göstermiştir. 1980 sonrası dönemde ücretlerin seyri bakımından 1989-1993 ara dönemi dışında azaltılması, konsolide bütçe içinde personel harcamalarının payının düşürülmesiyle gerçekleşmiştir. 1980 sonrasında transfer harcamalarının bütçe içindeki payı reel harcamalara oranla artış eğilimi göstermiştir. Transfer harcamalarının artış eğilimi göstermesinin nedeni ise içinde yer alan faiz ödemelerinin kamu finansman açıklarına bağlı olarak sürekli artmasıdır. 1980-2003 arasında transfer harcamalarının bütçe içindeki payı %40 düzeyinden %67.5 çıkmıştır (Bkz. Tablo 16)³⁷⁷.

³⁷⁶ Öke ve Kurt, ss.417-419.

³⁷⁷ Özügürlü, ss.79-82.

1980 sonrası kamu kesimini küçültme, vergi gelirlerinin kısılması politikası sonucunda kamu gelirleri borçlanma oranı yükselmiştir. Bu ise faiz giderlerini arttırmış, reel harcama kalemlerini sıkıştırmıştır³⁷⁸. Böylelikle bütçe açıkları ve kamunun finansman ihtiyacı yükselmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin ulusal ekonomiye getirdiği iç borç yükü faiz ödemelerinin hızlı artışı ile sonuçlanmıştır. 1980-2003 arasında konsolide bütçe toplam harcamaları içinde faiz ödemeleri kalemi dalgalanarak yükselmiştir (Bkz. Tablo 16). Faiz ödemeleri, devlete borç verebilecek yüksek gelir düzeyine sahip, tasarruf eğilimi yüksek gelir gruplarına yapılan ödemelerdir. Bu anlamda faiz ödemelerindeki artışın nedeni, finansal serbestleşme politikaları ile devletin hem kamu finansman açıklarını giderme yoluna gitmesi, hem de borçlanarak sermaye kesimine kamu bütçesi yoluyla kaynak aktarmasıdır. Yatırım harcamalarının konsolide bütçe içindeki seyrine bakıldığında ise, 1980’de %19.2 iken 2003’te %5.1’e düşmüştür (Bkz. Tablo 16). Yatırım harcamalarının GSMH içindeki payına bakıldığında söz konusu yıllar itibarıyla %4.1’den %2’ye gerilediği görülmektedir (Bkz. Tablo 17). Yatırım harcamalarındaki düşüş devletin üretim sürecinden çekilmesinin istihdam yaratma kapasitesinden vazgeçtiğini göstermektedir. Yatırım harcamalarının payının 1980 sonrasında düşürülmesi işsizlik oranının yükselmesi üzerinde etkili olmuştur. Personel ve yatırım harcamalarındaki düşüş eğilimi devlet bütçesi yoluyla işgücü piyasasının sermaye lehine yeniden düzenlemektedir. Bu da emek piyasasının esnekliğini sağlayarak işçinin işveren karşısındaki pazarlık gücünü zayıflatmakta ve bölüşüm ilişkilerini sermaye lehine yeniden şekillendirmektedir³⁷⁹.

1980-2004 dönemine ilişkin veriler Maliye Bakanlığı tarafından program bütçe sınıflandırmasına göre düzenlenmiştir. 2004 yılından sonraki veriler ise analitik bütçe sınıflandırmasına göre hazırlanmıştır. Buna göre yeni bütçe kodlamasının getirdiği yenilikler, detaylı bir kurumsal kodlamayla program sorumlularının tespitine imkân vermesi, mevcut bütçede var olmayan fonksiyonel sınıflandırmanın sağlanması, aynı kodlamanın konsolide bütçeli kuruluşlar dışındaki kuruluşlarda da uygulanabilir olması,

³⁷⁸ İzzettin Önder, “Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve İşlevi”, **İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, Ahmet Haşım Köse, Fikret Şenses ve Erinc Yeldan (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.281.

³⁷⁹ Özügürlü, ss.82-84.

uluslararası karşılaştırmalara imkân vermesi ve ölçmeye ve analize elverişli olması olarak sıralanabilir³⁸⁰.

Ekonomik sınıflandırmaya göre merkezi yönetim bütçe giderleri 2004-2009 dönemi incelendiğinde, faiz hariç bütçe giderlerinin GSYH içindeki payı, söz konusu dönemde dalgalanarak düşmüştür; 2004'te %19.4 iken 2009'da %18.4 olarak gerçekleşmiştir. Faiz hariç bütçe giderlerinin GSYH içindeki payına yakından bakıldığında, personel giderlerinin, sosyal güvenlik kurumlarına devlet priminin, mal ve hizmet alımlarının, sermaye giderlerinin ve borç vermenin GSYH içindeki paylarında incelenen dönemde gerileme görülmektedir. Buna göre sırasıyla 2004 ve 2009 yılları için, personel giderleri %6.7'den %5.1'e, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi %0.9'dan %0.7'ye, mal ve hizmet alımları %2.9'dan %2.3'e, sermaye giderleri %1.8'den %1.3'e ve borç verme ise %0.6'dan %0.4'e düşmüştür. Buna karşılık, 2004 ve 2009 yılları için, cari transferler %6.4'ten %8.2'ye, sermaye transferleri %0.1'den %0.3'e ve yedek ödenekler ise %0.0'dan %0.1'e yükselmiştir. Faiz giderlerinin GSYH içindeki payı ise incelenen dönemde gerilemiştir; 2004'te %13.1 iken 2009'da %5.2 olarak gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçe giderlerinin 2004-2009 döneminde bütçe içindeki payına bakıldığında; faiz hariç bütçe giderlerinin payında artış gerçekleştiği görülmektedir; 2004'te %59.9 iken 2009'da % 78.1'e yükselmiştir. Faiz hariç bütçe giderleri içindeki cari transferlerde ciddi bir artış görülmekte, diğer kalemlerde ise ufak değişiklikler söz konusudur. Cari transferlerin bütçe içindeki payı 2004'te 19.6'dan 2009'da %34.7'e çıkmıştır. Buna karşılık faiz giderlerinde ise gerileme görülmektedir; 2004 yılında %40.1 iken 2009'da %21.9'a düşmüştür (Bkz. Tablo 18).

³⁸⁰ Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Analitik Bütçe Sınıflandırması, Genel Bilgi, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EFFC29D2305A995420>, (24 Temmuz 2010).

Tablo 16

Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının Bütçe İçindeki Payı (1980-2003) (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Cari Harcamalar	40.4	36.8	38.9	35.0	33.6	31.1	36.7	35.5	34.8	42.9	48.9	45.7	50.7	41.9	38.5	37.4	32.5	34.7	33.2	32.7	29.2	25.4	26.9	27.4
Personel Harcamaları	30.6	24.7	26.2	23.0	20.9	19.6	22.1	23.4	23.6	32.3	38.7	37.2	41.7	34.6	30.3	29.1	24.6	25.8	24.8	24.6	21.4	18.9	20.0	21.5
Diğer Cari Harc.	9.8	12.1	12.7	12.0	12.7	11.5	14.6	12.1	11.2	10.6	10.2	8.5	9.0	7.3	8.2	8.3	7.9	8.9	8.4	8.1	7.8	6.5	6.9	5.9
Yatırım Harcamaları	19.2	22.0	21.8	19.2	18.7	18.3	21.3	18.7	16.6	15.0	14.5	14.4	14.5	11.7	8.5	6.0	6.4	8.0	6.4	5.5	5.3	5.1	6.0	5.1
Transfer Harcamaları	40.4	41.1	39.3	45.7	47.7	50.6	42.0	45.8	48.6	42.2	36.6	39.9	34.7	46.4	53.0	56.6	61.1	57.4	60.4	61.8	65.6	69.5	67.2	67.5
Faiz Ödemeleri	2.7	4.6	4.9	7.2	10.3	10.4	16.0	17.7	23.2	21.2	20.4	18.2	17.9	23.7	33.1	33.4	37.8	28.3	39.6	38.2	43.8	51.0	44.8	41.7

Kaynak: 1980-1989 yılları için Özügürlü, sf.86; 1990-2003 yılları için Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFC89EBF99267CD3C7>, (21 Temmuz 2010).

Tablo 17

Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının GSMH'ya Oranı (%) 1980-2004 (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)

	1980	1981	1982 (*)	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
HARCAMALAR	20.33	18.89	15.09	18.75	17.07	15.03	15.95	16.92	16.26	16.52	16.92	20.53	20.08
Cari	9.33	7.95	6.79	7.67	6.72	5.93	5.96	6.47	6.09	7.73	8.93	10.38	11.28
-Personel	6.44	4.96	4.17	4.81	4.04	3.61	3.60	4.41	4.24	5.96	7.19	8.63	9.45
-Diğer Cari	2.89	2.99	2.62	2.86	2.68	2.32	2.37	2.06	1.85	1.77	1.74	1.75	1.83
Yatırım	3.50	3.82	3.14	3.39	3.12	2.91	3.17	2.64	2.10	1.68	1.72	1.85	1.72
Transfer	7.50	7.12	5.17	7.69	7.23	6.19	6.82	7.82	8.07	7.11	6.27	8.31	7.09
-Faiz Ödemeleri	0.59	0.94	0.82	1.52	1.99	1.91	2.60	3.02	3.85	3.59	3.52	3.79	3.65
İç Faiz Ödemeleri	0.42	0.51	0.32	0.57	0.80	0.70	1.27	1.68	2.45	2.22	2.42	2.67	2.77
Dış Faiz Ödemeleri	0.17	0.43	0.50	0.94	1.19	1.21	1.33	1.34	1.41	1.36	1.10	1.12	0.88
-KİT'lere Transfer	3.82	2.39	2.12	2.19	1.27	0.51	0.27	0.64	0.78	0.53	0.32	1.92	0.74
-Vergi İadeleri	0.10	0.40	0.00	1.34	1.72	2.05	2.18	2.20	1.63	1.25	0.90	1.02	0.98
-Sosyal Güvenlik	0.84	0.70	0.64	0.82	0.56	0.59	0.56	0.56	0.58	0.61	0.31	0.25	0.36
-Diğer Transferler	2.15	2.70	1.59	1.82	1.69	1.12	1.21	1.39	1.22	1.14	1.23	1.32	1.36

*1982 yılı on aylıktır.

Tablo 17

Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamalarının GSMH'ya Oranı (%) 1980-2004 (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)
(Devamı)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
HARCAMALAR	24.29	23.08	21.78	26.31	27.19	29.15	35.89	37.40	46.00	42.62	39.38	35.10
Cari	11.08	9.49	8.20	8.56	9.46	9.67	11.70	10.82	11.56	11.12	10.80	10.43
-Personel	9.32	7.60	6.40	6.50	7.05	7.23	8.83	7.95	8.62	8.40	8.47	8.50
-Diğer Cari	1.77	1.89	1.80	2.06	2.40	2.43	2.87	2.88	2.94	2.72	2.33	1.93
Yatırım	1.83	1.30	1.17	1.59	2.01	1.87	2.00	2.20	2.72	3.07	2.01	1.77
Transfer	11.38	12.30	12.41	16.15	15.72	17.61	22.18	24.37	31.72	28.44	26.57	22.90
-Faiz Ödemeleri	5.83	7.67	7.33	10.00	7.75	11.54	13.69	16.27	23.27	18.86	16.43	13.19
İç Faiz Ödemeleri	4.63	6.00	6.05	8.87	6.73	10.52	12.55	14.96	21.25	17.02	14.78	11.73
Dış Faiz Ödemeleri	1.20	1.67	1.28	1.12	1.02	1.02	1.14	1.31	2.02	1.84	1.65	1.46
-KİT'lere Transfer	1.29	0.54	0.58	0.34	0.42	0.30	0.53	0.71	0.63	0.79	0.53	0.31
-Vergi İadeleri	1.06	0.80	0.81	0.70	0.85	1.01	1.48	1.30	1.65	2.06	2.34	2.60
-Sosyal Güvenlik	0.69	1.01	1.38	2.24	2.59	2.62	3.51	2.64	2.90	4.07	4.46	4.40
-Diğer Transferler	2.50	2.27	2.31	2.88	4.12	2.15	2.96	3.45	3.27	2.66	2.81	2.40

Kaynak:

DPT,

Ekonomik

ve

Sosyal

Göstergeler(1950-2006),

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>,

(30 Mayıs 2010).

Tablo 18

Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri, 2004-2009 (Analitik Bütçe Sınıflandırmasına Göre)

	GSYH Payları (%)						Bütçe Payları (%)					
	2004*	2005*	2006	2007	2008	2009	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	19.4	20.4	17.4	18.7	18.9	18.4	59.9	68.7	74.2	76.4	78.0	78.1
Personel Giderleri	6.7	6.5	5.0	5.2	5.1	5.1	20.5	21.8	21.2	21.1	21.2	21.8
Sosyal Güvenlik Kurum. Devlet Primi	0.9	0.9	0.7	0.7	0.7	0.7	2.9	3.1	2.9	2.8	2.8	2.8
Mal ve Hizmet Alımları	2.9	2.9	2.5	2.6	2.6	2.3	9.0	9.9	10.7	10.8	10.6	9.7
Cari Transferler	6.4	7.2	6.6	7.8	7.7	8.2	19.6	24.1	28.0	31.9	31.9	34.7
Sermaye Giderleri	1.8	2.0	1.6	1.5	1.9	1.3	5.7	6.7	6.8	6.3	8.1	5.7
Sermaye Transferleri	0.1	0.3	0.3	0.4	0.3	0.3	0.3	1.1	1.5	1.7	1.4	1.1
Borç Verme	0.6	0.6	0.7	0.4	0.4	0.4	1.9	2.1	3.0	1.7	1.8	1.7
Yedek Ödenekler	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.6
Faiz Giderleri	13.1	9.3	6.1	5.8	5.3	5.2	40.1	31.3	25.8	23.6	22.0	21.9

Kaynak: 2004-2005 GSYH payları için Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Konsolide Bütçe Giderleri, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAA6AA849816B2EF63D11B1C3DD1FB77>, (21 Temmuz 2010); 2006-2009 yılları için Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2010 yılı Bütçe Gerekçesi, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E157A71532F0C720E5>, (21 Temmuz 2010). s.30.

*GSMH Payları (%)

Konsolide bütçenin idari/fonksiyonel ayırımı devletin, bütçe harcamaları yoluyla bölüşüm ilişkilerini sermaye lehine yeniden düzenlediğine ilişkin önemli göstergeler sunmaktadır. Sosyal tüketim harcamaları niteliğinde olan ve emek gücünün yeniden üretim maliyetlerini içeren eğitim, sağlık gibi harcamaların bütçe içindeki payı yaklaşık olarak 2/3 oranında düşmüştür. İdari/fonksiyonel ayırma göre harcamalara bakıldığında savunma-adalet- emniyet hizmetlerinde 1980-2006 boyunca gerileme görülmektedir; 1980’te %21.4 iken 2006’da %12’ye düşmüştür. Ekonomik hizmetlerin toplamında da söz konusu dönem boyunca gerileme görülmektedir. Sosyal hizmetler incelendiğinde, eğitim ve sağlık harcamaları 1989-1993 arasında en yüksek noktaya ulaşmış bu tarihten sonra ise azalma eğilimi göstermiştir. Ancak 2002 yılına gelindiğinde eğitim ve sağlık harcamalarında artış görülmeye başlanmıştır. Bütün bir dönem ele alındığında eğitim harcamaları 1980’de %10.9 iken 2006’da %13, sağlık harcamaları ise sırasıyla %2.9’dan %4.8’e yükselmiştir. Sosyal refah kapsamında yer alan ve gelirin yeniden dağılımında görece bir adaletin sağlanmasında yardımcı olan ve sisteme meşruiyet kazandıran emeklilik ödemeleri, işsizlik sigortası, yoksulluk yardımlarını kapsayan sosyal refah harcamalarında 2003, 2004 ve 2005 yılında ciddi artışlar meydana gelmiş ancak 2006 yılında dönem boyunca ortalama olarak kaldığı seviyeye gerilemiştir (Bkz. Tablo 19)³⁸¹.

Fonksiyonel sınıflandırmaya göre bütçe giderlerinin bütçe içindeki payları analitik bütçe sınıflandırmasına göre 2007 ve 2009 yılları sırasıyla ele alındığında, genel kamu hizmetleri %32.7’den %37.6’ya, eğitim hizmetleri %12.6’dan %13.3’e, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri ise %17.1’den %19.2’ye yükselmiştir. 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla, savunma hizmetleri %5.8’den %5.6’ya, ekonomik işler ve hizmetler %11.6’dan %10.0’a, iskan ve toplum refahı hizmetleri %2.3’ten %1.3’e ve sağlık hizmetleri ise %5.5’ten %5.2’ye gerilemiştir. Bununla birlikte, 2009 yılında, kamu düzeni ve güvenlik hizmetlerinin, çevre koruma hizmetlerinin ve dinlenme, kültür ve din hizmetlerinin payları 2007 yılı seviyesinde kalmıştır (Bkz. Tablo 20).

³⁸¹ Özügür, s.84.

Tablo 19

Konsolide Bütçe Harcamalarının İdari Fonksiyonel Ayırımı Göre Dağılımı 1981-2006 (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)

	1981	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Genel Hizmetler	45.1	34.1	30.7	27.9	25.7	28.2	27.0	24.2	19.0	24.3	20.1	24.0	22.0	23.8
Savunma-Adalet-Emniyet Hizmetleri	21.4	23.7	19.1	24.9	18.6	16.7	15.5	17.6	18.4	17.3	18.8	15.4	16.0	16.0
Savunma	17.8	20.1	15.3	21.0	14.9	12.7	11.8	13.1	13.3	12.1	13.5	10.9	11.9	11.9
Adalet-Emniyet	3.6	3.8	3.8	3.9	3.7	4.0	3.7	4.5	5.1	5.2	5.3	4.5	4.1	4.0
Ekonomik Hizmetler	18.5	21.8	22.1	23.7	24.3	20.7	17.8	16.9	16.7	17.3	17	14.7	10.8	10.1
Tarım-Orman Köyişleri	5.1	6.2	5.8	5.1	5.8	5.6	4.6	5.1	5.7	6.6	6.2	5.1	3.9	3.3
Su İşleri	5.8	6.0	5.8	8.0	9.0	7.6	7.2	6.5	5.6	5.4	5.2	4.0	2.8	3.1
Karayolları	4.4	4.9	5.4	5.3	4.9	3.9	3.2	2.9	3.1	3.2	3.1	2.9	2.3	2.2
Bayındırlık	2.1	2.6	3.1	3.2	2.8	2.1	1.8	1.5	1.5	1.3	1.7	2.0	1.2	1.0
Ulaştırma	0.7	1.6	1.5	1.6	1.4	1.1	0.7	0.5	0.5	0.4	0.4	0.3	0.3	0.3
Madencilik	0.4	0.5	0.5	0.5	0.4	0.4	0.3	0.4	0.3	0.4	0.4	0.4	0.3	0.2
Sosyal Hizmetler	15.2	17.0	16.5	16.5	15.4	16.4	16.5	20.6	25.5	22.9	25.4	22	18.1	16.6
Eğitim	10.9	13.1	12.6	12.5	11.6	12.3	12.4	15.5	18.8	17.3	19.7	16.5	13.4	12.2
Sağlık	2.9	2.7	2.7	2.8	2.6	2.9	3.0	3.8	4.7	4.0	4.0	3.9	3.5	3.3
Kültür-Turizm	1.1	0.7	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.6	0.9	0.7	0.8	0.7	0.6	0.5
Sosyal Hizmetler	0.3	0.5	0.6	0.7	0.7	0.7	0.6	0.7	1.1	0.9	0.9	0.9	0.6	0.6
Borç Faizleri	4.7	8.1	11.6	12.5	16.0	17.7	23.2	21.2	20.4	18.2	17.9	23.7	33.1	33.4

Tablo 19

Konsolide Bütçe Harcamalarının İdari Fonksiyonel Ayırımı Göre Dağılımı 1981-2006 (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)
(Devamı)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Genel Hizmetler	24.3	30.6	22.2	25.1	21.3	18.7	23.3	21.6	15.7	15.2	22.2
Savunma-Adalet-Emniyet Hizmetleri	13.6	14.8	14.5	13.5	12.5	10.7	11.2	10.7	11.9	12.8	12
Savunma	10.1	10.9	10.4	10.1	9.5	7.9	8.1	7.7	8.2	8.7	8.0
Adalet-Emniyet	3.5	3.9	3.6	3.4	3.0	2.8	3.1	3.2	3.7	4.1	4.0
Ekonomik Hizmetler	9.3	10.2	7.9	7.6	9.1	7.8	7.5	7.2	8.1	11.4	10.1
Tarım-Orman Köyişleri	2.8	3.0	2.4	2.6	2.6	2.2	2.1	2.2	2.5	5.1	3.8
Su İşleri	2.8	3.2	2.4	2.3	2.3	1.9	2.0	2.1	2.1	2.5	2.1
Karayolları	2.1	2.4	2.0	1.8	1.8	2.4	2.4	2.0	2.4	3.0	3.1
Bayındırlık	1.1	1.0	0.8	0.6	1.9	1.1	0.8	0.6	0.7	0.6	0.5
Ulaştırma	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3
Madencilik	0.2	0.3	0.1	0.1	0.3	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.3
Sosyal Hizmetler	15.1	16.2	16.3	15.6	13.3	11.8	13.1	18.5	24.4	29.2	18.8
Eğitim	11.0	11.9	12.4	11.8	10.1	8.7	9.6	10.3	12.4	13.6	13.0
Sağlık	3.0	3.2	3.0	2.9	2.4	2.3	2.6	2.6	3.2	4.7	4.8
Kültür-Turizm	0.5	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
Sosyal Hizmetler	0.6	0.6	0.5	0.5	0.4	0.4	0.5	5.2	8.4	10.5	0.6
Borç Faizleri	37.8	28.2	39.6	38.2	43.8	51.0	44.8	41.7	40.1	31.3	25.8

Kaynak: 1981-1997 arası için Özuğurlu, s.86; 1998-2006 arası için Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2008 yılı Bütçe Gerekçesi, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EFBB148963444B0DC7>, (03 Haziran 2010).

Tablo 20

Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri, Bütçe İçindeki Payları (%)

2007-2009 (Analitik Bütçe Sınıflandırmasına Göre)

	2007	2008	2009
Genel Kamu Hizmetleri	32.7	36.2	37.6
Savunma Hizmetleri	5.8	5.7	5.6
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	6.1	6.2	6.1
Ekonomik İşler ve Hizmetler	11.6	12.8	10.0
Çevre Koruma Hizmetleri	0.1	0.1	0.1
İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri	2.3	1.7	1.3
Sağlık Hizmetleri	5.5	5.7	5.2
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	1.6	1.7	1.6
Eğitim Hizmetleri	12.6	13.4	13.3
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	17.1	16.6	19.2

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2010 yılı Bütçe Gerekçesi, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E157A71532F0C720E5>, (21 Temmuz 2010). s.28.

1980 sonrası vergi politikası bu dönemde geniş tüketici kesimin satın alma gücünü kısırarak iç talebi daraltmak ve iç üretim maliyetlerini düşürerek ihracat mallarına dış piyasalarda rekabet avantajı sağlamaya yönelik olarak ayarlanmıştır. Devlet, iç borçlanmaya ağırlık vererek devlet tahvili, hazine bonosu vb. kamu menkul kıymet ihracılarını hızla arttırmış, iç borçlanma tahvillerine ödenen faizler reel faiz düzeyini yükseltmiştir. Bu durum bir yandan ekonomiyi daraltıcı, işsizliği artırıcı, gelirleri düşürücü etkisiyle ücretli kesimi etkilerken, diğer yandan bankalar ve sanayi şirketleri devlete borç verip onun faiziyle tasarrufu sürdürme yoluna götürmüştür. Bu noktada, devlet tahvili alımlarına sağlanan vergi bağışıklığı gibi teşvikler, üretken sermayedarların rantıyeye dönüşmesine neden olmuştur³⁸². Önder'e göre, 1980 siyasetinin vergi konusunda sermayeye tanıdığı avantaj ihracat ve finans alanında yoğunlaşmıştır. 1984 yılında vergi yasalarında yapılmış olan değişikliklerle sermaye üzerindeki vergi yükü hafifletilmeye çalışılmıştır³⁸³.

Vergi politikalarının etkin olarak uygulanabilmesi için 1985'te Katma Değer Vergisi'nin devreye sokulması ve aynı zamanda bir yatırım teşvik aracı olarak kullanılması, ihracata yönelik özel kesim yatırımlarının vergi yükünü hafifletmiş, ancak emek gelirleri üzerindeki vergi yükünü arttırmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra uygulamaya konan birçok verginin sermaye birikimine engel teşkil etmemesi için KDV yürürlüğe konduktan sonra 1986'da yatırımda kullanılan mal ve hizmetlerin KDV'si ertelenmiş, indirilmiş veya istisna edilmiştir³⁸⁴.

Bu dönemde uygulanan vergi politikaları araçları;

- Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Katma Değer Vergisi'nde yeni istisna ve muafiyetlerin getirilmesi;
- Servet beyanı ve gider esasının terkedilmesi;
- Sık sık vergi afları çıkarılması;

³⁸² Burhan Gündoğdu ve Zeliha Bektaş, "Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan Vergi Politikaları ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi I", **Vergi Dünyası Dergisi**, Yıl.25, Sayı.294, (Şubat 2006), s.88.

³⁸³ Önder, "Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye'de Devletin Yeri ve İşlevi", s.277.

³⁸⁴ Ferimah Yusufi Yılmaz ve Özlem Tezcek, "1980 Sonrası Uygulanan Vergi Politikalarının Sınıfsal Karakteri", **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi**, Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay ve Tolga Tören (haz.), Ankara: Dipnot Yayınları, 2006, ss.363-364.

- Yurt dışında bulunan paraların yurt içine getirilmesi ve kara paranın aklanmasının özendirilmesi;
- Kaynakta kesinti yoluyla vergilendirme rejiminin yaygınlaştırılması nedeniyle işletmelerin vergi sorumlusu haline getirilmeleri ve bunun sonucunda vergi fonlarına daha fazla hakim olmaları;
- KDV'nin sisteme girişi, dolaylı vergilerin yükünün artışı ve yeniden dağılımı;
- Tarımsal kesimde yer alan üreticilerin stopaj yoluyla vergilendirilmelerinin yaygınlaştırılması olarak özetlenebilir³⁸⁵.

Sönmez'e göre, vergi sisteminde gelir dağılımı ücretliler aleyhine değişmektedir. 1987 yılı verilerinden ulaşılan sonuca göre, ücretliler, milli gelirden %16.3 pay aldıkları halde ödedikleri gelir vergisi yine milli gelirin %14.32'ü tutarında olmaktadır. Fakat ücretli dışındaki kesimlerden alınan gelir vergisinin milli gelire oranı %3.6 kalmaktadır. Vergi sisteminde, gelir dağılımını ücretliler aleyhine değiştiren bir unsur, 1980'lerde dolaylı vergilerin payının daha çok arttırılmasıdır. Gelirinin tamamını tüketen dar gelirli sınıf ve tabakalar, tüketim sırasında dolaylı vergiyi öderler³⁸⁶. Nitekim dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içinde payının artması, emek gelirinin kaybını arttırmış, gelir dağılımı ücretliler aleyhine değişmiştir. Yüksek oranlı olan ve zorunlu tüketim malları üzerinden alınan dolaylı vergiler, ücretlilerin tüketim grubu üzerinden alındığından gelir dağılımını ücretliler aleyhine bozmaktadır³⁸⁷.

Vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı bakımından 1980-2005 dönemi incelendiğinde, 1980'ler boyunca azalan bir seyir izleyen vergi gelirleri ve 1991 yılından başlayarak artma eğilimi göstermiştir. Bu oran 1980 yılında %14.1 iken 2005 yılında %24.1'e yükselmiştir. Doğrudan ve dolaylı vergilerin GSMH'ya oranına bakıldığında ise, doğrudan vergilerin azalma eğilimi gösterdiği, buna karşılık dolaylı vergilerin arttığı görülmektedir. 1980'de %8.9 olan doğrudan vergiler 2005'te %7.1 iken, söz konusu tarihlerde dolaylı vergiler ise sırasıyla %5.3 ve %17'dir. Doğrudan ve dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı ele alındığında, 1980'de %62.8 olan doğrudan vergiler 2005 yılına gelindiğinde %29.4'e düştüğü görülmektedir. Ancak

³⁸⁵ Gündoğdu ve Bektaş, ss.89-90.

³⁸⁶ Sönmez, **Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, ss.154-155.

³⁸⁷ Gündoğdu ve Bektaş, s.96.

dolaylı vergiler söz konusu dönem boyunca artmış, 1980 itibariyle %37.2 iken 2005 yılında %70.6'ya yükselmiştir (Bkz. Tablo 21).

Vergi gelirlerine ilişkin göstergeler analitik bütçe sınıflandırmasına göre 2006-2009 dönemi incelendiğinde, vergi gelirlerinin GSYH'ya oranı %18 civarında istikrarlı bir görünüm sergilemektedir. Doğrudan vergilerin GSYH'ya oranı 2006 yılında %5.7 iken 2009 yılında %6.5'e yükselmiştir. 2006 ve 2009 yılları için sırasıyla, dolaylı vergilerin GSYH'ya oranı %12.3'ten %11.7'ye düşmüştür. Söz konusu yıllar itibariyle doğrudan vergilerin vergi gelirlerine oranı %31.4'ten %35.4'e çıktığı görülürken, dolaylı vergilerin vergi gelirlerine oranı ise %68.6'dan %64.6'ya gerilemiştir (Bkz. Tablo 22). Sonuç olarak, vergi sistemi, tüketim sırasında dolaylı vergiyi ödeyen dar gelirli sınıf ve tabakaların aleyhine olmuştur.

Tablo 21

Vergi Gelirlerine İlişkin Göstergeler 1980-2005 (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre)

	1980	1981	1982 (*)	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Vergi Gelirleri / GSMH	14.1	14.8	12.3	13.9	10.7	10.8	11.7	12.1	11.0	11.1	11.4	12.4	12.8	13.2
Doğrudan Vergiler / GSMH	8.9	9.6	7.8	8.2	6.2	5.2	6.1	6.0	5.5	5.9	6.0	6.5	6.5	6.4
Dolaylı Vergiler / GSMH	5.3	5.3	4.5	5.6	4.5	5.7	5.6	6.1	5.5	5.2	5.5	5.9	6.4	6.8
Doğrudan Vergiler / Vergi Gel.	62.8	64.5	63.3	59.4	58.3	47.7	52.0	49.6	49.6	53.4	52.1	52.3	50.4	48.6
Dolaylı Vergiler / Vergi Gel.	37.2	35.5	36.7	40.6	41.7	52.3	48.0	50.4	50.4	46.6	47.9	47.7	49.6	51.4

*1982 yılı on aylıktır.

Tablo 21

Vergi Gelirlerine İlişkin Göstergeler 1980-2005 (Program Bütçe Sınıflandırmasına Göre) (Devamı)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Vergi Gelirleri / GSMH	15.1	13.8	15.0	16.1	17.2	18.9	21.1	22.5	21.7	23.6	23.2	24.1
Doğrudan Vergiler / GSMH	7.3	5.9	5.9	6.6	8.0	8.6	8.6	9.1	7.3	7.8	6.9	7.1
Dolaylı Vergiler / GSMH	7.8	7.9	9.1	9.6	9.2	10.3	12.5	13.4	14.4	15.8	16.3	17.0
Doğrudan Vergiler / Vergi Gel.	48.3	42.5	39.5	40.8	46.7	45.4	40.9	40.5	33.7	33.0	29.7	29.4
Dolaylı Vergiler / Vergi Gel.	51.7	57.5	60.5	59.2	53.3	54.6	59.1	59.5	66.3	67.0	70.3	70.6

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006), <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883>, (30 Mayıs 2010).

Tablo 22

Vergi Gelirlerine İlişin Göstergeler 2006-2009 (Analitik Bütçe Sınıflandırmasına Göre)

	2006	2007	2008	2009
Vergi Gelirleri/GSYH	18.1	18.1	17.7	18.2
Doğrudan Vergiler/GSYH	5.7	6.1	6.2	6.5
Dolaylı Vergiler/GSYH	12.3	11.9	11.5	11.7
Doğrudan Vergiler/Vergi Gel.	31.4	33.9	35.1	35.4
Dolaylı Vergiler/Vergi Gel.	68.6	66.1	64.9	64.6

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (2006-2009),
<http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF3268F856B8965D8A>, (23 Temmuz 2010).

Ayrıca vergi gelirlerinin genel bütçe gelirleri içerisinde 1980-2003 döneminde ortalama olarak %80’lik bir paya sahiptir. Piyasa ekonomisinin uygulandığı ülkelerde vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı %70 - %95 arasında değişmektedir. Oluşturulacak mali politikalar açısından vergiler önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede gelirin yeniden dağılımında da vergiler etkin bir politika aracı olarak kullanılabilir³⁸⁸. Analitik bütçe sınıflandırmasına göre verilerin düzenlendiği 2004-2009 arasında da vergi gelirlerinin genel bütçe gelirleri içerisindeki payı ortalama olarak %80’lik seviyeyi koruduğu görülmektedir³⁸⁹.

³⁸⁸ Cemil Rakıcı, “Gelir Dağılımı ve Vergi Gelirleri İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl.42, Sayı.494, (Mayıs 2005), ss.72-73.

³⁸⁹ Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF3268F856B8965D8A> (23 Temmuz 2010).

SONUÇ

Küreselleşme kapitalist sistemde sürekli genişleyen ve patlamaya hazır sermaye birikim sürecidir. Bu süreçte, sermaye ve finans hareketleri ile ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere sıklıkla vurgu yapılmakta ve bu faktörlerdeki gelişmelerle kapitalizmin küreselleşmekte olduğu ifade edilmektedir. Bir diğer ifadeyle, küreselleşme süreci uluslararası ticaret, sermaye, teknoloji ve bilgi akışlarının genişletilmesi ve derinleştirilmesidir. Bu sürecin ideolojik yansıması olan neoliberalizm ise kapitalist küreselleşmenin ulusötesi eğilimlerini derinleştirmiş ve hızlandırmıştır. Bu sürece damgasını vuran neoliberal politikalar ise makroekonomik istikrarın sağlanması, iç piyasaların serbestleştirilmesi, özelleştirme, uluslararası ticaret ve finansal akımlar önündeki engellerin kaldırılması gibi piyasa temelli uygulamalar, faiz oranlarındaki artışlar, vergi reformları, devalüasyon gibi önlemlerdir. Gelir bölüşümü konusunda neoliberal politika emek piyasasının düzenlemelerden arındırılmasını amaçlamaktadır. Bu ise, asgari ücretin reel değerinin düşürülmesine izin verilmesi, sendikaların zayıflatılması ve iş güvencesinin olmadığı bir emek piyasası ortamı oluşturma yoluyla gerçekleşmektedir.

Küreselleşme sürecinde dünya kaynaklarının uluslararası kapitalist işbölümü içinde paylaşımını öngören neoliberal politikalar, uluslararası kuruluşlar ve ulus devlet aracılığıyla sosyal ve toplumsal etkileri göz ardı edilerek, çokuluslu şirketler ya da genel olarak sermaye lehine uygulanmaktadır. Bu süreçte ulus devlet kavramı da yeniden yapılandırılmakta ve devletlerin teşkilatlandırılması uluslararası sermayenin gereklerine göre yeniden şekillendirilmektedir.

Küreselleşme sürecinde Dünya’da gelir eşitsizliğinin ne yönde gerçekleştiği konusunda üç yaklaşım bulunmaktadır. Buna göre, ülkelerarası eşitsizlik oranını ifade eden Kavram 1, 1980-2000 arasında sürekli olarak artma eğilimi göstermiştir. Ancak 2001-2006 arasında gerçekleşen yüksek büyüme oranları sayesinde Kavram 1 eşitsizliğinde aşağı yönlü bir eğilim görülmüştür. Nüfusun göz önüne alındığı ülkelerarası eşitsizlik oranı olarak ifade edilen Kavram 2’de ise, 1980’lerden itibaren Çin ve Hindistan’ın yüksek büyüme oranları sayesinde eşitsizlikte aşağı yönlü bir eğilim gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, 2001-2006 arasında nüfusun hesaba katılmadığı

Ülkelerarası eşitsizlik (Kavram 1) ve 1980 sonrasında ise nüfusun dhl edildiği ülkelerarası eşitsizlik (Kavram 2) oranı azalma eğilimi sergilemiştir. Bireyler arasındaki küresel eşitsizlik oranını ifade eden Kavram 3 ise 1988-2002 arasında artmış ve yüksek bir seviyededir. Ayrıca en yüksek %10'luk dilimin gelir payında da söz konusu dönem itibariyle artış gerçekleşmiştir.

Kavram 1 ve Kavram 2 ülkelerin kendi içindeki eşitsizliği dikkate almamaktadır. Ülkelerin kendi içindeki eşitsizliğine bakıldığında ise 1980 sonrası dönemde arttığı görülmektedir. Burada iki çalışma dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Ravailon ve Ferreira'nın, tarafından yapılan çalışmadır. Buna göre, 1980 sonrası dönemde verilerin mevcut olduğu 49 ülkede durum şu şekilde gerçekleşmiştir: Gini katsayısı 30 ülkede artarken, 13 ülkede azalmıştır. 6 ülkede ise çok az ya da hiç değişiklik görülmemiştir. İkinci alışma ise ILO tarafından 101 ülkeyi kapsayan çalışmaya göre, ilk ve son tarih 1991-2007 olmak üzere, Gini katsayısına göre 42 ülkede gelir eşitsizliğinin azaldığı, 47 ülkede ise gelir eşitsizliğinin arttığı gözlenmektedir. 2 ülkede ise incelenen ilk ve son tarihler itibariyle Gini katsayısı değişmemiştir. Kalan 10 ülkede ise geçmiş tarihlere ilişkin verilerin olmaması sebebiyle Gini katsayısındaki değişim gözlenememiştir.

Bireyi göz önüne alan eşitsizlik göstergeleri aracılığıyla Dünya'da gelir bölüşümü, OECD lkeleri, Sovyet Bloku, Latin Amerika, Çin, Doğu ve Güneydoğu Asya, Güney Asya'nın geç serbestleştirilen ülkeleri ve Aşağı Sahra Afrikası'nda gelir eşitsizliğinde meydana gelen değişimler yoluyla daha açık görülebilmektedir.

1985-2005 döneminde OECD lkelerinde gelir eşitsizliği artmıştır. Söz konusu dönemde 30 ülkenin 19'unda Gini katsayısı artarken 8 ülkede ise azalmıştır. Geçmişe dönük verilerin mevcut olmamasından dolayı 3 ülkede değişim gözlenememiştir. Sovyet Bloku'nda ise net harcanabilir gelirin bölüşümündeki eşitsizlik 1980'lerin ortalarından itibaren artma eğilimi göstermiştir. Buna göre 1989-1995 arasında Slovenya, Macaristan, Slovakya, Romanya, ek Cumhuriyeti ve Polonya'da eşitsizlik ılımlı bir biçimde artarken, Litvanya, Letonya, Estonya, Bulgaristan, Moldovya, Rusya ve Ukrayna'da eşitsizlik sert bir biçimde artmıştır. 1990 sonrası tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısına bakıldığında,

görüldüğü ki, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Bulgaristan ve Rusya dışında incelenen ülkelerde gelir eşitsizliğinde artış gerçekleşmiştir.

Latin Amerika’da 1970’lerde askeri rejimle neoliberal politikaların uygulandığı ülkeler dışında eşitsizlik ılımlı bir biçimde düşmüştür. Ancak 1980-1990’ların başlarına kadar, bölgede eşitsizlik artma eğilimi göstermiştir. Sadece, eşitsizlik 1980’de Kolombiya, Uruguay ve Kosta Rika’da düşmüştür. Ayrıca 1990’lı yılların başından 2000’li yılların ortalarına kadar tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısı, Meksika ve Şili dışında Uruguay, Arjantin, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika, Venezüella ve Şili’de gelir eşitsizliğinde artış gerçekleşmiştir.

Çin’deki duruma bakıldığında ise, 1970’lerin ortasında 0.26 olan Gini katsayısında 1985’ten sonra artış gözlenmiştir. 1985-1990 arasında artan eşitsizlik 1990’larda da devam etmiştir. 1992-2005 arasında Gini katsayısına bakıldığında ise %29.8’den %35.4’e yükselmiştir. Kent ve kır ayrımı incelendiğinde eşitsizlik 1980’lerden itibaren artış göstermiştir. 1990’lı yıllardan itibaren ise zengin kıyı kesimiyle fakir iç kesim arasında eşitsizlik gözlenmiştir. Bunun nedeni ise, kent temelli sanayileşme, kıyı kesiminde ihracata dayalı büyüme ve fakir iç bölgelerin ve tarımın arka planda tutulmasıdır.

Doğu ve Güneydoğu Asya’da yüksek büyümeye rağmen gelir eşitsizliği yüksek seviyededir. 1950’lerin sonlarından 1990’ların ortalarına kadar, Gini katsayısı Tayland’da 0.41’den 0.52’ye, Güney Kore’de 0.34’ten 0.39’a yükselmiş ve Malezya’da ise tersine çevrilmiş bir U modelini izlemiştir. Tayvan’da eşitsizlik 1980-1993 arasında 1980 öncesi döneme kıyasla yükselmiştir. Endonezya’da ise toplam gelire göre Gini katsayısı 1987-1990 itibarıyla 0.32 iken 1997’de 0.38’e yükselmiştir. 1990’ların başı ve 2000’lerin ortasına kadar olan dönemde, verilerin mevcut olduğu ülkelerde tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısı Tayland ve Malezya’da düşerken, Endonezya ve Filipinler’de ise artmıştır.

Tüm Güney Asya ülkeleri 1990’ların başlarına kadar içe dönük politikalar uygulamışlardır. 1990’larda, tedrici olarak iç ve dış serbestleştirilmenin olduğu yıllarda,

her bir yıl için GSYİH'nın büyüme oranı %5.6'ya yükselmiştir. Bu büyüme bölge ve gelir grupları bazında kentlerde yoğunlaşmıştır. Böylelikle kentlerdeki eşitsizlik ılımlı olarak yükselmiş ancak yavaş tarımsal büyüme nedeniyle kırsal eşitsizlikte artış gerçekleştirmiştir. 1990'larda kırdaki ve kentte eşitsizliğin ılımlı bir artışa, ortalama kent-kır aralığının genişlemesi nedeniyle eşitsizlikte büyük bir artışa rastlanmıştır. Güney Asya'nın geç serbestleştirilen ülkelerinde 1991-2005 döneminde tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısına bakıldığında, Hindistan, Sri Lanka ve Bangladeş'te eşitsizlik yükselmiş; Pakistan'da ise düşmüştür. Aşağı Sahra Afrikası'nda ise 1991-2005 arasında verilerin mevcut olduğu Uganda, Gana ve Etiyopya'ya bakıldığında, tüketim anketlerinden elde edilen hanehalkı gelir veya tüketim dağılımına göre Gini katsayısı Gana'da artmış; Uganda'da ise değişmemiş; Etiyopya'da ise düşmüştür.

Görülmektedir ki, bireyi göz önüne alan gelir eşitsizliği göstergelerine göre 1970'li yıllardan itibaren ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içindeki eşitsizliğin arttığı gözlenmektedir. Bir diğer ifadeyle, sermayenin serbestleşmeye başladığı 1980'li yıllarda gelir eşitsizliği artmaya başlamıştır.

Sosyal sınıfları göz önüne alan göstergeler aracılığıyla gelir bölüşümünün seyri, ücret ve kârlar, sendikal yoğunluk ve sosyal harcamalar ve vergilerdeki değişim aracılığıyla ele alınmıştır. Buna göre, ücret ve kârlardaki değişime bakıldığında, 1985-2006 döneminde Latin Amerika, İleri Ekonomiler, Asya, Orta ve Doğu Avrupa ve Rusya Federasyonu, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Aşağı Sahra Afrikası'nı kapsayan çalışmada görülmektedir ki, toplam gelirden ücretlerin payı Orta ve Doğu Avrupa ve Eski Sovyet Cumhuriyeti dışında düşmüştür. Öte yandan, verimlilik artışına rağmen emek yaratılan gelirden pay alamamıştır. Bu ise, marjinal verimlilik teorisinin iddia ettiği üzere, emeğin marjinal verimine göre yaratılan gelirden pay aldığı savıyla çelişmektedir. 1980 sonrasında finansal sektörün payı finansal olmayan sektörlerle kıyasla artmıştır. Bu durum kârların yapısında değişime neden olmuştur. Zira finansal kârlar, meta üretimi ve ticaret yoluyla elde edilen kârlardan daha çok artmıştır. Bu ise yüksek finansal getirilerin reel faaliyetten gelen kârların yerine geçmesine neden

olmuştur. Ayrıca finansal sektör büyüdükçe, finansal olan ve finansal olmayan firmalar arasındaki ücret aralığı da genişlemiştir.

1980 sonrası dönemde esneklik, rekabet ve işsizlik baskısı sendikaları zayıflatmış ve 1989-2005 döneminde sendikalaşma oranında genel bir düşüş gözlenmiştir. Yüksek sendikalaşmanın ve toplu pazarlığın etkili olduğu ülkeler düşük gelir eşitsizliği eğilimine sahiptir. Öte yandan sosyal harcamaların yüksek olduğu ülkelerde piyasanın yarattığı gelir eşitsizliği önemli oranda iyileşmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde neoliberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla kamu harcamaları yerini özel sosyal harcamalara bırakmıştır. Vergilerin rolü ise sanayileşmiş ülkelerde gelir bölüşümünü iyileştirirken, çoğu gelişmekte olan ülkede ise vergi ve transfer politikaları Gini katsayısında eşitsizliği sınırlandırmada etkili olmamışlardır. Zira gelişmekte olan ülkelerde vergi yapısında dolaylı vergilerin payı yüksek olmasına rağmen sanayileşmiş ülkelerde dolaylı vergilerin payı düşüktür. Bu anlamda vergi politikaları sanayileşmiş ülkelerde gelir eşitsizliğini azaltıcı bir role sahipken gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğinin azaltılmasında etkin değildir.

Ücretler ve kârlardaki değişim, sendikal yoğunluktaki değişim ve sosyal harcamalar ve vergilerdeki değişim aracılığıyla gelir bölüşümünün küreselleşme sürecinde Dünya’da iyileşip iyileşmediğine bakıldığında, görülüyor ki 1980 sonrası süreçte gelir bölüşümü sermaye lehine gerçekleşmiştir.

Küreselleşme sürecinde Türkiye’de gelir bölüşümü, bireyi göz önüne alan analizler dâhilinde incelendiğinde, 1986-2008 arasında Türkiye genelinde Gini katsayısı 1994 ve 2006 yılları dışında sürekli düşme eğilimi göstermiştir. Söz konusu dönemde, kentsel yerlerde 2006 ve 2008 yılları dışında eşitsizlik azalmış, kırsal yerlerde ise eşitsizlik dalgalanarak azalmıştır. Böylelikle, gelir dağılımı sonuçlarına göre, Türkiye genelinde, kent ve kırsal kesimde iyileşme görülmektedir. Yüzdelik dilimler itibarıyla eşitsizlik incelendiğinde, 1986-2008 arasında, Türkiye genelinde düşük gelir gruplarının gelirden aldığı pay artarken, en üst gelir grubunun aldığı pay gerilemiştir. 1994 ve 2006 yılları dışında beşinci ve birinci %20’lik gelir dilimleri arasındaki gelir farklılıkları önemli ölçüde azalmıştır. Bu ise, gelir eşitsizliğinin en alt gelir grubu lehine düzeldiğini göstermektedir.

Fonksiyonel gelir dağılımı açısından değerlendirildiğinde, Türkiye genelinde 1987-2008 dönemi boyunca maaş ve ücret gelirlerinde 1994 ve 2006 yılları dışında artış gerçekleşmiştir. 1994-2008 boyunca dalgalanma gösteren yevmiye gelirleri Türkiye genelinde azalmıştır. Maaş ve ücretlerde artış gerçekleşmesine rağmen Türkiye genelinde müteşebbis gelirlerinin kullanılabilir gelir içindeki payı 1987-2008 dönemi boyunca düşmüştür. Gayrimenkul gelirlerine bakıldığında ise Türkiye genelinde ciddi bir düşüş gerçekleştiği görülmektedir. Menkul kıymet gelirleri ise Türkiye genelinde söz konusu dönemde artmıştır. Transfer gelirleri Türkiye genelinde dalgalanma eğilimi göstermekle birlikte 2008 yılında 1994 yılının üstünde gerçekleşmiştir. 2006-2008 yıllarında hanelarası transferler ve diğer gelirleri de gelir türleri analize dâhil edilmiş, buna göre 2006-2007 ve 2008 yıllarında hanelarası transferler artmış, diğer gelirler ise 2006-2008 arasında sürekli bir biçimde azalma eğilimi göstermiştir.

Gelir dağılımı sonuçlarına göre, gelir dağılımı Türkiye genelinde 2006 yılı dışında en üst gelir grubu aleyhine bozulmuş, 2006 yılı dışında ise en alt gelir grubu lehine düzelmiştir. Diğer bir ifadeyle gelir eşitsizliği iyileşmiştir. Ancak 2000 yılından sonra reel ücretler önemli ölçüde azalmış, verimlilik 2001 sonrasında hızla artmıştır. Faiz gelirleri de çok çarpık bir eşitsizlik içinde bulunmaktadır. Bu eğilimlerin ışığında 2001 bunalımı sonrasında gelir dağılımında bozulma görülmesi beklenirken tersi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu da gelir dağılımı sonuçlarına ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğine işaret etmektedir. Bu noktada, bireyi göz önüne alan çalışmalara alternatif olarak sınıfı göz önüne alan bir çalışmanın değerlendirilmesi farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bireylerin toplumsal sınıf pozisyonlarından hareketle hane sınıf pozisyonlarının elde edildiği çalışmaya göre, ikinci en düşük hane sayısına sahip Büyük Kapitalist haneler kişi başına ve hane başına gelirden en yüksek değere sahipken, hane sayısı daha fazla olan Geçimlik Köylü haneler ise kişi başına ve hane başına gelirden en düşük değere sahiptir. Yüzdelik dilimler itibarıyla hane sınıf pozisyonlarına bakıldığında, Geçimlik Köylü ve Tarım Emekçisi hanelerin çok büyük bir bölümü gelirin en alt %10'luk ve %20'lik dilimlerinde yer almaktadır. Buna karşılık, Büyük ve Küçük Kapitalist hanelerin ise büyük bir bölümü en üst %10'luk ve %20'lik dilimde yer almaktadırlar. Gelir bölüşümü hane sınıf pozisyonlarına göre değerlendirildiğinde, gelir bölüşümü

Büyük Kapitalist haneler lehine iken, Geçimlik Köylü hanelerin aleyhine gerçekleşmektedir.

Ücretler ve kârlardaki değişime bakarak Türkiye’de gelir bölüşümü incelendiğinde, fonksiyonel gelir dağılımı verileriyle gelir yöntemine göre GSYİH’nın yüzde dağılımı verilerinin uyum göstermediği görülmektedir. Zira fonksiyonel gelir dağılımına göre maaş ve ücretlerde 1987-2008 döneminde artış gerçekleşmiştir. Öte yandan 1980-2006 döneminde emekçi sınıfların gelirlerinin (ücret, maaş, yevmiye) GSYİH’dan aldığı payın gerilediği görülmektedir. Aynı zamanda söz konusu dönemde sermaye gelirlerinin GSYİH’dan aldığı pay da gerilemiştir. Ayrıca 1980 sonrası, emek kesiminin kontrol altına alınması amacıyla sendikal yasakların, üye ve güç kaybının yaşandığı dönemdir. Belirtilmelidir ki, sendikal mücadele ve ücretler arasında bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, sendikal mücadelenin yoğunlaştığı yıllarda reel ücretlerde de artışlar meydana gelmiş, sendikal haklara yönelik düzenlemeler ve toplu sözleşmede işçi kesiminin gücünü kırııcı tedbirlerin alındığı dönemde ise reel ücretler gerilemiştir.

Devlet, üretken ve üretken olmayan devlet hizmetleriyle ve vergi mekanizması yoluyla bölüşüm ilişkilerini etkilemektedir. Dışa açılma ve finansal serbestleşmenin yaşandığı 1980 sonrası dönemde devletin işlevi değişmiştir. Ekonomi içinde özel sektörün payı artmış, sermaye kesimine yönelik kaynak aktarım mekanizmaları oluşturulmuştur. Böylelikle devlet, ekonomik ve toplumsal yaşamı yeniden şekillendirmiştir. 1980 sonrası devlet harcamalarının ve gelirlerinin seyrini incelemek bölüşüm ilişkilerinin ne yönde geliştiğini göstermesi açısından ipuçları vermektedir. Buna göre, 1980-2003 arasında konsolide bütçe harcamalarının bütçe içindeki payına bakıldığında, faiz hariç bütçe giderlerinin gerilediği, faiz giderlerinin ise arttığı görülmektedir. Bu eğilim 2004-2009 döneminde tersine dönmüş, faiz hariç bütçe giderlerinin payında artış gerçekleşirken, faiz giderleri ise gerilemiştir. Konsolide bütçenin idari fonksiyonel ayrımı, devletin bütçe harcamaları yoluyla sermaye kesimine kaynak aktarma mekanizmalarını oluşturmuştur. Buna göre, konsolide bütçenin idari fonksiyonel ayrımına göre dağılımında, savunma-adalet-emniyet hizmetleri, ekonomik hizmetler 1981-2006 döneminde düşmüştür; sosyal hizmetler ise artmıştır. Borç faizleri de söz konusu dönemde artarak dalgalı bir seyir izlemiştir. 2007-2009 döneminde ise,

genel kamu hizmetleri, eğitim hizmetleri, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri ise artarken savunma hizmetleri, ekonomik işler ve hizmetler, iskân ve toplum refahı hizmetleri ve sağlık hizmetleri gerilemiştir.

Devlet vergiler yoluyla gelir bölüşümü üzerinde etkili bir role sahiptir. 1980 sonrası dönemde devletin gelir bölüşümünü ne yönde etkilediği vergi gelirleri içinde doğrudan ve dolaylı vergilerin bileşimine bakarak anlaşılabilmektedir. Buna göre 1980-2005 arasında vergi gelirleri içinde doğrudan vergilerin oranı %30'lara düşerken, dolaylı vergilerin oranının %70'lere çıktığı görülmektedir. 2006-2009 arasında ise, süreç tersine dönmüş, doğrudan vergilerin vergi gelirlerine oranında ufak bir artış görülürken, dolaylı vergilerin oranı ise gerilemiştir. Ancak yine de, vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı oldukça yüksektir. Bu ise gelirin yeniden bölüşümünde etkin bir role sahip olan devletin gelir bölüşümünü sermaye lehine düzenlediğini göstermektedir.

Sonuç olarak, birbirini tamamlayan bireyi ve sosyal sınıfları göz önüne alan göstergeler aracılığıyla, küreselleşme sürecinde Dünya'da ve Türkiye'de gelir bölüşümünün iyileşme eğilimi göstermediği, gelir bölüşümünün sermaye lehine gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle, küreselleşme sürecinde, emek kesiminin görece konumu gerilemiştir.

EKLER

Ek 1: Bölgelere Göre Ülkeler

İleri Ekonomiler	Etiyopya	Tunus	Meksika
Batı Avrupa	Fildişi Sahilleri	Orta Doğu	Nikaragua
Almanya	Gabon	Bahreyn	Panama
Avusturya	Gambiya	Birleşik Arap Emir.	Paraguay
Birleşik Krallık	Gana	Irak	Peru
Belçika	Gine	İran	Porto Riko
Danimarka	Gine Bissau	Katar	Saint Kitts ve Nevis
Finlandiya	Güney Afrika	Kudüs	Saint Lucia
Fransa	Kamerun	Kuveyt	Surinam
Hollanda	Kenya	Lübnan	Şili
İrlanda	Komoros	Suriye Arap Cum.	Trinidad ve Tobago
İtalya	Kongo	Suudi Arabistan	Uruguay
İspanya	Lesoto	Türkiye	Venezüella
İsveç	Liberya	Oman	Merkez-Güney Doğu Avr. Ve Eski Sovyet Cum.
İsviçre	Madagaskar	Yemen	<u>Merkez-Güney Doğu Avr.</u>
İzlanda	Malawi	Latin Amerika ve Karayipler	Bosna Hersek
Kıbrıs	Mali	ABD Virgin Adaları	Bulgaristan
Lüksemburg	Moritanya	Antigua ve Barbuda	Çek Cumhuriyeti
Malta	Moritus	Arjantin	Estonya
Norveç	Mozambik	Aruba	Hırvatistan
Portekiz	Namibya	Bahamalar	Karadağ
Yunanistan	Nijer	Barbados	Letonya
<u>Diğer İleri Ekon.</u>	Nijerya	Belize	Litvanya
ABD	Orta Afrika Cum.	Bolivya	Macaristan
Avusturalya	Ruanda	Brezilya	Makedonya
İsrail	Senegal	Cayman Adaları	Polonya
Japonya	Seyşel Adaları	Dominik Cumhuriyeti	Romanya
Kanada	Sierra Leona	Dominika	Sırbistan
Kore	Somali	Ekvador	Slovakya
Yeni Zelanda	Swaziland	El Salvador	Slovenya
Aşağı Sahra Afrikası	Tanzanya	Grenada	<u>Bağımsız Devletler Topluluğu</u>
Benin	Togo	Guatemala	Azerbaycan
Botswana	Uganda	Guyana	Belarus
Burkina Faso	Zambiya	Haiti	Ermenistan
Burundi	Zimbabve	Hollanda Antilleri	Gürcistan
Cape Verde	Kuzey Afrika	Honduras	Kazakistan
Cibuti	Fas	Jamaika	Kırgızistan
Çad	Libya	Kolombiya	Moldova
Ekvatoryal Gine	Mısır	Kosta Rika	Özbekistan
Eritre	Sudan	Küba	Rusya

Ek 1: Bölgelere Göre Ülkeler (Devamı)

<u>Bağımsız Devletler Topluluğu</u>	Kiribati	Tokelau	Pakistan
Tacikistan	Kore	Tongo	Sri Lanka
Türkmenistan	Kuzey Mariana Adaları	Tuvalu	<u>Güney Doğu Asya</u>
Ukrayna	Makao	Vanuatu	Brunei Sultanlığı
Asya ve Pasifik	Marshall Adaları	Wallis ve Futuna Adaları	Endonezya
<u>Doğu Asya</u>	Moğolistan	Yeni Kaledonya	Filipinler
Amerikan Samoa	Nauru	<u>Güney Asya</u>	Kamboçya
Cook Adaları	Niue	Afganistan	Malezya
Çin	Papua Yeni Gine	Bangladeş	Myanmar
Fiji	Pasifik Adaları	Bhutan	Singapur
Fransız Polinezyası	Samoa	Hindistan	Tayland
Guam	Solomon Adaları	Maldivler	Timur Leste
Hong Kong	Tayvan	Nepal	Vietnam

Kaynak: ILO, “Income Inequalities in the Age of Financial Globalization”, ss.30-31.

Ek 2: Ülkelerin Kendi İçindeki Gelir Eşitsizliği (Gini Katsayısı)

Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı	Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı
Angola	2000	58.6	Brezilya	1998	59.2
	2005	33.0		1999	58.6
Arjantin	1992	45.4		2001	58.7
	1996	48.6		2002	58.2
	1998	49.8		2003	57.6
	2002	52.5		2004	57.0
	2004	51.3		2005	56.4
	2005	50.0		2006	55.8
	2006	48.8		2007	55.0
Arnavutluk	1996	29.1	Bulgaristan	1992	30.8
	2002	28.2		1994	24.3
	2004	31.1		1995	31.1
	2005	33.0		1997	26.4
Azerbaycan	1995	35.0		2001	34.3
	2001	36.5		2003	29.2
	2005	16.8	Burkina Faso	1994	50.7
Bangladeş	1992	27.6		1998	46.9
	1996	33.5		2003	39.6
	2000	33.5	Burundi	1992	33.3
	2005	33.2		1998	42.4
Belarus	1993	21.6		2006	33.3
	1995	28.8	Cezayir	1995	35.3
	1997	25.6	Cibuti	1996	36.8
	1998	30.3		2002	40.0
	2000	30.4	Çek Cumhuriyeti	1993	29.0
	2001	30.7		1996	25.8
	2002	29.7	Çin	1992	29.8
	2005	27.9		1993	31.0
Benin	2003	38.6		1994	32.5
Bolivya	1991	42.0		1995	32.2
	1997	58.5		1996	32.2
	1999	57.8		1997	31.9
	2002	60.2		1998	32.0
	2005	58.2		1999	34.0
Bosna Hersek	2001	28.0		2002	36.3
	2004	35.8		2005	35.4
Brezilya	1992	57.4	Dominik Cum.	1992	51.4
	1993	59.7		1996	48.7
	1995	59.2		1997	49.6
	1996	59.2		2000	52.1
	1997	59.3		2003	51.9

Ek 2: Ülkelerin Kendi İçindeki Gelir Eşitsizliği (Gini Katsayısı) (Devamı)

Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı	Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı
Dominik Cum.	2005	50.0	Fildişi Sahili	2002	48.4
	2006	51.9	Filipinler	1991	43.8
Ekvador	1994	52.0		1994	42.9
	1998	53.5		1997	46.2
	2003	61.8		2000	46.1
	2005	53.7		2003	44.5
	2007	54.4		2006	44.0
El Salvador	1995	49.9	Gabon	2005	41.5
	1996	52.3	Gambiya	1998	50.2
	1997	50.8		2003	47.3
	1998	52.2	Gana	1991	38.1
	2000	51.9		1998	40.8
	2002	52.3		2005	42.8
	2003	49.4	Gine	1991	47.2
	2005	49.7		1994	40.3
Endonezya	1993	29.1		2003	43.3
	1996	31.2	Guatemala	1998	55.7
	1999	29.0		2000	55.0
	2002	29.9		2002	55.3
	2005	34.5		2006	53.7
Ermenistan	1996	44.4	Gine-Bissau	1991	56.2
	1999	36.0		1993	47.8
	2001	36.2		2002	35.5
	2002	35.7	Guyana	1993	51.6
	2003	33.8		1998	44.6
Estonya	1993	39.5	Güney Afrika	1993	59.3
	1995	30.1		1995	56.6
	1998	37.6		2000	57.8
	2000	37.0	Gürcistan	1996	37.1
	2001	36.9		1997	36.1
	2002	36.8		1998	37.4
	2003	35.8		1999	38.1
	2004	36.0		2000	38.9
Etiyopya	1995	40.0		2001	36.9
	2000	30.0		2002	40.3
	2005	29.8		2003	40.4
Fas	1991	39.2		2005	40.8
	1999	39.5	Haiti	2001	59.5
	2001	40.6	Hindistan	1994	30.1
	2007	40.9		2005	32.5
Fildişi Sahili	1993	36.9	Hrvatistan	1998	26.8
	1995	36.7		1999	27.7
	1998	43.8		2000	31.3

Ek 2: Ülkelerin Kendi İçindeki Gelir Eşitsizliği (Gini Katsayısı) (Devamı)

Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı	Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı
Hırvatistan	2001	31.1	Kosta Rika	1992	47.0
Honduras	1992	54.5		1993	46.3
	1994	55.2		1996	47.1
	1997	53.1		1997	45.9
	1999	51.5		1998	48.1
	2003	53.9		2000	46.6
	2005	56.7		2001	50.0
	2006	55.3		2003	49.8
İran	1994	43.0		2005	47.2
	1998	44.1	Lesoto	1993	57.9
	2005	38.3		1995	63.2
Jamaika	1993	35.7		2003	52.5
	1996	40.5	Letonya	1993	27.0
	1999	44.2		1995	31.0
	2002	48.3		1996	31.6
	2004	45.5		1997	31.7
Kamboçya	1994	38.3		1998	33.6
	2004	41.9		2002	35.9
Kamerun	1996	46.8		2004	35.7
	2001	44.6	Liberya	2007	52.6
Kazakistan	1993	32.7	Litvanya	1993	33.6
	1996	35.3		1996	32.4
	2001	31.3		1998	30.2
	2002	35.0		2000	31.9
	2003	33.9		2001	32.4
Kenya	1992	57.5		2002	32.3
	1994	42.1		2004	35.8
	1997	42.5	Macaristan	1993	27.9
	2005	47.7		1998	24.9
Kırgızistan	1993	53.7		1999	27.8
	1998	36.0		2000	27.3
	1999	34.6		2001	26.9
	2002	31.7		2002	26.8
	2004	32.9		2004	30.0
Kolombiya	1995	57.2	Madagaskar	1993	46.1
	1996	56.1		1997	39.2
	1998	58.2		1999	41.8
	1999	57.9		2001	47.5
	2000	57.5		2005	47.2
	2003	58.8	Malawi	1998	50.3
	2006	58.5		2004	39.0
Kongo	2005	47.3	Malezya	1992	47.7
Kongo Demok. Cum.	2005	44.4		1995	48.5

Ek 2: Ülkelerin Kendi İçindeki Gelir Eşitsizliği (Gini Katsayısı) (Devamı)

Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı	Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı
Malezya	1997	49.2	Nijerya	1996	46.5
	2004	37.9		2004	42.9
Mali	1994	50.6	Nikaragua	1993	56.4
	2001	40.0		1998	53.9
	2006	39.0		2001	50.3
Makedonya	1998	28.2		2005	52.3
	2000	34.4	Orta Afrika Cum.	1993	61.3
	2002	38.8		2003	43.6
	2003	39.0	Özbekistan	1998	45.4
Meksika	1992	51.1		2002	34.6
	1994	51.9		2003	36.7
	1995	53.7	Pakistan	1991	33.2
	1996	51.9		1993	30.3
	1998	49.0		1997	28.7
	2000	51.9		1999	33.0
	2002	49.7		2002	30.4
	2004	46.1		2005	31.2
	2006	48.1	Panama	1991	56.8
Mısır	1990	32.0		1995	57.1
	1995	30.1		1996	56.3
	2000	32.8		1997	48.5
	2004	32.1		2000	56.6
Moğolistan	1995	33.2		2001	56.5
	1998	30.3		2002	56.5
	2002	32.8		2004	54.9
	2005	33.0		2006	54.9
Moldova	1992	34.3	Papua Yeni Gine	1996	50.9
	1997	36.9	Paraguay	1995	59.1
	1999	36.9		1998	56.5
	2001	36.2		1999	56.9
	2002	36.9		2002	58.0
	2004	35.6		2005	53.9
Moritanya	1993	50.1		2007	53.2
	1996	37.3	Peru	1994	44.9
	2000	39.0		1996	46.2
Mozambik	1997	44.5		2001	53.0
	2003	47.1		2002	54.7
Nepal	1996	37.7		2005	52.0
	2004	47.3		2006	49.6
Nijer	1992	36.1	Polonya	1992	26.7
	1994	41.5		1993	32.4
	2005	43.9		1996	32.7
Nijerya	1993	45.0		1998	32.9

Ek 2: Ülkelerin Kendi İçindeki Gelir Eşitsizliği (Gini Katsayısı) (Devamı)

Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı	Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı
Polonya	1999	33.1	Tayland	1992	46.2
	2000	32.9		1996	43.4
	2001	32.8		1998	41.4
	2002	34.1		1999	43.5
	2005	34.9		2000	43.2
Romanya	1992	25.5		2002	42.0
	1994	28.2		2004	42.5
	1998	29.4	Togo	2006	34.4
	2000	30.3	Tunus	1995	41.7
	2001	30.6		2000	40.8
	2002	31.5	Türkiye	1994	41.5
	2005	31.5		2002	42.7
Ruanda	2000	46.7		2005	43.2
Rusya	1993	48.3	Türkmenistan	1993	35.4
	1996	46.2		1998	40.8
	1999	37.5	Uganda	1992	42.6
	2001	39.6		1996	37.1
	2002	35.7		1999	43.1
	2005	37.5		2002	45.8
Senegal	1991	54.1		2005	42.6
	1995	41.4	Ukrayna	1992	25.7
	2001	41.3		1996	35.1
	2005	39.2		1999	29.0
Slovakya	1992	19.5		2002	28.3
	1996	25.8		2005	28.2
Slovenya	1993	29.2	Uruguay	1992	42.2
	1998	28.4		1996	43.8
	2002	29.2		1998	45.2
	2004	31.2		2000	44.6
Sri Lanka	1991	32.5		2001	45.0
	1996	35.4		2003	44.8
	2002	41.1		2005	44.9
Şili	1994	55.2		2006	46.2
	1996	55.1	Ürdün	1992	43.4
	1998	55.7		1997	36.4
	2000	55.4		2002	38.9
	2003	54.9		2006	37.7
	2006	52.0	Venezüella	1993	41.7
Tacikistan	1999	31.5		1995	46.8
	2003	32.6		1996	48.8
	2004	33.6		1997	48.8
Tanzanya	1991	33.8		1998	49.5
	2000	34.6		2003	48.2

Ek 2: Ülkelerin Kendi İçindeki Gelir Eşitsizliği (Gini Katsayısı) (Devamı)

Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı	Ülkeler	Yıllar	Gini Katsayısı
Venezüella	2005	47.6	Yemen	1998	33.4
	2006	43.4		2005	37.7
Vietnam	1993	35.7	Zambiya	1991	60.5
	1998	35.5		1993	52.6
	2002	37.6		1996	49.8
	2004	39.2		1998	53.4
	2006	37.8		2003	42.1
Yemen	1992	39.5		2004	50.7

Kaynak: ILO, “Key Indicators of the Labour Market, Table 20. Poverty, Working Poverty and Income Distribution”.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akkaya, Yüksel. “Düzen ve Kalkınma Kıskaçında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık”, **Neoliberalizmin Tahribatı 2000’li Yıllarda Türkiye 2**. Neşecan Balkan ve Sungur Savran (hızl.). İstanbul: Metis Yayınları, 2004, ss.139-164.
- Akyüz, Yılmaz. **Sermaye Bölüşüm Büyüme**. 3. Baskı. Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009.
- Ar, Kamil Necdet. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi**. Ankara: Kamu-İş, 2007.
- Aren, Sadun. **Ekonomi Dersleri**. 1. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976.
- Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**. 9. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Boratav, Korkut, Erinç Yeldan ve Ahmet Haşim Köse. “Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980-1998”, Lance Taylor (ed.). **External Liberalization, Economic Performance and Social Policy** içinde. New York: Oxford University Press, 2001, ss.317-363.
- Boratav, Korkut. **1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**. 1. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1991.
- Boratav, Korkut. **100 Soruda Gelir Dağılımı (Kapitalist Sistemde, Türkiye’de, Sosyalist Sistemde)**. 1. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Chossudovsky, Michel. **Yoksulluğun Küreselleşmesi**. Neşenur Domaniç (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Çiviyazıları, 1999.
- Chu Ke-Young, Hamid Davoodi ve Sanjeev Gupta. “Income Distribution and Tax and Government Social-Spending Policies in Developing Countries”, Giovanni Andrea Cornia (ed.). **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde New York: Oxford University Press, 2004, sf.249-270.
- Colas, Alejandro. “Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler”, **Neoliberalizm Muhafif Bir Seçki**. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (drl.). İstanbul: Yordam Kitap, 2008, ss.123-139.
- Cornia, Giovanni Andrea. “Income Distribution and Their Impact in the Post-Second World War Period”, Giovanni Andrea Cornia (ed.). **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde. New York: Oxford University Press, 2004, ss.26-54.

- Desai, Meghnad. **Marksist İktisat Teorisi**. Nail Satlıgan (çev.). 2. Baskı. Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009.
- Divitçioğlu, Sencer. **Değer ve Bölüşüm: Marksist İktisat ve Cambridge Okulu**. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi, 1976.
- Dobb, Maurice. **Theories of Value and Distribution Since Adam Smith**. Cambridge: Cambridge University Press, 1973.
- Duménil, Gérard ve Dominique Lévy. ‘‘Neoliberal Karşı Devrim’’, **Neoliberalizm Muhallif Bir Seçki**. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (drl.). İstanbul: Yordam Kitap, 2008, ss.25-41.
- Goklany, M. Indur. ‘‘Beşeri Refahın Küreselleşmesi’’, Kudret Bülbül (ed.). **Küreselleşme Okumaları** içinde. Ankara: Kadim Yayınları, 2006, ss.87-126.
- Hirst, Paul ve Grahame Thompson. ‘‘Küreselleşme- Gerekli Bir Mit Mi?’’, Kudret Bülbül (ed.). **Küreselleşme Okumaları** içinde. Ankara: Kadim Yayınları, 2006, ss.25-41.
- Hoeven, Rolph Van Der ve Catherine Saget. ‘‘Labour Market Institutions and Income Inequality: What Are the New Insights after the Washington Consensus?’’, Giovanni Andrea Cornia (ed.). **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde. New York: Oxford University Press, 2004, ss.197-220.
- Holloway, John. ‘‘Gayya Kuysu Açılıyor: Keynesçiliğin Yükselişi ve Düşüşü’’, **Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi**. Werner Bonefeld ve John Holloway (drl.). İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2007, ss.35-67.
- Holloway, John. ‘‘Küresel Sermaye ve Ulusal Devlet’’, **Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi**. Werner Bonefeld ve John Holloway (drl.). İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2007, ss.133-162.
- Irvin, George. ‘‘The Rise of Neoliberalism’’, **Super Rich: The Rise of Inequality in Britain and the United States**. USA: Polity Press, 2008, ss.62-83.
- Irvin, George. ‘‘Neo-liberalism and the Return of Inequality’’, **Super Rich: The Rise of Inequality in Britain and the United States**. USA: Polity Press, 2008, ss.9-37.
- İşgüden, Tamer. **Makro İktisat**. 3. Baskı. Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi, 1988.
- Kayalı, Reşad. **Neoklasik ve Neo-Rikardiyen Üretim ve Bölüşüm Teorilerinde Sermaye Sorunu**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.
- Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**. 11. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

- Kazgan, Gülten. **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**. 1. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Kuruç, Bilsay. “Ücretler ve Kârlar Üzerine”, **İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**. Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss.31-68.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels. **Kömünist Parti Manifestosu**. Erkin Özalp (çev.). 5. Baskı. İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2007.
- Öke, M. Kemal ve Senem Kurt. “Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu”, **İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**. Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, ss.399-425.
- Önder, İzzettin. “Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve İşlevi”, **İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**. Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, ss.249-286.
- Özmucur, Süleyman. **Türkiye’de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**. 1. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını, Mart 1996.
- Palley, Thomas I.. “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (drl.). İstanbul: Yordam Kitap, 2008, ss.42-58.
- Petras, James ve Henry Veltmeyer. **Maskesi Düşürülen Küreselleşme**. Özkan Akpınar (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Mephisto, 2006.
- Rodrik, Dani. “Küreselleşme Sınırı Aştı mı?”, Kudret Bülbül (ed.). **Küreselleşme Okumaları** içinde. Ankara: Kadim Yayınları, 2006, ss.57-85.
- Saraçoğlu, Bedriye. **Türkiye’nin Milli Geliri ve Zaman Serisi Modelleri Yardımıyla Daimi Gelirinin Tahmin Edilmesi**. Ankara: Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 1997.
- Savaş, Vural Fuat. **İktisatın Tarihi**. 1. Baskı. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, 1997.
- Selik, Mehmet. **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**. 2. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974.
- Singh, Ajit ve Rahul Dhumale. “Globalization, Technology and Income Inequality: A Critical Analysis”, Giovanni Andrea Cornia (ed.). **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde. New York: Oxford University Press, 2004, ss.145-165.

- Sönmez, Mustafa. **Gelir Uçurumu: Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**. 1. Baskı, İstanbul: Om Yayınevi, 2001.
- Stiglitz, Joseph, E.. **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural (çev.). 3. Baskı. İstanbul: Plan B, 2004.
- Sweezy, Paul. **Kapitalist Gelişme Teorisi**. Gülsüm Akalın (çev.). 1. Baskı, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2007.
- Taylor, Lance. ‘External Liberalization, Economic Performance and Distribution in Latin America and Elsewhere’, Giovanni Andrea Cornia (ed.). **Growth and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization** içinde. New York: Oxford University Press, 2004, ss.166-196.
- Ünsal, Erdal. **Makro İktisat**. 7. Baskı. Ankara: İmaj Yayınevi, 2007.
- Yeldan, Erinç. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme**. 11. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Yeldan, Erinç. ‘Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme’, **İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**. Ahmet Haşım Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, ss.427-451.
- Yılmaz, Ahmet. **Kapitalist Devleti Anlamak**. İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2002.
- Yılmaz, Ferimah Yusufi ve Özlem Tezcek. ‘1980 Sonrası Uygulanan Vergi Politikalarının Sınıfsal Karakteri’, **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi**. Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay ve Tolga Tören (hzl.). Ankara: Dipnot Yayınları, 2006, ss.351-373.

Sürekli Yayınlar

- Akkaya, Yüksel. “Küreselleşme Versus Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma”. **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**. Cilt.3, Sayı.3, 2004, sf.93-122.
- Akkaya, Yüksel. “Küreselleşme Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma”. **Ekonomik Yaklaşım Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt.14, Sayı.49, 2003, ss.99-110.
- Ataman, Berrin Ceylan. “Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”. **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.51, Sayı.1, Ocak-Aralık 1996, ss.53-69.
- Bilen, Mahmut ve İbrahim G. Yumuşak. “Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.1, Sayı.1, 2000, ss.77-96.
- Boratav, Korkut. “Bir Yapısal Uyum Operasyonu İçinde Sınıflararası ve Sınıf-İçi Bölüşüm İlişkileri: 1980’li Yılların Türkiye’si”. **Mülkiye Dergisi**. Cilt.24, Sayı.223 (Temmuz-Ağustos 2000), ss.28-58.
- Bulutay, Tuncer. “Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Son İktisadi Gelişmeler Üzerine Değerlendirmeler”. **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**. Yıl.22, Sayı.256, Temmuz 2007, sf.5-104.
- Bulutay, Tuncer. “İktisat Kuramı, Eğitim ve Gelir Bölüşümü”. **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**. Yıl.21, Sayı.241, Nisan 2006, ss.7-69.
- Bulutay, Tuncer. “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Bölüşüm Sorunları”. **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**. Yıl.20, Sayı.230, Mayıs 2005, ss.5-55.
- Çelik, Aziz. “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım”. **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**. Cilt.3, Sayı.3, 2004, ss.53-91.
- Dağdemir, Özcan. “Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”. **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**. Yıl.23, Sayı.265, Nisan 2008, ss.114-127.
- Doğan, Cem ve Murat Tek. “Türkiye’de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi”. **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Cilt.3, Sayı.2, 2007, ss.93-119.
- Doğanoğlu, Fatih ve Aslan Gülcü. “Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler”. **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt.2 Sayı.1, 2001, ss.47-65.
- Ersezer, Devrim. “Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.16, Sayı.1, 2006, ss.255-268.

- Gündoğdu, Burhan ve Zeliha Bektaş. ‘‘Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Vergi Politikaları ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi I’’. **Vergi Dünyası Dergisi**. Yıl.25, Sayı.294, Şubat 2006, ss.88-97.
- Kazgan, Gülten. ‘‘Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye’nin Krizleri’’. **Almanak 2001**. Sosyal Araştırmalar Vakfı. İstanbul, 2002, ss.185-189.
- Konukman, Aziz ve Cemil Çiftçi. ‘‘Küreselleşmenin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri’’. **Ekonomik Yaklaşım Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. Aydın Güven Gürkan’a Armağan Özel Sayısı, 2009, ss.59-83.
- Lordoğlu, Kuvvet ve Aziz Çelik. ‘‘Türkiye’de Resmi Sendiklaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne’’. **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**. Cilt.2, Sayı.9, 2006, ss.11-30.
- Mihçı, Sevinç. ‘‘Post-Keynesyen İktisat ve Joan Robinson’’. **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt.13, 1995, ss.155-170.
- Özel, Hüseyin. ‘‘Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz’’. **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt.22, Sayı.1, 2004, ss.1-22.
- Özügürlü, Yasemin. ‘‘Kamu Harcamalarının Bölüşüm İlişkileri Üzerine Etkisi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme’’. **Ekonomik Yaklaşım Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt.16, Sayı.55, 2005, ss.69-88.
- Rakıcı, Cemil. ‘‘Gelir Dağılımı ve Vergi Gelirleri İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme’’. **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**. Yıl.42, Sayı.494, Mayıs 2005, ss.69-77.
- Tanyeri, İbrahim. ‘‘David Ricardo’nun İktisadi Analizi Üzerine’’. **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt.18, Sayı.2, 2000, ss.1-15.
- Tanyeri, İbrahim. ‘‘Keynes’in İstihdam ve Ücret Analizi’’. **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt.16, Sayı.1-2, 1998, ss.29-46.
- Tanyeri, İbrahim. ‘‘Keynes’de Faiz Oranı, Sermayenin Marjinal Etkinliği ve Yatırım Analizi’’. **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt:12, 1994, ss.33-52.
- Yates, Michael D.. ‘‘Sendikalar Neden Hâlâ Önemli?’’. **Monthly Review Bağımsız Sosyalist Dergi**. Sayı.21, Temmuz 2009, ss.123-134.
- Yeldan, Erinç. ‘‘Küreselleşen Türkiye Ekonomisinde Devlet, Sermaye ve Ücretli Emek Açısından Bölüşüm ve Birikim İlişkileri’’. **Birikim Dergisi**. Sayı.136, 2000, ss.90-98.
- Yılmaz, Ahmet. ‘‘Türkiye İmalat Sanayisinde Verimlilik ve Bölüşüm’’. **Öneri Dergisi**. Cilt.7, Sayı.27, 2007, ss.235-248.
- Yılmaz, Ahmet. ‘‘Türkiye Ekonomisinde Ücretler, Kârlar ve Kriz’’. **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt.21, Sayı.1, 2006, ss.35-52.

Yorgun, Sayım. “Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler”. **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**. Cilt.3, Sayı.6, 2005, ss.137-162.

Yükseler, Zafer. “1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış”. **İşletme İktisat ve Finans Dergisi**. Yıl.20, Sayı.230, Mayıs 2005, ss.56-82.

Diğer Yayınlar

- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural. “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Coşkun Can Aktan (ed.) Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Hak-İş Konfederasyonu Yayınları. 2002. <http://www.canaktan.org> (25 Eylül 2008).
- Bayramiç, Mehmet Hakan. “Türkiye’de Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümleri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2006.
- Bilen, Mahmut ve Muharrem Es. “Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar”. Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu, Adapazarı, 1998, ss.376-399. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/bilen98.pdf> (25 Eylül 2008).
- Boratav, Korkut ve Erinç Yeldan. “Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability and Patterns of Distribution”, 2001. <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/B&YCEPA2002.PDF> (07 Ekim 2008).
- Bourguignon, François, Victoria Levin ve David Rosenblatt. “Global Redistribution of Income”, **World Bank Policy Research Working Paper No.3961**. The World Bank. Washington, 2006. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2006/07/11/000016406_20060711114116/Rendered/PDF/wps3961.pdf (08 Ekim 2008).
- Cornia, Giovanni Andrea. “The Impact of Liberalisation and Globalisation on Income Inequality in Developing and Transitional Economies”, **CESifo Working Paper No.843**, 2003. www.cesifo.de (09 Şubat 2009).
- Cornia, Giovanni Andrea. “Changes in the Distribution of Income over the Last Two Decades: Extent, Sources and Possible Causes”, 2003. http://www.dse.unifi.it/sviluppo/doc/Cornia1_Cornia.pdf (07 Ekim 2008).
- Cornia, Giovanni Andrea. “Policy Reform and Income Distribution”, **Desa Working Paper No.3**, 2005. http://www.un.org/esa/desa/papers/2005/wp3_2005.pdf (09 Şubat 2009).
- ÇSGB. Yıllar İtibariyle Grev Uygulamaları. http://www.csgeb.gov.tr/articles.php?category_id=50 (02 Haziran 2010).
- Dollar, David ve Aart Kraay. “Trade, Growth and Poverty”. **The Economic Journal**. Vol.114, Issue.493, 2004, <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/118750285/PDFSTART> (03 Mart 2010) ss.22-49.
- DPT. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006). <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC41EB0226750A883> (30 Mayıs 2010).

- DPT. ‘‘Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’’, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**. Yayın No.2599-ÖİK.610. Ankara, 2001.
- Forbes, The Forbes Global 2000. http://www.forbes.com/2010/04/21/global-2000-leading-world-business-global-2000-10_land.html?boxes=listschannellists (30 Nisan 2010).
- Förster, Michael ve Marco Mira D’ercole. ‘‘Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s’’. **OECD Social Employment and Migration Working Papers No.22**. OECD. Paris: France, 2005. <http://www.oecd.org/dataoecd/48/9/34483698.pdf> (09 Şubat 2009).
- Franchise. <http://www.franchise.com.tr/franchise-nedir.html> (30 Nisan 2010).
- ILO. ‘‘The Global Job Crisis and Beyond’’, **World of Work Report 2009**. Geneva, 2009. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_118384.pdf (01 Haziran 2010).
- ILO. ‘‘Income Inequalities in the Age of Financial Globalization’’, **World of Work Report 2008**. Geneva, 2008. <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/world08.pdf> (05 Nisan 2010).
- ILO. ‘‘Minimum Wages and Collective Bargaining: Towards Policy Coherence’’, **Global Wage Report 2008/09**. Geneva, 2008. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_097013.pdf (19 Mayıs 2010).
- ILO. ‘‘Key Indicators of the Labour Market, Table 20. Poverty, Working Poverty and Income Distribution’’. http://kilm.ilo.org/KILMnetBeta/view.asp?t=Table20.Poverty.workingpovertyandincomedistribution&I=K20&C=*&Y=*&S=|1| (19 Mayıs 2010).
- Jaumotte, Florence, Subir Lall ve Chris Papageorgiou. ‘‘Rising Income Inequality: Technology Or Trade And Financial Globalization?’’, **IMF Working Paper No.185**, 2008. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08185.pdf> (26 Nisan 2010).
- Köse, Ahmet Haşim ve Serdal Bahçe, ‘‘Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflara Dönmek’’, **Bağımsız Sosyal Bilimciler**. http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/KoseBahceHaz07.pdf (23 Eylül 2008).
- Maliye Bakanlığı. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. 2008 yılı Bütçe Gerekçesi. http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA_AF6AA849816B2EFBB148963444B0DC7 (03 Haziran 2010).

- Maliye Bakanlığı. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. 2010 yılı Bütçe Gerekçesi. <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7A2395174CFB32E157A71532F0C720E5> (21 Temmuz 2010).
- Maliye Bakanlığı. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. 1990-2003 Yılları Konsolide Bütçe Gerçekleşmeleri. <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA AF6AA849816B2EFC89EBF99267CD3C7> (21 Temmuz 2010).
- Maliye Bakanlığı. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Konsolide Bütçe Giderleri. <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA AF6AA849816B2EF63D11B1C3DD1FB77> (21 Temmuz 2010).
- Maliye Bakanlığı. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (2006-2009). <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA AF6AA849816B2EF3268F856B8965D8A> (23 Temmuz 2010).
- Maliye Bakanlığı. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Analitik Bütçe Sınıflandırması. Genel Bilgi. <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA AF6AA849816B2EFFC29D2305A995420> (24 Temmuz 2010).
- Milanovic, Branko. "Global Inequality Recalculated: The Effect of New 2005 PPP Estimates on Global Inequality", **World Bank Policy Research Working Paper No.5061**. The World Bank. Washington, 2009. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2009/09/22/000158349_20090922160230/Rendered/PDF/WPS5061.pdf (14 Temmuz 2010).
- Milanovic, Branko. "An Even Higher Global Inequality Than Previously Thought: A note on Global Inequality Calculations Using the 2005 ICP Results", **Munich Personal RePEc Archive**. 2007, http://mpira.ub.uni-muenchen.de/6676/1/MPRA_paper_6676.pdf (11 Temmuz 2010).
- Milanovic, Branko. "Global Income Inequality: What It Is and Why It Is Matters", **World Bank Policy Research Working Paper No.3865**. The World Bank. Washington, 2006. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2006/03/02/000016406_20060302153355/Rendered/PDF/wps3865.pdf (22 Nisan 2010).
- Milanovic, Branko. **Worlds Apart**. Princeton University Press, 2005. <http://press.princeton.edu/chapters/s7946.pdf> (14 Ağustos 2010).
- Milanovic, Branko. "Can We Discern the Effect of Globalization on Income Distribution?, Evidence from Household Budget Surveys", **The World Bank, Policy Research Working Paper No.2876**. Washington, 2002. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2002/03/02/000016406_20020302153355/Rendered/PDF/wps2876.pdf

- wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2002/09/24/000094946_0209060421403/Rendered/PDF/multi0page.pdf (22 Nisan 2010).
- Milanovic, Branko ve Shlomo Yitzhaki. "Decomposing World Income Distribution: Does the World Have A Middle Class?", **The Review of Income and Wealth**. Cilt.48 Sayı.2, 2002, ss.155-178. <http://www.roiw.org/2002/155.pdf> (12 Ağustos 2009).
- OECD. Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries. http://www.oecd.org/document/53/0,3343,en_2649_33933_41460917_1_1_1_1.00.html#COUNTRY_NOTES (20 Temmuz 2010).
- OCDE. Dépenses Sociales 1980-2003, Novembre 2007. www.oecd.org/els/social/depenses (11 Ekim 2008).
- Onaran, Özlem. "From the Crisis of Distribution to the Distribution of the Costs of the Crisis: What Can We Learn from Previous Crisis about the Effects of the Financial Crisis on Labor Share?". **Working Paper Series No.195**. Political Economy Research Institute, University of Massachusetts at Amherst. Amherst, 2009. http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_151-200/WP195.pdf (2 Haziran 2010).
- Onaran, Özlem. "Capital Flows, Turbulences and Distribution: The Case of Turkey", Intervention European Journal of Economics and Economic Policies, **Metropolis**. Vol.4, Issue.2, 2007. <http://ideas.repec.org/a/int/journal/v4y2007i2p353-374.html> (08 Ekim 2008).
- Oral, Necdet. "Krizin Gölgesinde Tarım", **Sendika.Org**. 07 Ocak 2010. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28633 (01 Haziran 2010).
- Öncü, Ahmet. "Kapitalizmin Süper Ligi(1)", **Birgün Gazetesi**. 26 Nisan 2010. http://www.birgun.net/writer_index.php?category_code=1263213490&news_code=1272280219&year=2010&month=04&day=26 (26 Nisan 2010).
- Önder, İzzettin. "Küreselleşme Ve Ulusal Ekonomiler İçin Egemenlik Sorunu", **Teori.Org**. 31 Ekim 2004. http://www.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=77&Itemid=2 (11 Mart 2007).
- Ravaillon, Martin ve Francisco H.G. Ferreira. "Global Poverty and Inequality: A review of the Evidence". **World Bank Policy Research Working Paper No.4623**. The World Bank. Washington, 2008. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2008/05/19/000158349_20080519142850/Rendered/PDF/wps4623.pdf (11 Temmuz 2010).

- Sönmez, Mustafa. “Daha Az İşçi Daha Düşük Ücret De Krizden Çıkarmıyor”, **Sendika.Org**. 27 Mart 2010. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29909 (01 Haziran 2010).
- Sönmez, Mustafa. “Bu Da Oldu: Görünen Ücretler Tarihte İlk Kez İndirildi”, **Sendika.Org**. 17 Nisan 2010. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=30209 (02 Haziran 2010).
- Sönmez, Mustafa. “TÜİK’in Son Zırvası: En Zenginler, Ücretliler”, **Sendika.Org**. 23 Aralık 2009. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=28401 (1 Haziran 2010).
- Sweezy, Paul. “More (or Less) on Globalization”, **Monthly Review**. September 1997. <http://www.monthlyreview.org/997pms.htm> (15 Nisan 2010).
- Şafak, Can. “Türkiye’de İşçi Ücretlerinin Seyri (1980-2005)”, **Sendika.Org**. 08 Temmuz 2006. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=6702 (02 Haziran 2010).
- Şenses, Fikret. “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı Engel Mi?”, **ERC Working Paper in Economic** 04/09. http://www.erc.metu.edu.tr/menu/sayfa.php?icerik=04_09&lang=eng&nav=yes (14 Nisan 2010).
- Tabb, William K.. “Globalization Is An Issue, the Power of Capital Is the Issue”, **Monthly Review**. June 1997. <http://www.monthlyreview.org/697tabb.htm> (15 Nisan 2010).
- TÜİK. İstatistik Göstergeler 1923-2008. http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf (02 Haziran 2010).
- TÜİK. **Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı**. Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 6. Yayın No.3186. Ankara, 2008. http://www.tuik.gov.tr/jsp/satis/common/kitaplar_tem.jsp?pageNum=2 (31 Mayıs 2010).
- TÜİK. 2004-2005 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7 (2 Haziran 2010).
- TÜİK. 2006-2008 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7 (29 Temmuz 2010).
- World Bank. GDP Growth (Annual %). <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (04 Haziran 2010).
- Yeldan, Erinc. “Yetmiş Yıl Sonra Keynes, Yeniden”, **Sendika.Org**. 06 Aralık 2006. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=8671 (13 Aralık 2008).

- Yeldan, Erinç. ‘‘Kapitalizmin Finansallaşma Süreci ve Finansal Kriz’’, **Cumhuriyet**. 6 Ocak 2010. http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan244_06Ock10.pdf (23 Mayıs 2010).
- Yeldan, Erinç. ‘‘Kriz Boyunca Tarım ve Sanayi’’, **Sendika.Org**. 24 Mart 2010. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29833 (01 Haziran 2010).
- Yükseler, Zafer. ‘‘2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi’’, 2003. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/HANE2002.pdf> (20 Ocak 2009).